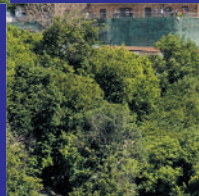

Olekszandr Hiszem, Olekszandr Martinyuk

Ukrajna történelme

7
. osztály

Olekszandr Hiszem, Olekszandr Martinyuk

Ukrajna történelme

**Tankönyv a magyar tannyelvű általános
és középiskolák 7. osztálya számára**

Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának ajánlásával

**Csernyivci
„Bukrek”
2020**

УДК 94(477):373.5(075)
Г51

Перекладено за виданням:

Гісем О. В., Мартинюк О. О. Історія України: підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Харків: Вид-во „Ранок“, 2020. 144 с.: іл.

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 25.03.2020 №449)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Гісем О. В., Мартинюк О. О.
Г51 Історія України: підручник для 7 класу з навчанням угорською мовою закладів загальної середньої освіти. Чернівці: Букрек, 2020. 148 с.: іл.
ISBN 978-617-7770-87-8 (угор.)

УДК 94(477):373.5(075)

Інтернет-підтримка

ISBN 978-617-09-6264-5 (укр.)
ISBN 978-617-7770-87-8 (угор.)

© Гісем О. В., Мартинюк О. О.,
2020
© ТОВ Видавництво „Ранок“,
оригінал-макет, 2020
© Видавничий дім „Букрек“,
переклад, 2020

Kedves hetedikes lányok és fiúk!

A kezetekben tartott könyv abban segít titeket, hogy megismerjétek az ukrán területek középkori történetét. Választ kaphattok arra a kérdésre, hogyan indult meg a keleti szláv államalapítás a szlávok nagy széttelepedése után. Megtudhatjátok, hogyan jött létre és hogyan fejlődött a középkori Európa legnagyobb kiterjedésű állama – a Rusz-Ukrajna (Kijevi Rusz), valamint a Halicsi-Volhíniai Állam, és az milyen szerepet töltött be az ukrán államiság fejlődésében. Figyelemmel kísérhetitek, hogy a részfejedelemségeket miként kebelezték be a szomszéd államok és ez hogyan befolyásolta a történetüket.

Mielőtt használatba vennétek a tankönyvet, ismerkedjünk meg a tartalmával és szerkezetével. A tankönyv öt fejezetre tagolódik, az egyes fejezetek – paragrafusokra, azok pedig további alpontokra. A szövegben találkozhattok kiemelt szavakkal és dátumokkal. Ez azt jelenti, hogy ezekre különösen oda kell figyelnetek.

A tananyag megértésében segítségetekre lesznek forrásrészletek, illusztrációk, táblázatok és ábrák. Minden paragrafus után el kell olvasni a hozzá tartozó forrásokat és válaszolni a feltett kérdésekre. Az illusztrációkkal kapcsolatban feltétlenül olvassátok el a magyarázatokat, amelyekből kiderül, mit is ábrázol a kép. A táblázatok és az ábrák bemutatják az adott történelmi esemény vagy jelenség összefüggéseit, rendszerezik annak sajátosságait stb.

Minden paragrafus végén összegyűjtöttük a legfontosabb dátumokat és megfontolásra ajánlott összefoglaló téziseket is találtok.

A paragrafus elsajátítása után végezhetek önellenőrzést, a kérdések és a feladatok segítségével rögzíthetitek, illetve elmélyíthetitek ismereteiteket. Szükség esetén nézzetek után egyéb forrásoknak is, azokon kívül, amiket a tankönyv tartalmaz.

A tankönyvhöz internetes felület is tartozik. A tankönyv oldalain található QR-kódok segítségével juthattok el ezekre az oldalakra, ahol a következő kiegészítő anyagokat találjátok:

- forrásrészletek;
- érdekességek a paragrafus témájával kapcsolatban;
- történelmi térképek;
- feladatok a gyakorlati foglalkozásokhoz;
- fejezetenként összefoglaló feladatok;
- fejezetenként online kitölthető tesztek.

Sok sikert kívánunk!

A tankönyv fejezeteiben használt jelölések

Források

Tények, érdekességek

Híres történelmi személyiségek

Szótár

Egyetértesz-e azzal, hogy... Miért?

Fontos dátumok

Kérdések és feladatok

- ◆ *Ellenőriztétek magatokat* – itt olyan játékos feladatokat találtok, amelyek révén önállóan is ellenőrizni tudjátok, mennyire sikerült elsajátítani a paragrafus tananyagát.
- ▲ *Gondolkozzatok és válaszoljatok a kérdésre* – ezek a kérdések segítik az önálló véleményalkotást.
- ◆ *Oldjátok meg a feladatokat* – ebben a részben olyan gyakorlati feladatokat találtok, amelyek segítségével megtanuljátok olvasni a térképet, vázlatot, táblázatot készíteni stb.
- ★ *Alkotó feladat* – ezeknek a feladatoknak a megoldásához internetes források és tananyagon kívüli szakirodalom felhasználása szükséges.

1. §. Bevezetés

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETIEK: mit jelent az Ukrajna történelme mint tudomány és mint tantárgy; hogyan korszakoljuk az időszakot és milyen források állnak rendelkezésre a középkori Ukrajna történelméről; mi a „történelem”, „Ukrajna történelme”, „történelmi tény”, „történelmi esemény”, „történelmi folyamat”, „történelmi korszakolás”, „történelmi források”.

FELADATOK AZ ISMÉTLÉSHEZ. 1. Mi a történelem? Miért van szükségük az embereknek a történelmi tudásra? **2.** Mit tanulmányoz a történettudomány? **3.** A világtörténelem és Ukrajna történelmének mely időszakával ismerkedtetek meg az elmúlt tanévben? **4. Foglalkozás párban.** Beszéljétek meg, hogy Ukrajna ókori történelmének mely eseményei számotokra a legemlékezetesebbek. Indokoljátok meg a véleményeteket.

1. Ukrajna történelme mint tudomány és mint tantárgy. A 7. osztályban folytatjátok a világtörténelem és Ukrajna történelmének tanulmányozását.

A „történelem” szó, amint már tudjátok, ógörög eredetű, jelentése „kutatás”, „történetmondás”. Hérodotosz, az ógörög író és tudós, akit a „történetírás atyjának” tartanak, a perzsa–görög háborúkról szóló elbeszéléseit nevezte „történelemnek”.

A „történelem” szónak több jelentése is van. A történelem mint tudomány az ősidőktől máig a bolygót benépesítő emberi közösségek múltját tanulmányozza.

Azokat a tudósokat, akik az emberi közösségek múltjának történetét tanulmányozzák, történészeknek nevezik. Munkájuk során **történelmi tényeket** és **történelmi eseményeket** kutatnak. Ezek elemzése által törekednek a **történelmi folyamat** rekonstruálására (leírására).

Ukrajna történelme része a világtörténelemnek. Ez a tudomány az emberi társadalom és az ukrán területek fejlődését kronologikus rendben írja le és megállapítja az alapvető törvényszerűségeket. Az ukrán nép történelmét tanulmányozza.

A történelemtudomány folyamatosan fejlődik. Az új felfedezések révén folyamatosan megújul és bővíti tudásunkat a múlt eseményeiről. A történészek kutatásain alapszik az „Ukrajna történelme” tantárgy, amelynek tanulmányozását ebben a tanévben tovább folytatjátok. Hazánk múltjának korszerű értelmezését ismerhetitek meg.

2. Ukrajna történelmének korszakolása. Ukrajna középkori történelmének forrásai. Az emberiség történelmét, amint tudjátok, a kutatók korszakolják. Ukrajna történelmének **korszakolása** megfelel a világtörténelmi korszakoknak, ám vannak bizonyos sajátosságai, melyek kifejezik az emberi társadalom kialakulásának és fejlődésének specifikumait az ukrán területeken.

Ukrajna történelme – történelmi események egymásutánja a mai Ukrajna területén az első emberek megjelenésétől máig.

Történelmi tény – valós, nem kitalált események, melyeket történelmi források támasztanak alá.

Történelmi esemény – a társadalmi élet egymással összefüggő, egységes keretbe foglalható fontos tényeinek összessége.

Történelmi folyamat – meghatározott helyen és meghatározott időben végbemenő történelmi események összessége.

Történelmi korszakolás – a történelem korszakokra bontása, amelyek kronológiai szakaszok az ország és a nép társadalmi vagy kulturális fejlődésében, jelentős események, jelenségek vagy folyamatok kapcsolhatók hozzá.

„Ukrajna történelmét” ma a következőképpen korszakoljuk:

- *Ókori történelem* – a leghosszabb időszak, amely felöleli Ukrajna területén az első ember megjelenésétől a nagy népvándorlás koráig terjedő időszakot (mintegy 1 millió évvel ezelőtt – i. sz. V. század);
- *Középkori történelem* – a szlávok nagy széttelepedése és a XV. század vége közötti időszakot öleli fel;
- *Újkori történelem* – az ukrán területeknek a XVI. század és a XX. század eleje közé eső történetét öleli fel;
- *Legújabb kori történelem* – az 1914-től napjainkig terjedő időszakot fedi le.

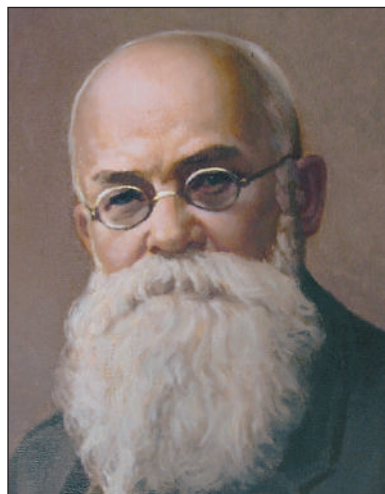
Ukrajna történelmének tudományos koncepcióját **Mihajlo Hruszevszkij** ukrán történész alapozta meg 1904-ben. Ekkor kifejtett elképzelései, valamint későbbi kutatásai alapján alakult ki Ukrajna történelmének mai korszakolása.

Ukrajna középkori történelmében, akárcsak Európa középkori történelmében, három időszakot különítünk el (*lásd a táblázatot*).

A múlt megismerésének folyamata, hogy a kutatók tanulmányozzák és elemzik a rendelkezésre álló információkat, amelyeket különböző **történelmi forrásokból** merítenek.

A különböző történelmi források tanulmányozása során a tudósok feltárják, hogyan éltek az emberek a különböző történelmi időszakokban. Különböző történelmi forrásokat ismerünk, úgy mint **tárgyi, szóbeli, írásbeli, nyelvi, etnográfiai, foto-, hang-, filmdokumentum**. Minden forrástípus a múlt bizonyos szeletére enged következtetni, éppen ezért korlátozott információkat hordoz. Mivel a múlt összes forrását emberek alkották, ezért ezek a források tükrözik személyes meglátásukat és felfogásukat. Teljes képet az emberek életéről az adott időszakban csak úgy kaphatunk, ha az összes információt felhasználjuk, azokat összevetjük egymással.

Ukrajna középkori történelmét a tudósok tárgyi, írásos, szóbeli, nyelvi és etnográfiai források alapján tudják tanulmányozni.

Mihajlo Hruszevszkij

? Mit tudtok az ukrán történész, Mihajlo Hruszevszkij tudományos és társadalmi-politikai tevékenységéről?

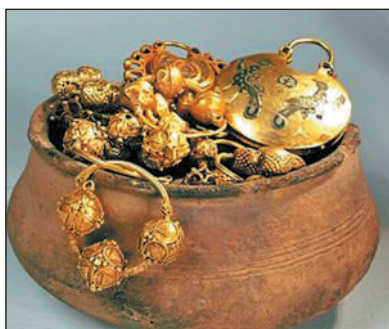
Történelmi források — minden, amit az ember létrehozott tevékenysége során és napjainkig fennmaradt. A történelmi források lehetővé teszik az emberi társadalom múltjának tanulmányozását és bemutatják történelmi fejlődését.

UKRAJNA KÖZÉPKORI TÖRTÉNELMÉNEK, VALAMINT A NYUGAT- ÉS KÖZÉP-EURÓPAI ORSZÁGOK KÖZÉPKORI TÖRTÉNELMÉNEK KORSZAKOLÁSA

Időszak	Ukrajna középkori történelme	Nyugat- és Közép-Európa országai középkori történelme
Korai középkor (V. sz. közepe – IX. sz. vége)	Törzsek és törzsi fejedelemségek szövetségeinek kialakulása (V–IX. sz.)	A nyugat-európai középkori keresztény civilizációk kialakulása
Érett középkor (X–XIII. sz.)	Rusz-Ukrajna fennállása (IX–XII. sz.)	A nyugat-európai középkori keresztény civilizációk virágzása
Késő középkor (XIV–XV. sz.)	Részfejedelemségek (XIII–XV/XVI. sz.)	Johan Huizinga holland történész szavaival a „középkor alkonya”, amellyel véget ér a történelmi középkor

Rusz-Ukrajna időszakából származó település feltárása

Ékszerek Rusz-Ukrajna időszakából

Írószekélyek Rusz-Ukrajna időszakából

? Foglalkozás párban. Beszéljétek meg, mit lehet megtudni a Kijevi Rusz múltjáról a képeken ábrázolt források segítségével.

6 1. §. Bevezetés

A TÖRTÉNELMI FORRÁSOK TÍPUSAI

Tárgyi források	Épületmaradványok, temetkezések, munkaeszközök, háztartási eszközök, fegyverek, ékszerek stb.
Szóbeli (folklor) források	Legendák, mondák, elbeszélések, mesék, népdalok stb.
Írásos források	Krónikák, dokumentumok, kortárs visszaemlékezések stb.
Nyelvi források	A nyelvfejlődés történetéről való ismeretek
Etnográfiai források	Népszokások, hiedelmek
Fotó-, hang- és filmdokumentumok	Események, személyek ábrázolása, emlékek, beszédek hangfelvételei stb., melyek a XIX. század vége óta rendelkezésre álló technikai eszközökkel lettek rögzítve

? Foglalkozás párban. A felsorolt történelmi források közül melyeket használják a középkori Ukrajna történelmének tanulmányozása során?

Egyetértesz-e azzal, hogy... Miért?

- Az emberiség múltjának tanulmányozása segít megérteni a jelent és prognózist felállítani a jövőre vonatkozóan?
- A mai Ukrajna területén ahhoz hasonló események zajlottak, mint Európa és a világ többi részén. Ezért Ukrajna történelmének és a világtörténelem korszakolása sok tekintetben hasonlít egymásra.
- A múlt eseményeit csak különböző forrásokból származó információk alapján lehet megismerni.

Kérdések és feladatok

- ◆ **1.** Ellenőrizték a paragrafusban foglaltak elsajátítását az „asszociációs” játék segítségével. **A játékszabály.** A tanulók sorolják fel, mire asszociálnak a következő fogalmakról: *történelem, történelmi tény, történelmi esemény, történelmi folyamat, történelmi korszakolás, történelmi forrás.*
- ▲ **2.** Milyen kapcsolat van Ukrajna történelme mint tudomány és mint tantárgy között? **3.** Mit tudtok Ukrajna történelmének korszakolásáról? **4.** Soroljátok fel, milyen forrástípusok alapján folyik Ukrajna középkori történelmének tanulmányozása. Véleményetek szerint ezek közül melyek a legfontosabbak? **Miért?** **5.** Mit tanulmányoz Ukrajna középkori történelme?
- ◆ **6. Osztályszintű foglalkozás.** Miért van szüksége egy mai fiatalnak arra, hogy ismerje a középkori történelmet? **7. Kiscsoportos foglalkozás.** Figyeljétek oda a paragrafus összefoglaló részeire. Fűzzetek mindegyikhez magyarázatot a paragrafusban foglaltak alapján. (A továbbiakban javasolt ennek elvégzése minden paragrafus után önellenőrzés céljából.)
- ★ **8. Foglalkozás párban.** Nézzetek utána, hogy településeken, vagy annak környezetében van-e valamilyen középkori emlék. Készítsetek róla kiselőadást (prezentációt). **9.** Gondolkodjatok el azon, milyen emberi értékek fejlesztéséhez járul hozzá Ukrajna történelmének tanulmányozása.

I. fejezet. Rusz-Ukrajna kialakulása és megerősödése

2. §. A keleti szlávok az V–IX. századokban

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETÉK: a nagy népvándorlás korának záró szakaszában hogyan ment végbe a szlávok megtelepedése; térképen hol helyezkedtek el a keleti, nyugati és déli szlávok, valamint a keleti szláv törzsszövetségek – az ukránok elődei; melyek a szomszédos keleti szláv törzsek; mik voltak az etnikai fejlődés jellemzői és milyen államalapítási kísérletek történtek a keleti szlávoknál a VIII–IX. századokban; mi a „szlávok nagy széttelepedése”, a „krónika”, a „törzs”, a „törzsszövetség”, a „törzsi fejedelemség”, a „fejedelem”.

FELADATOK AZ ISMÉTLÉSHEZ. **1.** Mi volt a nagy népvándorlás? Mikor és hogyan kezdődött? **2.** Hogyan telepedtek szét a szlávok a nagy népvándorlás korában? **3.** Foglalkozás párban. Beszéljétek meg, mit tudtok az ukrán nép eredetéről.

1. A szlávok nagy széttelepedése. A nagy népvándorlás korának záró szakaszában a legfontosabb szerepet az anták és a szklavinok szláv **törzsei** játszották. Az **V. században** vette kezdetét a **szlávok nagy széttelepedése**. Az egyik legelterjedtebb nézet, hogy a Dnyeper és a Visztula közötti területen élő szlávok megindultak a Duna-völgye irányába. Onnan az anták és a szklavinok rendszeresen támadásokat intéztek Konstantinápoly és a Balkán bizánci uralom alatt levő területei ellen. Az első sikeres hadjáratok után a szlávok letelepedtek a Duna jobb partján, és a **VII. század végéig** szinte teljes egészében elfoglalták a Balkán-félszigetet.

A szlávok nagy széttelepedésének időszakában egy részük a Balkán-félszigeten maradt, másik részük a Duna folyását követve elindultak felfelé és elfoglalták az Elba (Labe) menti területeket. Ott összetalálkoztak egy másik szláv vándorló törzsszel, amelyik nyugatra, a Visztula és az Odera (Odra) közti terület felé tartott. A VI–VII. század fordulóján a szlávok északi és déli irányban is megindultak, benépesítették a balti és a finnugor népek által lakott területeket.

A szlávok széttelepedése nehéz körülmények között zajlott. A VI. század második felében súlyos megpróbáltatást jelentettek számukra az összecsapások az avarok nomád törzseivel, akik Ázsiából előbb a Fekete-tenger északi partvidékére, majd a mai Magyarország területére vándoroltak, ahol megalapították az Avar Kánságot. A hosszadalmas avar-szláv háborúk során az avarok meghódították a szklavinokat, az anták meggyengültek, végül az anták törzsszövetsége széthullott.

Törzs – emberek közös származásra, nyelvre, hitre és szokásokra alapozott szövetsége.

A szlávok nagy széttelepedése – a szlávok széttelepedése a Dnyeper és a Visztula között elterülő óshazából a szomszédos területekre az V–VII. századok folyamán.

A szlávok csatája a bizánciakkal.
Jurij Lazarjev festménye

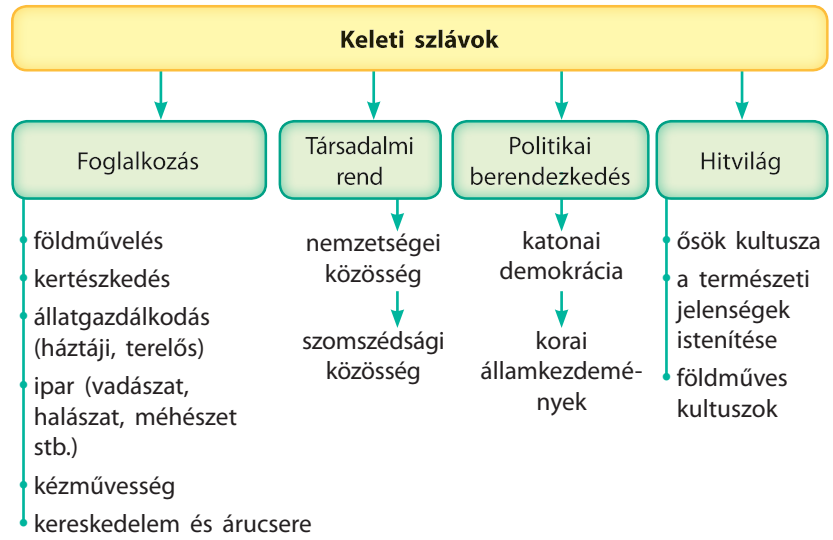
A szlávok a nagy népvándorlás korában. Térkép

Nesztor (1056 körül – 1113 körül) – a Kijev-Pecszerszka Lavra (kijevi barlangkolostor) szerzetese volt. A „Régmúlt idők elbeszélése” – Rusz-Ukrajna első ráánk maradt krónikájának összeállítója. A krónika a nevét az első sorról kapta: „Régmúlt idők elbeszélése: honnan ered Rusz föld...”. Ez a krónika sok tekintetben az egyetlen forrás a keleti szlávok és Rusz-Ukrajna történelméről. Nesztor képes volt Rusz-Ukrajna történetét összekapcsolni a világtörténelemmel, kiemelve annak világtörténelmi jelentőségét. A krónikairó Nesztor emléknapja a pravoszláv egyházi naptárban november 9-ike, a független Ukrajnában ez az ukrán írásbeliség és nyelv napja.

Krónika – történelmi-irodalmi mű a Rusz-Ukrajna és a Halicsi-Volhíniai Állam korából, amelyben az események kronológiai rendben vannak leírva. Egyházi szláv nyelven íródott, de megjelennek benne számos helyi nyelv elemei is. Más keresztény államokban is íródtak krónikák, legtöbbször latin nyelven.

Törzsszövetség – több törzs szövetsége, amelyek bizonyos körülmények között államkezdeményeknek tekinthetők.

A KELETI SZLÁV KÖZÖSSÉGEK FEJLŐDÉSÉNEK SAJÁTÓSÁGAI

? Foglalkozás párbán. A paragrafus szövege alapján fejtétek ki a keleti szláv közösségek fejlődésének sajátosságait, melyeket a fenti ábra tartalmaz.

602-től kezdve az anták nem szerepelnek a történelmi forrásokban. A „szklavinok” megnevezést gyakorta alkalmazták azokra a törzsekre, amelyek a VII–IX. századok folyamán a mai Ukrajna területén éltek. Egyes vélekedések szerint a „szklavinokból” lettek idővel a „szlávok”.

A szlávok nagy széttelepedésének eredményeként a szlávok új területi közösségeket hoztak létre, melyek alapján keleti, nyugati és déli szlávok csoportjába soroljuk őket.

2. A keleti szlávok széttelepedése a mai Ukrajna területén. Nesztor a „Régmúlt idők elbeszélése”-ben arról ír, hogy a VIII. században a keleti szlávok törzsszövetségeket hoztak létre. A mai Ukrajna területén hét törzsszövetség telepedett le – drevljanok, poljanok, ulicsek, tivercek, szeverjanok, volhíniaiak (dulebek) és fehér horvátok. Ezeket a törzseket tekintjük az ukránok elődeinek. Azokon a területeken, ahol a mai Belarusz terület el, a dregovicsok és a polocsanok, Oroszország területén – a krivicsek, a ragyimicsek, a szlovének és a vjatyicsok éltek. Az archeológiai leletek alátámasztják a krónika leírását a szlávok széttelepedéséről.

A keleti szláv törzsszövetségek sorában Nesztor a legnagyobb figyelmet a poljanoknak szentelte. A krónika szerint tőlük származott a három fivér, Kij, Scsek és Horiv, az első kijevi fejedelmek. Az ő idejükben kezdődött meg Kijev építése.

3. A keleti szláv törzsek életmódja. A keleti szlávok letelepedett életmódot folytattak. Alapvetően földműveléssel foglalkoztak. A gabonatermesztés legrégebb módja az erdős

A „Régmúlt idők elbeszélése” Kijev alapításáról

Amikor a poljanok elkülönülten éltek, és maguk kormányozták nemzetségeiket... volt 3 fivér: az egyiknek a neve Kij, a másíknak Scsek, a harmadíknak pedig Horiv volt, leánytestvérüket Libegynek hívták. Kij azon a hegyen élt, ahol most a Boricsev-emelkedő van, Scsek pedig azon a hegyen, amelyet most Scsekovicának neveznek, Horiv meg a harmadík hegyen, amelyet róla neveztek el Horevicának. És egy kis várost építettek az idősebb testvérük tiszteletére, és a Kijev nevet adták neki. A várost hatalmas erdő és fenyves vette körül, bennük vadakat fogtak be. Mert bölcsek és okosak voltak ezek a férfiak, és poljanoknak hívták őket. És az ő leszármazottaik a poljanok mindmáig Kijevben.

? **Foglalkozás párban.** Beszéljétek meg, Nesztor krónikája szerint hogyan keletkezett Kijev.

A keleti szlávok VIII–IX. századi településének rekonstruált látképe

? Mondjátok el, hogy nézett ki és miként volt elrendezve a szlávok települése.

övezetben az égető gazdálkodás. A termőföldnek kijelölt területen először kivágták a fákat. Ehhez megválták a gyökerét, hogy függőleges állapotban kiszáradjon. Ezután a fákat kidöntötték és felgyújtották. A hamu táplálta és lazította a talajt. Három év alatt a talaj elvesztette termőképességét, ezért új területet kerestek.

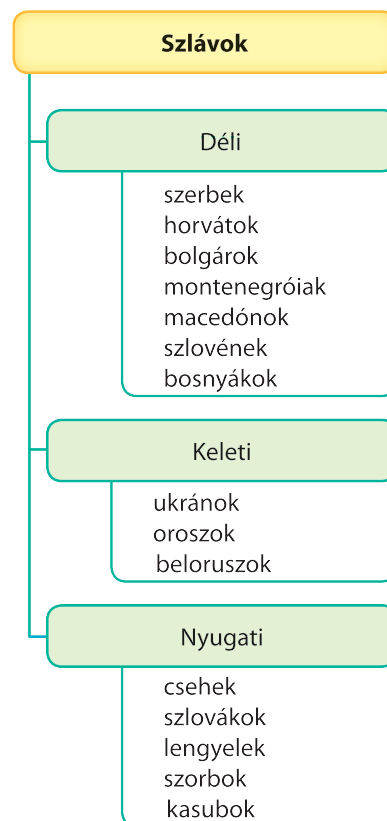
Az erdős-zslyeppés övezetben a szlávok a folyók mentén telepedtek le, ahol jó legelők és termőföldek voltak. Itt a **váltó földhasználat** volt a gyakorlat. A termőtalajt megművelték és addig használták, amíg termékeny volt. Utána „pihenni” hagyták, és más területet vetettek be. Abban az időben sok volt a szabad földterület, így a szlávoknak mindig jó termésük volt. Gabonát, kölest és árpát termesztettek. Az archeológiai leletek tanúsága szerint a szlávok meglehetősen jó munkaeszközöket (vas sarló, kapa, csont- és faeke fém éllel stb.) használtak.

A szlávok **háztáji állattartással** is foglalkoztak: szarvasmarhát, lovat, sertést tartottak. Ezenkívül prémes állatokra vadásztak (a szőrme értékes áru volt). Elterjedt volt a halászat, a méhészet korabeli formája, az erdőkben gombát és gyümölcsöket szedtek.

A szlávoknál fejlett volt a **kézművesség**: kovácmesterség, vaskohászat, agyagedény készítés, fonás, bőrművesség, szövés.

A szlávok elsősorban fából építettek házat, félig a földbe vájva. A ház közepére került a tűzhely, amely melegen tartotta a helyiséget és az étel elkészítésére szolgált. A tűzhelynek nem volt kéménye, az égéstermék „fekete” nyomot hagyva – a tetőn levő nyíláson át távozott. A ház közelében mélyedést vájtak a földbe, ahol a termést tárolták.

A SZLÁVOK HÁROM ÁGA, ÉS A HOZZÁJUK TARTOZÓ MAI NÉPEK

? A szlávok mely ágához tartoznak az ukránok?

Pogányság (latin pāgānus = „vidéki” szóból) – a keleti szlávok vallása, amely többistenhiten alapult. Hittek a természet erőiben és tisztelettel övezték az ősoket.

A pogányság a kereszténység felvételét előzte meg, bizonyos ideig párhuzamosan léteztek.

A Zbrucsi bálvány – a keleti szlávok istene, Szvjatovid kőoszlopa, a keleti szlávok pogány kultuszának fontos tárgyi emléke. A kőoszlop a IX–X. századból származik, 1848-ban találták a Zbrucsi folyóban Lucskivci település (Ternopil megye) közelében.

Írjátok le szóban a Zbrucsi bálvány kinézetét.

A szlávok **szomszédsgái közösségben** éltek. Nagy patriarchális családok alkották, melyek nem álltak egymással rokonsági közösségben. A közösségek együtt gazdálkodtak, gazdasági épületekkel, lakóházakkal, sőt, kisebb településekkel rendelkeztek. Több közösség törzset alkotott. A törzsek törzsszövetséget alkottak.

A szlávoknak sajátos hitvilága volt. A **pogány** vallást követték. A szlávok istenként tisztelték a természet általuk megfeythetetlen és általuk irányíthatatlan erőit. Saját temetkezési szokásaik voltak, melynek központi eleme a túlvilági életben való hit volt. Ezenkívül a szlávok hittek a különböző (jó és rossz) szellemekben.

A szlávok hitvilágát először Kaiszareiai Prokopiosz bizánci történetíró írta le a VI. században. Prokopiosz szerint a szlávok a „mindenek urának” az istenek egyikét – a villámok urát, Perunt tartották. Bikákat és egyéb állatokat áldoztak neki. A szlávok tisztelettel adóztak a folyóknak, a nimfáknak (a természet szellemeinek) és más istenségeknek, az áldozat bemutatásakor jóstoltak is. Perunon kívül név szerint ismerjük a következő szláv isteneket: Velesz, Dazsgybog, Sztribog, Rod, Mokos stb. A pogány rituálék helyszínein – **pogány szentélyekben** – bizonyos isteneknek bálványokat állítottak.

4. A szomszédos keleti szláv törzsek. A keleti szlávok szomszédjai északon, északnyugaton és északkeleten a finnugorok és a balti törzsek voltak, amelyek még nem rendelkeztek államisággal. Ezek a törzsek fokozatosan beleolvadtak a szláv közegbe.

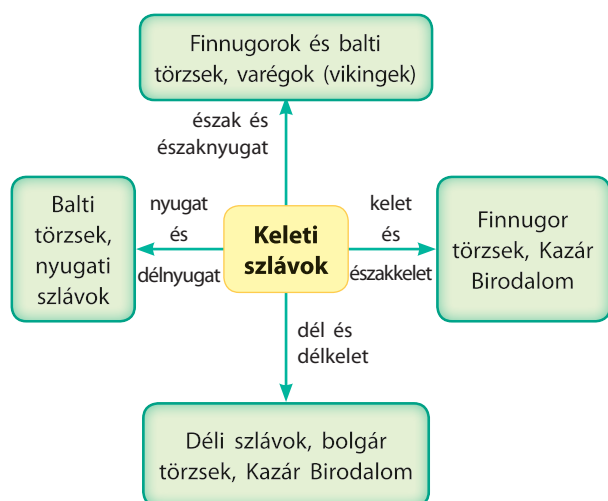
A keleti szláv területektől nyugatra a nyugati szlávok éltek. A nyugati szlávok körében a mai Lengyelország területén több törzsszövetség is kialakult: poljanok, Visztulamentiek, mazoviaiak stb. A szlovákok, morvák, csehek és más nyugati szláv törzsszövetségek a IX. században létrehozták a **Nagymorva Birodalmat**, amelyhez a mai Kárpátalja fehér horvátok által lakott része is hozzátartozott.

Délen, délkeleten és keleten a bolgárok és a kazárok türk törzsei éltek. A bolgár törzsek a VI. század végén létrehozták az Azovi-tenger partján Nagy-Bulgáriát. A VII. század közepén megsemmisítették a kazárok. A bolgárok egy része ezután áttelepedett a Volga középső folyásához, ahol új államot alapítottak – **Volgai Bulgáriát** (területe közel egybeesett a mai Orosz Föderációhoz tartozó Tatár Köztársaság területével).

A bolgár törzsek másik része Aszparuh kán vezetésével a Duna mentén telepedett le és a helyi szláv törzsszövetségekkel közösen megalapították az Első Bolgár Birodalmat. Ezzel vette kezdetét a mai európai állam, Bulgária története.

A fegyverrel megszerzett területeken a kazárok a VII. század közepén létrehozták a **Kazár Birodalmat**. A VIII. században. A VIII. században meghódították a poljanok, szeverjanok,

A KELETI SZLÁV TÖRZSEK SZOMSZÉDJAI

Tengeren túli vendégek.
Mikola Rerih (Nicholas Roerich) festménye.

? A térképen mutassátok meg a keleti szláv törzsek fenti ábrán felsorolt szomszédjainak elhelyezkedését.

? Hogyan néztek ki a varég (viking) hajók?

ragyimicsek és vjatyicsok keleti szláv törzsszövetségeit és adófizetésre kényszerítették őket.

A keleti szlávok fejlődésében fontos szerepet játszott az, hogy területükön haladt keresztül a középkori világ egyik legfontosabb kereskedelmi útvonala, a „**varég út**” – a varégtól a görögökig (Bizáncig), amely összekötötte a Balti-tengert a Fekete-tengerrel. **Varégoknak** (lásd vikings) nevezték a szlávok a mai norvégok, svédek, dánok és izlandiak elődeit. Nyugat-Európában **normannoknak** („északi emberek”) hívták őket. Könnyörtelen és bátor kalandorok voltak, akik a bizánci császár szolgálatába álltak vagy kereskedelmi településeket alapítottak a szláv területeken, ahol összegyűjtötték az árut (méz, viasz, szőrme, valamint rabszolgák), majd innen vitték Bizáncba (a görögökhöz) eladni.

5. Etnikai és államalapítási folyamatok a keleti szlávoknál a VIII–IX. századokban. A keleti, a nyugati és a déli szlávok széttelepedése után hosszú ideig számos közös volt tapasztalható az **etnikai folyamatok** tekintetében. Többek között a kutatók úgy vélik, hogy valamennyi szláv meglehetősen sokáig az egységes szláv nyelvet beszélte. Ezzel együtt az áttelepülések következtében a szlávok érintkeztek más népekkel, ami értelemszerűen hatással volt rájuk. A **VIII–IX. századokban** úgy a keleti, mint a többi szláv csoportok esetében fokozatosan kialakultak az etnikai eltérések az egymástól elkülönülten és az őshaza területén, a Dnyeper és a Visztula közén élő szláv törzsszövetségek között.

Éppen ebben az időszakban a keleti szlávok körében felerősödtek az államalapítási törekvések. Egyes törzsszövetségek egyesülése révén létrejöttek az új alakulatok – a törzsi fejedelemségek.

A keleti szlávok és szomszédjaik. Térkép

Etnikai folyamatok – változások, amelyek a kultúra, a nyelv, a hagyományok, a magatartás tekintetében végbementek emberek történelmileg kialakult csoportjaiban azok fennállása alatt.

Államalkotási folyamatok – folyamatok, amelyek ahhoz vezetnek, hogy bizonyos népek államot alkotnak.

Állam – hatalmi rendszer, amelynek fenntartására a társadalomban speciális intézmények jönnek létre, azokat működtető csoportokkal (hivatalnokok, felügyelők, hadsereg stb.).

Törzsi fejedelemségek – több törzs szövetségei, amelyek egyes esetekben az államiság gyökereire emlékeztető jegyeket hordoztak.

Fejedelem – a keleti szlávoknál kezdetben így nevezték a választott katonai vezetőket és a nemzetségfőket. Később, amikor a vezéri hatalom öröklődni kezdett, a fejedelmek az egész törzsszövetség irányítását magukhoz ragadták.

Fontos dátumok

V–VII. századok – a szlávok nagy széttelepedése.

VIII–IX. századok – a keleti szlávok körében a törzsi fejedelemségek létrejötte.

A „Régmúlt idők elbeszélése” a poljanok kazárok általi megadóztatásáról

A három fivér halála után [a poljanokat] sanyargatták a drevljanok és más környékeliek. A kazárok ezeken a hegyeken, az erdőkből találtak rájuk, és ezt mondták nekik: „Adózzatok nekünk!” Tanácskozás után a poljanok minden [felszálló] füst után egy-egy kardot adtak, és ezeket a kazárok elvitték fejedelmükhöz és előljárárihoz, ezt mondván nekik: „Új adót találtunk.” Azok pedig azt kérdezték tőlük: „Honnan van?” Ők így válaszoltak: „A hegyeken álló erdőkből, a Dnyeper folyó felett”. Azok pedig ismét kérdezték: „És mit adtak?” Ekkor megmutatták a kardot. És ezt mondták a kazárok előljárári: „Fejedelem, nem jó adó ez: ezt mi olyan fegyverrel szereztük, amely csak az egyik oldalán éles, vagyis szablyával, ezeknek pedig mindkét oldalán éles fegyverük van, azaz kardjuk. Eljön az idő, amikor majd ők szednek tőlünk és más népektől adót.” És beteljesedtek szavaik, minthogy nem saját akaratok szerint beszéltek, hanem isteni sugallatra.

Mit mesél Nesztor a poljanok adójáról, amit a kazároknak fizettek?

A tudomány mai állása szerint ezek az alakulatok hordozták az államra jellemző jegyeket. Élükön a szláv **fejedelmek** álltak.

A IX –X. századi arab és perzsa geográfusok, al-Bakri, Istakhri és Ibn Haukal a három keleti szláv törzsi fejedelemségeket **Kujabának**, **Szlaviának** és **Artaniának** nevezték el.

Vélekedések szerint a középső Dnyeper-menti törzsi fejedelemség, amit az arabok Kujabának neveztek, képezte az alapját a szláv állam kialakulásának a mai Ukrajna területén.

Egyetértesz-e azzal, hogy... Miért?

- A szlávok széttelepedése következtében az V–VII. századokban Európa területén új típusú, területileg szervezett szláv közösségek jöttek létre, melyeket keleti, nyugati és déli szlávoknak nevezünk.
- A drevljanok, poljanok, ulicsek, tivercek, szeverjanok, volhíniaiak (dulebek) és fehér horvátok keleti szláv törzsi szövetségei, melyek a mai Ukrajna területét népesítették be, az ukránok elődeinek tekinthetők.
- Miután megtörténik a széttelepedés az új területekre, a keleti szlávok etnikai fejlődésében fokozatosan felerősödnek az eltérések.
- A VIII–IX. századokban létrejönnek a keleti szlávok államkezdeményei, a törzsi fejedelemségek, amelyek a jövőbeni állam előzményeinek tekinthetők.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték a paragrafusban foglaltak elsajátítását az „asszociációs” játék segítségével. **A játékszabály.** Minden tanuló írja fel a nevét, valamint az átvett témában három kérdést egy külön lapra. A pedagógus összeszedi a lapokat, összekeveri, és találmásra szétosztja a tanulók között. A tanulónak meg kell válaszolnia a kérdéseket és fel kell tüntetnie a nevüket. A pedagógus értékeli a munkát.
2. Mutassátok be a szlávok nagy széttelepedését és annak eredményeit. Milyen szerepet töltött be a szlávok fejlődésében?
3. Történelmi térkép segítségével beszéljétek a keleti szláv törzsek széttelepedéséről. **4.** Mit tudtok a keleti szláv törzsek szomszédjairól? Mutassátok meg a térképen, hol éltek. **5.** Mit lehet megtudni a krónikából Kijev alapításáról?
6. **Osztályszintű foglalkozás.** Ebben az időszakban milyen mértékben függött a keleti szláv törzsek élete a természeti környezettől? Indokoljátok meg a véleményeteket. **7. Foglalkozás párbán.** Beszéljétek meg, milyen etnikai és államalapítási folyamatok zajlottak a keleti szlávok körében a VIII–IX századokban. **8.** Tegyétek kronológiai rendbe a szlávok nagy széttelepedése és a törzsi fejedelemségek létrejötte közötti eseményeket.
9. **Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár (912–959)** a következőket írta: „Elszlávosodott a mi földünk és barbárrá változott”. Magyarozzátok meg, mit értett ez alatt. **10. Kiscsoportos feladat.** Játsszátok el, hogyan töltötték a keleti szlávok egy napjukat.

3. §. Rusz-Ukrajna az első fejedelmek idején

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETIEK: ki volt Aszkold kijevi fejedelem; hogyan fejlődött Rusz-Ukrajna Oleg és Igor fejedelmek idején; honnan ered a „Rusz” kifejezés; kik azok a „besenyők”; mi a „druzszina”, a „kivetett adó”, a „természetbeni adó”, a „görögtűz”, „a belpolitika”, a „külpolitika”.

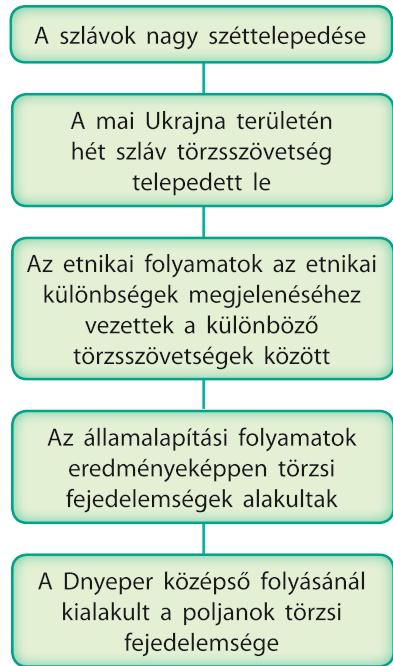
FELADATOK AZ ISMÉTLÉSHEZ. **1.** Milyen alapvető irányokba történt a szlávok nagy széttelepedése? Mutassátok meg a térképen. **2.** Mi a törzsszövetség? Nevezzétek meg és mutassátok meg a térképen a keleti szláv törzsszövetségeket. **3.** Melyik három keleti szláv törzsi fejedelemséget nevezik meg az arab és a perzsa geográfusok? **4.** Kik a varégok?

1. Aszkold Kijevi Fejedelemsége. A poljanoknak a Dnyeper középső folyásánál elhelyezkedő törzsi fejedelemségéből jött létre a IX. század közepe táján a **Kijevi Fejedelemség**. Területi kiterjedése nem volt jelentős és alapvetően a Kijev körüli síkvidéket foglalta magában. A krónikában „Ruszok Földjének” nevezik, vezetőit pedig **Aszkoldnak** és **Dirnek**. A Kijev-dinasztia tagjainak tartották őket, amelyik a legendás Kijtől származott.

Aszkold fejedelem nevezetes volt Bizánc elleni hadjáratairól 860-ban, 866-ban és 874-ben. Szomorú volt a bizánciak számára **860. június 18. reggele**, amikor meglátták Aszkold 200 csónakját Konstantinápoly (Rusz-Ukrajnában a várost **Cárgrádnak** nevezték) falai alatt. A ruszok körbevették a várost és a bizánci császár kénytelen volt megállapodni velük és adót fizetni számukra. A Kijevi Fejedelemség ezzel írta be magát először a történelembe, megkezdte a harcot a Fekete-tenger uralásáért és azért, hogy a „ruszok tengere” legyen.

Aszkold nevéhez fűződik a fejedelemség megkeresztelésének első kísérlete is. Bizánci szerzők feljegyezték, hogy a IX. század 60-as éveiben a fejedelem és **druzsinájának** egy része megkeresztelkedett és a hazatérés után kísérletet tett az egész nép megkeresztelésére. Egyes vélekedések szerint ez kiváltotta a pogány papok elégedetlenségét, összeesküvést szöttek Aszkold eltávolítására a hatalomból.

A MAI UKRAJNA TERÜLETÉN ÉLŐ SZLÁVOK ÁLLAMALAPÍTÁSÁNAK ELŐFELTÉTELEI

? Foglalkozás párban. A fenti ábra alapján vázoljátok fel, milyen előfeltételek vezettek a szlávok államának kialakulásához.

Druzszina – fejedelmi katonaság a Rusz-Ukrajna területén a VIII–XVI. századokban, a fejedelem közvetlen környezetében.

Aszkold fejedelem (? – 882) – kijevi fejedelem, a Kijevi Fejedelemség alapítója. Mihajlo Hruszevszkij ukrán történész véleménye szerint Kij fejedelem dinasztijának tagja volt, Bravlin utódja. Bravlin, a ruszok fejedelme a VIII. század végén – a IX. század elején druzsinájával a Dnyeper mellől sikeres nagy tengeri hadjáratot vezetett a bizánciak ellen, megszerezte a Krímet és a mai Szevasztopoltól Kericsig terjedő területet. A kijevi fejedelmek így jutottak ki a Fekete-tenger partvidékére, és a Dnyeper fontos kereskedelmi útvonal lett, amelyet a fejedelmi druzszina és flotta védelmezett.

Aszkold és Dir megérkezik Konstantinápoly falai alá.
Miniatúra a Radziwiłł krónikából

Aszkold meggyilkolása és Oleg hatalomra kerülése Kijevben.
Miniatúra a Radziwiłł krónikából

? Mikor történtek az ábrázolt események? Hanyadik században?

Kivetett adó (danina) – középkori adózási mód; Rusz-Ukrajnában a fejedelmek kincstárába került a meghódított területeken beszedett adó.

Természetbeni adó (poljuggya) – élelmiszerben, tárgyakban, termékekben stb. beszolgáltatott adó; Rusz-Ukrajnában a meghódított területekről minden összkel a fejedelmi druzsina gyűjtötte be. A fejedelmi druzsinák erőszakoskodtak és raboltak.

A természetbeni adó begyűjtésének hagyományos útvonala. Térkép

2. A Rurik-dinasztia megerősödése. Oleg fejedelem uralkodása. Abban az időben, amikor a Dnyeper középső folyásánál fejlődött és egyre erősödött a Kijevi Fejedelemség, a keleti szláv világ északi részében nem volt egység. Nesztor krónikája szerint **862-ben** az ilmenyi szlávok és krivicsek meghívták a varég vezért, Rurikot a druzsinájával, hogy „jertek, legyetek a fejedelmünk, és uralkodjatok rajtunk”.

Rurik 879-ben bekövetkezett halála után kiskorú fián, Igonon (a skandináv Ingvar név szláv alakja) volt a sor, **Oleg** (sknadináv név – Helgi) hadvezér gyámsága alatt. **862-ben** Oleg hatalmas sereget gyűjtött és megindult Kijev ellen. Megérkezve Kijev alá, katonái többségét elbújtatta, a többieknek megparancsolta, hogy tegyenek úgy, mintha Konstantinápolyból érkező kereskedők lennének. Kikötve a folyóparton, kérték, hogy megmutathassák árujukat a fejedelemnek. Amikor Aszkold a parthoz ment, a varégek meggyilkolták. Ezután Oleg, valószínűleg, az előkelők segítségével magához ragadta a hatalmat Kijevben.

Ezeknek az eseményeknek a következtében a Kijevi-dinasztia megszakadt, és a kijevi fejedelmek új dinasztiájára – a **Rurikidákra** szállt az uralkodás. Egyesült az Északi és a Déli Rusz, megkezdődött a Kijevi Fejedelemség állammá alakulása a korabeli írásos források szerint **Rusz** néven. Oleg Kijevet „fővárosának”, „a ruszok városai anyjának” nevezte.

Oleg fokozatosan megerősítette a varégek hatalmát a szláv törzsszövetségek és törzsi fejedelemségek fölött. A krónikaíró szerint 885-ben adót vetett ki a poljanokra, drevljanokra, szeverjanokra és ragyimicsekre, a tivercekkal és az ulicsekkal pedig tovább folytatta a harcot. Előtte a szeverjanokat és a ragyimicseket megszabadította a kazároknak fizetendő adótól.

Az adóztatás egész Európában elterjedt a normann hódítások időszakában. Közép- és Nyugat-Európában volt bőséggel nemesfém, Kelet-Európában viszont hiányzott, ezért az adót a lakosságtól a legprimitívebb módon – **természetben** gyűjtötték be. Az így begyűjtött adót Bizáncban értékesítették.

Oleg fejedelem egyeduralkodó volt Rusz-Ukrajnában, minden hatalom az ő kezében összpontosult. A varég druzsinákra támaszkodott, melyek a fejedelem parancsait teljesítették, bíraskodtak és beszédtek az adót.

Oleg híressé vált a Bizánc elleni hadjáratokról. Ezekre azért volt szükség, mert Konstantinápoly volt Rusz-Ukrajna számára a központi hely, ahol értékesíteni tudták a meghódított törzsektől beszedett adót.

A 907-ben lezajlott hadjárat alkalmával a krónika tanúsága szerint Oleg katonai cselhez folyamodott. A városhoz közeledve, parancsba adta, hogy a csónakokat húzzák ki a partra és tegyenek alájuk kerekeket. Ennek köszönhetően Oleg és serege váratlan oldalból érkezett a város alá, ami által biztosítva volt

Oleg fejedelem (? – 912 körül) valószínűleg Rurik kiskorú fia, Igor nevében uralkodott 882–912 között. Varég származású volt, Rurikkal együtt érkezett Skandináviából. A krónikákban nevezik kijevi fejedelemnek, de csak Igor hadvezérének is. Következtesen és tudatosan hódította meg a keleti szláv törzsszövetségeket és törzsi fejedelemségeket, arra törekedve, hogy egységes államot hozzon létre. Oleg halálának körülményei ismeretlenek. Egyesek szerint kígyómárásába halt bele, mások viszont úgy vélik, hogy hadjáratban vesztette életét.

Igor fejedelem (878–945) elődjéhez hasonlóan folytatta a keleti szlávok meghódítását államalapítás céljából.

Belpolitikájában, Olegtól eltérően, keményebb és nyíltabb politikát folytatott a központi hatalom megerősítése érdekében. **Külpolitikájában** a dél felé való terjeszkedés volt az alapvető. Igor a drevljanok felkelése során vesztette életét.

a győzelme. Mint győzelmi jelképet, Oleg a pajzsát felszegeztette Konstantinápoly kapujára. A hadjárat Rusz-Ukrajna számára kedvező megállapodás aláírásával zárult.

911-ben Oleg ismét elindította a seregét Konstantinápoly ellen, mivel a bizánciak megsértették a korábban kötött megállapodást. Az új megállapodás értelmében a felek egyenlő felelősséget viseltek a bűntettekért (gyilkosság, verekedés, lopás), kötelezettséget vállaltak a foglyok és a menekültek visszaszolgáltatására és, hogy segítik a kereskedelmi hajózást.

3. Igor fejedelem uralkodása. Oleg halála után a Rusz-Ukrajnában az uralkodó Rurik fia – **Igor** lett.

Igor fejedelem az uralkodást a drevljanok és az ulicsek elleni hadjáratokkal kezdte, akik nem akartak tovább engedelmessé válni Kijevnek. „Tűzzel és vassal” győzte le a lázadókat, és a korábbinál jóval nagyobb adót vetett ki rájuk. Ezután az ulicsek elhagyták a Dnyeper középső folyásának vidékét és a Dnyeszter és a Déli-Bug közötti területre telepedtek át.

915-ben Rusz-Ukrajna határainál új nomád törzs jelent meg – a **besenyők**. Igornak sikerült békeszerződést kötni velük. A béke azonban felbomlott, a besenyőket Bizánc folyamatosan Rusz-Ukrajna elleni támadásra biztatta.

941-ben Igor nagy hadjáratot vezetett Bizánc ellen, 10 ezer csónakkal indult meg (bár a krónikának ezt az állítását többen kétségbe vonják). A hadjárat azonban vereséggel

Rusz-Ukrajna Oleg és Igor uralkodása idején. Térkép

Belpolitika – az államhatalom gyakorlóit által az államon belül végrehajtott átalakulások.

Külpolitika – az állam és a többi állam közötti kapcsolatok összessége.

Besenyők – türk származású nomád törzs, amely az Urál és a Duna közötti területen vándorolt.

„Görögtűz” – égfolyadék-fegyver, amelyet hajító eszközzel juttattak célba, általában tengeri csatákban alkalmazták.

A „görögtűz” olyan hatékony volt, hogy vízzel sem lehetett eloltani.

A „görögtűz” alkalmazása.
Miniatúra egy középkori európai krónikából

- ?** 1. Mit lehet megtudni a „görögtűz” alkalmazásával lezajló tengeri csatáról a kép alapján?
2. Keress forrásokat az ábrázolt tengeri csatáról és valamelyik szereplő nevében mondd el a történetet.

A „RUSZ” KIFEJEZÉS EREDETÉNEK ALAPVETŐ VERZIÓI

Skandináv	Skandináviában területi egység megnevezése
Finn	A <i>ruotsi</i> szóból, így nevezték a finnek a varégoakat
Keleti szláv	A „rosz” szótövé keleti szláv folyónevekből a Dnyeper középső folyásának vidékéről és az ilmenyi szlávok által lakott területekről
Szarmata	A „ruszok” megnevezésből, melyet az arabok és a bizánciak a szlávokra és az elszlávosodott szarmatákra – az Ant Szövetséghez tartozó roxolánokra alkalmaztak

- ?** **Foglalkozás párban.**
Véleményetek szerint a mai történetírás miért elsősorban a finn vagy a skandináv eredetet valószínűsíti a „Rusz” megnevezéssel kapcsolatban? Szükség esetén nézzetek utána egyéb forrásoknak.

zárult, a bizánciak „görögtűzzel” megsemmisítették a ruszok flottáját.

Három évvel később, **943-ban**, még nagyobb sereggel Igor újabb hadjáratot indított, ám ezúttal nem került sor csatára. A bizánciak elkerülték azzal, hogy még nagyobb adót ajánlottak fel, mint amit Olegnek fizettek. Új megállapodást kötöttek, ami védelmezte a kereskedő ruszok érdekeit Bizánc piacain.

943–944-ben hadjáratot vezetett a Kaszpi-tengerhez és a Kaukázus vidékére a helyi törzsek ellen, melyek a bizánciak szövetségesei voltak. Győzelmet aratva, a ruszok serege elfoglalta és kirabolta a gazdag Derbent, Sharvan és Barda városokat és hatalmas zsákmánnyal hazatért.

A nagy létszámú druzsina fenntartása és a távoli hadjáratok jelentős költségekkel jártak. Valószínűleg ez készítette Igort, hogy a hagyományoktól eltérően, másodszer is behajtsa az adót a drevljanoktól. Ennek következtében lázadás tört ki. **945** tavaszán a drevljanok **Mal** fejedelem vezetésével szétverték Igor druzsináját és a fejedelmet magát pedig megölték.

Igor halálával véget ért Rusz-Ukrajna kialakulásának korai szakasza.

4. A „Rusz” kifejezés eredete. A „Régmúlt idők elbeszélésében a krónikás Nesztor a 852. évhez azt írta, hogy „akkor kezdték e földet Ruszföldnek (Ruska zemlja) nevezni”. Ezt a megnevezést a Kijevi Fejedelemségre alkalmazta.

A kutatók sokáig vitatkoztak a „Rusz” kifejezés eredetéről. A krónikákban és más korabeli forrásokban többféle jelentésben használták:

- etnikai jelentésben – nép, törzs stb.
- társadalmi jelentésben – társadalmi réteg vagy státusz;
- földrajzi megnevezés – terület, föld;
- politikai jelentés – állam.

A mai történészek többsége úgy véli, hogy a „rusz” kifejezés finn vagy skandináv eredetű, kezdetben azokat a varégoakat nevezték így, akik a fejedelem druzsinájában szolgáltak. Fokozatosan a druzsinában megjelentek a szláv fegyverforgatók is. A „rusz” kifejezés elterjedt az összes katonára, aki a fejedelem druzsinájában szolgált. Mivel a fejedelmek hatalmukat a druzsina segítségével tartották fenn, a meghódított területeket „Ruszföldnek” kezdték nevezni. Szűk értelemben a „Ruszföld” elsősorban a poljanoknak a Dnyeper középső folyásánál levő területét jelentette.

Amikor Rurik halála után Oleg elfoglalta a poljan Kijevet és az egységes állam fővárosává nyilvánította, az államot kezdték el Rusznak nevezni. Attól kezdve a „Rusz” vagy „Ruszföld” megnevezés tág értelemben volt használatos annak a teljes területnek a megnevezésére, ahol keleti szlávok éltek, illetve ahol az államukat létrehozták.

A mai ukrán történészek azt az államot, amelynek Kijev volt a központja, s amely a IX. század végétől a XII. század elejéig egyesítette a keleti szlávokat, Rusz-Ukrajnának nevezik.

Fontos dátumok

860 – a ruszinok druzsinájának hadjárata Konstantinápoly ellen Aszkold fejedelem vezetésével. Az első ismert megállapodás megkötése Rusz-Ukrajna és Bizánc között.

882 – Aszkold fejedelem halála. A fejedelmi hatalmat Kijevben Oleg ragadja magához.

907, 911 – Oleg sikeres hadjárata Konstantinápoly ellen. Megállapodás Bizánccal.

941, 943 – Igor fejedelem hadjárata Konstantinápoly ellen. Új megállapodás Rusz-Ukrajna és Bizánc között.

Egyetértesz-e azzal, hogy... Miért?

- Aszkold uralkodása idején a Kijevi Fejedelemség virágzott és ismerte az egész világ, így válhatott azzá a területté, amely körül a IX. század végén a keleti szláv államiság kezdetét vette.
- Oleg fejedelem az Északi és Déli Ruszt egy államban egyesítette, megkezdte a keleti szláv területek egyesítését Kijev központtal.
- Igor fejedelem igyekezett megerősíteni Kijev hatalmát a szláv törzsi fejedelemségek fölött. Az állam további fejlesztése érdekében a legfontosabb kérdés az adók kivetése és beszedése volt.
- „Ruszkoknak” kezdetben a varégoakat nevezték, majd – a poljanok földjét, még később pedig – a keleti szlávok által alapított államot, Rusz-Ukrajnát.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték, mennyire sikerült elsajátítani a paragrafusban foglalt tananyagot a „találd ki a hőst (hősnőt)” játék segítségével. **Játékszabály.** A játékvezető gondol valakire a paragrafusban szereplő személyek közül, felírja egy papírlapra, amit borítékba tesz. A tanulók meghatározott számú (mondjuk tíz) kérdést tehetnek fel a játékvezetőnek, hogy a válaszok alapján kitalálják, kiről van szó. A játékvezető, csak „igen”, „nem”, „részben” válaszokat adhat.
2. Hogyan fejlődött a Kijevi Fejedelemség Aszkold uralkodása idején? 3. Hasonlítsátok össze Oleg és Igor fejedelmek tevékenységét. Határozzátok meg, mi volt a közös bennük, és mi az eltérés.
4. Jellemeztétek az első fejedelmek bel- és külpolitikáját, és hozzájárulásukat Rusz-Ukrajna megalapításához. 5. Hogyan magyarázzák a kutatók a „Rusz” kifejezés eredetét?
6. Osztályszintű foglalkozás. Hasonlítsátok össze az első középkori államok létrejöttét Közép- és Nyugat-Európában a Kijevi Rusz megalakulásával.
7. Töltsétek ki az alábbi, „Rusz-Ukrajna fejedelmei” c. táblázatot.

Fejedelem, uralkodásának évei	Belpolitikája	Külpolitikája	Uralkodásának jelentősége

8. Mutassátok meg a térképen az első kijevi fejedelmek hadjáratainak útvonalait.

9. Kiscsoportos foglalkozás. Alkossatok történelmi portrét a ruszok valamelyik fejedelméről: Aszkoldról, Olegről, Igorról (szabadon választható). Minden csoport választ egy fejedelmet, s az elkészült munkát megvitatják a csoporton belül. 10. Hasonlítsátok össze az Oleg és Igor fejedelmek által uralkodásuk idején követett értékrendet. 11. **Foglalkozás párban.** Készítsetek feltételezett párbeszédet Aszkold druzsinájának a bizánci hadjárat során kereszténnyé lett tagja és egy pogány kijevi között.

Oleg fejedelem búcsúzik a lovától. Viktor Vasznyecov festménye

4. §. A Kijevi Rusz Olga és Szvjatoszlav fejedelemsége idején

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETITEK: hogyan uralkodott Olga fejedelemasszony; Szvjatoszlav fejedelem katonai hadjáratait; Olga és Szvjatoszlav uralkodásának jelentőségét Rusz-Ukrajna fejlődése szempontjából; mik azok a „reformok”, „bolgár hadjáratok”.

FELADATOK AZ ISMÉTLÉSHEZ. 1. Soroljátok fel, milyen intézkedésekkel erősítette Oleg fejedelem a központi hatalmat. 2. Milyen politikát folytattak az első fejedelmek Bizánccal kapcsolatban. 3. Soroljátok fel azokat a keleti szláv törzsszövetségeket, amelyek adót fizettek a kazároknak.

Reformok – átalakulások, változások, újítások a társadalmi élet bármely területén.

Olga fejedelemasszony (910 körül – 969) a krónikaíró „az emberek között a legbölcsebb”-nek nevezte, jellemzése szerint szép, okos, energikus nő volt, ugyanakkor képes volt távlatokban gondolkodni és kemény kézzel uralkodott. Nem ismert, hol és mikor született a leendő fejedelemasszony. Az Olga név a skandináv Helga szlávósított alakja. A krónikában csak annyit találunk róla, hogy „Igor már felserdült... feleséget hoztak neki Pszkovból, név szerint Olgát”. Egyes vélekedések szerint nem csak a felesége volt Iognak, hanem a tanácsadója is. Igor távollétében ő uralkodott.

1. Olga fejedelemasszony és belpolitikája. Igor fejedelem halála után egyetlen, a krónikából ismert fia, Szvjatoszlav még kisgyermek volt, és azért a kijevi trónt **945-ben** Igor felesége, **Olga** fejedelemasszony foglalta el. Ő uralkodott Rusz-Ukrajnában **964-ig**, amikor átadta a hatalmat felnőtté vált fiának.

Uralkodását Olga a drevljanok lázadásának leverésével és férje gyilkosain való bosszúállással kezdte. Akkoriban a véres bosszú megszokott volt. Szégyen volt, ha valaki nem torolta meg a hozzátartozóján esett sérelmet. A krónika Olga négy bosszújáról számol be, melyek következtében gyakorlatilag megsemmisült a drevljanok törzsi fejedelemsége.

A drevljanok lázadása ráirányította a figyelmet arra, hogy sürgős **reformokra** van szükség Rusz-Ukrajna államszervezésében. Olga átalakította az adóbeszedést. Meghatározták a területeket, amelyek után bizonyos időközönként adót kellett fizetni. Bevezette a területi alapú fix adónemet – ez volt az **„urok”**, valamint a személyenként fizetendő adót – ez volt az **„obrok”**, amelynek mértéke azonban nem fosztotta meg az embereket a létfenntartás lehetőségétől. Ezenkívül volt még az **„usztav”**, ami az a hely volt, ahol a fejedelmi druzsina igazságot szolgáltatott, azaz bírászkodott. **„Sztanovicse”** volt a neve annak a helynek, ahol a beszedett adót felhalmozták, a **„pohoszt”** pedig, ahol a fejedelmi hatalom képviselői tevékenykedtek. A fejedelmi kincstárhoz tartoztak a **„vadászó területek”** (lovissca) – ahonnan a prémes állatok levadászása által gyarapították a kincstárat.

Olga alatt épült és szépült a „főváros”. Kijevben felépült az új fejedelmi rezidencia – Olga udvara „kóteremmel”. Az archeológiai ásatások tanúsága szerint ez valószínűleg egy kétszintes kőből épült palota volt, amelyet vörös cseréppel fedtek, márvánnyal és majolikával díszítettek.

2. Olga külpolitikája. Olga fejedelemasszony aktív külpolitikát folytatott. Elődeitől eltérően, a háború megindítása előtt a **diplomácia** eszközeit helyezte előtérbe, azaz igyekezett a kérdéseket békés úton, tárgyalásokkal rendezni.

Igor fejedelem megölését a drevljanok saját győzelmükként értékelték és elhatározták, hogy elfoglalják Kijevet. 20 drevljan követ érkezett Kijevbe, és felajánlották Olga fejedelemasszonynak, hogy menjen férjhez fejedelmükhöz, Malhoz. A fejedelemasszony furfanggal járt túl az eszükön. Úgy tett, mintha fogadná a követeket a tisztelet minden jelével, és kijelentette, hogy a megkülönböztetett tisztelet jeleként a kijeviek csónakostól fogják őket a színe elé vinni. Ahogy megérkeztek, Olga azonnal a palota mellett ásott gödörbe vetettette őket a csónakkal együtt és élve betemetettette őket.

Iszkorosztyeny felperzselése.
Kortárs rajz

? Nézzetek utána különböző forrásokban annak, hogyan állt bosszút Olga fejedelemasszony a drevljanokon férje megöléséért. A bosszú melyik epizódját ábrázolja a fenti rajz?

Mal – drevljan fejedelem, aki kijevi fogságban halt meg. Rá emlékeztet Malin városa, az egykori drevljan területen, amely a mai napig ezt a nevet viseli. Nagyon valószínű, hogy a drevljan fejedelem lányának, Malusának, akit Olga a szolgálatába fogadott, és Szvjatoszlav fejedelemnek volt a fia a leendő kijevi fejedelem, Volodimir Szvjatoszlavovics.

Püspök – magas papi méltóság a keresztény egyházban.

Rusz-Ukrajna Olga és Szvjatoszlav uralkodása idején.
Térkép

946-ban (más források szerint – **957-ben**) Olga Konstantinápolyba látogatott. Ez volt az első alkalom, hogy Rusz-Ukrajna uralkodója békés küldöttség élén Bizáncba látogatott. A fejedelemasszony szerette volna elérni, hogy a rusz kereskedők ismét megkapják régi privilégiumaikat és a bizánciak tovább fizessék az adót Kijevnek.

A krónikaíró szerint Olga Konstantinápolyban megkeresztelkedett. Megállapodott abban, hogy a ruszok druzsinája szolgálni fogja a császárt, s cserébe Bizánc adót fizet Rusz-Ukrajnának. Olga ennek megfelelően sereget küldött Bizáncba, amelyik részt vet az arabokkal folytatott háborúban (961-ben), valamint harcoltak a normannokkal és a bolgárokkal is.

Olga fejedelemasszony elsőként megkísérelte felvenni a diplomáciai kapcsolatokat Nyugat-Európával. 949-ben (vagy 959-ben) követeket küldött I. Ottóhoz, a Szent Római Birodalom császárához – a korabeli Európa leghatalmasabb uralkodójához azzal a kéréssel, hogy küldjön **püspököt** Rusz-Ukrajna megkeresztelésére. Nem sokkal ezután Kijevbe érkezett egy keresztény misszió Adalbert püspök vezetésével. A keresztény hittérítők 961–962-ben tartózkodtak Rusz-Ukrajnában, azonban a pogány előljárók ellenállással és leszámolással való fenyegetőzése miatt kénytelenek voltak elutazni. Mivel a pogány vallás szilárdan tartotta magát, Olga nem lépte meg, hogy a kereszténységet államvallássá nyilvánítsa.

3. Szvjatoszlav fejedelem. Hadjáratok a Kazár Birodalom ellen. Igor és Olga fia, Szvjatoszlav meglehetősen későn foglalta el a trónt – 964-ben, majdnem 30 évesen. Szvjatoszlav rövid uralkodása alatt szinte folyamatosak voltak a csaták és a katonai hadjáratok.

Olgától eltérően, Szvjatoszlav pogány volt. Anyja kérését, hogy megkeresztelkedjen, kategorikusan elutasította, arra hivatkozva, hogy kinevetné a ruszok druzsinája.

964-ben Szvjatoszlav megtámadta a Kazár Birodalmat. Meghódította a vjaticsok keleti szláv törzsszövetségét, amely az Oka folyó mentén élt és adót fizetett a kazároknak. Szvjatoszlav megszabadította a kazár függőségtől a nem szláv

Szvjatoszlav emlékműve Zaporizzsjában. Vjacseszlav Klikov szobrászművész alkotása

Szvjatoszlav fejedelem

(931 körül – 972) az első kijevi fejedelem a Rurik-dinasztiából, akinek kizárólag szláv neve volt. Elsősorban mint bátor harcos és tehetséges hadvezér vált nevezetessé. Nesztor, a krónikaíró sokat foglalkozott a fejedelemmel, bátorságát egy párducéhoz hasonlította. Rövid uralkodása alatt hadjáratai során hatalmas területet járt be a Volga középső folyásától a Kaszpi-tengerig, majd tovább, Észak-Kaukázusig és a Fekete-tenger partvidékéig, egész a Balkán bizánci területeiig, melynek során legalább 8000–8500 km tett meg.

Szvjatoszlav fejedelem meghódítja a kazár erődöt, Atilt. Volodimir Kirejev festménye

? Miként ábrázolta a művész a kazárok legyőzését Szvjatoszlav által?

A „Régmúlt idők elbeszélése” Szvjatoszlav fejedelemről és a kazárokkal folytatott harcáról

A 964. évben. Amikor Szvjatoszlav felnőtt és férfivá érett, sok bátor harcost gyűjtött össze, és mint egy párduc, oly könnyedén mozgott a hadjáratokban, és sok hadat viselt. Hadjárataiba pedig nem vitt magával sem szekereket, sem üstöket, nem főzte a húst, hanem a lóhúst, vadat vagy marhahúst vékony szeletekre vágva parázson sütötte meg, és úgy ette. Sátra sem volt, hanem a nyeregtakarót a földre terítette, a nyeret a feje alá tette, s úgy aludt. Ilyenek voltak a harcosai is. Az idegen földekre követeket szokott küldeni, megüzenve nekik: „Ellenetek akarok vonulni.”

És az Oka és a Volga folyó vidékére vonult, ahol eljutott a vjatyicsokhoz, és így szólt hozzájuk: „Kinek adóztok?” Azok pedig így válaszoltak: „A kazároknak, ekéenként egy scseljagot fizetünk”.

A 965. évben. Szvjatoszlav a kazárok ellen vonult. A kazárok, amikor erről értesültek, élükön fejedelmükkel, a kagánnal felvonultak ellene, és összecsaptak, és a csatában Szvjatoszlav legyőzte a kazárokat, és a városukat, Belaja Vezsát elfoglalta. És legyőzte a jászokat is, és a kaszagokat is.

A 966. évben. Szvjatoszlav legyőzte a vjatyicsokat, és adót vetett ki rájuk.

1. Foglalkozás párban. Beszéljétek meg, hogy a krónikaíró által felsorolt mely tények utalnak Szvjatoszlav elfogulatlanságára és bátorságára. **2.** Keressétek meg a térképen a Nesztor által felsorolt népeket, országokat, városokat stb. és Szvjatoszlav 964–966 közötti hadjáratainak útvonalát.

törzseket is – merják, muromák, mescserek, cseremiszek, mordvinok, burtaszok és volgai bolgárok, és arra kényszerítette őket, hogy Kijevnek fizessenek adót. Azután a fejedelmi sereg leereszkedett a Volga mentén a deltáig, ahol a Kazár Birodalom terült el. Legyőzték a kazárokat, elfoglalták fővárosukat, Atilt. Szvjatoszlav meghódította és megadóztatta az alánok, vagy jászok (az oszétek ősei), az adigék (a cserkeszek ősei) törzsét is, államához csatolta a Tamány-félszigeten Hermonassa (későbbi nevén Tmutorokany) városát és a kazár erődöt, Szarkelt (a „fehér erődöt” – Bila Vezsa).

Szvjatoszlavnak a kazárokkal folytatott háborúi legfőbb eredménye a Kazár Birodalom széthullása **966-ban**. Ez elősegítette, hogy elhárult Rusz-Ukrajnáról a kazár fenyegetés, ám megnyitotta az utat a keletről érkező új nomád népek, elsősorban a besenyők előtt.

4. Szvjatoszlav bolgár hadjáratai. A bizánciak elhatározták, hogy kihasználják Szvjatoszlav harcosságát és katonai tehetségét, és segítségért fordultak hozzá a bolgár lázadás leveréséhez. **968-ban** a fejedelem 60 ezres seregével elindult az **első bolgár hadjáratra**. Dorosztol alatt szétverte az erős bolgár sereget, elfoglalt 80 várost és betelepedett Perejaszlaveche uralkodni. Jaroszlav úgy döntött, hogy a

Leo Diaconus bizánci történész leírása Szvjatoszlav külsejéről

Külsőre a következőképpen nézett ki: közepes termet, nem nagyon magas, nem nagyon alacsony, sűrű szemöldök, kék szemek, egyenes orr, borotvált fej, hosszú vastag varkoccsal. A fejtetője teljesen kopasz volt, csak az egyik oldalon lógó varkocs emlékeztetett az előkelő származására, vastag nyaka volt, széles vállalai és egyenes tartása volt. Komor és szigorú tekintete volt. Egyik fülében arany fülbevaló lógott, két gyönggyel és rubinnal díszítve. A ruházata fehér volt, és a tisztaságán kívül semmiben nem különbözött a többiekétől.

meghódított bolgár területeken marad és Ruz-Ukrajna fővárosát áthelyezi a Duna mellé. A felháborodott bizánciak a ruszok elleni támadásra biztatták a besenyőket.

Még abban az évben a besenyő horda körbe vette Kijevet. Szvjatoszlav gyorsan hazatért és elkergette a besenyőket a város falai alól. Olga fejedelemasszony halála után a fejedelmi hatalom megszilárdítása érdekében távolléte esetén Szvjatoszlav helytartókat nevezett ki. Kijevben a helytartó legidősebb fia – Jaropolk volt, a drevljanok földjén – Oleg, Novgorod irányításával pedig valószínűleg Malusától, a drevljan fejedelem lánytól házasságon kívül született fiát – Volodimirt bízta meg.

Maga a fejedelem a sereggel **969-ben** elindult a **második bolgár hadjáratra**. Meghódította Bulgária keleti részét, s gyors támadásba lendült a bizánci birtokok ellen. Azonban ez a hadjárat nem volt olyan sikeres, mint az előző. A fejedelemnek nem csak a bolgárokkal kellett megvívnia, hanem a bizánciakkal is. **971-ben** a bizánci erők, melyek jelentős fölényben voltak, bekerítették Szvjatoszlavot és seregét Dorosztol alatt és megadásra kényszerítették a fejedelmet. A megállapodás értelmében a bizánciak szabadon bocsájtották a fejedelem seregét fegyvereikkel együtt, sőt élelmet is biztosítottak a hazaútra. Szvjatoszlavnak viszont köteleznie kellett magát, hogy a bizánciak szövetségese lesz és nem tart igényt a bizánci birtokokra a Krímen és a Duna mentén.

Miután aláírta a békét Bizánccal, Szvjatoszlav elindult Ruz-Ukrajnába. A krónikáiról Nesztor állítása szerint a perjaszlaviak értesítették a besenyőket, melyik úton tart hazafelé Szvjatoszlav kis számú serege zsákmánnyal megrakodva. **972** tavaszán a dnyeperi zúgó közelében a fejedelem seregét bekerítette Kurja besenyő vezér és Szvjatoszlav életét vesztette a csatában. Az elmondások szerint a besenyő vezér arannyal bevont kupát készített a fejedelem koponyájából. Állítólag felirat is volt rajta: „Aki másét megkívánja, magát veszíti el”.

SZVJATOSZLAV FEJEDELEM KÜLPOLITIKÁJA

Szvjatoszlav hadjáratai

A vjatyicsok meghódítása (964)

Volgai Bulgária leigázása (965)

A jászok és a kaszogok meghódítása (965)

Hermonassza meghódítása (965)
A Tmutorokanyi Fejedelemség megalapítása

A Kazár Birodalom szétverése (966)

Az első bolgár hadjárat (968)

Az ulicsek és a tivercek meghódítása (968)

A második bolgár hadjárat (969–971)

? Foglalkozás párban. Soroljátok fel, milyen eredményekkel jártak Szvjatoszlav fejedelemnek a fenti ábrán felsorolt hadjáratai.

Bizánci lovasok üldözik a ruszok seregét. Miniatúra egy bizánci krónikából

Fontos dátumok

- 946 (957)** – Olga fejedelemasszony látogatása Konstantinápolyban diplomáciai küldöttség élén.
- 964–966** – Szvjatoszlav szétveri a Kazár Birodalmat.
- 968** – Svjatoszlav fejedelem első bolgár hadjárata.
- 968** – Svjatoszlav legyőzi a besenyőket a Kijev alatti csatában.
- 969–971** – Svjatoszlav második bolgár hadjárata.

Olga fejedelemasszony szobra Kijevben a Szent Mihály téren. Ivan Kavaleridze és Petro Sznitkin szobrászművészek alkotása. 1911-ben állították fel, 1996-ban restaurálták. Mai látkép

? Foglalkozás párban.

Keressetek forrásokat a szobor történetéről.

Szvjatoszlav fejedelem feltételezett kardja. 2011-ben találták a Dnyeper folyóban a Hortica-sziget közelében, ahol a fejedelem meghalt. A Zaporizzsjai Kozákok Múzeumában (Zaporizzsja) van kiállítva

22 I. fejezet. Rusz-Ukrajna kialakulása és megerősödése

Egyetértesz-e azzal, hogy... Miért?

- Olga fejedelemasszony belpolitikai intézkedései elősegítették a keleti szláv törzsi fejedelemségek egyesülését egy közös államba.
- A külpolitikában Olga fejedelemasszony újítása volt, hogy nem háborúk, hanem tárgyalások útján igyekezett rendezni a vitás kérdéseket.
- Svjatoszlav fejedelem államalkotó tevékenysége során aktív külpolitikát folytatott, ami hódító hadjáratokban fejeződött ki. Rátermett hadvezér volt, de kevésbé tehetséges politikus.
- Svjatoszlav állandó hadjáratai kimerítették Rusz-Ukrajnát; megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok a vezető keresztény hatalmakkal, amelyeket Olga teremtett meg.
- Svjatoszlav halálával Rusz-Ukrajna történetében véget ért a nagy hadjáratok korszaka. A harcos fejedelem utódai a megszerzett területek megtartására és az állam kiépítésére törekedtek.

Kérdések és feladatok

- ◆ **1.** Ellenőrizték, mennyire sikerült elsajátítani a paragrafusban foglalt tananyagot a „Szótenisz” nevű játékkal. **Játékszabályok.** A tanulók párokat alkotnak. Az egyik tanuló olyan kérdést tesz fel, amire a válasz egyetlen szó vagy szóösszetétel, a másik válaszol. Majd a tanulók szerepet cserélnek.
- ▲ **2.** Meséljétek el, hogy állt bosszút Olga fejedelemasszony férje meggyilkolásáért. **3.** Mi a reform? Milyen reformokat vezetett be Olga Rusz-Ukrajnában? **4.** Jellemezzétek Olga fejedelemasszony külpolitikáját és annak jelentőségét Rusz-Ukrajna számára. **5.** Meséljétek Svjatoszlav fejedelemnek a Kazár Birodalom elleni hadjárataról és annak eredményeiről. **6.** Hogyan zajlott Svjatoszlav fejedelem első és második bolgár hadjárata? **7. Kiscsoportos foglalkozás.** Beszéljétek meg és határozzátok meg Olga fejedelemasszony és Svjatoszlav fejedelem politikájának azonos és eltérő vonásait.
- ◆ **8. Osztályszintű foglalkozás.** Hasonlítsátok össze Olga fejedelemasszony és Svjatoszlav fejedelem tevékenységének hatását Rusz-Ukrajna fejlődésére. **9.** Folytassátok a „Rusz-Ukrajna fejedelmei” c. táblázat kitöltését (17. oldal). **10.** A térképen mutassátok meg Olga és Svjatoszlav hadjáratainak útvonalait. Mutassátok meg, hogyan változott meg Rusz-Ukrajna területe Svjatoszlav uralkodásának végére Olga fejedelemasszony uralkodásának időszakához képest.
- ★ **11.** Mihajlo Hruszevszkij ukrán történész Svjatoszlav fejedelmet úgy nevezte, hogy „óoroszló spártai” és „zaporizzsjai a kijevi asztalnál”. Mondjátok el, hogyan értelmezték ezeket a jellemzéseket. Svjatoszlav fejedelem milyen emberi tulajdonságokkal rendelkezett? **12. Foglalkozás párban.** Alkossátok meg Olga vagy Svjatoszlav történelmi portréját (szabadon választható). **13. Kiscsoportos foglalkozás.** Adjátok elő, hogyan zajlott le Svjatoszlav kijevi fejedelem utolsó csatája.

5. §. Rusz-Ukrajna társadalmi-politikai berendezkedése és gazdálkodása

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETÉK: Rusz-Ukrajna kormányzását és népességének összetételét; hogyan éltek a falusi emberek; hogyan fejlődtek a ruszok városai és milyen volt a városi élet; kik voltak a „bojárok”, a „sztarecek”; mi a „verv”, a „grad”.

FELADATOK AZ ISMÉTLÉSHEZ. **1.** Foglalkozás párban. Beszéljétek meg és mutassátok be az ószlávok társadalmának és gazdálkodásának alapvető vonásait. **2.** Mi a törzsszövetség és a törzsi fejedelemség? **3.** Mikor jöttek létre a keleti szlávok törzsi fejedelemségei? **4.** Hogyan történt az adóbeszedés az első fejedelmek idején?

1. Rusz-Ukrajna kormányzása és népességének összetétele.

Rusz-Ukrajna kormányformáját a IX–X. században a kutatók jelentős része patrimoniális (latin eredetű szó, jelentése – örökletes) monarchiának nevezi, a hatalom öröklődését a kijevi nagyfejedelem testesítette meg. A fejedelem irányította az államot, a druzsinára támaszkodva. A druzsina nem egyszerűen a fejedelem serege volt. A druzsina vezetői a kijevi nagyfejedelem tanácsosai lettek, belőlük alakult ki a kormányzati apparátus, amelynek nevében a bíraskodás és az adószedés zajlott.

A „Régmúlt idők elbeszélése”-ből a kutatók számos információt merítettek Rusz-Ukrajna jelentős személyiségeiről az időszakban. Többek között, amikor a krónikás leírja Oleg

A „Régmúlt idők elbeszélése” Olegnek a bizánciakkal folytatott harcáról

A 907. évben. Oleg a görögök ellen indult, Igort Kijevben hagyva... És meghagyta Oleg, hogy fizessenek adót a rusz városoknak: először is Kijevnek, azután Csernyigovnak, Perejaszlavlnak, Polocknak, Rosztovnak, Ljubecsnek és más városoknak; ezekben a városokban voltak ugyanis Oleg fennhatósága alatti nagyfejedelmek.

A 912. évben. Oleg elküldte embereit, hogy békét teremtsenek, és szerződést kössenek Rusz és a görögök között. És ezzel bocsátotta el őket: „Másolat a korábbi megállapodásról, amelyet ugyanazon Leon és Alexandrosz császár idejében kötöttek. Mi, rusz nemzetségbeliek: Karli, Inegeld, Farlof, Veremud, Rulav, Gudi, Ruald, Karn, Frelav, Ruar, Aktevu, Truan, Lidul, Foszt, Sztemid, akiket Oleg, Rusz nagyfejedelem, és mindazon dicsőséges nagyfejedelmek és bojárok, akik keze alatt vannak, küldtek el hozzátok... görög császárokhoz, hogy nagyfejedelemünk kívánságára és mindazon ruszok óhajára, akik keze alatt vannak, megerősítsük és tanúsítsuk azt a sokéves barátságot, amely fennállott a keresztények és Rusz között...”

? Foglalkozás párban. **1.** Milyen városok voltak Rusz-Ukrajna területén a X. század elején Nesztor krónikája szerint? Keressétek ezeket a városokat a térképen. **2.** Beszéljétek meg és mutassátok rá, milyen címmel illeti a krónikaíró Oleg fejedelmet. **3.** A „ruszok nagy fejedelmén” kívül milyen magasabb rendbelieket emleget a krónika Rusz-Ukrajnában?

A kijevi fejedelem druzsinájának tagjai. Kortárs rajz

? Írjátok le a kijevi fejedelem druzsinája tagjainak öltözkédét és fegyverzetét.

Szláv lakóépület. IX–X. sz.
Az „Ősi Pliszneszk” Történelmi-
Kulturális Park dolgozói által
készített 3D-s makett

A keleti szlávok hétköznapjai.
Történelmi rekonstrukció

? Foglalkozás párban.

Beszélgétek meg és
jellemezzétek a keleti szlávok
életmódját Rusz-Ukrajna
korában.

Keleti szláv lakóépület belseje. Történelmi
rekonstrukció

? Milyen információt szerezhetünk a keleti szlávok
lakóteréről, foglalkozásáról és hétköznapjairól a
fenti illusztráció alapján?

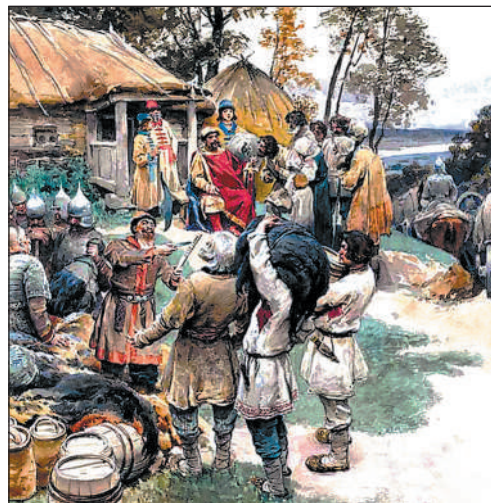
hadjáratát Konstantinápoly ellen 907-ben, valamint a ruszok és a bizánciak 911-es békéjének feltételeit, a krónikás arról is tájékoztat, hogy a kijevi nagyfejedelmek kívül voltak „dicsőséges bojárok” is. A történészek többségének véleménye szerint a bojárok keleti szláv törzsi fejedelmek és vezérek voltak, akiket meghódított a kijevi fejedelem.

A fejedelmek uralkodásuk során a törzsi tanácsra támaszkodtak, melynek tagjait a krónika „sztareceknek” nevezi. Nesztornak a 945. évről való elbeszéléséből tudjuk, hogy Mal drevljan fejedelem úgy döntött, hogy tárgyalásokba kezd Olga fejedelemasszonnyal, előtte azonban a sztarecekkel tanácskozott.

Amint tudjátok, a Kijev számára szedett adó első formája a „poljuggyja” volt. A X. század második fele táján ez feledésbe merült. A városokban és a területeken megjelentek a kijevi nagyfejedelem helytartói. Ettől kezdve a helytartók gyűjtötték be az adót és továbbították Kijevbe. Az adót, Nesztor állítása szerint, házanként szedték – „füst” alapján. Rusz-Ukrajna népességének nagy része, amelyik az adót fizette, szabad parasztok („emberek”) vagy kézművesek voltak. Volt egy függőségben levő szűk réteg is – a „cseljagy” (háznép).

2. Falusi életmód. A IX–X. században a települések zöme Rusz-Ukrajnában falu volt. Az ott élő emberek földműveléssel, háztáji állattartással és kézműves tevékenységekkel (vadászat, halászat, méhészet stb.) foglalkoztak.

Az archeológiai ásatások alapján a történészek rekonstruálni tudták, hogyan nézett ki a falu Rusz-Ukrajnában. Általában olyan helyet választottak, ahol a természeti viszonyok alkalmasak voltak a mezőgazdálkodásra. Ezek általában 50–60 háztájiból álló minden védelem nélküli közösségek voltak. Semmilyen rendszer nem volt a települések kialakításában. Az emberek ott telepedtek le, ahol megtetszett

Adószedés. Klavgyij Lebegyev festménye

nekik, arra törekedve, hogy ne megváltoztassák a természeti környezetet, hanem kihasználják annak előnyeit.

A falusi udvarház lakóépületeket és gazdasági épületeket foglalt magában. A tulajdonos önálló gazdálkodást folytatott, majdnem mindent meg tudott termelni, amire szüksége volt. A lakóépületek mérete arra enged következtetni, hogy a falusi család általában hat-hét tagú volt. Az udvarházon kívül a család birtokában voltak a háztartási eszközök, az állatok, a földműveléshez és az aratáshoz szükséges munkaeszközök.

Egy vagy több szomszédos falu falusi gazdaságai összefogtak, az ilyen összetartozó közösségek (hromadák) neve volt a „**verv**” (vagy „mir”). A közösségek (hromadák) tagjai közösen viselték a felelősséget az adófizetésért és a területükön elkövetett bűncselekményekért.

Egyes közösségek nem tartottak szorosan össze, elkülönülten éltek az életüket. A krónikáiró szerint „**játékos vetélkedések**” zajlottak a falvak között, mielőtt egy házasság megkötött. A közösségek tagjai általában a „**pogoszt**”, a termék raktározására szolgáló helyen találkoztak egymással. Itt tartották a vallási ünnepeket, a vásárokat, az adóbehajtást stb.

A IX–X. századokban az archeológiai leletek tanúsága szerint Rusz-Ukrajna területén már jelentős kiterjedésű, az erdők megtisztított, földművelésre alkalmas területek voltak és meglehetősen nagy volt a népsűrűség.

3. Városok és városi életmód. A legelső városi típusú települések létrejöttét Rusz-Ukrajna területén a történészek a VIII–IX. századokra teszik, amikor a keleti szlávok körében megindult az etnikai széttagolódás és kezdetüket vették az államalapítási kísérletek. A „Régmúlt idők elbeszélése”-ben a krónikáiró, Nesztor „**grad**”-oknak (váraknak) nevezi a keleti szláv településeket. Az ulicsekről és a tivercekről azt írja, hogy az ulicsek és a tivercek „a Dnyeszter mentén éltek egészen a tengerig. És váraik mindmáig fennmaradtak.” A kutatók véleménye szerint a keleti szláv várak a törzsszövetségek közigazgatási és vallási központjai, határ menti erődök voltak. „Grad” maradványaira bukkantak Kijevben, Csenyihivben, Zimne faluban Volodimir-Volinszkij közelében, Pasztirszke faluban Cserkaszi megyében és néhány más helyen.

A szláv „grad”-ok olyan helyek voltak, amelyekből kinőttek a mai értelemben vett városok. Ám nem mindegyikből lett város, mert felperzselték a nomádok vagy a lakók elhagyták az életfeltételek megváltozása miatt.

A IX. században – a X. század első felében Rusz-Ukrajnában, a krónikáiró szerint már 16 város volt: Kijev, Novgorod, Rosztov, Polock, Ladoga, Biloozero, Murom, Izborszk, Szmolenszk, Ljubecs, Pszkov, Csernyihiv, Perejaszlav (Perejaszlavl), Pereszicsen, Visgorod, Iszkoroszteny.

Azt, hogy az időszakban viszonylag sok város volt Rusz-Ukrajna területén, alátámasztják a korabeli arab szerzők is.

A keleti szlávok életében fontos szerepe volt a földművelésnek és különösen megbecsült foglalkozás volt. Nem véletlen, hogy az alapvető élelmiszergabonát „életnek” (zsito) nevezték. A régi pogány szokások és a keleti szlávok teljes éves pogány ünnepi ciklusa visszatükrözte a földművelés mélyen gyökerező hagyományát, ami az életfenntartás legfontosabb forrása volt.

A keleti szlávok ékszerei.
A múzeum kiállítási tárgyai

Gazdag kijevi család udvarháza. Kijevben az 1970-es években a metró építése során, Podol városrészben végzett archeológiai feltárások nyomán rekonstruálva

? Mondjátok el, hogyan nézett ki a gazdag kijevi család udvarháza.

Fontos dátumok

IX. század – X. század első fele – Rusz-Ukrajnában a Nesztor által összeállított „Régmúlt idők elbeszélése” c. krónika szerint már 16 város volt.

Gyakorlati foglalkozások az I. fejezet alapján

Összefoglalás az I. fejezet alapján

Tesztek az I. fejezet tananyaga alapján

1. változat

2. változat

Említést tesznek a ruszok városairól és nevüket is felsorolják. A keleti szláv Kujaba várost a kutatók többsége Kijevvel azonosítja.

Rusz-Ukrajna városainak többsége kezdetben erődítmény volt. Itt éltek a fejedelmek és a druzsinák tagjai, akik szükség esetén meg tudták védeni a helyet. A varégek a IX–X. századi Ruszt „a városok (várak) országának” vagy „Gardariki”-nek nevezték.

A városok falai alatt kézművesek és kereskedők telepedtek meg, ezért a városok a kézműipar és a kereskedelem fejlesztésének központjaivá is váltak. Lakóik Rusz-Ukrajnában, akárcsak az akkori Európa országaiban, a kézműipart és a kereskedelmet egyszerre üzték a mezőgazdálkodással.

A városok lakossága vegyes összetételű volt. Általában voltak tehetősebb és szegény városlakók. Az első csoportba tartoztak a fejedelmek, bojárok, papok, a fejedelmi druzsina tagjai, a gazdag kereskedők és a módos kézművesek. A második csoportba tartoztak az egyszerű kézművesek, a kiskereskedők és a „cseljagy” (háznép).

Egyetértesz-e azzal, hogy... Miért?

- A IX–X. századokban Rusz-Ukrajna területén olyan kormányzási forma alakult ki, amelyben a központi szerepet a fejedelem játszotta, aki az államot a druzsinára támaszkodva irányította.
- Rusz-Ukrajna népességén belül a IX–X. században megtörtént a felső réteg kiválása, amelybe a kijevi nagyfejedelem, a törzsi fejedelmek, a bojárok és a fejedelmi druzsina tagjai tartoztak.
- Rusz-Ukrajna lakosságának zömét a szabad falusiak tették ki, akik a falvakban éltek és mezőgazdálkodással vagy kézművességgel foglalkoztak.
- A városok fontos társadalmi-gazdasági, politikai és kulturális központok voltak az államban. Szorosan kötődött hozzájuk a mezőgazdasági termelés, a kézműipar, a kereskedelem, az államhatalom és a kormányzás.

Kérdések és feladatok

- ◆ 1. Ellenőrizték le, mennyire sikerült elsajátítani a paragrafus tananyagát az „Aukció” nevű játék segítségével. **Játékszabályok.** A tanulók „pontokat” szerezhetnek történelmi tudásukért, az elsajátított tananyag alapján. Ennek érdekében sorban igaz állításokat fogalmaznak meg. Állítást megismételni nem lehet.
- ▲ 2. Jellemezték Rusz-Ukrajna kormányformáját és népességét.
3. Soroljátok fel a falusi élet jellemvonásait. 4. Hogyan fejlődtek a városok a IX–X. századokban?
- ◆ 5. **Kiscsoportos foglalkozás.** Határozzátok meg, melyek voltak a közös vonások és az eltérések a városok és a falvak fejlődésében Rusz-Ukrajna területén. 6. Keressétek meg a térképen a 16 várost, amelyekről Nesztor, a krónikaíró beszámol.
- ★ 7. **Osztályszintű foglalkozás.** Milyen mértékben befolyásolhatta az ember közössége és az állam életét Rusz-Ukrajnában? Érezhette-e úgy, hogy szükség esetén megvédi? Indokoljátok meg véleményeteket.
8. **Foglalkozás párbán.** Meséljétek el egy kereskedő elképzelt utazását Rusz-Ukrajna területén a IX–X. században, miközben meglátogat több falut és várost.

II. fejezet. Rusz-Ukrajna a X. század végén – a XI. század első felében

6. §. Rusz-Ukrajna Nagy Volodimir idejében

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETIEK: Nagy Volodimir fejedelem bel- és külpolitikáját; a kereszténység Rusz-Ukrajna államvallásává tételének előzményeit és történelmi jelentőségét; hogyan gyarapodott Rusz-Ukrajna területe Volodimir uralkodása idején; milyen volt Nagy Volodimir fejedelem mint személyiség és mint államférfi; mit jelentenek a következő fogalmak: „cservenai városok”, „belharcok”, „szokásjog”, „Volodimir törvénykönyve”, „határvédő vonal”, „zlatniki”, „szribniki”, „házassági diplomácia”.

FELADATOK AZ ISMÉTLÉSHEZ: **1.** Miként terjedt a kereszténység Aszkold és Olga uralkodása idején? **2.** Milyen keleti szláv törzsszövetségek tartoztak Rusz-Ukrajnához Szvjatoszlav fejedelem uralkodása idején? **3.** Milyen változásokat eszközölt az államigazgatásban Szvjatoszlav fejedelem a második bolgár hadjárat előtt? **4.** A krónikaíró szerint mikor jelentek meg először a besenyők Rusz-Ukrajna határainál?

1. A Rurikidák belharcai. Volodimir uralkodásának korai időszaka. Szvjatoszlav fejedelem halála után a Rurik-dinasztia tagjai között kitört a harc a hataloméért. Szvjatoszlav két fia, Oleg és Volodimir (Vlagyimir), nem akarták elismerni a legidősebb fiút, **Jaropolkot (972–978)** az új kijevi nagyfejedelemként.

Jaropolk fegyverrel indult a testvérei ellen, megkezdődtek a **belharcok**. 977-ben seregével a drevljanok földjére lépett, még ugyanabban az évben elfoglalta Novgorodot és elűzte onnan Volodimirt, aki Svédországba menekült. Idővel Volodimir hazatért erős varég druzsina élén és megindult Kijev ellen. Rövid harcok után a varégek megölték Jaropolkot. A kijevi nagyfejedelem **Volodimir Szvjatoszlavovics** lett.

Volodimir fejedelem folytatta elődei politikáját, hogy minél nagyobb keleti szláv területeket hódítsanak meg, amelyek még nem tartoztak Rusz-Ukrajnához. **981-ben** Volodimir a Lengyel Fejedelemségtől elhódította a „**cservenai városokat**” (Volhínia, Cserven, Belza és Peremisl). Rusz-Ukrajnához csatolták a Nyugati-Bug medencéjének területét. Hamarosan itt felépítették a Beresztje erődöt, Volhíniában pedig új várost alapítottak Vlagyimir néven. 981–982-ben a fejedelem kétszer is megregulázta a vjatyicsokat, 981-ben – a fehér horvátokat, 984-ben pedig – a ragyimicseket.

Belharc (belháború) – ellentét, szembenállás, harc a hataloméért társadalmi csoportok vagy az állam egyes személyiségei között.

Volodimir törvénykönyve (Usztav zemljani) – a szóbeli szokásjog normáinak gyűjteménye (Nesztor krónikája szerint), melyet Volodimir kijevi fejedelem idejében állítottak össze.

Jogi normák – általánosan érvényes viselkedési szabályok, amelyeket az állam alkot és véd.

Szokásjog – az állam által jóváhagyott magatartási normák, a történelem folyamán kialakult közmegegyezés.

Volodimir fejedelem

(960 (963) – 1015) Szvjatoszlav és anyja szolgálójának, Malusának a törvénytelen gyermeke. Még serdülőkorában apja megtette Novgorod helytartójának. Az apai örökségért folytatott harcban legyőzte testvéreit, és **980-ban** Rusz-Ukrajna egyeduralmódója lett. Uralkodása idején fejeződött be Rusz-Ukrajna állammá szerveződése. Volodimir fejedelem kiemelkedő államférfi volt, sikeres politikusként, uralkodóként és újtóként írta be a nevét a történelembe. Legfontosabb tette Rusz-Ukrajna megkeresztelkedése.

A határvédő vonal a falon belülről. Kortárs rekonstrukció

A kép alapján mondjátok el, hogy nézett ki a határvédő vonal a falon belülről?

Volodimir idejében a kijevi nagyfejedelem uralma alá került az összes keleti szláv terület. Befejeződött Rusz-Ukrajna államterületének kialakulása.

2. Volodimir fejedelem belpolitikája. Volodimir fejedelem nagy erőfeszítéseket tett Rusz-Ukrajna állammá szervezése érdekében. 988 táján **közigazgatási reformot** hajtott végre, a helyi előkelőségeket eltávolította a hatalomból és a törzsi fejedelemségek élére tíz fiát nevezte ki helytartónak. A „Régmúlt idők elbeszélése” szerint **jogi reform** is fűződik a nevéhez, az ő idejében állították össze azt a **törvénykönyvet** (Usztav zemljaniij), amely a keleti szlávok körében a régi szokásokon és hagyományokon alapuló szóbeli **szokásjog normáinak** a gyűjteménye volt.

Volodimir szakadatlan harcban állt a besenyőkkel, akik folyamatosan támadásokat intéztek Rusz-Ukrajna ellen, s ez **katonai reformot** is szükségessé tett. A zsoldos varégek helyett a keleti szláv törzsi szövetségek jeles férfiúi kezdtek szolgálni a seregében, a déli határt pedig erős és hatalmas **határvédelmi rendszerrel** („Zmijevi vali”) védték.

Nagy figyelmet fordított Volodimir fővárosa, Kijev építésére-szépítésére. Uralkodása kezdetén indult meg az új városi erőd, „**Volodimir városa**” építése 10 hektáros területen. A város központját, más néven a Hegyet, fatornyos földfallal vették körbe. Elővárosi részek is épültek, a legnagyobb közülük Podol volt.

Volodimir uralkodása elején vezette be az első **vallási reformot**. Próbálta megreformálni a pogányságot, Perunt az ország legfőbb istenévé nyilvánította.

A „Zmijevi vali” (kígyóbarázda) határvédelmi rendszer volt, amelyik délről, keletről és nyugatról védelmezte Kijevet mintegy 1000 kilométer hosszan a Dnyeper mellékfolyói mentén. A fal magassága elérte a 10 métert, fából készült erődítmények is tartoztak hozzá. Elnevezése azoktól a legendabeli hősoktól ered, akik megvédték a szláv területeket a rátámadó óriáskígyótól. A hagyomány szerint az óráskígyót az eke elé fogták, amellyel addig szántották a barázdát, amíg a kígyó el nem pusztult. A fa erődítményekben állandó katonaság tartózkodott. A felderítők vagy a legenda-beli hősök járták a vidéket és értesítették az erődök őrseit a közeledő ellenségről.

A besenyőknek négy védvonalon kellett volna áttörniük, hogy Kijev alá érjenek, melyek a Szula, a Trubezs, az Oszter, a Gyeszna és a Sztugna folyó mentén húzódtak. Kijev és a sztugnai utolsó védvonal között felépült a táborváros, Belgorod, ahol a tartalékerők állomásoztak. Az erődök a védvonal mentén egymástól 15-20 km-es távolságra helyezkedtek el, az ellenség közeledtéről füst- vagy tűzjelekkel értesítették egymást.

„Volodimir városának” és V–XIII. századi épületeinek kortárs rekonstrukciója a Kijevi Rusz Parkjában Kopacsiv községben (Kijev megye)

? Mely tények tanúskodnak arról, hogy „Volodimir városának” a korban erődítményei voltak?

A régi hit nem felelt meg az új társadalmi viszonyoknak. Ráadásul a korabeli keresztény világ a keleti szláv pogányokat „barbároknak” tartotta. Valószínűleg ez ösztönözte Volodimir fejedelmet Rusz-Ukrajna megkeresztelésére.

3. Volodimir fejedelem a kereszténységet teszi államvallássá Rusz-Ukrajnában. Volodimir alaposan megfontolta, mely vallást tegye hivatalossá államában, és választása a bizánci kereszténységre esett – minthogy Bizánc volt a korabeli világ legerősebb állama. Az elképzelés megvalósításában a véletlen is segítette a fejedelmet. „Bolgárölő” II. Bazileiosz bizánci császár a fejedelemhez fordult segítségért egy lázadás leverésében. A kijevi fejedelem feltételt támasztott: a császár lánytestvére, Anna hozzá megy feleségül. Volodimir cserébe megígérte, hogy országával együtt felveszi a kereszténységet. II. Bazileiosz nehéz helyzetben volt, ezért belement az alkuba, noha a hagyományok szerint bizánci hercegnő csak magával egyenlőhöz mehetett férjhez.

A kijevi fejedelem 6 ezres seregének segítségével Bizáncban leverték a lázadást, a császár azonban nem sietett teljesíteni az ígérteit. Erre Volodimir **988-ban** elfoglalta Herszönt (Korszunyt) – Bizánc legfontosabb városát a Krím-félszigeten. Itt megkeresztelkedett és házasságot kötött Anna hercegnővel. Ezzel kezdetét vette Rusz-Ukrajna megkeresztelkedése.

Visszatérve Kijevbe, Volodimir elrendelte a város teljes lakosságának megkeresztelkedését. Fokozatosan az állam többi területén is végbement ez a folyamat. Nesztor krónikája részletesen leírja az eseményeket a 988. évhez kötve, azonban a kutatók úgy vélik, hogy a megkeresztelkedés 988–990 folyamán ment végbe.

Rusz-Ukrajna Nagy Volodimir és Bölcs Jaroszlav fejedelemsége idején. Térkép

Volodimir fejedelem megkeresztelése. Viktor Vasznyečov festménye.

? Melyik évben történt az ábrázolt esemény?

A kijeveiek megkeresztelése. Klavgyij Lebegyev festménye

? Nesztor krónikája és a fenti festmény alapján meséljétek el, hogyan ment végbe a kijeveiek megkeresztelése.

Volodimir fejedelem parancsára a 989–996 közötti időszakban Kijevben templomot építettek az Istenanya tiszteletére. Ez volt Rusz-Ukrajna első kőtemploma, amelyet a ruszok és Bizánc mesterei építettek. A templom fenntartására a fejedelem felajánlotta jövedelmeinek tizedét, amit erről Tized templomnak neveztek el. Az ikonokat, a keresztet és a templomi edényeket a templom számára Volodimir Herszónból hozta. A templomban kőszarkofágban újratemették Olga fejedelemasszony maradványait. Magát Volodimirt és feleségét – Anna bizánci hercegnőt is itt temették el. A templomot a XIII. században lerombolták a mongol hordák.

A „Régmúlt idők elbeszélése” a kijeveiek megkereszteléséről

Amikor [Volodimir] megérkezett, megparancsolta, hogy döntsék le a bálványokat: egyeseket feldaraboltatott, másokat elégettek. Meghagyta, hogy Perunt kössék lófarkhoz és vontassák le a hegyről a Boricsev-lejtőn a Rucsajhoz, és mellérendelte tizenkét emberét, hogy bottal verjék... Amikor Perunt a Rucsájon vontatták a Dnyeper felé, a hitetlenek megsiratták, mivel még nem vették fel a szent keresztiséget. És amikor odavontatták, belelőtték a Dnyeperbe... Ezután Volodimir szétküldte embereit az egész városban e szavakkal: „Ha valaki holnap nem jön ki a folyóhoz, legyen gazdag vagy szegény, koldus vagy rab, az nekem ellenségem lesz.” ... Másnap azután Volodimir a császári és korszunyi papokkal együtt kivonult a Dnyeper partjára, és megszámlálhatatlanul nagyszámú ember gyűlt ott össze. Bementek a vízbe, egyesek nyakig, mások mellig álltak a vízben, a fiatalok a partnál álltak mellmagasságig a vízben, egyesek csecsemőket tartottak (a karjukon), a már felnőttek meg járkáltak, a papok pedig az imádságokat végezték egy helyben állva.

? **Foglalkozás párban.** 1. Véleményetek szerint miért úgy próbálta meg Volodimir fejedelem rávenni a kijeveiket a megkeresztelkedésre, hogy parancsba adta Perun szobrának bottal verését? 2. Hogyan viszonyult Nesztor azokhoz az eseményekhez, amelyeket leírt? Miért gondoljátok így?

A kereszténység felvételének nagy történelmi jelentősége volt Rusz-Ukrajna további fejlődése szempontjából. A kereszténység segítette a keleti szlávok körében a nemzetségi-törzsi viszonyok maradványainak felszámolását, a fejedelmi hatalom megszilárdítását, uralkodási jogának elismerését. Ugyanakkor a kereszténység azt hirdette, hogy mindenki egyenlő az Isten előtt.

Rusz-Ukrajna a kor civilizált országainak sorába emelkedett. A kereszténység felvétele megerősítette nemzetközi tekintélyét. Ezzel az eseménnyel Rusz-Ukrajna nem lett a Bizánci Birodalom vazallusa, ugyanakkor az új keresztény közösségben lehetővé tette a kapcsolatépítést a közeli és a távoli szomszédokkal.

A kereszténység fokozatosan megváltoztatta a keleti szlávok gondolkodásmódját, lehetővé tette az írásbeliség, az oktatás, az irodalom, a művészetek stb. elterjedését.

4. Volodimir fejedelem külpolitikája. Volodimir fejedelem erős és határozott uralkodó volt, aki aktív külpolitikát folytatott. A szomszédos államok és a Rusz közötti viszonyt katonai erővel és a diplomácia eszközeivel egyaránt alakította.

Többek között, mint már tudjátok, a Lengyel Fejedelemségtől elhódította az általa bekebelezett „cservenai városokat”. **985-ben**

meghódította a jatvjagok területét is – ez egy litván törzs volt, amelyik a Lengyelország és Litvánia közötti erdőben élt. Egy izlandi krónikaíró szerint minden törzs adót fizetett Volodimirnak, amelyik a Nyeman és a Finn-öböl közötti területen élt.

Rusz-Ukrajna Volodimir fejedelem idejében végleg felhagyott a Bizánccra tekintő egyoldalú politikával és felvette a kapcsolatot Nyugat-Európával. Követet cserélt a Szent Római Birodalommal. A római pápa követei két ízben jártak a kijevi fejedelemnél (988-ban és 991-ben). 994-ben és 1000-ben Volodimir követei Rómában jártak.

Rusz-Ukrajna déli határainak megvédése érdekében nem csak hadjáratokat vezetett a besenyők ellen, hanem békét kötött a bolgárokkal. Bizánccal a fejedelem igyekezett jószomszédi kapcsolatokat kialakítani, ami a közös hiten alapult. Ezzel együtt sikeresen megakadályozta, hogy országa bizánci függőségbe kerüljön. A római pápával való kapcsolatfelvételnek köszönhetően Bizánc kénytelen volt egyenrangú félként tekinteni Rusz-Ukrajnára.

Volodimir tisztában volt a korban divatos „házassági diplomácia” jelentőségével – az országok közötti kapcsolatokat az uralkodó dinasztiák közötti házasságok is segítették. Miután Rusz-Ukrajna felvette a kereszténységet, maga is aktívan használta ezt a lehetőséget a baráti viszonyok fenntartására. Minden ilyen házasság megpecsételte a kijevi fejedelem által kötött politikai szövetséget.

Volodimir mostohafia, Szvjatopolk I. (Vitéz) Boleszláv lengyel király lányát vette feleségül, Jaroszlav fia pedig III. Olaf svéd király veje volt. Egyik lánya, Premislava Szár Lászlónak, a magyar Árpád-ház tagjának a felesége volt, másik lánya, Predszlava – III. (Vörös) Boleszláv cseh fejedelemhez ment hozzá.

Volodimir fejedelemnek Rusz-Ukrajna történelmében játszott jelentős szerepének bizonyítéka, hogy a legendákban „Volodimir Fényes Napocska” néven emlegetik és a pravoszláv egyház a szentek közé fogadta. Nyugat-Európában Volodimirt tisztelettel „a ruszok, hatalmas és gazdag királysága uralkodójának” tartották. A történelemben kiemelte a „Nagy” melléknevet.

Volodimir szobra Kijevben. 1853. Vaszilij Demut-Malinovszkij és Peter Clodt alkotása. Ez Kijev legrégebbi szobra, a város egyik szimbóluma

Egyetértesz-e azzal, hogy... Miért?

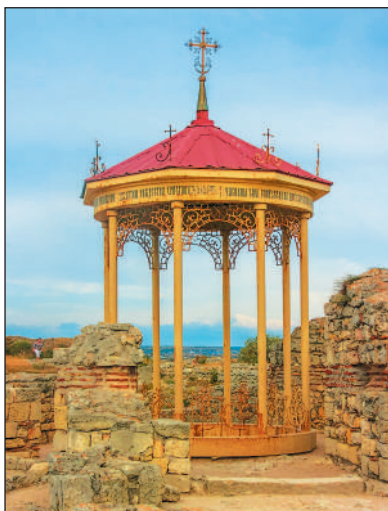
- Rusz-Ukrajna történelmébe Nagy Volodimir fejedelem mint újjító került be, akinek tevékenysége nagyban hozzájárult az állam megerősítéséhez.
- Nagy Volodimir uralkodásának vége felé Rusz-Ukrajna területe elérte a 800 ezer km²-t, és gyakorlatilag egybe fogta a keleti szlávok által lakott összes területet.
- Volodimir tette, hogy Rusz-Ukrajnát keresztény állammá változtatta, nagyban befolyásolta annak további fejlődését. A világ keresztény államainak sorába emelkedett és egyenrangú kapcsolatokat tartott fenn velük.
- A X. század végén – a XI. század elején Rusz-Ukrajna erős állam volt, megszilárdult a belső szerkezete és nemzetközi tekintélye.

Fontos dátumok

988 – Volodimir fejedelem megkezdi Rusz-Ukrajna keresztény útra térítését.

A kijeviek megkeresztelése.
Miniatúra a Radziwiłł krónikából

1997-ben emelt szentély, amelyet Volodymir fejedelem megkeresztelkedésének helyszínén emeltek – korabeli Herszón (ma: Szevasztopol)

? Mondjátok el, hogyan történt Nagy Volodymir fejedelem megkeresztelkedése.

Annak érdekében, hogy a világ tudomást szerezzen Rusz-Ukrajnáról, az új keresztény államról, Nagy Volodymir fejedelemsége idején először kezdtek saját arany („zlatniki”) és ezüst („szribniki”) pénzérmekeket verni. Ezeket Volodymir fejedelemet a hatalmi jelképekkel együtt (koronával a fején, trónon ülve, kezében jogarral – a „trizub”-bal) ábrázolták. A pénzérme másik oldalán Krisztust ábrázolták.

Kérdések és feladatok

- ◆ **1. Ellenőrizték** a paragrafusban foglalt tananyag elsajátítását a „Találd ki a dátumot (fogalmat)” játék segítségével. **Játékszabályok.** A játékező gondol egy dátumra vagy egy fogalomra, felírja egy lapra, majd borítékba teszi. A tanulók meghatározott számú (mondjuk tíz) kérdést tehetnek fel neki annak érdekében, hogy kitalálják a dátumot vagy a fogalmat. A játékező csak „igen”, „nem” vagy „részben” válaszokat adhat.
- ▲ **2. Soroljátok fel** a történeket Volodymir fejedelem uralkodásának kezdeti szakaszából. **3. Milyen belpolitikai lépéseket tett** Volodymir fejedelem? Hozzájárultak-e ezek Rusz-Ukrajna megszállásához? Indokoljátok meg a véleményeteket. **4. Hogyan ment végbe** Rusz-Ukrajna megkeresztelkedése? **5. Kiscsoportos foglalkozás.** Vitassátok meg és mondjátok el, mi vezetett ahhoz, hogy Rusz-Ukrajnában a kereszténység államvallás lett és mi volt a történelmi jelentősége. **6. Foglalkozás párban.** Hasonlítsd össze Volodymir fejedelem és az első kijevi fejedelmek külpolitikáját.
- ◆ **7. Osztályszintű foglalkozás.** Igaz-e az az állítás, hogy a kereszténység felvételével Volodymir fejedelem meghatározta Rusz-Ukrajna további fejlődésének útját? Miért? **8. Térképen mutassátok meg** Rusz-Ukrajna területét Volodymir fejedelem uralkodásának utolsó időszakában, és jelöljétek meg az északi, keleti, déli és nyugati határokat. **9. Rakjátok kronológiai rendbe** Volodymir fejedelem uralkodásának eseményeit. **10. Folytassátok** a „Rusz-Ukrajna fejedelmei” című táblázat kitöltését (17. oldal).
- ★ **11. Foglalkozás párban.** Vitassátok meg és válaszoljatok a kérdésekre: **1)** A „Régmúlt idők elbeszélése”-ben Nesztor azt írta Nagy Volodymir fejedelemről, hogy „ő a nagy Róma új Konstantinja”. Emlékezzetek vissza, miről volt nevezetes I. Constantinus (Nagy Konstantin) római császár. A krónikaíró miért pont vele hasonlítja össze Volodymir fejedelmet? **2)** A német zsoldost, aki 1018-ban, már Volodymir fejedelem halála után, örökösének beháborúja idején érkezett Kijevbe, elkápráztatta a nyolc piac, 400 templom, a soknemzetiségű tömeg az utcákon és a tereken. A német találkozott skandinávokkal, frankokkal, görögökkel, dánokkal, örményekkel. Mire lehet következtetni ezekből a tényekből a korabeli Kijevben zajló élet tekintetében? **12.** Melyek a kereszténység erkölcsi értékei? Gondoljátok végig, hogyan hatott Rusz-Ukrajna népességének értékrendjére a kereszténység felvétele.

„Zlatniki” – Volodymir fejedelem arany pénzérmeje (előoldal)

„Stribniki” – Volodymir fejedelem ezüst pénzérmeje (hátdoldal)

? Mondjátok el, mit ábrázoltak Volodymir fejedelem arany és ezüst pénzérmei.

7. §. Rusz-Ukrajna Bölcs Jaroszlav uralkodása idején

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETIEK: milyen belharcolt folytatott Volodimir fejedelem fiai és hogyan került Kijevben hatalomra Jaroszlav; Jaroszlav kül- és belpolitikáját; Jaroszlav fejedelem hozzájárulását Rusz-Ukrajna kulturális-oktatási és vallási életéhez; Bölcs Jaroszlavot mint embert és mint államférfit; mi volt a „Russzkaja Pravda”, „kodifikáció”, „barlangkolostor”, „metropólia”; ki volt a „metropolita”.

FELADATOK AZ ISMÉTLÉSHEZ: **1.** Hogyan tört ki a belharc Szvjatoszlav fiai között apjuk halála után? **2.** Hogyan változott Rusz-Ukrajna területe Volodimir fejedelem uralkodása idején? **3.** Mit tett a fejedelmi hatalom megerősítése érdekében Szvjatoszlav és Volodimir? **4.** A krónikáiról szerint mi volt Volodimir fejedelem jogi reformjának lényege? **5.** Mi a „házassági diplomácia”? Mi volt vele a célja Volodimir fejedelemnek?

1. Volodimir fiainak belharca a nagyfejedelmi trón megszerzéséért. Jaroszlav hatalomra kerülése Kijevben. Volodimir **1015-ben** bekövetkezett halála után Kijevben a hatalmat mostohafia, Szvjatopolk Jaropolkovics ragadta magához, kihasználva Borisz távollétét, akit, a krónika szerint, jobban kedveltek a kijeviek. Volodimir utódai – Szvjatoszlav, Msztyiszlav, Borisz, Gleb és Szvjatopolk között véres belharc tört ki a nagyfejedelmi trónért.

Volodimir utódai harcában meghalt Borisz, Gleb és Szvjatoszlav. A krónikáiról állítása szerint a testvéreket Szvjatopolk parancsára ölték meg. Ám egyes nyugat-európai krónikák feltételezték, hogy a gyilkosságok kezdeményezője **Jaroszlav** lehetett, aki akkoriban Novgorod fejedelme volt. Sereggel indult Szvjatopolk ellen, aki elfoglalta a kijevi trónt. Jaroszlavot támogatták a novgorodiak és a varégek, Szvjatopolkot pedig – a besenyők.

Szvjatopolk Lengyelországba menekült, hogy apósa, I. (Vitéz) Boleszláv segítségét kérje. Utóbbi a vejének nyújtandó segítség leple alatt először elfoglalta a „cserveni városokat”, majd Szvjatopolkkal együtt meghódította Kijevet. **1018–1019** telén Jaroszlav felszabadította a várost. Szvjatopolk a besenyőkhöz menekült és **1019** tavaszán hatalmas sereggel ismét Kijev ellen indult. A Perejaszlavl közeli Alta folyónál lezajlott döntő csatában Jaroszlav megsemmisítő csapást mért Szvjatopolkra, akinek sikerült elmenekülni, de nem sokkal ezután meghalt.

1023-ban Jaroszlav ellen indult Msztyiszlav nevű fivére Tmutorokanyból. Meg akarta szerezni a hatalmat Kijevben, ám „a kijeviek nem fogadták be”. A lisztveni csatában, amelyre **1024-ben** került sor Jaroszlav és Msztyiszlav között Csernyigov közelében, a testvérek megegyeztek, hogy a déli területeket a Dnyeper mentén kettéosztják, és közösen fognak uralkodni. Kijev a Jobbparti résszel Jaroszlav, Csernyihiv a Balparti résszel Msztyiszlav fennhatósága alá került. Attól kezdve a testvérek békességben éltek. Msztyiszlav **1036-ban** bekövetkezett halála után Jaroszlav egyedül uralkodott tovább, „Ruszföld egyedüli ura” lett.

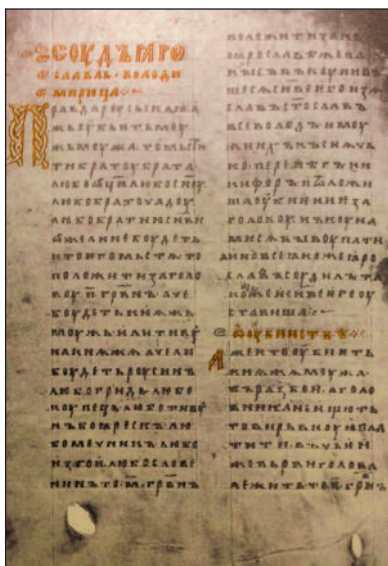
Így nézhetett ki a valóságban Bölcs Jaroszlav. Mihajlo Geraszimov által készített rekonstrukció

Jaroszlav fejedelem

(938 (987) – 1054) – Volodimir Szvjatoszlavovics fia. Apja nevezte ki helytartónak előbb Rosztovba, majd Novgorodba. Volodimir halála után győzedelmeskedett fiverei fölött és kijevi fejedelem lett. 1036-ig Rusz-Ukrajnát közösen irányította Msztyiszlav nevezetű fivérével. Jaroszlav fejedelem úgy került be Rusz-Ukrajna történelmébe, mint az az uralkodó, aki nagy erőfeszítéseket tett a határok megerősítése és védelme, a gazdaság fejlesztése és a külországgal való kapcsolatok szélesítése érdekében. Kijevben halt meg és a kijevi Szófia-székesegyházban van eltemetve.

Mihajlo Geraszimov, a történész, archeológus és szobrász több mint 200 történelmi személyiség szoborportréját alkotta meg. Módszere a koponya alapján való rekonstrukció. Az egyik legismertebb munkája Bölcs Jaroszlav kijevi fejedelem szoborportréja.

Székesegyház – a város vagy a kolostor főtemploma.
Kodifikáció – a jogi norma rendszerbe foglalása; valamilyen szöveg szerkesztése.

A „Russzkaja Pravda” egy oldala

A „Régmúlt idők elbeszélése” Jaroszlav csatájáról a besenyőkkel Kijev mellett (1036)

Amikor Jaroszlav Novgorodban tartózkodott, olyan hír érkezett hozzá, hogy a besenyők Kijevet ostromolják. Jaroszlav ekkor sok harcost toborzott össze: varégokat és szlávokat, Kijevhez jött velük, és bevonult a városába. Megszámlálhatatlanul sok volt a besenyő. Jaroszlav kitámadott a várból, felsorakoztatta fegyvereseit: és középre állította a varégokat, jobboldalt álltak a kijevi harcosok, baloldalt pedig a novgorodiak voltak. És a vár előtt sorakoztak fel. A besenyők támadni kezdtek, és azon a helyen csaptak össze, ahol most a Szent Szófia [= Bölcsesség temploma] emelkedik, és Rusz metropolitájának a székhelye van: itt akkor mezőség volt a váron kívül. És kegyetlen mészárlás volt, és csak estére győzedelmeskedett Jaroszlav. És szertefutottak a besenyők, és nem tudták, hová meneküljenek: egyesek meneküléskor a Szetomlba fulladtak, mások meg más folyókba, a maradék pedig elmenekült és (eltűnt) mind a mai napig.

? **Foglalkozás párban.** 1. Vitassátok meg és mutassátok meg, hogyan helyezte el seregét Jaroszlav fejedelem. 2. Hol zajlott a csata? 3. Mivel végződött a csata?

2. Jaroszlav fejedelem belpolitikája. Jaroszlav fejedelem uralkodása, akit később a **Bölcs** melléknévvel illettek, Rusz-Ukrajna rohamos fejlődésének és felvirágzásának időszaka volt.

Jaroszlavnak uralkodása elején nagy erőfeszítéseket kellett tenni, hogy Rusz-Ukrajnát megvédje a besenyők támadásaitól. Megerősítette állama déli határait és városokat alapított. A besenyő hordák azonban bevették az erődítményeket és **1036-ban** betörték Kijevbe (egyes vélemények szerint erre 1071-ben került sor).

Jaroszlav legyőzte a besenyőket és mindörökre megszabadította tőlük Rusz-Ukrajnát. A krónikairó azt állította, hogy a győztes csata helyén építtette a **Szófia-székesegyházat** (görög „sophia” – bölcsesség szóból), melyet Isten Bölcsességének szenteltek. Azonban a fal freskók és egyéb krónikák tanulmányozása nem támasztja alá ezt az állítást.

Jaroszlav uralkodása idején állították össze a „**Jaroszlav Pravdájá**”-nak nevezett törvénykönyvet, a korabeli szokásjogok gyűjteményét. A törvénykönyv védelmezte az emberi életet, büntetést állapított meg a gyilkosságért és az emberi méltóság megsértéséért. Halálbüntetésről nincs benne szó, ám a vérbosszú intézménye továbbra is fennállt. „Jaroszlav Pravdá”-ja 18 cikket tartalmazott és az alapját képezte a „**Russzkaja Pravda**” című törvénykönyvnek – Rusz-Ukrajna első írásban **kodifikált** törvénykönyvének.

Jaroszlav törekedett a központi hatalom megerősítésére, ami meggyengült a Volodimir fiai között dúló beharcok idején. A fejedelem a bojárokra támaszkodott, Rusz-Ukrajna fontos városait pedig fiaira bízta.

Jarozslav komoly erőfeszítéseket tett a meglévő városok fejlesztéséért és új városok építéséért. A fejedelem megerősítette Kijevet, ekkor épült „**Jarozslav városa**” – az új, 3,5 km hosszú védőfal, árkokkal, tölgyfalakkal, 14 méter magas tornyokkal. Rusz-Ukrajna területén sehol másutt nem volt ehhez fogható erődítmény. „Jarozslav városának” területe hétszerese volt „Volodimir városáénak”.

A bizánci főváros mintájára épült meg az **Aranykapu** – Kijev díszes főbejárata. Megépült a Szófia-székesegyház és elkezdtek építeni Georgij (Szent György) és (Szent) Irén kolostorait. Feltételezhetően **1051** körül egy Antonyij nevű szerzetes a Dnyeper partján megalapította a **Kijevi Barlangkolostort** (Pecszerszka Lavra).

3. Egyház, kultúra és oktatás. Jarozslav nevéhez kötődik a kulturális élet felvirágoztatása is, elsősorban a könyvkultúráé. A krónikaíró szerint a fejedelem éjjel-nappal könyveket olvasott, görög könyveket fordított szláv nyelvre. Jarozslav alatt, 1037–1039 között keletkezett az első krónikagyűjtemény. A fejedelem maga is fordított könyveket és hatalmas könyvtárat gyűjtött, amely a Szófia-székesegyházban volt elhelyezve. Mintegy 900 könyv volt a gyűjteményben, ami a középkorban igen jelentősnek számított.

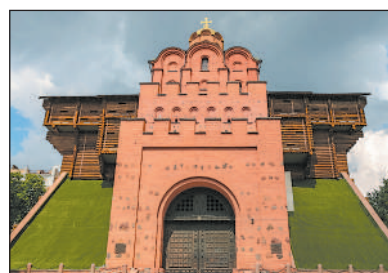
Jarozslav gondoskodott az egyház fejlődéséről, jövedelmeinek tizedét áldozta erre a célra. A templomokban és a kolostorokban folyt az oktatás – itt működtek az iskolák.

A Konstantinápolyi Patriarchátusnak alárendelt Kijevi **Metropólia** alapítását a források az **1039.** esztendőre teszik. A **metropolita** a püspök volt, akit Konstantinápoly nevezett ki, rezidenciája pedig a Szófia-székesegyházban volt.

Lavra (barlangkolostor) – nagy és tekintélyes férfikolostor megnevezése, amely közvetlenül a legfőbb egyházi hatalomnak volt alárendelve.

Metropólia – egyházi igazgatási terület, amelynek élén a metropolita állt.

Metropolita – a legmagasabb rangú pravoszláv püspök.

Az Aranykapu Kijevben.
Kortárs rekonstrukció

? Mondjátok el, hogy nézett ki az Aranykapu, Kijev főbejárata Bölcs Jarozslav idejében.

A Szófia-székesegyház Kijevben. Rekonstrukció (1) és mai látkép (2)

? Hasonlítsátok össze a Szent Szófia-székesegyház Bölcs Jarozsláv korabeli állapotának rekonstrukcióját a jelenlegi kinézetével.

Anna Jaroszlavna – Franciaország királynéja. Ismeretlen festőművész alkotása

Reimszi Evangélium – egyházi szláv kézirat, híres kijevi emlék a XI. század első feléből. Egyes vélekedések szerint ez a legrégebbi könyv Bölcs Jaroszlav könyvtárából, amit a fejedelem lánya, Anna Jaroszlavna magával vitt Franciaországba.

Bölcs Jaroszlav lányai.
Freskó a Szófia-székesegyházban

? Hogy hívták Bölcs Jaroszlav lányait? Mely európai uralkodókhöz mentek feleségül?

1051-ben Jaroszlav biztatására a ruszok püspökeinek gyűlése a konstantinápolyi pátriárkával való egyeztetés nélkül minden ruszok metropolitájává választotta meg a ruszin **Ilariont**. Sajnos, további sorsáról nem tudunk semmit, 1054-ben pedig ismét egy görög került a Kijevi Metropólia élére, akit a konstantinápolyi pátriárka nevezett ki.

A keresztény egyház többi szolgája közül Ilarion kiemelkedett írói tehetségével. Legfontosabb munkája az „**Elmélkedés a törvényről és a kegyelemről**”. Ez a beszédgyűjtemény **1037–1050** között keletkezett, s ez volt Rusz-Ukrajna legkorábbi eredeti irodalmi emléke. Az „Elmélkedés a törvényről és a kegyelemről” hangsúlyozta az állam és az egyház önállóságát, tagadta Bizánc főhatóságát mindkét kérdésben.

4. Jaroszlav külpolitikája. Jaroszlav nagy figyelmet fordított a külpolitikára. Kihasználva a Lengyelországban dúló belháborúkat I. (Vitéz) Boleszláv király halála után, **1030–1031-ben** visszahódította a lengyelektől a „cserveni városokat”. Északnyugaton a fejedelem kitolta állama határait a Finn-öböl felé és megalapította az új területeken Jurjev városát (neve a fejedelem keresztény nevéből eredt).

Rusz-Ukrajna külpolitikájában Jaroszlav idejében is a legnagyobb figyelmet a déli irány kapt. Uralkodásának szinte teljes időszakában baráti kapcsolatokat ápolt Bizánccal. A ruszok druzsinái hazájuktól több ezer kilométerre együtt harcoltak a bizánciakkal. Többek között 1038–1041-ben a ruszok segítségének köszönhetően a bizánciak képesek voltak megvédeni Szicília szigetét, melyet megtámadtak az arabok.

1043-ban kitört a háború Rusz-Ukrajna és Bizánc között amiatt, hogy a bizánciak rosszul bántak a ruszok kereskedőivel és a bizánci császár barátságtalan lépéseket tett Jaroszlav irányában. A ruszok tengeri hadjáratot vezettek Konstantinápoly ellen. Egy idő után a bizánciak kénytelenek voltak keresni a békét a kijevi fejedelemmel, mert szükségük volt rá a besenyők elleni harcban.

Jaroszlav külpolitikájában fontos szerepet játszott a „házassági diplomácia”. Többek között I. Kázmér lengyel királyhoz adta hozzá lánytestvérét, Volodimir lányát, Maria Dobronegát, Volodimir fiát, Izjaszlavot pedig II. Mieszko lengyel király lányával házasította össze. Ez a szövetség megerősítette a „cserveni városok” Rusz-Ukrajnához való tartozását. Jaroszlav fia, Izjaszlav I. Kázmér lengyel király lánytestvérét vette feleségül, Szvjatoszlav fia pedig Odával, Liutpold német örgróf lányával házasodott össze. Európai uralkodókhöz mentek férjhez a lányai: Anna – I. Henrik francia királyhoz, Anasztázia – I. András magyar királyhoz, Jelizaveta – III. (Keménykezű) Harald norvég királyhoz, Agata – Száműzött Eduárdhoz, az angol trón várományosához.

Jaroszlav udvarában menedékre találtak hazájukból elűzött uralkodók – II. (Szent) Olaf norvég király, II. (Vasbordájú) Edmund angol király és fia, Száműzött Eduárd. A kijevi nagyfejedelem szövetséges viszonyt ápolt a Szent Római Birodalom császáraival, II. Henrikkal, II. Konráddal és III. Henrikkal.

Fontos dátumok

1036 – Jaroszlav szétzúzza a besenyőket Kijev alatt.

1051 – az első említés a krónikában a Kijevi Barlangkolostorról (Pecszerszka Lavra).

Egyetértesz-e azzal, hogy... Miért?

- Bölcs Jaroszlav uralkodása alatt Rusz-Ukrajna tovább erősödött. Ebben az időszakban fejeződött be állammá szerveződése: stabilizálódtak a határai, tökéletesítette az államigazgatást, rendszerbe foglalta a jogi normákat, fejlődött a kultúra, az oktatás és az egyház.
- Bölcs Jaroszlav uralkodása alatt Rusz-Ukrajna a középkori Európa hatalmas és tekintélyes államává vált. Ekkor élte virágkorát, egy sorban helyezhető el a kor európai nagyhatalmaival, Bizánccal és a Szent Római Birodalommal.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték, mennyire sikerült elsajátítani a paragrafusban foglalt tananyagot a „Kérdezz – felelek” játék segítségével. **Játék-szabályok.** A tanulók írják fel a nevüket egy papírlapra és írjanak három kérdést a tanultakkal kapcsolatban. A pedagógus összeszedi a papírlapokat, összekeveri és véletlenszerűen szétosztja. A lap túldoldalán a tanulók megválaszolják a kérdéseket. A pedagógus értékeli a munkájukat.
2. Mondjátok el, hogyan zajlottak a belharcok Volodimir fiai között és hogyan került hatalomra Kijevben Jaroszlav. 3. Jellemezzétek Jaroszlav belpolitikáját. 4. Mivel járult hozzá Jaroszlav fejedelem Rusz-Ukrajna kultúrájának, oktatásának és egyházának fejlődéséhez? 5. **Foglalkozás párban.** Hasonlítsátok össze Jaroszlav fejedelem és elődei külpolitikáját.
6. **Osztályszintű foglalkozás.** Állíthatjuk-e, hogy Bölcs Jaroszlav fejedelem tevékenységével hozzájárult a kereszténység megerősítéséhez Rusz-Ukrajna területén? Miért? 7. Térkép segítségével hasonlítsátok össze Rusz-Ukrajna területi kiterjedését Volodimir és Jaroszlav uralkodásának végén. Vonjátok le a következtetést, mennyiben járultak hozzá Rusz-Ukrajna államterületének kialakításához. 8. Rakjátok kronológiai rendbe Bölcs Jaroszlav fejedelem uralkodásának eseményeit. 9. **Kiscsoportos foglalkozás.** Hasonlítsátok össze Nagy Volodimir és Bölcs Jaroszlav bel- és külpolitikáját az első fejedelmek által folytatott politikával (irányvonalukat tekintve). 10. Fejezzétek be a „Rusz-Ukrajna fejedelmei” című táblázat kitöltését (17. oldal).
11. A történészek gyakran nevezik Jaroszlavot „Európa apósának”. Magyarázzátok meg, miért? 12. **Foglalkozás párban.** Írjátok le Nagy Volodimir, Bölcs Jaroszlav és Anna Jaroszlavna történelmi portréját (szabadon választható). 13. Véleményetek szerint mely értékeket tartotta fontosnak élete során Bölcs Jaroszlav?

Franciaországban Anna Jaroszlavna „a ruszok királyának lányaként” ismert. Férje, I. Henrik halála után a franciaországi Senlis városában telepedett le, ahol női kolostort és templomot alapított. 2005-ben a városban Anna királynénak szobrot állítottak.

Szent Borisz és Szent Gleb – Visgorod város (Kijev megye) védőszentjeinek emlékműve. Borisz Krilov és Olesz Szidoruk szobrászművészek alkotása

? Mit tudtok a két testvérrel, Boriszról és Glebről?

8. §. Rusz-Ukrajna társadalmi és politikai berendezkedése, valamint gazdasága

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETIEK: Rusz-Ukrajna politikai berendezkedését a X. század végén – a XI. század elején; a különböző társadalmi rétegek helyzetét; a Rusz-Ukrajnában uralkodó feudális viszonyok jellemzőit; a gazdaság és a kereskedelem fejlődését; mi a „központosított monarchia”, a „birodalom”, a „fejedelmi tanács”, a „vice”, a „domínium”, az „ugyil”, a „votcsina”, a „birtok”, a „társadalmi réteg”, a „vazallus”, a „hűbérúr”, a „hrivna”.

FELADATOK AZ ISMÉTLÉSHEZ. **1.** Milyen volt a lakosság összetétele Rusz-Ukrajnában a IX–X. századokban? **2.** Mit tudtok Rusz-Ukrajna igazgatási rendszeréről a IX–X. századokban? **3.** Hogyan éltek a városi és a falusi emberek Rusz-Ukrajnában ebben az időszakban? **4.** Mi a feudalizmus? **5.** Foglalkozás párban. Vitassátok meg, melyek voltak a feudális társadalom és az államigazgatás szerkezetének sajátosságai a középkori Európában.

Központosított monarchia –

kormányzati rendszer, amelyben a legfelsőbb államhatalom egyetlen ember – az uralkodó kezében összpontosul, aki egy központból irányítja az országot.

Birodalom – monarchikus berendezkedésű nagyhatalmú állam; területi alapon szerveződik, a birodalomban az egyes népek vagy privilegizáltak, vagy elnyomottak (Michael W. Doyle brit tudós meghatározása).

„Ugyil” (ugyil) – Rusz-Ukrajnában így nevezték azt a területi egységet (kormányzóságot), amelyet a kijevi nagyfejedelemmel függő viszonyban álló fejedelem irányított.

Vazallus – a középkori Európában hűbéres, aki földbirtokot kapott és függő viszonyban állt a földbirtokot adományozó hűbérúrral. Rusz-Ukrajnában a fejedelmek voltak ilyen hűbéres viszonyban a kijevi nagyfejedelemmel, és nekik is voltak hűbéreseik – a druzsinák tagjai.

Fejedelmi tanács – a kijevi nagyfejedelem tanácsadó testülete, ami a keleti szláv törzsek vének tanácsából ered.

1. Politikai berendezkedés. Nagy Volodimir és Bölcs Jaroszlav fejedelemsége idején Rusz-Ukrajna kormányzati rendszere a **központosított monarchia** lett és az egyik középkori európai **birodalom** má vált.

Ebben az időszakban a monarchia Rusz-Ukrajnában a kijevi nagyfejedelem egyszemélyi hatalmát jelentette. Csak egy olyan időszak volt, amikor a belharcokat követően Volodimir fiai, Jaroszlav fejedelem és Msztyiszlav fejedelem együtt uralkodtak. A kijevi nagyfejedelem ekkorra egyeduralkodóvá vált, nem csak az első volt a fejedelmek között, mint korábban. Az **„ugyil” fejedelmei**, a volt keleti szláv törzsi fejedelmek utódai, Kijev **vazallusai** voltak.

A fejedelem volt az államhatalom legfőbb hordozója, képviselte Rusz-Ukrajnát a nemzetközi szintéren. Kizárólagos joga volt a többi állammal való kapcsolatok fenntartása. A fejedelem kezében összpontosult a törvénykezés és a bírászkodás, a végrehajtó és a katonai hatalom. Jogi normákat állapított meg, amelyek alapján a társadalom működött. Ilyen volt Nagy Volodimir törvénykönyve és Bölcs Jaroszlav „Russzkaja Pravda”-ja.

A fejedelem tevékenységének katonai támogatója a druzsina volt, amely vazallusa lett.

A fejedelem mellett **fejedelmi tanács** működött, amelynek tagjai bojárok, a druzsinák vezetői, magas rangú papok voltak. A fejedelem a tanáccsal vitatta meg az állami élet legfontosabb kérdéseit: hadüzenet, békeszerződés és dinasztikus házasság megkötése, új jogi normák jóváhagyása, fontos bírósági ügyek elintézése stb. Nesztor krónikás többek között arról ír, hogy Volodimir fejedelem a kereszténység felvétele előtt a tanáccsal vitatta meg az új hit kiválasztását.

Az államirányításban szerepe volt a **vice**-nek. A vice (vecse) a középkori szláv államok népgyűlése volt, amely megőrzött archaikus elemeket a régi világból, folytatta a szláv törzsi gyűlések hagyományát. Miután Rusz-Ukrajna centralizált monarchiává vált, a vice szerepe nagy mértékben csökkent.

A „Régmúlt idők elbeszélése” arról, hogyan választott új hitet Volodimir fejedelem

A **987. évben**. Volodimir összehívatta bojárjait és a város elöljáróit, és így szólt hozzájuk: „Itt jártak nálam a bolgárok, ezt mondva: »Fogadd el a törvényünket!« Azután eljöttek a németek is, és a maguk törvényét dicsérték. Utánuk jöttek a zsidók. Valamennyiük után pedig érkeztek a görögök, valamennyi törvényt becsmélve, a magukét pedig magasztalva, és sokat beszéltek az egész világ keletkezéséről, mindent elmeséltek a világ teremtésétől fogva... Mit tanácsoltok? Mit választotok?” És ezt mondták a bojárak és az elöljárók: „Fejedelem, tudd meg, hogy a sajátját senki sem gyalázza, hanem dicséri. Ha valóban többet akarsz megtudni, akkor vannak neked embereid, akiket elküldvén megfigyeltetheted mindegyikük istentiszteletét, és ki hogyan szolgálja az Urat.”

? **Foglalkozás párbán.** **1.** Beszéljétek meg, ki volt a tanács összehívásának kezdeményezője. **2.** Milyen céllal hívta össze a fejedelem a tanácsot? **3.** Hogyan hathattak a tanács tagjai a fejedelem döntésére?

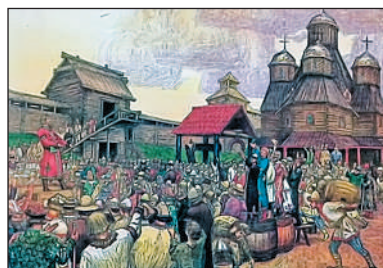
Volodimir fejedelem új hitet választ.
Johann Egginck festménye

? Meséljétek el a festőművész által ábrázolt eseményt.

2. A társadalmi széttagozódás és a függőségi viszony kialakulása a keleti szláv társadalomban. Közép- és Nyugat-Európa országaiban, amint már tudjátok, a középkorban feudális viszonyok alakultak ki. A társadalom széttagozódása a függőségi viszonyok mentén a keleti szlávoknál Rusz-Ukrajna időszakában ment végbe. Ugyanakkor a keleti szláv társadalom jelentős mértékben különbözött a korabeli nyugat-európai társadalmaktól.

A feudalizmus a keleti szlávoknál a nemzetségi-törzsi viszonyok felbomlásán alapult. Kezdetben a szabad parasztok – a közösség (hromada) tagjai az általuk megtermelt termékek egy részét adóként beszolgáltatták nemzetségi-törzsi uraiknak. A IX. században az adó begyűjtésének joga a szabad parasztoktól teljes mértékben a kijevi fejedelem és druzsinája hatáskörébe került. Az adóbegyűjtésnek ezt a formáját nevezték „poluggyjá”-nak.

A **X. század** körül a kijevi fejedelmek kisajátították a közösségek (hromadák) földjeit. A kijevi nagyfejedelem volt Rusz-Ukrajna összes földbirtokának a tulajdonosa. A X. század végén megkezdődött a **domíniumok** kialakulása – az „ugyil”-nak nevezett közigazgatási egységeket irányító fejedelem tulajdonában levő földbirtok. Ezt elősegítette Volodimir fejedelem közigazgatási reformja, amelynek eredményeképpen elvette a törzsi fejedelmektől a jogot, hogy irányítsák az egyes közigazgatási egységeket, s ezt a feladatot a fiaira bízta. A kijevi nagyfejedelem ezeket a földbirtokokat bármikor visszavehette.

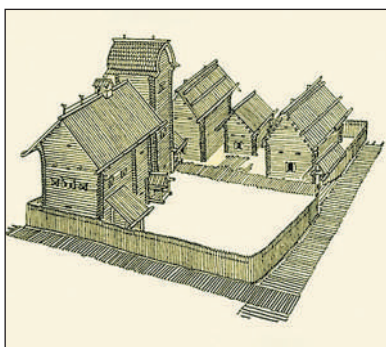
Vitse. Viktor Vasznyecov festménye

? Az festmény alapján mondjátok el, hogyan zajlott a vice.

Vitse (vecse) – az összes szabad felnőtt férfi népgyűlése, amelyen fontos társadalmi és állami ügyekben hoztak döntést.
Domínium (domen) – a középkori földesúr földbirtoka.

Votcsina – feudális földbirtok, amely szabadon örökölhető, eladható, elajándékozható volt.

Pomisztya (pomesztye) – feudális földbirtok, amelyet a katonai vagy az udvari szolgálatért adományoztak. Nem volt örökölhető, értékesíthető stb.

Bojár birtok. Kortárs rekonstrukció

? Hogy nézett ki a bojár birtok?

Társadalmi réteg – emberek nagy csoportja, amelynek a társadalomban elfoglalt helyét meghatározott jogok és kötelezettségek határozzák meg.
Hűbérúr – a feudalizmus korában nagy földbirtokos, nagy számú vazallus ura.

A következő lépés volt, hogy a XI. században megjelent a földbirtokok és a fejedelem körüli szolgálattevőkből kialakuló réteg, a bojárok, valamint kiépült a pravoszláv egyház. A X–XI. században Rusz-Ukrajnában feudális viszonyok alakultak ki: a hűséges szolgálatért a fejedelem a bojárjainak és druzsinája tagjainak a „**kormlinya**” (kormlenyije – táplálás) típusú szolgálati földbirtokot juttatott – megtarthatták maguknak az adót, amit az adott terület lakossága fizetett.

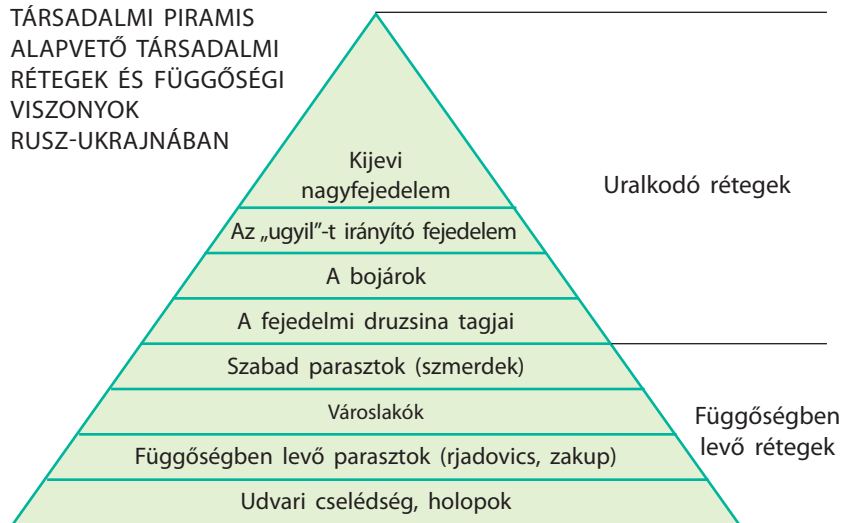
Valamivel később, feltételezhetően a XI. század végén megjelentek a **votcsina-birtokok**, melyeket a tulajdonosok utódaikra örökíthettek. Ezek olyan birtokokból alakulhattak ki, amelyek a druzsinák vezetőinek adóztak, vagy pedig a törzsszövetség földjei, amelyek adója a nemzetségi-törzsi elöljárókhöz folyt be.

A pomisztya-típusú birtok, amikor a fejedelem a földet nem adta a bojárokhoz vagy a druzsina tagjainak a teljes tulajdonába, hanem szolgálatért cserébe, a kutatók véleménye szerint Rusz-Ukrajna területén a XII. században jelent meg. A **pomisztya** (pomesztye) tulajdonosa nem örökíthette tovább, nem adhatta el, nem ajándékozhatta el stb. a birtokát a fejedelem engedélye nélkül.

A feudális viszonyok kialakulása befolyással volt Rusz-Ukrajna lakosságának összetételére. Egyfajta társadalmi piramis alakult ki, amely meghatározta a lakosság különböző **társadalmi rétegeinek** helyzetét.

Rusz-Ukrajnában a feudális viszonyok sajátossága volt, hogy Közép- és Nyugat-Európától eltérően, itt nem alakult ki a hűbéresek és a vazallusok bonyolult viszonyrendszere feudális birtokok hierarchiája („feudális létra”) formájában. A **hűbérúr**, aki földet adhatott, a kijevi nagyfejedelem volt. Az egyes közigazgatási egységeket (kormányzóságokat) irányító fejedelmek, a bojárok, a druzsina tagjai az ő vazallusai voltak. Nekik nem volt joguk földet osztogatni.

TÁRSADALMI PIRAMIS
ALAPVETŐ TÁRSADALMI
RÉTEGEK ÉS FÜGGŐSÉGI
VISZONYOK
RUSZ-UKRAJNÁBAN

Rusz-Ukrajna lakossága uralkodó és függőségben levő rétegekre tagozódott. Az **uralkodó rétegekhez** tartoztak a fejedelmek, a bojárók, a druzsina tagjai, a **függőségben levőkhöz** – a városlakók, a szabad és a függőségben levő parasztok, a háztáji cselédek, a holopok. A kereszténység felvétele után kialakult papi réteg szintén az uralkodó rétegekhez tartozott. Felső papságra (metropolita, püspökök és mások) és egyszerű papokra tagolódtak.

A legszámosabb réteghez a **szmerdek** – a szabad parasztok tartoztak, akik tagjai voltak a közösségnek (hromadának), saját gazdasággal, földterülettel rendelkeztek és adót fizettek. Függőségben levő parasztok voltak a zakupok és a rjadovicsok. **Zakupoknak** nevezték azokat a parasztokat, akik különböző okokból kifolyólag elvesztették a gazdaságukat és kénytelenek voltak kölcsönért (kupa) földbirtokosoknak dolgozni. Azokat a parasztokat, akik szerződést kötöttek a földbirtokosokkal, és bérért dolgoztak, **rjadovicsoknak** nevezték. Semmilyen jog nem illette meg a cselédeket és a holopokat. A **cselédek** elvesztették a tulajdonukat és a földesúrnak dolgoztak. Őket eladhatták, elajándékozhatták vagy örökölhették. **Holopokká** főként a fogságba esett katonák váltak, akik rabszolgaként éltek, uruk büntetlenül meg is ölhette őket.

A városlakók zöme szabad kereskedő és kézműves volt, akik adót fizettek és a városnak is szolgáltak. A XI. századtól a kézművesek és a kereskedők szakmák szerint céhekbe tömörültek.

3. A gazdaság fejlődése. A X. század végén – a XI. század elején Rusz-Ukrajnában a legfőbb gazdasági tevékenység továbbra is a **mezőgazdálkodás** volt. Különösen nagy fejlődésen esett át a földművelés. A parasztok rozst, búzát, kölest, árpát, zabot, borsót termeltek. A föld megműveléséhez a talaj minőségének megfelelő különböző ekéket használtak, melyeket lovak vagy ökrök vontattak. Rusz-Ukrajna erdős területein megmaradtak a fakivágásos módszernél, az erdős-sztyeppés területeken pedig – a váltó földhasználatot alkalmazták kettős, hármas vetésforgóval. A XI. század első felében megjelentek az első malmok.

Fejlődött a háztáji növénytermesztés és állattartás is. A **kézműves iparok** közül a legelterjedtebb a vadászat, a halászat és a méhészet volt. A levadászott állatokat, különösen a prémekeket, a ruszok kereskedői külszországokban értékesítették. Rusz-Ukrajnában a mézből régóta készítettek ételeket és italokat. A viasz a gyertya alapanyaga volt. A méz és a viasz szintén külföldre szállított árucikk is volt.

Rusz-Ukrajnában az időszakban több mint 60 **kézműves** tevékenységet ismertek. Az ékszerkészítő mesterek igen kifinomult módszerekkel dolgoztak, fekete díszítésű ékszereket tudtak készíteni és rekeszzománc technikával is dolgoztak. A ruszok mesterei a legnagyobb sikereket a fémek, elsősorban a vas megmunkálásában érték el. Az archeológiai leletek

Teofil német szerzetes (XI. század) Rusz-Ukrajnát olyan országnak nevezte, ahol a mesterek fekete díszítésű ékszereket tudtak készíteni és tudtak rekeszzománccal dolgozni. A **fekete díszítésű** ékszerek Rusz-Ukrajnában a X. században terjedtek el. Az ékszereket vésték, majd speciális fekete vagy sötétszürke anyaggal töltötték ki. Ilyen technikával készítettek fülbevalókat, nyakékeket, gyűrűket, keresztek, karkötőket stb. A **rekeszzománc** technikát a ruszok mesterei a X–XI. században a bizánciaktól vették át. Az volt a lényege, hogy az arany vagy ezüst ékszer felületére vékony huzalokat forrasztottak, amelyek kiadták a minta körvonalait. Ebbe töltötték a zománccot – a sokszínű üvegszerű anyagot. Ezután az ékszert kiégették, melynek során a zománc megolvadt, majd megmerevedett. Zománcképekkel díszítették a fejedelmi koronákat, a nyakékeket, a keresztek, a templomi könyvek borítóját.

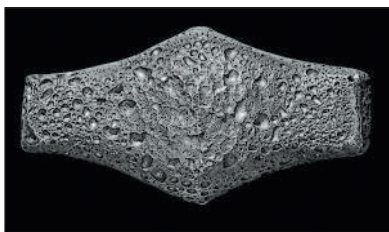

Kolti (egyes számban – kolt) – a szlávokra jellemző üreges ékszerek. Arany, zománc. Múzeumi tárgy

Cserépedény, amelyben felszolgálták az ételt. XI–XII. század

Amint már tudjátok, Volodimir fejedelem volt az, aki először saját pénzt veretett a kereszténység felvétele utáni időszakban. Ugyanakkor a XI. század elején Rusz-Ukrajnában az arab ezüstpénz – a dirham volt használatban. Számos kutató úgy véli, ezzel együtt fizetőeszközként használták az értékes vadprémeket – nyuszt, mókus stb. A hosszú használat során a dirham megkopott, néha pedig csalók levágták a szélüket. Ezért a XI. században megjelent a **hrivnának** nevezett ezüstpénz. A kijevi hrivna hatszögletű volt, a súlya 16 dekagramm körüli. A „hrivna” megnevezés megtalálható minden ószláv forrásban. A hrivna névalak helyett a XIX. században jelent meg a hrivnya alak, nagy valószínűséggel a nyugat-ukrán nyelvjárássok hatására következett be a változás.

Kijevi típusú ezüst hrivna

tanúsága szerint az időszakban mintegy 150-féle terméktípust tudtak előállítani.

Gyorsan fejlődött a fazekasmesterség. A X–XI. század fordulóján a ruszok mesterei már képesek voltak folyadék megtartására alkalmas cserépedényeket, valamint a templomok és a paloták díszítésére alkalmas cseréptáblákat készíteni.

Rusz-Ukrajnában a X. század végén – a XI. század első felében magas szintre emelkedett az üvegművesség. Ablaküveget, üvegből készült edényeket, karkötőket, nyakékeket, gyűrűket és egyéb tárgyakat tudtak készíteni.

Rusz-Ukrajna gazdasági fejlődésében nagy szerepet játszott a **kereskedelem**. A „varégoktól a görögökig” vezető görög út összekötötte Rusz-Ukrajnát Bizánc és a Fekete-tenger piacaival. A „só úton” tartotta a kapcsolatot Közép- és Nyugat-Európával, a „vas úton” pedig – a Kaukázus és az Arab Kelet országaival.

Az alapvető termékek, amelyeket a ruszok kereskedői külföldre vittek, a szörme, a méz, a viasz, az állatbőr, ékszerek, kézműves termékek (kardok, páncélingek, lakatok stb.), vászon, mezőgazdasági termékek. Bizáncból Rusz-Ukrajnába aranyat, edényeket, selymet, ékszereket, bort, ikonokat, keresztet hoztak. Keletről édességeket, fegyvert, szöveteket, ékszereket. Észak- és Nyugat-Európa országaiból Rusz-Ukrajnába halat, italokat, fegyvereket, drága edényeket, ezüstöt, gyapjúszöveteket, vékony szöveteket hoztak.

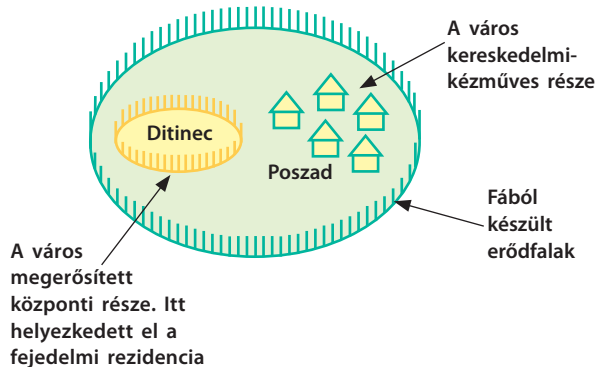
A kereskedelem fejlődésének eredményeképpen felélénkült a pénzhasználat. Arab, bizánci és nyugat-európai érméket használtak. Rusz-Ukrajna városaiban kijelölt helyeken lehetett kereskedni. Többek között Merseburgi Thietmar német krónikaíró feljegyezte, hogy 1018-ban Kijevben 8 piac volt, a ruszok krónikái szerint viszont viszont kettő – a Babin torzsok negyedben és a Podol negyedben.

4. A különböző társadalmi rétegek hétköznapi élete. Rusz-Ukrajna lakói leggyakrabban folyók és erdők közelében telepedtek le. A lakóház közelében gazdasági létesítményeket is építettek, megművelték a földet, rendben tartották a legelőt, szénatárolójuk volt. Előfordult, amikor két-három család is egymás közelében telepedett le, ezekből lettek később a falvak.

A falusi család 12-15 tagú volt, és önállóan gazdálkodott. A munkavégzés rendkívül nehéz és kimerítő volt.

Rusz-Ukrajnában különböző okokból kezdtek új városokat építeni. Egyesek a fejedelmi udvarok körül létesültek (Kijev, Csernyihiv), másokat a fejedelmek alapítottak (például Jurjev). Több kisváros jött létre a katonai őrtornyok körül. Némelyek közülük, mint például a drevljan Iszkoroszteny, korábbi városokból – a törzsi fejedelemségek központjaiból keletkeztek.

EGY VÁROS SÉMÁJA RUSZ-UKRAJNA KORÁBÓL

Épül a város. Mikola Rerih festménye

? **Foglalkozás párban.** Beszéljétek meg, és mondjátok el a rajz alapján, hogy milyen részekből állt egy város Rusz-Ukrajna idején.

? A festmény alapján mondjátok el, hogyan épültek a városok Rusz-Ukrajnában.

Rusz-Ukrajnában a város központja a jól megerősített vár – a **ditinec** volt. Mellette épült fel a **poszad** – a kereskedelmi-kézműves negyed. Veszély esetén a városlakók is a várba menekültek. A városok többségében a nagy tereket kertek foglalták el, illetve beépítetlen területek is maradtak – mocsár, mező, pusztaság. A városok nem voltak olyan zsúfoltak, mint a nyugat-európaiak, az épületek alacsonyok voltak, csak a fejedelem egyes épületei emelkedtek időnként három szintes magasságig.

A városlakók otthonai többnyire félig a földbe süllyesztett kunyhók voltak. A IX–X. században Kijevben és a környékén, a XI. században – mind délebbre és Rusz-Ukrajna északi területein is megjelentek a gerendaházak fenyőből vagy lucból. A városokban az épületek zöme fából volt, a kőépület ritkaságnak számított. A gazdagabb épületek második szintjén nyitott terasz volt, és a legfelsőbb szinten voltak a lakószobák, illetve külön helyiségben tárolták a holmijukat. A legelterjedtebb bútor a lóca, az asztal és a láda volt. A gazdagabbaknak székeik és ágyuk is volt, a szegények ládákon vagy egyszerűen a padlón aludtak, maguk alá durva szövetet raktak és házi szőttessel takaróztak. A gazdag házakban az ágyat selyemmel takarták le, selyemből volt a párna és a takaró is, cobolyprémmel vagy pehelypaplannal takaróztak. A lócára szőnyeget tettek, az asztalra abroszt. Kötelezően volt minden házban ikon. A szegény házakban fakéreggel világítottak, a gazdag házakban pedig viaszgyertyával. A kereskedők és a kézművesek otthonaiban mindig volt műhely vagy bolt.

Rusz-Ukrajna szegény vagy gazdag lakóját mindig fel lehetett ismerni az öltözkéréséről. A szegény emberek főként gyékényből készült lábbelit kötözték a talpukra (lapyti), a gazdagoké pedig puha bőrből készült. Mind a szegények, mind a

Kijev a X–XIII. században. Térkép

Egy volhíniai és egy poljan férfi öltözete. Kortárs rekonstrukció

Lakó- és gazdasági épület komplexuma Ukrajna-Ruszban. XI. század. Kortárs rekonstrukció a Perejaszlavi Népi Építészeti és Életmód Múzeumban (Kijev megye)

? Mely volt az az alapvető anyag, amit Rusz-Ukrajnában az építkezésekhez használtak?

Volhíniai és drevljan hétköznapi női viselet. Kortárs rekonstrukció

? A rajzok alapján (43-44. oldal) állapítsátok meg, melyek a keleti szlávok női és a férfi öltözeteinek jellegzetességei.

gazdagok hordtak csizmát (oszmán-török eredetű szó). A csizma lehetett egyszerű, vagy hímzett szattyánbőr.

Az egyszerű városlakók maguk varrták a ruhájukat vászonból és gyapjúszövetből, a gazdagok pedig varratták drága szövetekből. A szegényebb emberek többsége vászon inget viselt övvel átkötve és szűk nadrágot. Felülre kaftánt vettek. Hideg időben mind a városiak, mind a falusiak durva szövetből készült köpenyt, télen bundát viseltek.

Az előkelőségek kaftánja térd alá ért. Gazdagon kihímezték, az ujjait és a gallérját prémmel díszítették. A kaftánt vékony anyagból készült ingre és szűk nadrágra vették fel. Derekat átkötötték, felülre ujjatlan köpenyt vettek fel, amit csattal erősítettek a jobb vállhoz. Jellemzőek voltak a ruházat változatos színei, számos műhely foglalkozott ruhakészítéssel.

A nők és a lányok a hosszú ingre kézműves durva szövetből készült szoknyát vettek fel, erre hosszú kaftánt széles ujjakkal, amit övvel átkötöttek. Hajukra vékony kendőt, arra kalapot vagy dísz – diadémot tettek.

Rusz-Ukrajna lakosainak többsége nem válogatott az ételekben. Sok vadhúst és halat ettek, amit megfüstöltek, megsütöttek vagy megfőztek. Később kezdték el fogyasztani a háztáji jószág húását. A szegény embereknek azonban ritkán jutott hús. Különböző kásákat főztek. A gazdag családokban búza- és árpakenyeret, a szegényeknél pedig – zabkenyeret sütöttek. Tehén- vagy juhtejet ittak, valamint sajtot készítettek belőle. Az ételekhez növényi olajat használtak, vajról nincs említés. Sokféle zöldséget fogyasztottak: répát, borsót, uborkát, fokhagymát, hagymát stb. Leggyakrabban kiszelt (gyümölcsből készült), mézes italokat és sört ittak. A gazdagok számára Bizáncból hozták a bort.

Egyetértesz-e azzal, hogy... Miért?

- Államforma tekintetében a X. század végén – a XI. század első felében Rusz-Ukrajna középkori centralizált monarchia volt a kijevi nagyfejedelem egyszemélyi irányítása alatt.
- A X–XI. századokban Rusz-Ukrajnában kialakultak a feudális viszonyok, s az annak megfelelő társadalmi piramis. Rusz-Ukrajnában a feudalizmusnak voltak eltérő sajátosságai a nyugat-európaítól.
- Rusz-Ukrajna gazdasági fejlett ország volt. A lakosság alapvető foglalkozása a mezőgazdálkodás volt.
- Rusz-Ukrajna lakosainak hétköznapi életét az határozta meg, melyik társadalmi réteghez tartoztak, milyenek voltak a természeti feltételek, valamint befolyásolták a kulturális hagyományok.

Fontos dátumok

X–XI. század – a feudális viszonyok kialakulása Rusz-Ukrajnában.

Kérdések és feladatok

- ◆ **1. Ellenőrizték, mennyire sikerült elsajátítani a paragrafusban foglalt tananyagot a „történelmi ábécé” című játékkal. Játékszabályok.** A játékvezető megnevezi az ábécé valamelyik betűjét. Az egyes résztvevők, párok vagy csoportok meghatározott időn belül összeállítják azoknak a szavaknak a listáját, amelyek ezzel a betűvel kezdődnek és szorosan kapcsolódnak a tananyaghoz. Az, vagy azok nyernek, akiknek a leghosszabb a listája.
- ▲ **2. Foglalkozás párban.** Vitassátok meg és mondjátok el, miben különbözik a két államforma – a központosított monarchia és a patrimonialis monarchia. **3.** Soroljátok fel azokat a tényeket, amelyek arra engednek következtetni, hogy a kijevi nagyfejedelem a X. század végén – a XI. század első felében az államhatalom központi alakja volt. **4.** Hogyan alakultak ki a feudális viszonyok Rusz-Ukrajnában? **5.** Jellemezzétek Rusz-Ukrajna alapvető társadalmi rétegeinek helyzetét. **6.** Hasonlítsátok össze Rusz-Ukrajna lakossága korabeli társadalmi rétegeinek és a mai ukránok életmódját.
- ✦ **7. Osztályszintű foglalkozás. 1)** Értékeljétek, milyen lehetősége volt az egyénnek, hogy a korabeli Rusz-Ukrajnában megvédje emberi értékeit (életét, becsületét, méltóságát, sérthetetlenségét, biztonságát) és befolyással legyen a társadalmi életre. **2)** Milyen hatással volt a természeti környezetre az ember Rusz-Ukrajna fennállása idején? Értékeljétek viszonyulását a természethez. **8. Foglalkozás párban.** Vitassátok meg Ukrajna történelmének és a világtörténelem vonatkozó tananyagát és töltsétek ki „A feudális viszonyok kialakulása Nyugat-Európa országaiban és Rusz-Ukrajnában” című összehasonlító táblázatot.

Összehasonlítás	Nyugat-Európa országai	Rusz-Ukrajna
Közös vonások		
Eltérő vonások		

- ★ **9. Kiscsoportos foglalkozás.** Készítsetek előadást arról, hogy ellátogattok a korabeli Kijev piacára, ahol a ruszok kézműves termékeit értékesítették.

Szláv függődísz (rjaszna) üreges függőkkel (kolti). Múzeumi tárgyak. A rjaszna – a női ékszerek egyike volt, ami a fejfedőhöz erősítve két oldalt lelógott a vállig, itt a végein üreges függővel díszítve

- ? A 41. és a 45. oldalon található képek alapján mondjátok el, milyenek voltak Rusz-Ukrajnában az ékszerek?

9. §. Rusz-Ukrajna kultúrája

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETIEK: hogyan keletkezett a keleti szláv írásbeliség és hogyan fejlődött az ukrán nyelv; hogyan fejlődött a népköltészet és a népzene; milyen volt az építészet és a képzőművészet; mi a „cirill ábécé”, a „monda” (bilina), az „építészet”, a „freskó”, a „mozaik”, az „ikon”, az „ikonfestészet”; kik azok a „csepúrágók” (szkomorohi).

FELADATOK AZ ISMÉTLÉSHEZ. **1.** Mikor és hogyan keresztelkedett meg Rusz-Ukrajna? **2.** Milyen meséket, történeteket, mondákat ismersz Rusz-Ukrajna korából? **3.** Foglalkozás párban. Mely Rusz-Ukrajna korából származó építészeti emlékek maradtak fenn napjainkra?

Cirill ábécé – a szlávok egyik legrégebbi ábécéje. Nevét a szláv írás megteremtőjéről, Cirill hittérítőről kapta. Testvérével együtt alkotta meg a szláv ábécét (glagolita), melyet később a tanítványai tökéletesítettek és cirill ábécének neveztek át. Eurázsia egyes országai írásrendszereinek alapját képezi. Ma a világban nemzeti ábécéként használja mintegy 252 millió ember.

Szent Cirill, a szlávok hittérítője számolt be róla, hogy a IX. század 60-as éveinek elején Herszónban „A ruszok betűjével írt” Evangéliumot és Zsoltároskönyvet látott. Igazolják a ruszok írásbeliségének létezését a ruszok és a bizánciak 911. évi és a 943. évi megállapodásának leírásai a krónikákban. Az első szerint a ruszok szokása volt, hogy halál esetén szellemi végrendeletet hagytak hátra, a második pedig követeli, hogy Rusz-Ukrajnából csak a fejedelem különleges, általa aláírt oklevelével (gramota) érkezhettek a kereskedők Konstantinápolyba.

1. A keleti szláv írásbeliség kialakulása és az ukrán nyelv fejlődése. Iskolák. A saját írásbeliség megjelenésének óriási jelentősége volt a keleti szláv közösség fejlődése szempontjából. Fennmaradtak feljegyzések, melyek szerint a keleti szlávok rendelkeztek **írásbeliséggel**. Csernorizec Hrabar bolgár író (IX–X. század) „Az írásbeliségről” szóló traktátusában említi, hogy a kereszténység felvétele előtt a szlávoknak saját írásbeliségük volt.

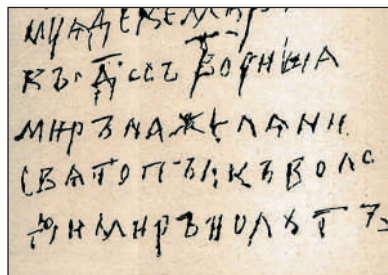
Miután Rusz-Ukrajna megkeresztelkedett, Cirill és Metód hittérítők tanítványai által tökéletesített **cirill ábécé** terjedt el. Ez volt az élő népnyelvet kiszorító **egyházi ószláv** (vagy **ószláv**) nyelv két ábécéjének egyike.

Számos archeológiai lelet tanúskodik arról, hogy az írásbeliség széles körben elterjedt Rusz-Ukrajna különböző társadalmi rétegei körében. Több mint 400 feliratot találtak Kijevben a Szófia-székesegyház falain. Az egyik tartalmazza egy ábécé 27 betűjét: 23 görög és 4 szláv betű (б, ж, ш, щ).

A néppé formálódás legfontosabb előfeltétele a saját nyelv megalkotása. A tudósok nagy figyelmet szentelnek az ukrán nyelv fejlődésének. Az ukrán nyelvészek véleménye szerint i. e. a III. században – i. sz. az I. század elején a szláv területeken belül fokozatosan kialakul a nyugati szláv és a keleti szláv nyelvterület. Az I–V. században a keleti szláv nyelvterületen már megjelentek azok a nyelvi elemek, amelyek a későbbi keleti szláv nyelvekben öröklődtek.

Egyes vélemények szerint kezdetben a keleti szláv nyelvterület két csoportra bomlott: északira és délre, ami megfelelt az ilmenyi szlávok és a poljanok területén. Az északi terület elhelyezkedéséből adódóan ki volt téve a finnugor és a balti hatásoknak. Délen a VI–VII. sz. a leendő ukrán nyelv gyökerei ismerhetők fel. Többek között itt jelent meg a nyelvben a lágy „r” betű.

A Szófia-székesegyház Szent Mihály oltárának falán találták meg az úgynevezett „Szófia ábécét”, amit nagy érdeklődéssel tanulmányoztak a kutatók. Szerhij Viszockij történész arra a következtetésre jutott, hogy a keleti szláv írásbeliség egyik átmeneti időszakának lenyomatát őrzi, amikor a görög ábécéhez elkezdtek hozzárakni azokat a betűket, amelyek az ószláv nyelv sajátosságainak visszaadására alkalmasak voltak. Valószínű, hogy Aszkold és Dir idejében volt használatos.

Felirat a Szófia-székesegyház falán

A tudósok véleménye szerint az ukrán nyelv középkori változata a **XI. század és a XIII. század vége** közé eső időszakban alakult ki.

Volodimir idejében Kijevben a fejedelmek és a bojárok gyerekei számára megnyitották az első iskolát. A krónikaíró szerint Bölcs Jaroszlav fejedelem iskolát alapított, ahol az előkelőségek és az egyházi személyek gyermekei tanulhattak, mintegy 300-an. Az iskolában hittant, filozófiát, retorikát (a szép beszéd művészetét) és grammatikát tanítottak.

Rusz-Ukrajnában idegen nyelveket is tanultak. Bölcs Jaroszlav több nyelven beszélt, fia, Vszevolod öt külföldi nyelven beszélt.

2. Népköltészet és népzene. A keleti szlávok életét segíti jobban megérteni a népköltészet és a népzene Rusz-Ukrajna korában. A népköltészet ebben az időszakban igen sokrétű volt: **mondák**, elbeszélések, dalok, találós kérdések, közmondások, szólások, mesék.

A mondákban megénekeltek a kijevi fejedelmek és druzsináik katonai hőstetteit. A mondák gyakori hőse Volodimir fejedelem, aki a vitézekkel, Ilja Muromecsel, Aljosa Popoviccsal és Dobrynya Mikiticcsel védelmezte Rusz-Ukrajnát. A mondáknak volt valós történelmi alapja, a hősöket sokszor mintázták valós történelmi személyiségekről.

A legrégebbi keleti szláv népdalok a hagyományokhoz kötődtek, melyek még a kereszténység felvétele előtt keletkeztek. A tavaszt, az újévet, a termést, a napot, a lakodalmat és a temetést énekeltek meg.

A találós kérdések, közmondások és szólások tömören és szellemesen adták vissza az élettapasztalatot és a nép bölcsességét.

Rusz-Ukrajna időszakához kötődnek azok a mesék, melyeknek hősei Zmij Gorinics (a sárkány), Kiril Kozsumjaka, Vernigora, Kotigorosko és sokan mások. A mesék visszatükrözik, mi a jó és a rossz, az igazság és a hazugság.

Számos forrás tanúsítja, hogy Rusz-Ukrajnában fejlett zenekultúra volt. Megemlítik a krónikák, kiderül a kijevi

A kutatók a Rusz-Ukrajnában a XI. században keletkezett írásos emlékek alapján tanulmányozzák az ukrán nyelv fejlődését. A „Régmúlt idők elbeszélése” című krónika például az egyház ószláv szövegbe gyakran kever ukrán szavakat, amelyek, valószínűleg, az élő beszédből szűrődtek be. A krónikában megtaláljuk a következő ukrán szavakat: „жито”, „рілля”, „сочевиця”, „зоря”, „подружжя”, „наймит”, „орати”, „вабити”, „мед”, „страва” stb.

Stílus (az az eszköz, amivel a viasztáblára írtak). Viasztábla. Múzeumi tárgyak

Monda (bilina) – hősi eposz műfaja; epikus ének a nép életének nevezetes eseményeiről, a kiemelkedő személyiségek hőstetteiről. A mondák nagyrészt Rusz-Ukrajna időszakában keletkeztek.

A népmesék is szolgálhatnak adalékkul valós történelmi eseményekhez. Többek között, „A repülő hajó” című mese számos hasonló elemet tartalmaz a „Régmúlt idők elbeszélése”-nek azon részével, amelyik azt írja le, hogyan állt bosszút Olga fejedlemasszony a drevljanokon férje meggyilkolásáért.

Csepűrágók (szkomorohi) – középkori vándorszínészek és vándormuzikusok Rusz-Ukrajnában, akik ünnepek, szertartások, játékok alkalmával szórakoztatták az embereket.

Csepűrágók és hangszerek Rusz-Ukrajna korából

Rusz-Ukrajna kultúrája és gazdasága. Térkép

Szófia-székesegyház falain levő rajzokból. Ismert, hogy Rusz-Ukrajnában elterjedtek voltak a dalok, a táncok, hangszereket használtak. A városi tereken és a fejedelmek palotáiban a **csepűrágók** (szkomorohi) léptek fel. A krónika először az 1068-as év eseményeinél említi őket.

A csepűrágók táncoltak, medvét és egyéb idomított állatokat vezettek láncon. Az írásbeli forrásokból és az archeológiai leletekből tudjuk, milyenek voltak a korabeli hangszerek. Ezek a citera, a furulya, a síp, a dombra, a balalajka, a duda, a dob. A kijevi Szófia-székesegyház egyik falán egy egész zenekar van ábrázolva, hét zenésszel.

A kereszténység felvétele után az egyház rosszállóan tekintett a csepűrágókra és pogány szórakozásaikra. Az egyház Rusz-Ukrajnában a templomi éneklést népszerűsítette, megjelent a kotta. A korabeli iskolában az egyik kötelező tantárgy az ének volt.

3. Az építészet és a képzőművészet fejlődése. Az archeológiai leletek és a krónikák arról tanúskodnak, hogy Rusz-Ukrajnában magas színvonalú volt az **építészet**.

Többek között minden nagyobb város a korabeli viszonyokhoz képest jól megerősített védfalakkal rendelkezett. A falakat földből és fából emelték és mély árokkal vették körbe. A falakhoz őrtornyok tartoztak.

A krónikák elemzése során a kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy Kijevben az első kőből készült világi építmény valószínűleg Olga udvara volt. Az első kőből készült egyházi létesítmény pedig, amint már tudjátok, a Tized templom, amelyet az ókijevi dombon emeltek a X. század végén. Ez volt „Volodimir városának” legszebb épülete. Padlóját színes márványból készült **mozaikok** díszítették, a falakat pedig **freskók**. A templomok falain a kutatók gyakran fedeznek fel **feliratokat** (graffitit).

Kutatók megtalálták két, hosszanti homlokzati galériával rendelkező fejedelmi palota maradványait is a X. század végéről – a XI. század elejéről.

„Volodimir városa”. Kortárs rekonstrukció

? Keressétek meg a rajzon a Tized templomot. Miért tartották a korabeli Kijev központi építményének?

Szűz Mária (1) és a Mindenható Krisztus (2) mozaikja a kijevi Szófia-székesegyházban

? Véleményetek szerint milyen hatással voltak ezek a mozaikok Rusz-Ukrajna korának emberére?

Rusz-Ukrajna építészetének valódi gyöngyszeme a kijevi Szófia-székesegyház. Ez egy hatalmas keresztkupolás rendszerű, öthajós templom, belső oszlopokkal. Északon, nyugaton és délen egy kettős galériásor veszi körül, felülről 13 kupola koronázza meg.

A Szófia-székesegyház különlegessége, hogy mozaikok és freskók egyaránt díszítik, noha a bizánci hagyomány szerint ez a kétféle technika nem jelent meg egy templomon belül. Központi helyen látható a Mindenható Krisztus (Pantokrátor Krisztus) és Szűz Mária (Isten Anyja) mozaikja.

A Szófia-székesegyház mozaikjaihoz a ruszok mesterei színes üvegeket használtak 177 árnyalatban. A templomban mintegy 3 ezer m² felületet foglalnak el a freskók.

A Szófia-székesegyháztól nem messze található Bölcs Jaroszlav fejedelem és felesége, Ingigerda tiszteletére alapított Szent György és Szent Irén kolostor.

Kijevén kívül a XI. század első felében a város Szófia-székesegyházával azonos nevű templom épült Polockban és Novgorodban.

A X. században – a XI. század elején Rusz-Ukrajnában a templomépítések során alapvetően a bizánci hagyományokat követték. Ám a kijevi Szófia-székesegyház egyfajta választóvonal, amellyel megjelentek a szláv hagyományok is Rusz-Ukrajna építészetében.

Rusz-Ukrajna képzőművészetének nagyszerű és utánozhatatlan emléke, a mozaikok és a freskók mellett, az **ikonfestészet**. Az **ikonokat** eleinte Bizánctól és Bulgáriából hozták, később azonban Rusz-Ukrajna saját mesterei is megjelentek az ikonfestők között. Mindig betartották a bizánci kánont

Építészet – épületek tervezése, építése és művészi elemekkel való felruházása, valamint épületek és létesítmények együttese, melyek alakítják az életteret és az emberek tevékenységét a szépségről alkotott elképzeléseiknek megfelelően.

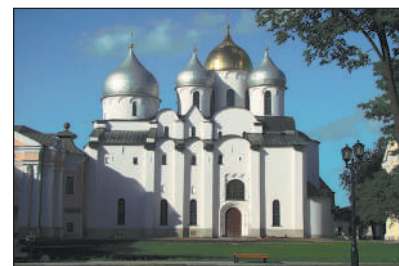
Mozaik – művészeti technika és annak eredménye, amelynek kicsi színes üveg-, kő- vagy kavicsdarabokból állítják össze a képet vagy mintázatot.

Freskó – falfestészeti technika, amikor az alapozást a még friss, nedves vakolatra vitték fel, s ugyanígy nedves alapra festették a képet.

Graffiti – régi falfeliratok és rajzok, melyeket éles eszközzel vésték épületek, kerámiaedények vagy más tárgyak falába.

Ikon – a keresztényeknél bibliai személyek és eseményei, valamint az egyház életéből vett események megörökítése, amely előtt tiszteletüket fejezik ki a hívek. Az ikonok őshazája – Bizánc. Rusz-Ukrajnában az ikonokat fatáblákra festették.

Ikonfestészet – az ikon megfestésének művészete; a festőművészet egyik ága, amelynek kultikus rendeltetése van.

A novgorodi Szófia-székesegyház. Mai látkép

? Hasonlítsátok össze a novgorodi és a kijevi (35. oldal) Szófia-székesegyházat. Soroljátok fel az azonos és az eltérő vonásokat.

Fontos dátumok

XI. század – XIII. század vége – kialakul a középkori ukrán nyelv.

Gyakorlati foglalkozások a II. fejezet alapján

Összefoglalás a II. fejezet alapján

Tesztek a II. fejezet tananyaga alapján

1. változat

2. változat

(a szigorú szabályokat, amelyek mintául szolgáltak) az ikonfestészetben, amelyet őrzött a pravoszláv egyház, noha sohasem másolták a bizánci ikonokat.

Egyetértesz-e azzal, hogy... Miért?

- Az írásbeliség a keleti szlávoknál jóval a kereszténység felvétele előtt kialakult. Miután Rusz-Ukrajna Volodimir fejedelem idejében megkeresztelkedett, a cirill ábécé kiszorította a régi írásmódot.
- A tudósok kutatásai alapján állítható, hogy a keleti szlávok által lakott területeken ebben az időszakban alakult ki az ukrán nyelv középkori változata.
- Rusz-Ukrajna gazdag kulturális örökségéhez tartozik a népköltészet és a népzene is. Az ukrán folklór innen eredeztethető.
- Rusz-Ukrajnában magas színvonalú volt az építészet és a képzőművészet. A ruszok építőmesterei és művészei alkotásaikban felhasználták a bizánci mesterek tudását, ugyanakkor saját technikákat is kifejlesztettek.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték, mennyire sikerült elsajátítani a paragrafusban foglalt tananyagot a „Három mondat” című játék segítségével. **Játékszabályok.** A paragrafus tartalmát a tanulóknak három mondatban kell összefoglalniuk. Az nyer, akinek ez a legrövidebb mondatokkal sikerül, de közben nem veszhet el a tananyag tartalma. A játékot célszerű írásban játszani.
2. Hogyan alakult ki az ukrán nyelv középkori változata? 3. Soroljatok fel tényeket, melyek arról tanúskodnak, hogy Rusz-Ukrajnában fejlődött az iskoláztatás. 4. Milyen szerepe van Rusz-Ukrajna korabeli szellemiségének megismerésében a népköltészet és a népzene tanulmányozásának? 5. Soroljátok fel Rusz-Ukrajna építészetének és képzőművészetének legfontosabb eredményeit.
6. **Osztályszintű foglalkozás.** Rusz-Ukrajna kultúrája fejlődésének mely megnyilvánulásait tekinthetjük a középkori európai civilizáció élvonalába tartozónak? Miért? 7. Töltsétek ki a „Rusz-Ukrajna eredményei a kultúra területén” című táblázatot.

Kulturális terület	Eredmények

8. **Foglalkozás párbán.** Készítetek előadást (prezentációt) „A kijevi Szófia-székesegyház – Rusz-Ukrajna építészetének gyöngyszeme” címmel. 9. **Kiscsoportos foglalkozás.** Soroljátok fel azokat az intézkedéseket, amikre szükség van ahhoz, hogy a Rusz-Ukrajna korából származó építészeti emlékek továbbra is fennmaradjanak mint az egész emberiség művészeti értékei. 10. Készítetek el Rusz-Ukrajna időszaka történelmi építészeti emlékeinek megőrzéséhez szükséges tevékenységek listáját az emberiség művészeti örökségének részeként.

III. fejezet. Rusz-Ukrajna a XI. század második – a XIII. század első felében

10. §. Rusz-Ukrajna az 1054–1113 közötti időszakban

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETIEK: hogyan hatott Rusz-Ukrajna berendezkedésére Bölcs Jaroszlav végrendelete; hogyan fejlődött Rusz-Ukrajna Bölcs Jaroszlav utódai alatt; milyen szerepe volt a fejedelmi gyűléseknek a korabeli Rusz-Ukrajna fejlődésében; mi a „politikai decentralizáció”, „fejedelmi gyűlés”.

FELADATOK AZ ISMÉTLÉSHEZ: 1. Mely területek lettek Rusz-Ukrajnához csatolva Bölcs Jaroszlav uralkodása idején? 2. Miért nevezték Jaroszlav fejedelmet Bölcsnek? 3. Mi volt a „Russzkaja Pravda”?

1. Bölcs Jaroszlav végrendelete. Bölcs Jaroszlav 1054-ben halt meg. Halálának közeledtét érezve, tisztában volt azzal, hogy elkerülhetetlen az utódok harca a hatalomért, ezért megpróbálta megelőzni azt. A korabeli európai hagyományoknak megfelelően végrendeletet állított össze, amelyben felszólította a fiait, hogy békében és egyetértésben éljenek, valamint új rendet határozott meg a fejedelmi földek öröklésében.

Bölcs Jaroszlav a kormányzás és az öröklés új rendjét határozta meg, amelynek az volt a lényege, hogy a legidősebb utód volt az örökös, ezzel biztosítva a fejedelmi földek oszthatatlanságát. Rusz-Ukrajna területe közigazgatási egységekre – **kormányzóságokra** (ugyil) tagolódott. Ezekben Jaroszlav fiai a szenioratus (sztarsinsztvo) alapján uralkodhattak, a legfontosabbat a legidősebb kapta, s így tovább, aminek eredményeképpen minden kormányzóság élén cserélődött a fejedelem.

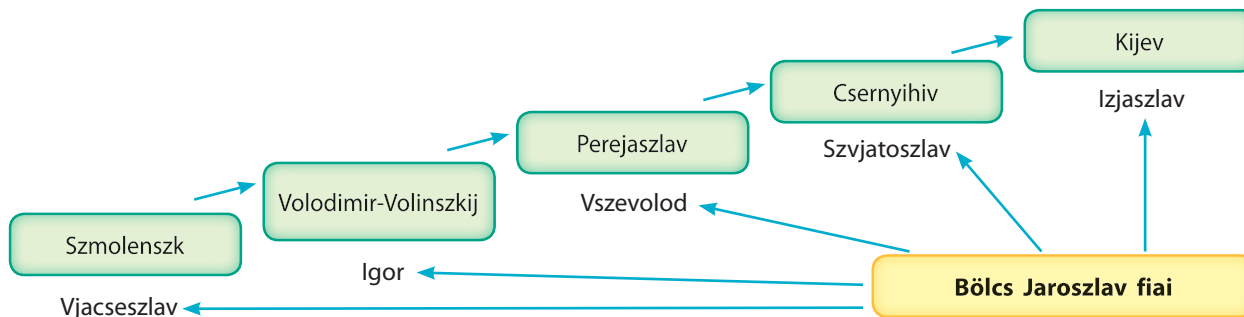
Jaroszlav elképzelése szerint minden fejedelemnek megvolt a lehetősége, hogy idővel kijevi nagyfejedelemmé váljon. Legidősebb fia, Izjaszlav kapta a nagyfejedelemi trónt, Kijevet és Novgorodot, Szvjatoszlav – Csernyihivet, Bila Vezsát és

Bölcs Jaroszlav szarkofágja a kijevi Szófia-székesegyházban.

A szarkofágot fehér márványból készítették, amit minden valószínűség szerint Bizáncból hoztak. Sajnos, Bölcs Jaroszlav benne őrzött maradványai mára eltűntek. A feltételezések szerint a második világháború idején vitték ki az országból.

A NAGYFEJEDELMELI HATALOM ÖRÖKLÉSI RENDJE BÖLCS JAROSZLAV VÉGRENDELETE SZERINT

Jaroszlav halála előtt tanácsokat ad a fiainak. Kortárs rajz

? Mondjátok el, mit tudtok az ábrázolt eseményről.

Rusz-Ukrajna a Jaroszlavicsok uralkodása idején. Térkép

Politikai decentralizáció (széttagolódás) – hatalom újraelosztása a legmagasabb szinttől a legalacsonyabb szintig.

Triumvirátus – három politikai vezető szövetsége.

Duumvirátus – két politikai vezető közös uralkodása.

Szvjatoszlav Jaroszlavics fejedelem a családjával. Kép „Szvjatoszlav szöveggyűjteményéből” (Izbornik)

Tmutorokanyt (a mai Tamany), Vszevolod – Perejaszlavot és Rosztov-Szuzdalszket, Igor – Volhíniát, Vjacseszlav – Szmolenszket, Bölcs Jaroszlav Rosztiszlav nevű unokája pedig – a „cserveni városokat” és Halicsot.

Az új államigazgatás célja Rusz-Ukrajna területi egységének megőrzése és a nagyfejedelmi hatalom békés továbbadásának biztosítása volt. Ugyanakkor Bölcs Jaroszlav halála után szinte rögtön problémák merültek fel az új öröklési renddel kapcsolatban, amit igyekeztek meggyengíteni és megváltoztatni. Ennek következménye volt Rusz-Ukrajna **politikai decentralizációja (széttagolódása)**.

2. Belharcok. Az új nagyfejedelem, **Izjaszlav** nem rendelkezett apja képességeivel, tekintélyével és erejével ahhoz, hogy a hatalmat egy kézben tartsa. Fivérei, **Szvjatoszlav** és **Vszevolod** nem ismerték el Rusz-Ukrajna legfőbb, egyedüli urának. Izjaszlav kénytelen volt elfogadni, hogy közösen irányítsák az államot. Az **1054–1073** közötti időszakot Rusz-Ukrajna történetében a **triumvirátus** időszakának nevezik, amikor a testvérek – Izjaszlav, Szvjatoszlav és Vszevolod társuralkodók voltak.

A legfontosabb államügyeket a triumvirátus együtt intézte. Félreállították az államirányításból a fiatalabb testvéreiket, Igor és Vjacseszlavot, haláluk után pedig maguk között osztották fel a birtokaikat. Ez kiváltotta a fejedelmek felháborodását, akik így elestek a testvéri társbirtoklástól, s így elkerülhetetlenné váltak a belharcok. Rusz-Ukrajnában a hatalmától megfosztott fejedelem „izgoj” (számkivetett) lett.

Bölcs Jaroszlav idősebb fiainak uralkodása idején a nomádokkal is meg kellett küzdeni. 1060-ban a triumvirátus közös hadjáratot vezetett a nomád torkok ellen, akik Rusz-Ukrajna déli határainál jelentek meg, és legyőzték őket. Ám ezt a győzelmet elhalványították a későbbi események.

A Jaroszlavicsok és az általuk kismimizett rokonok között **1064-ben** kitört a háború. A belharcokkal elfoglalt triumvirátus nem tudott kellőképpen védekezni az újabb nomád hordák, a kunok (polovecek; önmegnevezésük: kipcsakok) ellen.

A krónika először 1055-ben tesz említést a kunok megjelenéséről az ukrán sztyeppéken. A kunok elődeikhez képest új harcmódot képviseltek. Igyekeztek elkerülni a közvetlen csatákat és folyamatosan vándoroltak. A legfőbb céljuk az volt, hogy foglyokat ejtsenek, akiket aztán rabszolgaként adtak el Közél- és Távolsztyeppékre. A kunok váratlanul támadtak, s miután begyűjtötték a foglyokat, gyorsan eltűntek a sztyeppéken.

1068 szeptember elején a kunok megtámadták Perejaszlavot. A Jaroszlavicsok az **Alta** folyónál ütköztek meg velük. A csatában a kunok győzedelmeskedtek. A fejedelmek seregeik maradékával visszahúzódtak erődjeikbe. A felháborodott kijeviek követelték Izjaszlavtól a fegyverek szétosztását, hogy bosszút állhassanak a kunokon. Izjaszlav ellenkezése a kije-

Az 1068-as felkelés idején a kijeviek kiszabadították a börtönből Vseszlav polocki fejedelmet, akit korábban Izjaszlav hitszegő módon ejtett fogságba. A vecse Vseszlavot kijevi fejedelemmé választotta. Vseszlav sereget gyűjtött és visszaverte a kunokat, azonban Izjaszlav hamarosan elűzte a városból. Ugyanakkor Izjaszlav kénytelen volt visszaszolgáltatni neki a Jaroszlavicok által elvett Polockot.

Vseszlav kiszabadítása börtönéből az 1068-as kijevi felkelés idején. Miniatura a Radziwiłł krónikából

viek felkeléséhez vezetett, akik nem szerették követelőző fejedelmüket. Izjaszlav kénytelen volt elmenekülni a városból. Fél évvel később lengyel segítséggel visszaszerezte a trónt.

Bizonyos idő elteltével a társuralkodók között kitört a békétlenség, aminek eredményeképpen Szvjatoszlav és Vszevolod kiűzte Izjaszlavot Kijevből. A Jaroszlavicok triumvirátusa széthullott. **1073–1076** között Szvjatoszlav volt a kijevi fejedelem, akinek sikerült megerősíteni a nagyfejedelmi hatalmat a kormányzóságok élén álló fejedelmek fölött. Ebből a célból a birtokokat újraosztotta közöttük. Kijev mellett Szvjatoszlav megtartotta Csernyihivet, a többi városban pedig fiait és unokaöccseit nevezte ki helytartónak. Tetteiben támogatta testvére, Vszevolod. Noha Szvjatoszlav volt a kijevi nagyfejedelem, a történészek véleménye szerint valójában a Jaroszlavicok – Szvjatoszlav és Vszevolod közösen uralkodtak.

Szvjatoszlav halála után a nagyfejedelmi trónt Vszevolod foglalta el, majd röviddel ezután visszaadta a hatalmat Izjaszlavnak. Vszevolod ezért cserébe Izjaszlavtól megkapta Csernyihivet. Szvjatoszlav fia, Oleg azonban fellázadt ez ellen. Csernyihivet a saját örökségének tekintette, és segítségül hívta a kun hordát. Vszevolod megsegítésére sietett Izjaszlav. A döntő csatára **1078. október 3-án** került sor Nyezsatyina Niva falu határában. A testvérek győztek ugyan, azonban Izjaszlav meghalt.

Izjaszlav halála után a hatalom Vszevolod kezébe került, aki **1078–1093** között uralkodott Kijevben. Ebben az időszakban Rusz-Ukrajnában gyakorlatilag visszaállították a centralizált monarchiát, amely azonban jóval gyengébb volt, mint Nagy Volodimir és Bölcs Jaroszlav időszakában. A kutatók véleménye szerint Vszevolod családi **duumvirátust** hozott létre fiával, Volodimir Monomahhal, aki 15 évig irányította Rusz-Ukrajnát. Vszevolod fia támogatásával védte meg magát a Szvjatoszlavicok közül származó fejedelmekkel szemben és tudta megőrizni az állam politikai egységét.

Vszevolod súlyos harcokat vívott a kisemmizett rokonokkal, akik igyekeztek visszaszerezni birtokaikat, végül engedett és visszaadta fejedelemségeiket. Ennek

Csata az Alta folyó mentén. Kortárs rajz

- ?** 1. Milyen művészi eszközökkel fejezi ki a csata menetét a fenti rajz? 2. Mi jelzi azt, hogy súlyos és kemény csata volt?

Oleg volt az első fejedelem, aki a belharcokba bevonta a kunokat. A krónikáiról szerint ezzel „megmutatta nekik az utat a ruszok földjére”. Oleg nem vett részt a ruszok fejedelmeinek a kunok elleni csatáiban. Csak Volodimir Monomah fiának, Msztyiszlavnak sikerült bevonnia Oleget a Szuzdal melletti csatába. A fejedelmek Ijubecsi gyűlése Olegnek adta Novgorod-Sziverszket.

Csata Nyezsatyina Niva határában.
Vaszilij Verescsagin rajza

? Mikor került sor a rajzon ábrázolt eseményre? Melyik század? Első vagy második fele?

A fejedelmek gyűlése (sznem, szjezd) – a kormányzóságokat irányító fejedelmek gyűlése Rusz-Ukrajnában, amelyet a kijevi nagyfejedelem hívott össze rendszeretlen időközökben. A résztvevők a legfontosabb katonai kérdésekben döntöttek, a belharcolt vitatták meg stb.

A fejedelmek gyűlése Uvetyicsben.
Szergej Ivanov festménye

? A festmény alapján mondjátok el, hogyan zajlott a fejedelmek gyűlése.

következtében a központi hatalom és az állam egysége jelentősen meggyengült. A kunok állandó támadásai miatt ezek a belharcolt különösen veszélyesek voltak. Valószínűleg Vszevolod fia, Volodimir Monomah apja halála után átadta a trónt Izjaszlav fiának, Szvjatopolknak (1093–1113).

Szükség volt arra, hogy felülkerekedjenek az ellentéteken és összefogjanak a kunok ellen, ami arra készítette a fejedelmeket, hogy törekedjenek a megegyezésre.

3. Fejedelmi gyűlések (sznem vagy szjezd). Rusz-Ukrajnában a központi hatalom meggyengülése eredményeképpen rendszeretlen időközönként elkezdtek összehívni a **fejedelmek gyűléseit**. Ezek olyan kérdéseket igyekeztek megbeszélni, amelyek fontosak voltak az egész állam számára. A krónika alapján az első gyűlésre **1072-ben** került sor **Visgorodban**. Izjaszlav, Szvjatoszlav és Vszevolod abból az alkalomból találkozott, hogy Szent Borisz és Szent Gleb maradványait kellett áthelyezni a nemrégiben a tiszteletükre emelt templomba. A visgorodi gyűlésen elfogadták az új törvénykönyvet is a „**Jaroszlavicsok Pravdája**” címmel, ami kiegészítette a „Russzkaja Pravdat”.

A ruszok fejedelmeinek gyűlései közül a legnevezetesebbre **Ljubecsben** került sor **1097-ben**. Azon Volodimir Monomah kezdeményezésére eltörölték a legidősebb családtagot előtérbe helyező öröklési rendet, megerősítették, hogy minden fejedelem jogosult az apja földjére, megállapodtak a belharcolt leállításáról és jóváhagyták azt az elvet, hogy a fejedelmek örökölhetik földjeiket.

A fejedelmek abban is megállapodtak, hogy összefognak a kunok ellen: „Mostantól egy szív egyesítsen bennünket, és óvjuk meg Rusznak földjét.” Azonban a megállapodásokat nem tartották be. A gyűlés után azonnal újult erővel lángolt fel a belharc, amely három évig tartott. A fejedelmek **Uvetyicsben 1100-ban** megtartott gyűlése vetett véget a harcoknak, ahol a legfontosabb feladat volt, hogy megállapodjanak a kunok elleni közös fellépésben.

A kunok elleni közös fellépésről szólt a **zlotocsai gyűlés is 1101-ben**. A döntő elhatározásra a kunok elleni közös harcról az **1103 tavaszán** Kijev közelében, a kiszélesedő folyóág, **Dolobszkoje ozero** mellett tartott gyűlés jutott. A fejedelmek elhatározták, hogy közös hadjáratot indítanak a kunok ellen. A **Szutyeny folyó** melletti csatában **1103 áprilisában** a ruszok fejedelmeinek egyesített serege újabb győzelmet aratott a kunok ellen, s ez volt az első alkalom a kunok ellen immár ötven éve zajló harcokban, hogy a ruszok fejedelmei megindították a hadjáratot ellenük.

A ruszok fejedelmeinek győzelméhez hozzájárult, hogy a kunok ebben az időben a sztyeppét szálláshelyekre tagolták, többé-kevésbé állandó nyári és téli szálláshelyeket, állandó útvonalakat alakítottak ki. Közel kerültek a letelepedett életmódhoz, ami által sebezhetőbbé váltak a szomszédjaik számára.

Egyetértesz-e azzal, hogy... Miért?

- Jaroszlav örökösének uralkodása idején Rusz-Ukrajna egyre gyengült és hanyatlott a nagyfejedelmi hatalom is.
- Jaroszlav örökösei nem akartak engedni a hatalmukból, ezért szembeszálltak apjuk végakarátával, másokat viszont a betartására kényszerítettek.
- Az időszakban Rusz-Ukrajna újabb ellensége jelent meg a határoknál a sztyeppe irányából. A kun hordák támadásai felperzselték Rusz déli területeit. A kunok támadásaik során kihasználták a fejedelmek közötti belharcokat.
- A fejedelmek közötti rivalizálás és a nomádok támadásai negatívan hatottak Rusz-Ukrajna fejlődésére. Érdekeik egyeztetése és a kunokkal való harc összehangolása érdekében a fejedelmek gyűléseket tartottak.
- Rusz-Ukrajna további sorsát jelentős mértékben befolyásolta az új trónutódlási rend.

Kérdések és feladatok

- ◆ **1.** Ellenőrizték, mennyire sikerült elsajátítani a paragrafus tananyagát a „Fejzd be a mondatot” című játékkal. **Játékszabályok.** A tanulók fejezzék be a következő mondatokat: **1)** A kijevi nagyfejedelmi trónt Bölcs Jaroszlav végrendeletének megfelelően legidősebb fia örökölte ... **2)** A Jaroszlavicsok triumvirátusának uralkodása ... tartott. **3)** A ruszok és a kunok csatája az Alta folyónál ... győzelmével ért véget. **4)** Izjaszlav halála után a kijevi hatalom ... kezébe ment át. **5)** A ljubcsi fejedelmi gyűlésen Volodimir Monomah kezdeményezésére megszüntették ... elvet. **6)** A Szutyeny folyó menti csatára a ruszok fejedelmeinek egyesített serege és a kunok között ... került sor.
- ▲ **2.** Hogyan próbálta meg megakadályozni örökösének vetélkedését a hatalomért Bölcs Jaroszlav végrendelete? **3.** Mi változott meg Rusz-Ukrajna fejlődésében 1054–1113 között? **4.** Milyen szerepet játszottak a fejedelmek gyűlései Rusz-Ukrajna korabeli fejlődésében? **5.** Mi volt a jelentősége a fejedelem ljubcsi gyűlésének?
- ✦ **6. Osztályszintű foglalkozás.** Vitassátok meg a kérdéseket és mondjátok el a véleményeteket: **1)** Mi készítette a fejedelmeket, hogy megváltoztassák Bölcs Jaroszlav végrendeletét a családban a legidősebb örökléséről? **2)** Mi volt az oka annak, hogy a kunok többnyire sikeres támadásokat intéztek Rusz-Ukrajna ellen? **7.** Mutassátok meg a térképen Bölcs Jaroszlav örökösének kormányzóságait, melyeket az 1054-es végrendelet alapján kaptak meg. **8. Foglalkozás párban.** Soroljátok fel és rakjátok kronológiai rendbe a Rusz-Ukrajnában zajló eseményeket az 1054–1113 közötti időszakban.
- ★ **9.** Képzeltétek el, hogy krónikairók vagytok, akiknek Rusz-Ukrajna 1054–1113 közötti eseményeit kell megörökíteni. Melyek voltak a legfontosabb események? Kik voltak a számotokra szimpatikus történelmi személyiségek? Miért? **10. Kiscsoportos foglalkozás.** Készítsetek előadást (prezentációt) „Rusz-Ukrajna harcai a kun támadások ellen” címmel.

Fontos dátumok

1054–1073 – a Jaroszlavicsok triumvirátusának uralkodása.

1068 – a kunok első nagy támadása Rusz-Ukrajna ellen és a ruszok seregének szétverése az Alta folyónál.

1072 – a „Jaroszlavicsok Pravdájának” elfogadása.

Vszevolod fejedelem lánya, **Eupraxia IV.** Henrik, a Szent Római Birodalom császára felesége volt. Ő volt az egyik első nő, aki bekerült történelmünk kiemelkedő személyiségei közé, volt kellő erkölcsi tartása, akarata és bátorsága, hogy szembeszálljon férje kegyetlenkedéseivel és megalázásaival. Férje túrhetetlen magatartása miatt II. Orbán római pápához fordult. Két zsinaton, amelyeken felszólalt, a jelenlevők Eupraxiát támogatták és elítélték IV. Henriket. Ezután hazatért Rusz-Ukrajnába és apáca lett a kijevi Andrejev női kolostorban.

11. §. Rusz-Ukrajna

Volodimir Monomah és Nagy Msztyiszlav uralkodása idején

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETITEK: milyen volt Volodimir Monomah életútja; miről nevezetes Volodimir Monomah; milyen bel- és külpolitikát folytatott Volodimir Monomah; miben tért el egymástól Volodimir Monomah és Nagy Msztyiszlav politikája.

FELADATOK AZ ISMÉTLÉSHEZ: **1.** Milyen trónöröklési rendet vezetett be Bölcs Jaroszlav? Miért és hogyan változtatták meg? **2.** Mi a vicse, a sznem? **3.** Milyen új nomád nép jelent meg Rusz-Ukrajna határainál a XI. században?

Volodimir Monomah. Viaszbábu. Múzeumi kiállítási tárgy

? Mit akart kihangsúlyozni a szobrász, amikor Volodimir Monomahot könyvvel a kezében ábrázolta?

Volodimir a Monomah melléknevet anyja nemzetségnevéről kapta. Van egy legenda is, miszerint IX. Konstantin (Kónsztantinosz Monomakhosz) bizánci császár uralkodói jelvényeket küldött neki – nyakéket és koronát, az úgynevezett Monomah-sapkát, amellyel később a moszkvai nagyfejedelmeket és a cárokat koronázták meg. A Monomah-sapkát valójában szamarkandi mesterek készítették a XIII. század végén vagy a XIV. század elején és a mongol kán ajándékozta a moszkvai fejedelemnek mint uralkodói jelképet.

1. Volodimir Monomah. Rusz-Ukrajna történetében rendkívüli szerepet töltött be Bölcs Jaroszlav unokájának, **Volodimir Monomahnak** az uralkodása (1053–1125). Gyermekkorát apja, Vszevolod perejaszlavi udvarában töltötte. 12–13 éves korában kezdte el katonai és politikai pályafutását, ekkor még apját segítve.

Amikor Vszevolod Jaroszlavics 1078-ban kijevi fejedelem lett, Volodimir megkapta Csernyihivet, ahol 1094-ig uralkodott. Ezzel egyidejűleg apa és fiú duumvirátusában 15 évig vett részt Rusz-Ukrajna kormányzásában. Uralkodása alatt Volodimir közel 100-szor járta meg az utat Csernyihiv és Kijev között, hogy apjával együtt döntsön a Rusz-Ukrajnát érintő politikai kérdésekben.

Apja 1094-ben bekövetkezett halála után önként lemondott Csernyihivről Oleg Szvjatoszlavics javára, akinek előjogai voltak erre a kormányzóságra, és maga visszatért Perejaszlavba. Volodimir nem tartott igényt a kijevi trónra sem. A történészek véleménye szerint akkor, amikor lemondott a Csernyihivi és a Kijevi kormányzóságokról, Volodimirt a törvények tisztelete vezette, melyeket nagyapja, Bölcs Jaroszlav vezetett be, és az az elhatározás, hogy ne legyen része a fejedelmek közötti beharcoknak.

Volodimir Monomah életének perejaszlavi időszaka (1094–1113) alatt folyamatosan harcolt a ruszok földje ellen támadó kunokkal. A ruszok fejedelmeivel sikerült több közös hadjáratot szerveznie a kunok ellen – 1103-ban, 1109-ben, 1110-ben, 1111-ben. A krónikák nem adnak hírt Volodimir Monomah egyetlen vereségéről sem. A fejedelem maga úgy tartotta, hogy 83 hadjáratban vett részt a kunok ellen.

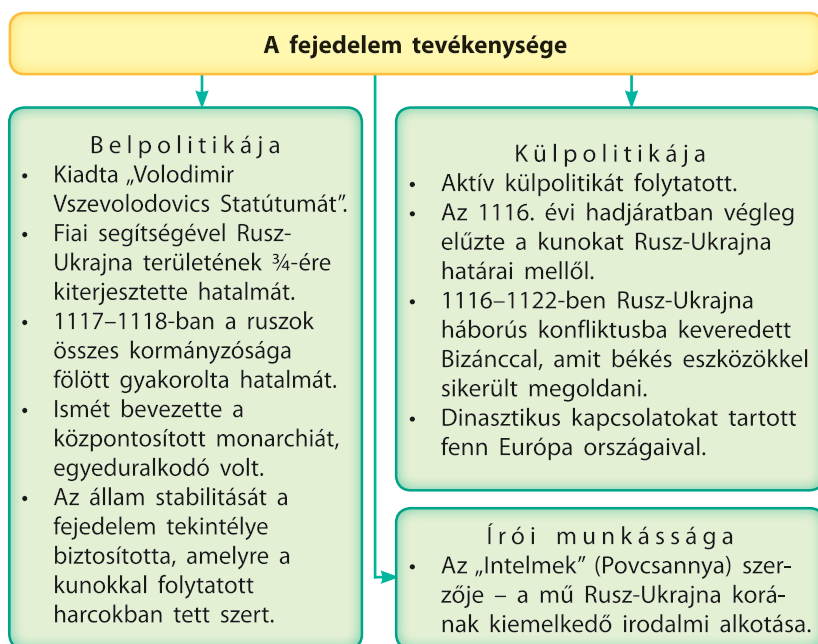
2. Az 1113. évi kijevi felkelés. Szvjatopolk nagyfejedelem 1113 tavaszán bekövetkezett halála után felesége a régi hagyomány szerint elkezdte szétosztani az elhunyt vagyont. A kijeviek azonban ezt úgy fogták fel, mint a hatalom gyengeségét, és vicsére gyűltek össze a Szófia-székesegyházban, és úgy határoztak, hogy a kijevi nagyfejedelemi trónra Volodimir Monomahot hívják meg. A ljubecsi gyűlésre hivatkozva a

fejedelem elutasította a felkérést. Közben a felfegyverkezett kijeviek elfoglalták Putyata Visatics kijevi herceg (tiszjackij) (hadvezér és városi bíró Szvjatopolk uralkodása idején) házát, majd megtámadták a külföldiek otthonait, a zsidó kereskedőket és uzsorásokat. Az eseményektől megrémült bojárok és kereskedők másodsor is Volodimir Monomahhoz fordultak, aki ezúttal elfogadta a felkérést.

3. Volodimir Monomah – kijevi nagyfejedelem. Volodimir Monomah **1113-ban** lett kijevi nagyfejedelem, amikor már betöltötte a **60.** életévét. A kijevi felkelés elfojtása után kénytelen volt engedményeket tenni az elégedetlen lakosságnak és kezdeményezni az új törvénykönyv, „**Volodimir Vszevolodovics Statútumának**” elfogadását, amely kiegészítette a „Russzkaja Pravdat”. A Statútum igyekezett megoldást találni a korabeli Rusz-Ukrajna legégetőbb társadalmi problémáira – az uzsora korlátozása; annak tiltása, hogy holopokká tegyék az adósságát fizetni nem tudó szabad embereket, ha a fizetésképtelenséget valamilyen szerencsétlen eset idézte elő; annak tiltása, hogy az urak verjék a falusi függő parasztokat (zakupokat) stb.

Volodimir uralkodásának 12 éve alatt le tudta csillapítani a fejedelmek közötti vitákat, megerősítette az egyeduralkodói hatalmat, ismét megteremtette az egységet és a központosított monarchiát Rusz-Ukrajnában. Utoljára tartozott egybe Rusz-föld kormányzóságainak nagyobb része – Kijev, Perejaszlav, Szmolenszk, Volhínia, Turov-Pinszk, Minszk, Novgorod, Rosztov-Szuzdal. A kijevi fejedelem főhatóságát még a csernyihivi és a halicsi fejedelmek is elismerték.

VOLODIMIR MONOMAH – KIJEVI NAGYFEJEDELEM (1113–1125)

A bojárok és a kereskedők szózata Volodimir Monomahhoz

„Gyere, fejedelem, Kijevbe; ha pedig nem jössz el, akkor tudd meg, hogy sok gonoszság fog történni, mert nemcsak ... az előljárokát ... kirabolják, és még ... rátámadnak ... a bojárookra és a kolostorokra is, és te leszel, fejedelem, a felelős, ha a kolostorokat is kifosztják.”

? Foglalkozás párbajban. **1.** Mivel indokolták a bojárok és a kereskedők, hogy a fejedelemhez fordultak? **2.** Mit gondoltok, a kijeviek miért éppen Volodimir Monomahhoz fordultak?

Rusz-Ukrajna
Volodimir Monomah
és Nagy Msztizslav
uralkodása idején.
Térkép

Volodimir Monomah kígyós medálja, amely pogány és keresztény szimbólumokat is tartalmaz

? Feltételezések szerint mire utal a szimbólumok ilyen módon való alkalmazása?

1111-ben a ruszok hatalmas sereggel indultak a kunok (polovecek) ellen. Volodimir Monomah „keresztes hadjáratnak” nevezte el a muszlim Kelet elleni nyugat-európai keresztes hadjáratok példájára. A kun sztyeppére érkezés előtt a Vorszklá folyónál egy dombon a papok felállítottak egy hatalmas, arannyal és ezüsttel díszített fakeresztet. A fejedelmek az egész sereg előtt megcsókolták a keresztet, és, miután a papok megáldották őket, indultak tovább. A hadjárat során a ruszok győzelmet arattak. A döntő csatában a Szalnyica folyónál közel 10 ezer kun vesztette életét. A kun horda maradékai keletre vonultak, a Volgához. A ruszok kunok elleni keresztes hadjáratáról értesítették Bizáncot, Lengyelországot, Csehországot, Magyarországot, Rómát. A ruszok fejedelmeinek fellépése a kunok ellen a XII. század elején az európai keresztény világ kelet felé terjeszkedésének volt a része.

Volodimir Monomah „Intelmei” valójában több irodalmi alkotás gyűjteménye, ezek: „Gyermekeim okulására”, „Utak és módok”, életrajz és levél Oleg Szvjatoszlavics fejedelem részére.

Volodimir uralkodásának első éveiben véglegesen győzelmet aratott a kunok fölött és elűzte őket Rusz-Ukrajna határai mellől. 1116-ban Msztyiszlav sikeres hadjáratot vezetett a kunok Don menti téli szállásai ellen, a sztyeppe mélyére űzték őket és hatalmas zsákmányt szereztek. Ez olyan súlyos csapás volt a kunokra, hogy 1120-ban, amikor a ruszok serege ismét elindult a sztyeppe irányába, kunokat már sehol nem találtak. A kunok a további években már nem nyugtalanították Rusz-Ukrajna népét.

Volodimir Monomah politikájának sikerei pozitívan befolyásolták Rusz-Ukrajna fejlődését. Felélénkültek a kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok, illetve új lehetőségek nyíltak ezeken a területeken. A városokat hatalmas épületekkel gazdagították. Kijev mellett fahíd épült a Dnyeperen keresztül.

Volodimir Monomah meglehetősen aktív külpolitikát folytatott. A belpolitikához hasonlóan ebben is Rusz-Ukrajna érdekeit és személyes hatalmának megerősítését tartotta szem előtt. 1116-ban Volodimir beleavatkozott Bizáncban a különböző udvari csoportosulásoknak a császári trónért vívott küzdelmébe. Ez konfliktushoz vezetett, a ruszok serege elindult a Duna irányába. A konfliktust azonban sikerült békés úton rendezni.

A következő években javultak a kapcsolatok Bizánccal, és 1122-ben Volodimir unokája férjhez ment Bizánc császárához. Dinasztikus kapcsolatokat tartott fenn más európai uralkodókkal is Magyarországon, Svédországban, Lengyelországban, Dániában, Norvégiában. Ezeknek a kapcsolatoknak tanúsítaniuk kellett, hogy Rusz-Ukrajnában nincs előkelőbb a családnál, amely az egyeduralkodót adja.

4. Volodimir Monomah „Intelmei”. Volodimir Monomah nem csak úgy ismert, mint tehetséges hadvezér és bölcs államférfi, hanem korának jelentős írója is volt. Ő a szerzője a magas művészi színvonalat képviselő „**Intelmeknek**” (Povcsannya). Az Európában ekkoriban divatos irodalmi műfajnak megfelelő alkotás egyúttal az óukrán irodalomban az első életrajzírás. Keletkezésének pontos ideje nem ismert. Valószínűleg 1106 és 1116 között keletkezett.

A gyűjteményben a legérdekesebb a „**Gyermekeim okulására**” című rész. Ebben a fejedelem visszaemlékszik az elmúlt időkre, leírja a katonai hadjáratokat és nem rejtegeti azokat a hibákat sem, amelyeket elkövetett hosszú életútja során. A kor velejárója volt, hogy kénytelen volt részt venni beháborúban, engednie kellett elveiből. Ám a fejedelem óva intette utódait attól, hogy megismételjék a hibáit.

Tisztában volt azzal, hogy fiai fejedelmek lesznek, ezért olyan tanácsokkal igyekezett ellátni őket, amelyek, véleménye szerint, segítik majd a sikertelenségek elkerülésében. Volodimir Monomah mindenekelőtt a keresztényi magatartásra intette őket: „Az erőseknek ne hagyjátok, hogy vesztére legyen az embernek.” A fiait jóknak, az emberi bajokkal együttérzőnek, udvariasnak, emberségesnek szerette volna látni. Monomah

felszólította őket, hogy legyenek könyörületesek és különösen tartsák tiszteletben az emberi életet, óvta fiait az esküszegéstől, a hazugságtól, az iszákosságtól, a kicsapongástól, arra tanította őket, hogy tiszteljék az időseket és a papokat, becsüljék az asszonyokat, mindazonáltal ne engedjék meg nekik, hogy irányítsák a férfit. Arra is intette a fiait, hogy gondoskodjanak a szülőföldről és az alattvalókról, ne hozzanak rájuk veszedelmet. Volodimir Monomah mint bölcs ember igyekezett meggyőzni a fiait, hogy tanuljanak: „Ha jól tudtok valamit csinálni – azt ne feledjétek, amit nem tudtok – azt pedig tanuljátok meg... A lustaság – minden rossznak a szülője: amit (az ember) tud – elfelejti, amit nem tud – azt meg nem tanulja.”

5. Nagy Msztyiszlav uralkodása. Monomah élete végén Rusz-Ukrajna földjét felosztotta a fiai között, akik a legnagyobb városok fejedelmei lettek: Novgorod, Szmolenszk, Perejaszlav, Turov, Vlagyimir (Volodimir) és Rosztov. Amikor Volodimir meghalt, a nagyfejedelmi trón legidősebb fiára, **Msztyiszlavra (1125–1132)** szállt. Ő volt az utolsó fejedelem, aki egyben tudta tartani Rusz-Ukrajnát. Az új kijevi nagyfejedelem gyorsan elérte, hogy a ruszok valamennyi fejedelme engedelmessé legyen neki. A Monomahovicsok az ő keménykezű irányítása alatt egységben cselekedtek. Csak Csernyihiv, Polock és a későbbi Halics kisebb városai nem voltak a család kezében. Ugyanakkor a helyi fejedelmek nem szálltak szembe a Monomahovicsokkal. Msztyiszlav folytatta apja politikáját az állam egybentartására. Megregulázta a kun fejedelmeket, akiket túszként küldött Konstantinápolyba.

A fejedelem megakadályozta azt is, hogy a kunok kihasználják Volodimir Monomah halálát és visszatérjenek a ruszok déli sztyeppéire. Ahogy Msztyiszlav krónikás írta: „sokat verejtékezett Ruszföldért”. 1129-ben kikényszerítette, hogy a kunok a visszavonuljanak a Volgához.

1130-ban Msztyiszlav sikeres hadjáratot vezetett a Baltikumra, ahol adót vetett ki a csúdok törzsére, következő évi hadjárata során azonban vereséget szenvedett Jurjev (Tartu) városa mellett. 1132-ben hadjáratot indított a litván törzs ellen, azonban a visszaúton vereséget szenvedett.

Rusz-Ukrajna elismertségét tanúsítják a korban a dinasztikus kapcsolatok a nyugat-európai királyi házakkal.

Msztyiszlav uralkodása idején a fejedelmek között többször támadt konfliktus, azonban Msztyiszlav ezeket mindig elsimította. Hatalma a ruszok egészére kiterjedt. Amiatt kapta a **Nagy** melléknevet.

Egyesek szerint elkövetett egy nagy hibát, aminek a hatása a halála után mutatkozott meg. A csernyihivi trónért folytatott küzdelemben Msztyiszlav az Olegovicsokat (Oleg Szvjatoszlavics utódait) támogatta, akik a Monomahovicsok legfőbb kihívóivá váltak Rusz-Ukrajna nagyfejedelmi trónjáért vívott küzdelmekben.

(Nagy) Msztyiszlav Volodimirovics. Kortárs festmény

Nagy Msztyiszlav fejedelmi jelvénye. Múzeumi tárgy

Msztyiszlav fejedelem nemzetközi tekintélyét bizonyította a következő eset. 1129-ben a ruszok kereskedőit úton hazafelé Morvaországból (a cseh királyságból) kirabolták a lengyelek. Amint ezt Msztyiszlav megtudta, azonnal követet küldött III. Boleszlávhoz, Lengyelország nagyfejdelméhez, hogy térítse meg a kereskedőket ért kárt, és a jövőben biztosítson őriséget a területén áthaladó kereskedők számára.

Fontos dátumok

1111 – a ruszok durzsínáinak „keresztes hadjárata” a kunok ellen.

1113–1125 – Volodimir Monomah kijevi nagyfejedelem uralkodásának éve.

1113 – „Volodimir Vszevolodovics Statútumának” elfogadása

1125–1132 – Nagy Msztyiszlav uralkodásának éve.

Volodimir Monomah emlékműve Prilukiban (Csernyihiv megye)

? Milyen benyomást kelt az emlékmű? Milyen művészi eszközökkel érte ezt el a szobor készítője?

Volodimir Monomah pecsétje

A napjainkig fennmaradt pecsétről tudjuk, hogy Volodimir Monomah az „egész Ruszöld arkhónja” titulust viselte (görög „arkhón” – uralkodó).

Msztyiszlav hatalmát olyan erősnek érezte, anélkül, hogy bárkivel megtanácskozta volna, Kijevet fivérére, Jaropolkra hagyta. Utódja azonban nem tudta megtartani a trónt. Msztyiszlav halála után a fejedelmek közötti belharcok újult erővel lángoltak fel, Rusz-Ukrajna különálló fejedelemségekre hullott szét, melyek birtokosai folyamatosan harcoltak egymással az elsőségért.

Egyetértesz-e azzal, hogy... Miért?

- Volodimir Monomah Rusz-Ukrajna korának kiemelkedő államférfija volt. Már fiatal korától kivételes képességekről tett tanúbizonyságot.
- A kunok elleni harcok legfőbb szervezőjeként szerzett Volodimir Monomah dicsőséget és tekintélyt, aminek köszönhetően kijevi nagyfejedelem lett. Tisztában volt az állam széthullásának veszélyével és az egyeduralom megerősítésében látta a lehetőséget ennek megelőzésére.
- Volodimir fia, Msztyiszlav folytatta apja ügyét. Ő volt az egységes Rusz-Ukrajna utolsó uralkodója.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték, mennyire sikerült elsajátítani a paragrafusban foglalt tananyagot a „Találjátok meg a kakukktójást” című játékkal. **Játékszabályok.** Az alábbi felsorolásokban a tanulók keressék meg a kakukktójást, és indokolják meg a választást. Utána saját maguk is készítsenek ilyen felsorolásokat. **1)** Vszevolod Jaroszlavics, Nagy Msztyiszlav, Putyata Visatics, Volodimir Monomah. **2)** Besenyők, lengyelek, torkok, kunok. **3)** „Polgári jogi kódex”, „Jaroszlav Pravdája”, a „Jaroszlavicsok Pravdája”, „Volodimir Vszevolodovics Statútuma”. **4)** „Gyermekeim okulására”, levél Oleg Szvjatoszlavics fejedelem részére, „Volodimir Vszevolodovics Statútuma”, „Utak és módzatok”.
2. Soroljátok fel Volodimir Monomah életének és tevékenységének legfontosabb eseményeit addig az időig, míg kijevi nagyfejedelem lett.
3. Mi volt a kapcsolat a 1113. évi kijevi felkelés és aközött, hogy Volodimir Monomah elfoglalta Kijevben a nagyfejedelmi trónt?
4. Jellemezték Volodimir Monomah politikáját. **5.** Szerintetek miért tekintik Volodimir Monomah „Gyermekeim okulására” című munkáját kiemelkedő irodalmi alkotásnak?
6. **Osztályszintű foglalkozás.** Soroljátok fel a közös és az eltérő vonásokat Rusz-Ukrajna fejlődésében a XI. század második felében – a XIII. század első felében, valamint Volodimir Monomah és Nagy Msztyiszlav uralkodása idején. **7.** Mutassátok meg a térképen Rusz-Ukrajna területét Volodimir Monomah és Nagy Msztyiszlav uralkodása idején. Soroljátok fel a hozzá tartozó fejedelemségeket.
8. **Foglalkozás párban.** Írjátok fogalmazást az 1113. évi kijevi felkelésről a következő vázlat alapján: **1)** okok, **2)** események, **3)** eredmény és következmények.
9. **Kiscsoportos foglalkozás.** Készítsetek előadást (prezentációt) Volodimir Monomah „Gyermekeim okulására” című munkája – Rusz-Ukrajna kiemelkedő irodalmi emléke címmel. **10.** Véleményetek szerint Volodimir Monomah erkölcsi értékrendje miben tért el Rusz-Ukrajna többi fejedelmétől?

12. §. Rusz-Ukrajna politikai decentralizációja. A Kijevi, a Csernyihivi, a Perejaszlavi, a Halicsi és a Volhíniai fejedelemségek

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETITEK: mi okozta Rusz-Ukrajna széttagolódását; mi jellemezte a Kijevi, a Csernyihivi, a Perejaszlavi, a Halicsi és a Volhíniai fejedelemségek politikai és társadalmi-gazdasági fejlődését; miért harcoltak a fejedelmek egymással Kijevért; hogyan alakultak ki a Halicsi és a Volhíniai fejedelemségek.

KÉRDÉSEK AZ ISMÉTLÉSHEZ: **1.** Hogyan sikerült Volodimir Monomahnak és Nagy Msztyiszlavnak megerősítenie a nagyfejedelmi hatalmat? **2.** Miért volt megkülönböztetett jelentősége a ruszok druzsinái kunok elleni 1111-es hadjáratának? **3.** A fejedelmeknek a kunok elleni hadjáratai miért segítették elő Volodimir Monomah tekintélyének növekedését? **4.** Mire tanított Volodimir Monomah a „Gyermekeim okulására” című művében? **5.** Miért kapta Volodimir Monomah fia, Msztyiszlav a Nagy melléknevet? **6.** Mi a politikai decentralizáció, a részfejedelemségek, a belharc?

1. Rusz-Ukrajna decentralizációjának előzményei és okai. A XI. század vége – XIII. század közepe úgy került be Rusz-Ukrajna történelmébe, mint a politikai decentralizáció (széttagolódás) időszaka.

Már a XII. században Rusz-Ukrajna területén több önálló fejedelemség jelent meg: Halics, Volhínia, Rosztov-Szuzdalszk, Szmolenszk, Tmutorokany, Turov-Pinszk, Csernyihiv, Novgorod és Pszkov. A XIII. században számuk 50-re, a XIV. században pedig – 250-re nőtt.

Ma nincs egységes álláspont azzal kapcsolatban, mi okozta valójában Rusz-Ukrajna politikai decentralizációját. A történészek többsége szerint ez a „feudalizmus” velejárója volt, és hasonló folyamatok mentek végbe Nyugat-Európa államaiban is. Ily módon Rusz-Ukrajna politikai decentralizációja törvényszerű folyamat volt.

A decentralizációval Rusz-Ukrajnában együtt járt a fejedelmek folyamatos egymás elleni harca. A legfontosabb sajátossága az volt, hogy elsősorban Kijevet akarták megszerezni, nem csak egymás fejedelemségéért küzdöttek. A fejedelemségek határai sérthetetlenek voltak. A határok csak akkor változtak, ha változott a fejedelem személye. A fejedelmek mind ugyanannak a dinasztíának – a Rurikidák leszármazottai voltak, amely több, a dominanciáért egymással harcoló ágra szakadt. A fő ellenfelek a Monomahovicsok és az Olegovicsok voltak.

Rusz-Ukrajna a széttagolódás időszakában. Térkép

A fejedelem a druzsinájával.
Kortárs rajz

Mikola Kotljar történész Ukrajna-Rusz széttagolódásáról

Rusz-Ukrajna a XII. században nem hullott szét, a több mint kéttucat fejedelemség nem volt teljesen önálló. Ugyanakkor a társadalmi-gazdasági fejlődés nyilvánvaló jelei ellenére a széttagolódás negatív politikai következményekkel járt: hanyatlott az állam, meggyengült a központi hatalom. Ruszföld történelmi fejlődését alapvetően a fejedelmek belharcai határozták meg, melyek során emberek ezrei haltak meg, ami tulajdonképpen a széttagolódáshoz elvezetett. Az állam meggyengülésével ismét felbátorodtak a kunok, akik szintén pusztították az embereket... A széttagolódás negatív következményei tagadhatatlanok voltak.

? Csoportfoglalkozás.

1. Rusz-Ukrajna széttagolódásának mely ellentmondásaira hívja fel a figyelmet a történész?
2. Milyen szerepe volt a fejedelmek közötti belharcoknak a széttagolódásban?

Egymás ellen harcoló fejedelmek.
Miniatúra a Radziwiłł krónikából

A széttagolódás előzményei és okai a következők voltak.

1) Hatalmas államterület, hatékony államirányítási apparátus megléte.

A XII. század elején Rusz-Ukrajna területi kiterjedése megközelítette a 800 ezer km²-t, ami egy részről a hatalom nagyságát jelezte, más részről – ebből fakadt a gyengesége is. Rusz-Ukrajna a korai középkor birodalmaira emlékeztetett – mint Nagy Károly birodalma, az Arab (Abbászida) Kalifátus stb. A nagyfejedelem nem rendelkezett megfelelő apparátussal a hatalmas állam kormányzására, nem voltak utak, gyors közlekedési eszközök, mindaz hiányzott, ami az állam kézben tartását lehetővé tette volna. Kijevből Novgorodba több hétig tartott az út. Ezért a nagyfejedelemnek a részfejedelmekre kellett támaszkodnia, akik többnyire tehernek érezték a kijevi fejedelem elsőbbségét. Ráadásul a fejedelmek egy része maga akart a nagyfejedelem lenni.

2) A lakosság etnikai sokszínűsége.

Rusz-Ukrajnában a lakosság többségét a szlávok tették ki, de mellettük több mint 20 törzs képviselői éltek itt: északon és délen – finnugorok (csúd, vepsze, merja, muroma, mordvin), délen – a török népek (besenyők, kunok, torkok és mások), északnyugaton – a balti törzsek (litvánok és jatvingok).

3) A nagy földbirtokok számának növekedése.

A gazdálkodás és a feudális viszonyok fejlődése megerősítette a nagy földbirtokok helyzetét. Az önellátó gazdálkodás megerősítette a helyi fejedelmeket és bojárokat, akik gazdasági függetlenségre és politikai különállásra törekedtek. Nagy birtokok különbözőképpen jöhettek létre: a közösségi földek kisajátítása, új földterületek bevonása a mezőgazdasági hasznosításba, földvásárlás.

4) A fejedelmi hatalom állandó, változatlan öröklési rendje.

Eleinte a fejedelmi hatalom öröklésében a „horizontális” elv érvényesült (a legidősebb fiú a legfiatalabbig, az idősebb nemzedék tagjainak elhalálózása után pedig – a legidősebb testvér fia, majd a korban utána következő). Volodimir Szvjatoszlavics és Bölcs Jaroszlav örökösei számának növekedésével némelyek közülük már a XI. század végétől, saját érdekeik szem előtt tartásával, a „vertikális” öröklési rendet szorgalmazták (apáról fiúra).

5) A kereskedelem helyzetének megváltozása.

A XI. század végén a kun hordák megjelenése a Fekete-tenger partvidékének sztyeppéin gyakorlatilag elvágta a Fekete-tengerhez és a Kaszpi-tengerhez vezető kereskedelmi útvonalakat. Súlyosan érintették a rusz kereskedőket a világtörténelmi események is:

- 1082-ben Bizánc megengedte a Velencei Köztársaságnak a vámmentes kereskedést és kikötőket alapíthatott a Bizánci Birodalom területén;

- a keresztes hadjáratok Palesztina földjére az olasz, a francia és a német városok előtt megnyitotta a tengeri utat Kelet felé, amivel közvetlen összeköttetés létesült Nyugat-Európa és a Közel-Kelet között.

Ráadásul 1203-ban Konstantinápoly – a varég út (a varégoktól Bizáncig) központi városa a negyedik keresztes hadjárat áldozatául esett. Kijev elveszítette legfontosabb kereskedelmi útvonalait. Kijev kereskedelmi központi szerepe hanyatlásnak indult. Fokozatosan új kereskedelmi központok és új kereskedelmi útvonalak alakultak ki.

6) A nomádok támadásai és a szomszédos államok beavatkozása Rusz-Ukrajna belülsébe.

A déli fejedelemségek számára döntő jelentősége volt a nomádokkal, a nyugatiak számára – a Lengyelországgal és Magyarországgal, az északnyugatiak számára pedig – a Balti-tenger partvidékén is terjeszkedő keresztesekkel fennálló kapcsolatoknak. Ennek következtében Rusz-Ukrajna különböző részei eltérő külpolitikai kihívásokkal néztek szembe.

2. A Kijevi fejedelemség. Rusz-Ukrajna fejedelemségei közül a legfontosabb a Kijevi fejedelemség volt, amely a poljanok, dergovicsok és ulicsek egykori területeit foglalta magába. Rusz-Ukrajna gazdaságilag legfejlettebb fejedelemségei közé tartozott (a krónikák 79 várost említenek a területén). A főváros – Kijev – akkoriban 50 ezer lakosú volt. A Kijevi fejedelemség területén vezetett a „görög út”, a „só út” és a „vas út”. A gazdaság alapját a szántóföldi gazdálkodás és a kézművesség képezte.

Kijev a templomaival és a kolostorival Rusz-Ukrajna vallási központja volt, ahová az állam minden szegletéből igyekeztek az emberek.

A Kijevért folytatott küzdelmeknek országos jelentősége volt. A XII. század 40-es éveiben a Monomahovicsok és az Olegovicsok, majd a Monomahovicsok különböző ágai között súlyos harcok dúltak a kijevi trónért. A fejedelmek ezek során igénybe vették a torkok (karakalpakok – kara kalpak: fekete fejedő), a kunok, a lengyelek, a litvánok és a magyarok segítségét. A fejedelmi belharcok következtében Kijevet gyakorlatilag a bojárok irányították. Elzavarták vagy meggyilkolták a nem tetsző fejedelmeket, és „saját” fejedelmeket ültették a trónra. A bojárok a kijevi vicse döntéseinek álcázták akaratukat.

Ez történt többek között Jurij Dolgorukij volodimir-szuzdalszki fejedellemmel, aki háromszor is elfoglalta Kijevet, ám 1157-ben egy ünnepségen a bojárok megmérgezték.

1169-ben pogromot (jelentése: pusztítás, erőszakos rombolás) intézett a város ellen Jurij Dolgorukij fia, **Andrij Bogoljubszkij** vezetésével összeállt fejedelmek serege. Az

Az orosz druzsinák csatája a kunokkal. Kortárs festmény

Kijev 1169-es elfoglalásakor fogságba ejtik Msztyiszlav Izjaszlavics kijevi fejedelem feleségét, Agnieszka Bolesławównát. Miniatúra a Radziwiłł krónikából

Andrij Bogoljubszkij druzsinája pogromot intéz Kijev ellen (1169). Krónika

Két napig fosztogatták az egész várost – Podolt és a Hegyet, a kolostorokat, a Szófia-székesegyházat és a Tized templomot. Senkinek és sehonnán nem volt kegyelem: a templomok égtek, a keresztényeket megölték, a többiket megkötözték, a nőket rabságba hajtották, erővel elszakították őket férjeiktől. A gyermekek sírtak, amikor anyjukat látták. Válogatás nélkül elvittek mindent, a templomokban nem maradt ikon, könyv, papi köntös, leszedték a harangokat is... és az összes ereklyét összeszedték. A barlangkolostort is felgyújtották... Kijevben minden ember szenvedett és jajveszékelt.

- ?** 1. Milyen célból érte a pogrom a várost? 2. Miért vitték el a templomokból az ereklyéket?

Vázlat az „Ének Igor hadáról” illusztrációjához. Ivan Padalka festménye

Az egyik csernyihivi fejedelemtől szól a XII. századi „Ének Igor hadáról” című eposz. Arról szól, hogy a kijevi, a volhíniai, a halicsi, a perejaszlvi és a szmolenszki fejedelmek sikeres közös hadjáratát Szvjatoszlav Vszevolodovics vezetésével a kunok ellen megirigyelte Igor Szvjatoszlavics novgorod-sziverszki fejedelem, aki mindig nemet mondott a közös hadjáratokra. Értésülve az újabb győzelemről, a többi fejedelemhez fordult, hogy önállóan vonuljanak a kunok ellen: „Menjünk és szerezzünk magunknak dicsőséget!” Az **1185-ös** hadjáratnak azonban kétes lett az eredménye. A Kajaly folyó partján Igor seregét szétverték, ő maga fogságba esett. A mű alkotója élesen elítélte a fejedelmek ellenségeskedését és összefogásra biztatott.

volt a célja, hogy megsemmisítse a vetélytárs Kijevet, és ezzel előtérbe helyezze saját fejedelemségét, a volodimir-szuzdalszkit.

A várost azonban hamarosan újjáépítették. Andrij újabb próbálkozása 1174-ben Kijev ellen sikertelen volt.

Végezetül a bojárok beleegyeztek, hogy különböző fejedelmi családokból két vagy akár több fejedelem közösen uralkodjon. Ez a XII. század utolsó negyedében viszonylagos békét és fejlődést hozott a városnak. Társuralkodó volt Szvjatoszlav Vszevolodovics (az Olegovicsok közül, 1177–1194) és Rurik Rosztiszlavics (a szmolenszki Rosztiszlavicsok közül 1180–1202). A duumvirátusban Szvjatoszlavé volt a fő szerep. 1183-ban, 1185-ben, 1187-ben hadjáratot szervezett a kunok ellen, visszaszorítva őket a Donyec (Sziverszkij Donyec) folyóig.

A XII–XIII. század fordulóján Kijev három fejedelmi család harcának kereszttüzebe került: a szmolenszki Rosztiszlavicsok, a csernyihivi Olegovicsok és a volhíniai Msztiszlavovicsok. **1203-ban** a szmolenszki és a csernyihivi fejedelmek egyesített serege Rurik Rosztiszlavics vezetésével kifosztotta a várost. Amikor 1240-ben Kijev falai alá megérkeztek a mongolok, az egykor ragyogó fővárosnak csupán halvány maradványait látták maguk előtt, melynek élén egy egyszerű hadvezér, a halicsi-volhíniai Dmitro fejedelem állt.

3. A Csernyihivi fejedelemség. A Csernyihivi fejedelemség kialakulása a XI. században fejeződött be, amikor Bölcs Jaroszlav a ragyimicsek, vjatyicsok egykori földjeit, valamint a muromi uradalmat és Tmutorokanyt Csernyihivnek ajándékozta és helytartónak kinevezte fiát, Szvjatoszlavot.

A Csernyihivi fejedelemség összességében gazdaságilag fejlett volt. Azonban a különböző ágazatok más-más szintet értek el. A földművelésre alkalmas területek Csernyihiv város körül voltak. A fejedelemség területének nagyobb részét erdőségek borították. A fejedelemség különböző részei között alig volt kapcsolat. A városok közül kiemelkedett Csernyihiv – Kijev után Rusz-Ukrajna második központja volt. A fejedelemségben összesen 40 város volt.

A csernyihivi kormányzás 16 közigazgatási egységre (ugyil) tagolódott (a legnagyobb a Novgorod-Sziverszki fejedelemség volt). A virágzás időszakában a XII. század közepén a fejedelemség nagy hatással volt a szomszédjaira, sőt, arra is igényt tartott, hogy egész Rusz-Ukrajna központja legyen. Egy ideig Kijevben Olegovicsok uralkodtak.

A legismertebb csernyihivi fejedelem Mihajlo Vszevolodovics (1224–1239) volt. A halicsi és a kijevi trónok megszerzésére törekedett. 1238–1239-ben rövid időre Mihajlo Vszevolodovics lett a kijevi nagyfejedelem. A mongol hódítás azonban romba döntötte az addig elért eredményeket.

1241–1243-ban ismét kijevi nagyfejedelem volt. **1246-ban** Mihajlo Vszevolodovics felkereste az Arany Hordát, abban bízva, hogy a kán engedélyével a Csernyihivi fejedelemség élén maradhat. Ám mivel megtagadta, hogy meghajoljon a pogány bálványok előtt, a kán kivégeztette. Mihajlo Vszevolodovicsot a pravoszláv egyház a szentjei közé fogadta.

4. A Perejaszlavi fejedelemség. A ruszok többi fejedelemségétől eltérően, a XII. században – a XIII. század elején a Perejaszlavi fejedelemség nem élvezett politikai önállóságot, hanem teljes függőségben volt Kijevtől, később pedig Szuzdaltól és Csernyihivtől.

A fejedelemség területe viszonylag kicsi volt. Keleten és délen sztyeppe határolta. Ide védvonalakat építettek a nomádok ellen: Voiny, Lubni és Poltava erődöket. A fejedelemség egyetlen nagyvárosa Perejaszlav volt.

A sztyeppel való veszélyes szomszédság ellenére a fejedelemség gazdasága fejlett volt: a termékeny földekről magas terméshozam származott, jószágcsordákat legeltettek. Később a nomád támadások következtében a gazdaság hanyatlott.

A legkiemelkedőbb perejaszlavi fejedelem **Volodimir Glibovics (1169–1187)** – Jurij Dolgorukij unokája volt. Legtöbb energiáját Kobjak és Koncsak kun kánokkal való harcok költötték le.

Igor novgorod-sziverszki fejedelem **1185-ös** kunok elleni sikertelen hadjárata után a Perejaszlavi fejedelemség igen nehéz helyzetbe került.

1186-ban a kunok megtámadták a fejedelemséget. Volodimir Glibovics visszaverte a támadókat, a következő évben pedig ő is részt vett a fejedelmek egyesített seregének hadjáratában, amikor Rusz-Ukrajna határain kívülre űzték a kunokat. Az **1187-es** hadjárat idején azonban megbetegedett és hamarosan meghalt.

Volodimir Glibovics emlékműve és emlékjel Ukrajna első írásos említése tiszteletére Perejaszlavban (Kijev megye). Borisz Klimusko szobrászművész alkotásai

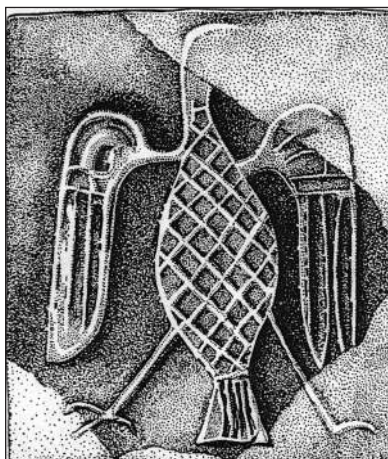
Sztulszko (VIII–X. század) Fehér-Horvátország feltételezett fővárosa. Mai látkép

Zvenyigorod Volodimirko idejében a XII. században. Kortárs rekonstrukció

Rurik, Volodar és Vaszilko Rosztiszlavics a seregek élén. Petro Andrusziv rajza

Halics címere

Jaroszlav Volodimirovics Oszmomiszl. Szerhij Gorbenko rekonstrukciója

Volodimirko pecsétje

A „Kijevi krónika” a Volodimir Glibovics halálát leíró részben nevezi először Rusz föld déli részét „Ukrajnának”: „Minden perejaszlavi megsiratta... Szomorkodott miatta Ukrajna.” Ez a **legrégebb** írásbeli forrás, **amelyben az „Ukrajna”** nevet használják. A krónika másodszor akkor használja, amikor arról ír, hogy 1213-ban Danilo Romanovics fejedelmet „elfogadta Veresztyij, és Ugroveszk, és Verescsin, és Sztovpje, és Komov, és egész Ukrajna”.

5. A Halicsi fejedelemség. Jaroszlav Oszmomiszl. Halics (Galícia) a Kárpátok keleti lejtőinél terül el, a Dnyeszter és a Prut folyók felső folyásánál. A X. században Nagy Volodimir uralkodása idején a horvátok, részben tiverciek és ulicsek által lakott terület Rusz-Ukrajna része lett. Földrajzi elhelyezkedésének köszönhetően kevésbé volt kitéve a nomád hordák támadásainak. A területet nagy népsűrűség jellemezte, magas színvonalú volt a gazdálkodás, a városok a nyugati kereskedelmi útvonalak mentén helyezkedtek el. Halicsban jelentős sóbányák voltak – nélkülözhetetlen árucikk, amivel Rusz-Ukrajnát és a szomszédos államokat is ellátták.

A Halicsi fejedelemség kialakulása a XI. század második felében vette kezdetét. Bölcs Jaroszlav halála után Halicsnak saját dinasztíája lett, amelynek első tagja Jaroszlav unokája – a tmutorokanyi fejedelem, **Rosztiszlav Volodimirovics** volt.

Fiai, **Rurik, Volodar és Vaszilko 1084-ben** a helyi bojárok segítségével önkényesen fejedelmekké nyilvánították magukat és három részfejedelemséget alapítottak. A Peremisli fejedelemségben (Szjanok és a Dnyeszter felső folyásának vidéke) a legidősebb fiú, Rurik uralkodott, a Terebovljaniban (Podólia, Bukovina és az Ukrán-Kárpátok keleti területei) – Vaszilko, a Terebovljani fejedelemségtől északra fekvő Zvenyigorodi fejedelemségben – Volodar.

A kijevi nagyfejedelem megpróbálta elűzni őket, ám sikertelenül, és ezután a ljubecsi gyűlésen elismerték jogukat az említett területekre.

A testvérek halála után **1124-ben** (Rurik korábban – 1094-ben halt meg) az utódok között kitört a belharc, melyben a győzelmet **Volodimir Volodarevics** szerezte meg, becenevén Volodimirko (1124–1152). 1141-ben egyesítette a halicsi területeket egyetlen fejedelemségbe Halics központtal. Mint bölcs politikus **Volodimirko** megtalálta a közös hangot a helyi bojárokkal és meg tudta védeni a függetlenségét Kijevtől az 1149–1152-es háborúban. Az utolsó csatában azonban életét vesztette.

A Halicsi fejedelemség fénykorát Volodimirko fia, **Jaroszlav (1152–1187)** idején élte. A Halicsi fejedelemség határai kitolódtak egészen a Dunáig, ami új kereskedelmi

utak megnyitását tette lehetővé a Dnyeszteren és a Dunán és elősegítette a városok fejlődését.

Jaroszlav baráti kapcsolatokat ápolt Lengyelországgal és Magyarországgal, s hogy megelőzze az esetleges támadásaikat, szorosra fűzte a kapcsolatot a Szent Római Birodalommal. A halicsi katonák az egyik keresztes hadjáratban is részt vettek. Jaroszlav harcolt a kunokkal, erődvárosokat épített a Halicsi fejedelemség határainál. A XII. század 80-as éveinek közepéig Jaroszlav, aki az **Oszmomiszl** (olyan ember, akinek sok gondolata van) melléknevet érdemelte ki, Rusz-Ukrajna legtekintélyesebb fejedelme lett.

6. A Volhíniai fejedelemség. Halicstól északkeletre terül el Volhínia (Voliny). Ez a terület régóta sűrűn lakott és gazdaságilag fejlett volt. Rusz-Ukrajnához való csatlakozása előtt ez volt a hatalmas duleb törzsszövetség területe.

Rusz-Ukrajna kötelékében a Volhíniai fejedelemség hagyományosan jó kapcsolatokat ápolt Kijevvel. A Jaroszlavicsok idejétől kezdve a kijevi fejedelmek a területet családi birtokként kezelték, és nem akarták átadni más fejedelmi családnak. Ennek következtében a XII. század közepéig Volhíniában nem volt saját fejedelmi dinasztia: közvetlenül Kijevből irányították, vagy pedig a volhíniai trónon kijevi pártfogoltak ültek.

Az önálló volhíniai dinasztia első tagja Volodimir Monomah unokája, **Izjaszlav Msztyiszlavics** volt, aki Volodimirban (Vlagyimirban) uralkodott 1136–1142, 1146–1154 között.

A volhíniai területek egyesítéséért és megerősítéséért küzdött a fia, **Msztyiszlav Izjaszlavics (1154–1170)**, majd unokája, **Roman Msztyiszlavics (1170–1205)**, aki döntő szerepet játszott a Volhíniai és a Halicsi fejedelemségek és Rusz föld egész délnyugati részének további sorsában.

Izjaszlav Msztyiszlavics. Mozaik a kijevi metró Aranykapu megállójában

Fontos dátumok

1141 – a halicsi területek egyesítése egy fejedelemségbe Volodimir Volodarevics által.

1152–1187 – a Halicsi fejedelemség megerősödése Jaroszlav Oszmomiszl idejében.

1169 – Andrij Bogoljubszkij romba dönti Kijevet.

1170 – Roman Msztyiszlavics uralkodásának kezdete Volhíniában.

1185 – Igor Szvjatoszlavics szomorú emléké hadjárata a kunok ellen, amelyet az „Ének Igor hadáról” című epikus mű örökített meg.

1187 – az „Ukrajna” név első krónikabeli említése.

1203 – Rurik Rosztislavics vezetésével a szmolenszki és a csernyigovi fejedelmek egyesített serege lerombolja Kijevet.

Egyetértesz-e azzal, hogy... Miért?

- A XII. század második felében – a XIII. század elején Rusz-Ukrajna véglegesen szétesett önálló fejedelemségekre, amelyek további kormányzóságokra tagolódtak. A ruszok földjének fejedelemségei – a Kijevi, a Csernyihivi, a Perejaszlavi, a Volhíniai és a Halicsi.
- Több pogromot követően Kijev hanyatlani kezdett és elvesztette Rusz-Ukrajna politikai központjának szerepét.
- A XII. század második felében – a XIII. század elején Rusz-Ukrajnában új politikai központok alakultak ki, melyekben az uralkodás a saját fejedelmi dinasztia kezébe került.

Mihajlo Csernyigivszkij Batu kán előtt. Vaszilij Szmirnov festménye

Jaroszlav Oszmomiszl emlékműve Volodymir-Volinszkijban (Voliny megye). Szobrász Ljubomir Jaremcuk

Kérdések és feladatok

- ◆ **1.** Ellenőrizték le, mennyire sikerült elsajátítani a paragrafusban foglalt tananyagot az „Igaz – hamis” című játékkal. **Játékszabályok.** A tanulók döntsék el, hogy az alábbi állítások közül melyek igazak és melyek hamisak, magyarázzák meg, miért. Utána önállóan is fogalmazzanak meg ehhez hasonlóan igaz és hamis állításokat. **1)** Rusz-Ukrajna decentralizációjának és fejedelemségekre való széttagolódásának legfőbb oka a magántulajdonú földbirtok kialakulása és megszárdulása. **2)** Az első fejedelemség, amelyik az önállóság útjára lépett, a Halicsi volt. **3)** 1169-ben Andrij Bogoljubszkij volodimir-szuzdali fejedelem pogromot hajtott végre Kijevben. **4)** A Csernyihivi fejedelemségben Volodimir Monomah leszármazottai uralkodtak. **5)** A kunok támadásaitól a legtöbbet a Volhíniai fejedelemség szenvedett.
- ▲ **2.** Melyek voltak a Kijevi fejedelemség történetének legfontosabb eseményei a XII–XIII. századokban? **3.** Milyen szerepe volt a fejedelmek közötti beharcoknak Rusz-Ukrajna X–XIII. századi történelmében? **4.** Soroljátok fel a XII. sz. második felének – a XIII. század első felének legtekintélyesebb fejedelmét. Miről voltak nevezetesek? **5.** Jellemezték a Csernyihivi és a Perejaszlavi fejedelemségek fejlődését Rusz-Ukrajna széttagolódásának időszakában. **6.** Melyek voltak Rusz-Ukrajna széttagolódásának alapvető okai?
- ◆ **7.** Mutassátok meg a térképen: **1)** Rusz-Ukrajna területén létrejött fejedelemségeket; **2)** Azokat a fejedelemségeket, amelyeket a leginkább érintettek a kunok támadásai; **3)** a várost, amelyet 1169 és 1203 között a fejedelmek beharcai során kifosztottak és leromboltak; **4)** azokat a fejedelemségeket, ahol a Rosztiszlavicsok, az Olegovicsok, a Monomahovicsok uralkodtak. **8. Foglalkozás párban.** Vitassátok meg, milyen szerepe volt Kijevnek Rusz-Ukrajna széttagolódásának időszakában. **9.** Hasonlítsátok össze a Halicsi és a Volhíniai fejedelemségek fejlődését a széttagoltság időszakában. **10. Osztályszintű foglalkozás.** Melyek voltak Rusz-Ukrajna decentralizációjának pozitív és negatív vonásai? **11.** Töltsétek ki „A ruszok fejedelemségeinek fejlődése Rusz-Ukrajna széttagolódásának időszakában” című táblázatot.

Fejedelemség	Hol terült el	Gazdasági fejlettsége	Politikai események

- ★ **12. Kiscsoportos foglalkozás.** Készítsetek előadást (prezentációt) a következő témák valamelyikéből: **1)** Csernyihivi fejedelemség; **2)** Jaroszlav Oszmomiszl fejedelem. **13.** A széttagolódás törvényszerű volt-e Rusz-Ukrajna fejlődésében? Miben hasonlított és miben tért el a nyugat-európai folyamatoktól? **14.** Kiket neveztek Rusz-Ukrajnában számkivetett fejedelmeknek? **15.** Borisz Ribakov történész megállapította: „1132-ben Rusz föld váratlan hirtelenséggel több mint két tucat fejedelemségre hullott szét... Azonban ez a hirtelenség feltételes – a folyamatot ide vezető események hosszú sorozata előzte meg: nőtt a lakosság szám, új városi központok jöttek létre, nőtt a városlakók és a bojárok politikai befolyása...”. Rusz-Ukrajna széttagolódásához vezető okok közül melyeket tartja döntőeknek a történész?

13. §. Rusz-Ukrajna kultúrája a XI. század második – a XIII. század első felében

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETIEK: hogyan fejlődött Rusz-Ukrajna kultúrája a XI. század második – a XIII. század első felében; Rusz-Ukrajna korából mely építészeti és képzőművészeti emlékek maradtak fenn napjainkig; milyen szerepet játszott Rusz-Ukrajna a középkori Európa történelmében; mik azok a „nyírfakéregre írt feljegyzések”.

KÉRDÉSEK AZ ISMÉTLÉSHEZ: **1.** Mi a politikai decentralizáció? **2.** Melyek a Ruszöld déli területein létrejött legerősebb fejedelemségek? **3.** Mi a krónika, az ikon, a mozaik? **4.** Melyik évből származik az „Ukrajna” név első írásos nyoma?

1. Oktatás. A tudomány fejlődése. A XI. század második – a XIII. század első felében, akárcsak a korábbi századokban, az oktatás egyházi berkekben valósult meg.

Rusz-Ukrajna vezető oktatási központja a Szófia-székesegyház volt, ahol a Bölcs Jaroszlav által felállított iskola működött. **1068-ban** Vszevolod Jaroszlavics fejedelem lánya, Anna (Janka) az Andrejev kolostorban lányiskolát alapított, abban az időben, amikor Nyugat-Európában a nők még egyáltalán nem tanulhattak. A krónikák tanúsága szerint a magánoktatás is fejlődött. Feodoszj Pecserszkij például Kurszk városában „magánoktatótól” tanult.

A történelmi forrásokból kiolvasható, hogy a műveltség terjedt Ruszöld lakosai körében. Ennek bizonyítékai a **nyírfakéregre írt feljegyzések** (beresztyanyi gramoti; bereszto – nyírfakéreg), melyekre főként Ruszöld északi városaiban találtak (a legértékesebbekre a Szófia-székesegyház falai között), feliratok a kézműves termékeken, az íróeszközök. A mai Ukrajna területén nyírfakéregre írt feljegyzéseket találtak a Lemberg (Lviv) megyei Zvenyigorodban. Más városokban számos, az íráshoz szükséges tárgyat találtak: stílust és viasztáblát.

Az oktatásban nagy segítséget nyújtottak a könyvtárak, melyekből több is volt Rusz-Ukrajnában (Kijevben, Csernyihivben, Perejaszlavban, Halicsban, Volodimirban és másutt).

Kijevben, Novgorodban, Halicsban, Csernyihivben, Volodimirban, Perejaszlavban, Rosztovban és más városokban könyvmásoló műhelyek (szkriptórium) működtek.

A könyvek iránti igény Rusz-Ukrajnában megteremtett számos szakmát. A könyvmásolókon és könyvkötőkön kívül voltak szerkesztők, fordítók, művészek, pergamen mesterek, ékszerészek.

A ruszok iskoláiban és könyvtáraiban számos krónikaíró és irodalmár, teológus és filozófus nevelkedett. Némelyiküket név szerint ismerjük. Közéjük tartozik Nagy Nyikon, Nesztor, Szilveszter, Ilarion és Klim Szmoljatics metropoliták, Kirill Turovszkij püspök, Danilo Zatocsnik és mások.

Nyírfakéregre írt feljegyzések – fém végű hegyes írószerszámmal nyírfakéregbe vésett feljegyzések.

A krónikaíró Nesztor.
Mark Antokolszkij szobra

Rusz-Ukrajna idejéből származó írásos emlékek megőrizték a gyógyítók (orvosok) tevékenységének leírását, ilyen volt többek között Agapij, a Kijevi Barlangkolostor szerzetese. 1076-ban Szvjatoszlav Jaroszlavicson sebészeti beavatkozást is végrehajtottak, melynek során a nyakáról eltávolítottak egy daganatot. Volodimir Monomah unokája, Eupraxia pedig „Kenőcsök” címmel írt orvosi munkát.

Rusz-Ukrajna idejéből származó mesék gyakori szereplője a sárkánykígyó (Zmij Gorinics). A krónikáiról többször is sárkányfinak nevezi Tugorkan kun vezért, amikor pedig a ruszok druzsináinak 1103. évi győzelmét írja le, úgy fogalmaz, hogy Volodimir Monomah „szétzúzta a kígyók fejét”. A sárkánykígyót a tudósok a kunokat szimbolizáló mesealaknak tartják.

Lukács evangélista. Az Osztromir evangélium miniatúrája

A könyvmásolás és a könyvillusztrálás magas színvonalát tanúsítja az **1073-as Izbornik** (Szvjatoszlav szöveggyűjteménye), melyet a Jaroszlavics nagyfejedelmek, Izjaszlav és Svjatoszlav részére készítettek. A könyv előzékén bal oldalt Svjatoszlav látható családja körében – az első valós személyekről készült családkép, jobb oldalán pedig – a trónján ülő Jézus. A harmadik oldalon háromhajós, ornamentális díszítésű templom, a következőn – négy portré miniatúra látható.

Noha Rusz-Ukrajnában, ahogy Európában másutt sem, nem létezett mai értelemben vett tudomány, a tudományos ismeretek azonban mégis fejlődtek az életszükségletekhez igazodva. A tudást többnyire szájhagyomány útján adták tovább a következő nemzedékeknek, mint ahogy a kézművesek a szakmai fogásokat.

Ismereteket könyvekből is szerezhettek az emberek. A középkori könyvek általában ókori, bizánci, arab, nyugat-európai szerzők műveinek fordításai történelem, földrajz, filozófia, biológia, matematika stb. témakörökben. A korabeli tudomány sajátossága volt a valós és a fantázia szülte tények vegyítése.

2. Népköltészet. A XI. század második – a XIII. század első felében Rusz-Ukrajnában továbbra is elterjedt műfajok voltak az elbeszélések és a legendák, a mondák, a népdalok, a hagyományokhoz kötődő énekek, a mesék, a közmondások és a szólások. A mai ismert népköltészeti alkotásokból meglehetősen nehéz elkülöníteni azokat, amelyek még Rusz-Ukrajna korában keletkeztek, mivel a műfajnak megfelelően rárakódtak a későbbi korok lenyomatai is. A pogánykori énekek, mesék például keresztény elemekkel vegyülhettek.

A korabeli népköltészeti emlékek közül ki kell emelni a **hősi eposzokat**, melyekben megénekelték a fejedelem és druzsinájának hősi tetteit. A mondák a kunokkal folytatott harcok részleteivel gazdagodtak. A népköltészet hőségévé vált Nagy Volodimir mellett immár Volodimir Monomah is. A mesék hősei Kotigorosko, Kirilo Kozsumjaka és mások, akik megküzdének a sötétség erőivel.

3. Könyvészeti emlékek. Krónikák. Rusz-Ukrajnában a könyvkultúra bizánci és bolgár hagyományok alapján fejlődött. A saját irodalom felvirágzása a XI. század második – a XIII. század első felére esik.

Rusz-Ukrajna legrégebbi könyve, ami ránk maradt, az **Osztromir evangélium**, amely **1056–1057-ben** keletkezett Kijevben, egy Grigorij nevű pap készítette Osztromir novgorodi bojár számára. Ez az emlék gazdag illusztráltságánál fogva művészeti emlékeknek számít.

Szvjatoszlav Jaroszlavics fejedelem megrendelésére készült két sajátos szöveggyűjtemény, mindkettőnek ugyanaz a címe – **Izbornik (1073 és 1076)**. Rövid szövegrészleteket tartalmaznak főként bizánci szerzőktől, amelyek biblíamagyarázatok, tanítások és meghagyások. Az 1706. évi Izbornik először ír arról, hogy konfliktusba kerülhetnek egymással a szegények és a gazdagok, és a mű azt javasolja, hogy ezeket a szeretet és a mindent megbocsájtás keresztényi elveinek megfelelően kell rendezni.

A középkori keleti szláv irodalom gyöngyszeme az „**Ének Igor hadáról**” (**Igor-ének**) **1185-ből**. A mű fő mondanivalója – a fejedelmeknek össze kell fogniuk a Rusz földet kívülről fenyegető veszélyek elhárítása érdekében

Jelentős történelmi emlék a **Lavra Paterikon** a XIII. század elejéről – a szerzetesek életéről szóló elbeszélések gyűjteménye. Többek között szó van benne a Kijevi Barlangkolostor Uszpenzkij (Mária elszenderülése) székesegyháza építéséről, Alipij ikonfestőről és a korabeli Kijevben folyó életről.

A középkori keleti szláv irodalom legfontosabb műfaja a krónika (litopisz) volt. A krónikaírás hagyománya Kijevben alakult ki, ám idővel elterjedt Rusz-Ukrajna egész területén. Az európai krónikáktól eltérően, ezeket anyanyelven írták és tartalmazták a szerző gondolatait, véleményét is. Több évszázadon keresztül olvasták és másolták ezeket a krónikákat, aminek köszönhetően napjainkig fennmaradtak. A legrégebb fennmaradt átírat XV. századi. A krónikák szerzői szerzetesek, papok, a fejedelemhez közel álló emberek, vagy maguk a fejedelmek voltak.

Szinte valamennyi krónika alapjául a „Régmúlt idők elbeszélése” szolgált (XI. század vége – XII. század eleje). A krónikaíró megörökítette a jövő számára „honnan ered Rusz föld, ki volt Kijev első fejedelme, és hogyan alakult ki Rusz föld”. A szerző számos legendára, valamint saját tapasztalataira is támaszkodott. A krónika befejezésének dátumaként **1113-at** valószínűsítik. A XII. század közepe táján fel darabolták több helyi krónikára.

A „Régmúlt idők elbeszélése” folytatása a Kijevi krónikagyűjtemény a XII. század végéről, amelyet Mojszej, a vidubicsi kolostor apátja állított össze. Ez különböző krónikák gyűjteménye, melyet különböző szerzők írtak különböző fejedelmeknek. Megtalálhatók benne Csernyihiv, Volodimir és Halics krónikahagyományai.

Memoáriródalom részeként tartjuk számon Volodimir Monomah „**Gyermekeim okulására**” című művét.

4. Építészet. A Jaroszlavicsok és Volodimir Monomah óta Rusz-Ukrajnában tovább fejlődött az építészet. Akárcsak korábban, a települések építészeti arculatát mind a városokban, mind faluhelyen a gazdagon díszített faépületek határozták meg. Fából építették az erődöket és a templomokat is. A krónika szerint a XII. század elején Kijevben legalább 600 fatemplom állt. A főtemplomokat azonban kőből és téglából építették.

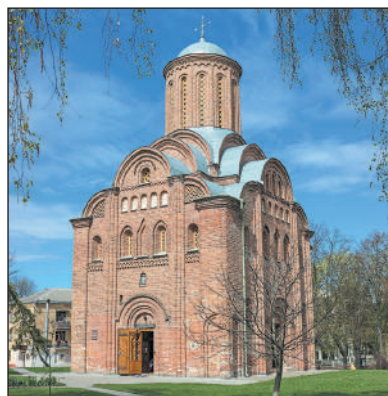
A XI. század második felétől rohamos fejlődésnek indult a monumentális építészet. Így például, a **XI. század második felében – a XII. század elején** Kijevben felépültek a **Dmitrij, a Szent Mihály aranykupolás, a vidubicsi, a lavra és a Klovszkij kolostorok** székesegyházai. Elterjedt a kolostori székesegyház egy új típusa: a hatoszlopos és egykupolás épület.

Svjatoszlav szövegyűjteménye (Izbornik). Oldal iniciáléval. 1073

A vidubicsi kolostor Kijevben. Mai látkép

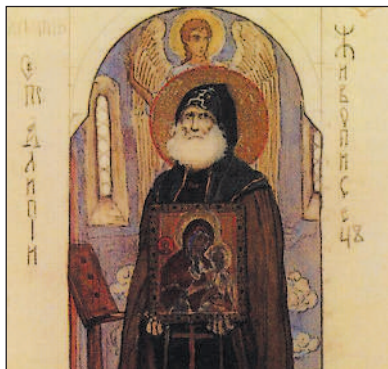

A csernyihivi Paraszkeva Pjatyica-templom. Mai látkép

A Perejaszlavi fejedelemségben a XI. század végén Jefrem püspök idejében keletkezett az első keleti szláv építésziskola. A Perejaszlavi fejedelemségben volt a legtöbb kőépület, az építészek egyesületbe tömörültek, helyben állították elő a téglát, az üveget, az edényeket, amelyek jellegükben eltértek a korabeli kijevitől. Kőtemplomokat – a perejaszlaviak imaházaknak (bozsnici) hívták – nem csak a fejedelmi városban építettek, hanem más városokban, sőt, falvakban is. A perejaszlavi mesterek a fejedelemség határain kívül is dolgoztak.

Sámuel próféta. A Szent Mihály aranykupolás kolostor XII. századi freskójának részlete

Alipij ikonfestő. Viktor Vasznevov festményének részlete

Új templomtípust honosított meg a **Kijevi Barlangkolostor Uszpenszkij (Mária elszenderülése) székesegyháza (1078)**. Később ennek mintájára építtetett Volodimir Monomah templomot Rosztovban. **1108-ban** szintén ennek mintájára épült a **Szent Mihály aranykupolás székesegyház** Kijevben.

A XII. század 30-as éveitől Rusz-Ukrajna építészete új vonással gazdagodott. Ez a részfejedelemségek megerősödésével és fővárosaik fejlesztésével volt összefüggésben. Jelentősen megnőtt az épületek száma, ám kisebbedett a méretük. Egyszerűsödtek az építészeti megoldások is. A hatoszlopos épületek helyett fokozatosan áttértek a négyoszloposokra. Változott a falrakás technikája is.

Jellemző emléke az időszaknak a Fedorovszkij kolostor (1131), a Nagyboldogasszony-templom (Pirogoscsa) (1132), Szent Cirill temploma (Kirilivszka) (1146), a Nagy Szent Vazul templom (Vaszilivszka) (1183) Kijevben, a Szent György templom (Jurjev) (1144) Kanyevban, Borisz és Gleb temploma (Boriszogleb) (1128) és a Mária Elszenderülése (Uszpenszkij) (XII. század 40-es évek) templom Csernyihivben.

Az időszakban építészeti iskolák is kialakultak: perejaszlavi, halicsi stb. A halicsi építészet például számos elemet átvett a nyugat-európai mesterektől: oszlopok, mélyedések a falakban, ólomüveg stb.

A részfejedelemségek függetlenségének megerősödése a XII. század végén – a XIII. század elején megmutatkozott a monumentális épületek külalakján is. Bonyolultabb kivitelezésűek, magasabbak lettek. A templomok kisebbek voltak, gazdagon díszítettek, rendszerint belső oszlopok nélkül vagy két oszloppal, melyeket a kijáratnál vagy az oltárnál helyeztek el. Az új építészeti stílus legnagyobb alkotása a csernyihivi **Paraszkeva Pjatnyica-templom**.

5. Művészet. A templomépítészettel szorosan összefügg a monumentális festészet, amit a mozaikok és a freskók képviseltek. Mozaikok díszítették a Szent Mihály aranykupolás kolostor és a Kijevi Barlangkolostor templomait. A Szent Mihály templomban megőrződött az „Eucharisztia” kompozíció, **Szent Demeter (Dmitrij Szolunszkij), Szent István vértanú (Sztefan) és Júdás apostol (Fagyej)** ábrázolása. A Szófia-székesegyházzal összehasonlítva a Szent Mihály aranykupolás székesegyház mozaikjai sokkal színesebbek, élesebbek a kontúrvonalak, az ábrázolt személyek individuális vonásokkal rendelkeznek.

A XII. század elejétől a templomokat legfőbbképpen freskókkal díszítették, mozaikokat már nem használtak. Leginkább figyelemre méltó a Szent Cirill templom, a Megváltó temploma Beresztovóban.

Rusz-Ukrajna kiemelkedő művészeti teljesítménye az **ikonfestészet**. Ezek voltak az első olyan festmények, amelyek

festőállványon készültek. Az ikon – nem egyszerűen csak kép. Vallási kultusztárgy, amely előtt a hívő ember Krisztushoz, a Szűzhöz, a szentekhez imádkozik. Az ikonokon általában egy személy látható.

Rusz-Ukrajna kiemelkedő ikonfestője volt **Alipij** szerzetes, aki részt vett a Kijevi Barlangkolostor Uszpenskij (Mária elszenderülése) székesegyháza kifestésében. Egyes ikonjait csodatevőknek tekintik.

Rusz-Ukrajnában fejlődött a **miniatúrafestészet** is. Elegendhetetlen tartozéka volt a korabeli kéziratos könyveknek. Mai nyelven szólva, a miniatúra – a könyv illusztrációja. A kis méretek megkövetelték az igen kifinomult technikát. A legrégebbi miniatúrák, amelyek Rusz-Ukrajna korából ránk maradtak, az Osztromir evangéliumban találhatók. Három külön oldalon találjuk három evangélista, János, Márk és Lukács miniatúráját. A művésznek, aki betartotta az összes korabeli kánont, eleven hatást keltő portrékat sikerült festenie, ami nagyfokú mesterségbeli tudásról tanúskodik. A körvonalak aranyozottak, a háttér pedig gazdagon színezett. Rusz-Ukrajnában az ékszereknél használt keresztzománc technikára emlékeztet. A miniatúrák ornamentális díszítéssel vannak keretezve, ahhoz hasonlóan, amit a kijevi Szófia-székesegyházban látunk.

A XIII. században megjelent a **ligatúra** – sajátos dekoratív írásmód, melyet a kéziratokban, a freskókon, az ikonokon, a sírok feliratain stb. alkalmaztak.

Elterjedt volt a kőfaragás is. Általában a templomok külső díszítésére használták. Rusz-Ukrajna kőfaragóinak kiemelkedő művei a kőikonok. Ezeken a leggyakrabban a ruszok első szentjeit, Boriszt és Glebet, valamint Szent Demetert, az Istenanyát, a Megváltót stb. ábrázolták.

Rusz-Ukrajnában magas színvonalat ért el az **alkalmazott művészet**. Legfőbb sajátossága volt, hogy a minták egyesítették a pogány és a keresztény motívumokat. Az alkalmazott művészet megnyilvánult az ékszerekészítésben, a háztartási eszközök, edények, fegyverek dekorálásában, a csontfaragásban. A csontfaragásban a ruszok mesterei világhírűek voltak. Termékeiket Európa összes országában ismerték. Különösen népszerűek voltak a faragott dobozok, képek, kanalak, sakk- és dámajátékok.

A XI–XIII. századokban nagy fejlődésen ment keresztül az ékszerekészítés technológiája – a **rekeszománcok**, a **granuláció** és a **fekete mintázás**. A granuláció apró gömböcskék felforrasztását jelentette az ékszerek felületére, amelyek így kiadtak egy bizonyos mintázatot. A fekete mintázást a XII–XIII. századokban elsősorban az ezüst karkötőkön használták. A több részből összekapcsolt karkötőkön mesebeli állatokat és madarakat, virágokat, növényfonatokat, pogány szimbólumokat stb. ábrázoltak.

Jusztyugi Gyümölcsoltó Boldogasszony. Ikon. XII. század 20–30-as évei

A Jusztyugi Gyümölcsoltó Boldogasszony ikon kompozíciója két alak szembeállítását – Gábiel arkangyal és Szűz Máriát. Mária fejét oldalra hajtva figyelmesen hallgatja Gábielt. Az arkangyal jobb kezével nyújtja, nagy szemével átható pillantást vet Mária arcára. Az összehangolt mozgás ábrázolása ráirányítja a figyelmet az ikon kompozíciójának és mondanivalójának központi elemére – az arkangyal kezére, vékony ujjaira, amelyek áldó mozdulatba merevedtek. Az arkangyal földöntúli szépségű. Olyan festékeket használt a mester, melyek földöntúli eredetűre utalnak: megtaláljuk a sárga, a zöld árnyalatait. Szűz Mária színei a kék és a vörös, amelyek földi származására utalnak. A két alakot az arany színű háttér egyesíti, ami kiemeli az ábrázolás isteni tartalmát.

Fontos dátumok

1056–1057 – az Osztromir evangélium keletkezése.

1068 – Vszevolod Jaroszlavics lánya, Anna (Janka) az Andrejev kolostorban lányiskolát alapított.

1078 – a Kijevi Barlangkolostor Uspenszkij (Mária elszenderülése) székesegyházának építése.

1108 – a Szent Mihály aranykupolás székesegyház építése Kijevben.

1113 – a „Régmúlt idők elbeszélése” befejezésének feltételezett éve.

Olga megkeresztelése.
Miniatúra a Radziwiłł krónikából.

Megkülönböztetett figyelmet érdemelnek a XV. század elejéről származó Radziwiłł krónika miniatúrái. Ez a krónika Volodimir 1206-ban keletkezett krónikagyűjteményének átirata. A könyvben 618 színes miniatúra található. A miniatúrákról értékes információkat szerezhetünk Rusz-Ukrajna időszakának épületeiről, öltözeteiről, fegyvereiről, háztartásban használatos eszközeiről. Olyan eseményeket ábrázolnak, amelyek három évszázadot ölelnek fel: a ruszok hadjárata Konstantinápoly ellen, a Szófia-székesegyház építése, a kijeviek 1068. évi és 1147. évi felkelése, csaták a kunokkal, a fejedelmek belharcai stb.

Egyetértesz-e azzal, hogy... Miért?

- Rusz-Ukrajna korában a korabeli viszonyokhoz képest magasan fejlett volt a kultúra.
- A kereszténység hatására Rusz-Ukrajna művészete új vonásokkal gazdagodott. Megjelentek a keresztény kőtemplomok, fejlődött a monumentális festészet (freskók és mozaikok), az ikonfestés, a könyv miniatúra.
- Rusz-Ukrajna irodalma olyan műveket ajándékozott a világnak, mint a „Régmúlt idők elbeszélése”, „Ének Igor hadáról” stb.
- A XI–XIII. századokban Rusz földön virágzott az ékszerkészítés – rekeszománc, granuláció, fekete mintázás.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték, mennyire sikerült elsajátítani a paragrafusban foglalt tananyagot a „Jó kérdés” című játék segítségével. **Játékszabályok.** A tanulók alkossanak csapatokat. A paragrafusban a csapatoknak meg kell találniuk a választ. Az a csapat nyer, amelyik először megtalálja a választ. 1) Rusz-Ukrajnában hol lehetett tanulni? 2) Rusz-Ukrajnában ki és mikor alapította az első lányiskolát? 3) Mi a címe Rusz-Ukrajna azon krónikájának, amelyik az összes többi alapját képezte? 4) Ki írta az „Ének Igor hadáról” című művet? 5) Milyen okok miatt változott meg a monumentális építészet a XI. század második – a XIII. század első felében? 6) Hány templomot építettek Rusz földön a X–XIII. századokban? 7) Mi jellemezte a népköltészet fejlődését? 8) Miről volt ismert Rusz-Ukrajna építésze és művészete ebben az időszakban? 9) Melyik volt Rusz-Ukrajna legnagyobb székesegyháza? 10) Milyen technikákat alkalmaztak a ruszok ékszerészei? 11) Az alkalmazott művészet mely fajtái voltak elterjedve?
2. Soroljátok fel Rusz-Ukrajnában az oktatás és a tudományos ismeretek sajátosságait. 3. Soroljátok fel tényeket, amelyek a monumentális építészet fejlődését bizonyítják. 4. Milyen változások következtek be Rusz-Ukrajna szellemi életében a megelőző időszakokhoz képest? 5. Soroljátok fel Rusz-Ukrajna legnevezetesebb építészeti és művészeti emlékeit.
6. **Osztályszintű foglalkozás.** Rusz-Ukrajna kulturális fejlődésének mely megnyilvánulásai sorolhatók a középkori európai civilizáció legnagyszerűbb alkotásai közé? Miért? 7. Soroljátok fel Rusz-Ukrajnában a XI. század második felében – a XIII. század elején keletkezett kéziratos könyveket, amelyek napjainkig fennmaradtak. 8. Nevezétek meg Rusz-Ukrajna a XI. század második felének – a XIII. század elejének építészeti emlékeit, amelyek korunkban fennmaradtak. 9. Készítetek táblázatot „Rusz-Ukrajna kultúrája a XI. század második – a XIII. század első felében” címmel, soroljátok fel a kultúra alapvető ágazatait és az azokban született eredményeket.
10. **Foglalkozás párbán.** Mi egyesíti Rusz-Ukrajna különböző művészi műfajait? Melyek a közös vonásaik? 11. **Kiscsoportos foglalkozás.** Határozzátok meg Rusz-Ukrajna helyét Európa történelmében. 12. Soroljátok fel azokat az intézkedéseket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a Rusz-Ukrajna korából származó építészeti emlékeket megőrizzük mint az egész emberiség művészi értékeit.

14. §. Nomád népek az ukrán sztyeppéken a X–XIII. századokban. A Krím a Bizánci Birodalom kötelékében

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETÉK: azokat a népeket, amelyek Ukrajna és a Krím sztyeppéi részét benépesítették a X–XIII. századokban; hogyan alakultak a nomádok kapcsolatai Rusz-Ukrajnával és más szomszédos népekkel, illetve államokkal.

KÉRDÉSEK AZ ISMÉTLÉSHEZ: **1.** Mely nomádokkal harcoltak Nagy Volodimir és Bölcs Jaroszlav kijevi fejedelmek? **2.** Ki volt az a kijevi fejedelem, aki a legnagyobb dicsőséget szerezte a kunok elleni harcokban?

1. A „Nagy Határ”. A mai Ukrajna erdős-sztyeppés és sztyeppés területei között régóta húzódott a „Nagy Határ”, amely elválasztotta a letelepedett életmódot folytató népeket és a nomádokat, a szlávokat és a török népeket, a pravoszlávokat, a zsidókat és a muzulmánokat. Azonban ez a határ nem elválasztotta a népeket, mindig nyitva állt a kapcsolattartás különböző formáira, mint kereskedelem, rajtaütés, ajándékcseré, katonai szolgálat, házasság.

A Kazár Birodalom bukásától és Rusz-Ukrajna létrejöttétől (a X. század közepe) a XI. század 30-as éveig zömmel besenyők (pecsenyegek), majd rövid ideig – torkok, a XI. század 50-es éveitől a XII. század első harmadáig – kunok (polovecek) lakták.

A besenyők, a torkok, a kunok nem rendelkeztek rendezett állammal és sem etnikailag, sem felekezetiileg nem voltak egységesek. Nem tartottak igényt az erdős sztyeppé letelepedett lakóinak területeire. Azonban létfenntartásukhoz szükségük volt bizonyos árukra, amit a letelepedett népek állítottak elő, valamint rabokra. Rabokat a szomszédos államok (Rusz-Ukrajna, Magyarország, Bizánc) megtámadásával gyűjtöttek.

2. A besenyők (pecsenyegek). A besenyők törzsszövetségben éltek, melyet a nomád török népek, a szarmaták és a finnugor törzsek képeztek. A törzsszövetség megnevezését egyes kutatók az első törzsi vezér – Becse nevéből eredeztetik.

A IX. század első felében a török népekhez tartozó úzok (oguzok) törzsének nyomására a besenyők többsége az Emba, az Ural és a Volga folyók közé eső területre vonult. Ennek következtében a besenyők konfliktusba keveredtek a kazárokkal. A helyváltoztatással az addig letelepedett életmódot folytató besenyők kénytelenek voltak áttérni a nomád életmódra.

A IX. század 90-es éveiben a kazárok egyesültek a török népekkel és megsemmisítő csapást mértek a besenyőkre, aminek következtében a besenyők ismét új szállásterületet kerestek. A törzsszövetség áttört a Kazár Birodalom területén és a Fekete-tenger északi partvidékéhez vonult.

A helyváltoztatás közben a besenyők kiszorították más nomád törzseket, többek között az ugorokat, és 150 évre

Besenyő férfi.
Kortárs rekonstrukció

A besenyő nép az Aral-tó és a Szir-darja folyó középső folyása közé eső területen alakult ki. Központjuk a mai Taskent városa (Üzbegisztán) közelében volt. Ezen a területen többé-kevésbé letelepedett életmódot folytattak: részt vettek a Nagy Selyemút kereskedelmében, szoros kapcsolatokat tartottak fenn a török népekkel.

A besenyők Rusz földre támadnak. Miniatúra a Radziwiłł krónikából

VII. (Bíborbanszületett)

Konstantin bizánci császár leírása szerint a besenyők törzsszövetsége nyolc törzsből, minden törzs öt nemzetségből állt. Egy-egy törzs tábora 200–300 km² területet foglalt el. A besenyők nem hoztak létre államot, politikai berendezkedésük a tudósok véleménye szerint „katonai demokráciának” nevezhető. Minden törzs élén fejedelem állt. A fejedelem a vének tanácsára támaszkodva kormányzott, a különösen fontos kérdésekben a törzsszövetségi gyűlést hívták össze. Főként kereskedelemről és állattartásról tartották fenn magukat. Rusz-Ukrajna a besenyőktől vásárolt szarvasmarhát, birkát, lovat, sajtot; a bizánci Herszón a Krím-félszigeten – szőrmekeket, viaszt. A besenyők vigyáztak a varég út (a varégoktól Bizáncig) biztonságára.

Torchesk. Rekonstrukció

megtelepedtek a mai ukrán területeknek a Don és a Duna közé eső részén. Közelebb kerülve Rusz-Ukrajna határaihoz, hatalmas sztyeppe terület került a birtokukba és jelentős befolyást gyakoroltak a kelet-európai eseményekre.

915-ben a besenyők először léptek kapcsolatba Rusz-Ukrajnával, **920-tól** pedig ellenséges viszonyba kerültek egymással. A háborúk váltakozó sikerrel **1036-ig** folytatódtak.

A XI. század elején a besenyők között szakadás következett be. Egy részük iszlám hitre tért, másik részük átkelt a Dunán és bizánci alattvaló lett. A bizánciak a besenyőkből határvédket (foederati) akartak csinálni. Azonban a besenyők nem tudtak közös nevezőre jutni Bizánccal. Kitört a háború. A besenyők 40 évig tartották rettegésben a bizánciakat. 1087 és 1091 között a bizánciak több súlyos vereséget szenvedtek el. I Alexios (Alexiosz Komnénosz) császár kénytelen volt segítségért fordulni Európa keresztény országaihoz. Valós segítséget Bizánc azonban a Fekete-tenger partvidéki sztyeppék új uraitól – a kunoktól kapott.

A bizánciak és a kunok közös erővel 1091. április 29-én szétverték a besenyőket a **Levunion-hegységben** (Konstantinápoly közelében). A csatáról beszámolt a császár lánya, Anna Komnéné, aki azt írta, hogy „ezen a napon egy egész nép, amelyik nem egyszerűen több tízezres volt, hanem megszámlálhatatlan, asszonyokkal és gyerekekkel együtt teljességgel megsemmisült”.

A pogrom ellenére a besenyők továbbra is a Balkán fontos katonai erejét képezték. Az európai lovagok első kereszties háborúja idején (1096–1099) a besenyők védték meg az országot a fosztogatástól, akik ekkor már a bizánciak szövetségesei voltak.

A besenyők utolsó említése az **1122-es** Bizánc elleni hadjáratához kötődik, együtt a kunokkal és a berendejekkel, mely törzsek vereséget szenvedtek Volodimir Monomah fejedelemtől. Átkelve a Dunán, a nomád sereg pusztítani kezdte a Duna menti területeket. A döntő csatában azonban a bizánciak legyőzték a nomádokat a varég (viking) zsoldosok segítségével.

3. Torkok. A XI. század elején Rusz-Ukrajna határait elérte a nomádok új hulláma. A keleti szláv krónikák torkokként emlegetik őket, a bizánci krónikák – úzokként, a keleti szerzőknél pedig – oguzok (guzok). Még a X. században a torkok törzse széttagolódott, aminek okát a kutatók egy része abban látja, hogy a törzs egy része felvette az iszlám vallást. Az iszlamizálódott rész (türkmének) Szeldzsuk kán vezetésével elfoglalták Elő-Ázsiát és létrehozták a szeldzsukok államát, amely kis híján megsemmisítette Bizáncot és vereséget mért a keresztiesekre, akik Palesztinát igyekeztek elfoglalni.

Akik pogányok maradtak, a kelet-európai sztyeppe felé indultak. A ruszok krónikái először 985-ben említik őket,

amikor Nagy Volodimir szövetségesei voltak a Volgai Bulgária elleni hadjáratában. 1049-ben a torkok betörték az egykor nomád besenyők területére. **1055-ben** a Jaroslavicok serege a torkokat szétverte a Szula folyónál.

A torkok egy része letelepedett a Rosz folyónál és a kijevi fejedelmek szolgálatába állt. A terület központja **Torcsezk** városa volt (ma Kagarlik).

Felerősödött a szükségessége annak, hogy Kijev segítségét kérjék, amikor a Volga és a Don vidékéről a sztyepei legelőkre erősebb törzs vetett szemet – a kunok (egyéb megnevezéssel kumanok vagy kipcsakok), akik könyörtelenül mészárolták ellenfeleiket. A kun támadások miatt leállt Rusz-Ukrajna és a Tmutorokanyi fejedelemség egyesülésének folyamata, valamint lezárták a Bizánc felé vezető kereskedelmi útvonalat is.

A XII. század közepén a torkok a kun hordák és más nomád népek maradványaival együtt létrehozták a **karakalpak** (kara kalpak – fekete fejedő) szövetséget. A kijevi fejedelem vazallusaiként védelmezték Rusz-Ukrajna déli határait, részt vettek a belharcokban a kijevi fejedelmek oldalán.

A torkok megsemmisültek a mongol hódítás idején a XIII. század első harmadában.

4. A kunok (polovecek). A torkokkal egyidejűleg jelentek meg a történelemben a kunok. Ez a nép mély nyomokat hagyott nemcsak Rusz-Ukrajna, hanem más kelet- és dél-európai, afrikai, kis-ázsiai országok történelmében is.

A „polovec” nem önmegnevezés volt, hanem Rusz-Ukrajnában nevezték őket így. A ruszok évkönyvei először **1055-ben** említik őket, amikor Blus kánnal az élen békét kötöttek Rusz-Ukrajnával, és már 1061-ben „első ízben támadtak a polovecek haddal Rusz földje ellen... Ez volt az első gonosztette a pogányoknak, az istentelen ellenségnek.” A krónika összesen 46 Rusz-Ukrajna elleni nagy támadásról ad hírt a közel 200 éves együttélés időszakában.

Az első csatákat a kunok ellen a ruszok fejedelmei elveszítették. Hosszú béke után kitört a nagy háború 1093–1117-ben, amelyben a ruszok fejedelmei győzelmet arattak. Sikerük záloga volt, hogy összefogtak és támadó taktikát választottak. Táboruk és családjaik védelme megfosztotta a kunokat a mozgékonyaságuktól és elősegítette a ruszok fejedelmeinek győzelmét.

A ruszok és a kunok kapcsolatainak új fejezete vette kezdetét, amikor a kunok többször is részt vettek a ruszok fejedelmeinek beháborúiban, amely újult erővel lángolt fel a XII. század második felében, valamint dinasztikus kapcsolatok is születtek. A két ellenséges tábor – a Monomahovicsok és Olegovicsok kíméletlen harcot folytattak egymás ellen. A Monomahovicsok oldalán harcoltak „saját pogányaik” – a karakalpakok. Az Olegovicsok a kunokra támaszkodtak.

Torkok – a közép-ázsiai szkíták (szittyák) és masszagéták eltörökösödött leszármazottai, a mai türkmének, azerbajdzsánok és törökök közeli rokonai. A torkok Észak-Türkmenisztán és Délnyugat-Kazahsztán hatalmas sztyeppéin éltek, amiért ezt a területet Guz sztyeppének kezdték nevezni.

Karakalpakok. Kortárs rekonstrukció

Karakalpakok (török „kara kalpak” – fekete fejedő) – nomád török népek maradványaiból – berendejek, torkok, besenyők és mások – valamikor 1146 előtt összeállt önálló szövetség. Az összefogásra az szolgálta az okot, hogy megvédjék magukat a kun hordáktól.

Kunok. Miniatúra a Radziwiłł krónikából

Kun sisak arcvédővel

Kun lakósátor. Kortárs rekonstrukció

A középkori európai szerzők a **poloveceket** kunoknak (vagy kumánoknak) nevezték. Az arab és a perzsa történészek a IX–X. századokban emlegették a kimeket, valamint a kipcsakokat. Török eredetű nép élt a Kimek Kánságban, amelynek népessége a X. században zömmel kimekből és kipcsakokból állt, akik az Irtis folyó és a Kaszpi-tenger közötti, a tajgától a kazahsztáni pusztákig terjedő területen éltek. A X–XI. század határán a kipcsakok kiváltak a Kimek Kánságból, és önállósították magukat. Már a XI. század közepén a korábban Guz sztyeppének nevezett területet Kipcsak sztyeppének (Desti Kipcsak) nevezték.

A XII. század második felében a helyzet a sztyeppén megváltozott. A kun társadalomban megindult Volodimir Monomah által szétvert törzsek egyesülése. Megerősödtek a kunok keleti csoportjai, amelyek központja a Donyec folyónál volt. A donyeci kunok között megjelent egy vezér – **Koncsak kán**, aki egyesítette a kun területeket.

1172-ben kitört a háború a kunok és a ruszok fejedelmei között, amely 20 évig tartott. Koncsak kán **1176-ban** szétverte a ruszok fejedelmeinek seregét Rosztovec mellett. Ez volt a kunok utolsó nagy győzelme. Néhány évvel később Szvjatoszlav Vszevolodovics kijevi fejedelem több sikeres hadjáratot vezetett a sztyeppére, s nagy vereséget okozott Koncsak kánnak.

Ennek a háborúnak ismert eseménye volt Igor Szvjatoszlavics novgorod-sziverszki fejedelem 1185-ös hadjárata, amelyet az „Ének Igor hadáról” című eposz örökített meg. Igor legyőzése után a kunok szinte teljesen felhagytak a Rusz-Ukrajna elleni támadásokkal, megelégedtek azzal, hogy időnként részt vettek a halicsi-volhíniai fejedelmek belharcában (a hadjáratok évei: 1202, 1208, 1219, 1226, 1235). 1234-ben a nomádok utoljára támadtak Kijevre (Izjaszlav fejedelem seregében). A XIII. század elején a kunok egy része felvette a kereszténységet. A kunok beleolvadtak Rusz-Ukrajna lakosságába.

A XIII. század első felében a kunok, akárcsak a ruszok fejedelmei, súlyos vereséget szenvedtek a mongolokkal folytatott harcokban.

A kunok története azonban ezzel nem ért véget. Jelentős részük Magyarországon és Bulgáriában telepedett le, ahol jelentős szerepet töltöttek be ezen országok életében. Ezen országok uralkodói között is voltak kunok.

A mongol hódítás befolyással volt a kun népre. A kunok egy része a távoli mongoli sztyeppékre – a Volga középső folyásához, Volgai Bulgáriába húzódott, másik része a Volga alsó folyásához. A kunok nagyobb része nem hagyta el szálásterületét a mongol hódítás ellenére sem.

A mongolok győzelme a kunok fölött ahhoz vezetett, hogy a keleti piacok tele lettek kun rabokkal. A muszlim országok a török rabokat (mamelukokat) nagyon értékelték bátorságukért, ezért gyakran vált belőlük az uralkodó személyes testőrségének tagja. Egyiptomban a mameluk-kunok magukhoz ragadták a hatalmat és önálló dinasztiaát alapítottak, amelyik 1811-ig állt fenn. A mamelukok irányítása alatt az egyiptomi gazdaság és kultúra virágzott.

A kelet-európai síkságon maradt kun lakosság fokozatosan összeolvadt a mongolokkal. A kunoknak szerepe volt a krími tatár nép kialakulásában is.

A ruszok fejedelmei és a kun kánok nem csak harcoltak egymással, hanem szoros dinasztikus kapcsolatokat is fenntartottak. A druzsinák tagjai és a bojárok is szívesen háza-

Elsőként Bölcs Jaroszlav fia, Vszevolod került rokonságba a kunokkal. 1068-ban feleségül vette a kun kán lányát, Poloveci Annát. Fia, Volodimir Vszevolodovics Monomah egész életében harcolt a kunokkal, azonban neki is a harmadik felesége kun nő volt, és két fiát is kun lányokkal házasította össze: 1108-ban Georgijt (Jurij Dolgorukij, Moszkva leendő alapítója) – Aepa (Ayuub) kán lányával, és 1117-ben Andrij Dobrijt (Volinszkij) – Tugorkan unokájával. A kun szépségek a ruszok számos fejedelmének lettek az anyjai és a nagyanyjai. Jurij Dolgorukijnak a kun hercegnőtől 12 fia született, közte Andrij Bogoljubszkij. Kun felesége volt Igor Szvjatoszlavics halicsi fejedelem fiának, Volodimir Igorovicsnak (Koncsak kán lányát vette el), Rurik Rosztiszlavics kijevi fejedelemnek (Beluk kán lánya). Danilo Romanovics fejedelem felesége Kötöny kán lánya volt, fiát pedig Tehak kán lányával házasította össze.

Bölcs Jaroszlav unokája, Volodimir Monomah másodunokatestvére a csernyihivi és tmutorokanyi fejedelem, Oleg Szvjatoszlavics Oszoluk kán lányát vette feleségül és négy fiúk született. Az ő unokája volt Igor Szvjatoszlavics fejedelem, az „Ének Igor hadáról” főhőse, aki fiatal éveiben a „pogányokkal” együtt részt vett a kijevi pogromban 1169-ben. Maga Igor Szvjatoszlavics Jurij Dolgorukij unokáját (Jaroszlav Oszmomiszl lányát) vette feleségül, a híres Jaroszlavnát, akinek a nagyapja Aepa kán volt.

Amint látjuk, a ruszok fejedelmeinek vérében nem csak varég, hanem kun vér is folyt. Ezért számos háború és rajtaütés, amiről a krónikák beszámolnak, nem volt más, mint rokonok közti vitarendezés.

Csornuhinói madonna.
A kun kőbabák szabadtéri múzeuma Luhanszkban.

A leglátványosabb emlékek, amelyek a kunokról ránk maradtak az ukrán területeken, a **kun kőbabák**. A történészek mind a mai napig vitatkoznak a kőbabák rendeltetését illetően. Egyes feltételezések szerint őrizték a holtakat és védelmezték az élőket. Érdekes, hogy a kun kőbabák – nem feltétlenül kőből készült asszonyalakok. Számos babának férfi arca van. A török nyelvekben a „baba” szó a „babal” – ősapa szóból ered. A kun kőbabák megvédene az elhunytak szellemeitől. Az élők és a holtak világa között a közvetítő a különleges képességekkel rendelkező férfi – a sámán volt, aki rendkívüli szerepet töltött be a kun társadalomban.

Kun kőbabák – kőszobrok, amelyeket a kurgánokra – a kun előkelőségek temetkezési helyére – állítottak.

sodtak a kunokkal. Még korábban Rusz-Ukrajna katonai előjárói török klánokkal kerültek rokonságba. A történészek értékelése szerint Rusz föld déli része nemesi családjainak közel fele rendelkezett török gyökerekkel.

5. Bizánci birtokok a Krímen a X–XIII. századokban. Bizánc uralma a Krímen a Boszporoszra (az egykori Boszporoszi Királyságra) és Herszónra, valamint annak környékére terjedt ki. A Krím sztyepei részeit a nomádok uralták. A Krím bizánci területein a legfőbb foglalatosság a földművelés és az állattartás volt.

A X. század végén a **Boszporosz** a ruszok fejedelmeinek kezére került és a **Tmutorokanyi fejedelemség** nevet kapta, amelyik az Európát a Kelettel összekötő nagy kereskedelmi útvonal mentén terült el. A ruszok kormányzása alatt a boszporosziak folytatták hagyományos foglalkozásaikat.

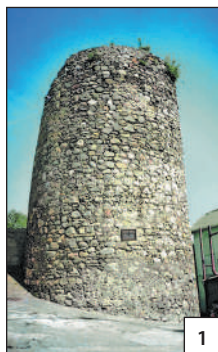
1094-ben Boszporosz ismét Bizánc fennhatósága alá került. A Tmutorokanyi fejedelemség eltűnt Európa térképéről. A XII. század elejétől Boszporosz névlegesen a Trapezunti Császársághoz tartozott, a XIV. század elején pedig genovai gyarmat lett Vospro néven, amely 1475-ig állt fenn.

Herszón a X–XIII. századok folyamán a Krím-félsziget legnagyobb városa volt. A történészek számításai szerint

Bosporosz a VI. század elején, I. Jusztinianusz császár idején került bizánci fennhatóság alá. A császár helyi képviselője a comes (vagy dux) volt. A Boszporoszi Királyság függősége a Bizánci Birodalomtól abban fejeződött ki, hogy tengeri természetbeni adót kellett fizetnie – hajókat és tengeri felszereléseket kellett szállítania. Ugyanakkor a boszporosziak a herszóniakkal együtt, eltérően a birodalom többi lakosától, nem fizettek földadót. Boszporosz volt a legfontosabb helyszín, ahol Konstantinápoly a nomádoktól megvette a szőrméket. A boszporoszi városokban fejlődtek a kézművészeknek azok az ágai, amelyek a nomádok által igényelt termékeket állították elő. A VII. század végétől a Fekete-tenger északi partvidéke a Kazár Birodalom fennhatósága alá került. Boszporoszban a kánt helytartó (tudun) képviselte. Ugyanakkor Bizánc sem vesztette el befolyását. Katonai célokra a bizánciak elkezdtek kitermelni a kőolajat a Tamany-félszigeten, Boszporosz pedig az a kikötő volt, amelyen keresztül elszállították a nyersanyagot a „görögtűzhöz”.

Genovai erőd Szudák városában. Mai látkép

A bizánci erőd, Aluston (ma Alusta) maradványai a Krímen, amelyet I. Jusztinianusz bizánci császár idején építettek (1) és az erőd rekonstrukciója (2)

mintegy 5 ezer lakosa lehetett. A város központjában volt a piactér, amelyet templomok és a díszes középületek vettek körül. A város főutcája 6 méter széles volt.

Formálisan a bizánci császárok az **1239-es** mongol hódításig megőrizték hatalmukat a Krím tengerparti részein. A mongolok 1277. évi és 1278. évi hadjáratai következtében Herszón, Szudák és néhány más város elpusztult. A területekre a Genovai Köztársaság terjesztette ki befolyását, kereskedelmi gyarmatokat alapított a Földközi- és a Fekete-tenger partvidékén. A Fekete-tengeren a legfontosabb kikötőváros Caffa (Kaffa, Feodoszija) volt. A genovaiak 1475-ig maradtak itt.

A Krím déli partvidéke a X–XII. századokban bizánci befolyás alatt állt, a hegyvidéki és az előhegyi területeken élő gótok és alánok (szarmaták) megőrizték törzsi függetlenségüket. Ezek a törzsek szövetségre léptek Bizánccal, védelmezték Herszönt a sztyeppei nomádoktól. A krími előhegyek gót-alán-görög keverék lakossága a herszóni téma (katonai és közigazgatási területegység Bizánccban) stratégiája (katonai parancsnok) irányítása alatt állt, görög nyelven beszélt és keresztény volt.

Miután 1204-ben a keresztések feldúlták Konstantinápolyt, a Gotthiai Fejedelemség (Gotthia) vagy **Theodóroi Fejedelemség** (a fővárosról: Theodoro vagy Feodoro), amelyet a XII. század végén alapítottak, önállóvá vált.

Ibn al-Aszír arab történetíró Szudák városáról

Ez a kipcsakok városa, ahonnan az áruikat beszerzik, mivel a Kazár (Fekete) tenger partján fekszik, s itt kikötnek a ruhákat szállító hajók; az árut eladják, a pénzen rabokat, prémeket és más tárgyakat vesznek...

Mit tudat velünk az arab szerző Szudák városáról?

Egyetértesz-e azzal, hogy... Miért?

- A mai Ukrajna déli részének sztyepei területeit a X. században – a XIII. század első felében nomád török népek lakták, akik a nomádok hagyományos gazdálkodását folytatták, rablóhadjáratokat indítottak Rusz-Ukrajna és a többi szomszédos állam ellen. Az uralkodó törzsek, egymást váltva, a besenyők, a torkok és a kunok voltak.
- A torkok és a kunok törzsei belefolytak Rusz-Ukrajna politikai, gazdasági és társadalmi életébe.
- A X–XIII. századokban a Krím a kereszténység terjesztésének egyik központja volt, fontos kereskedelmi útvonalak keresztezték itt egymást a világ négy égtája felől. Ennek köszönhetően a nagyhatalmak igyekeztek befolyást szerezni a területen.

Kérdések és feladatok

- ◆ **1. Ellenőrizték, mennyire sikerült elsajátítani a paragrafusban foglalt tananyagot a „Hat kérdés” című játék segítségével. Játékszabályok.** A tanulók csapatokat alkotnak. Minden csapatnak meghatározott idő alatt össze kell állítaniuk hat kérdést a paragrafus alapján. Az a csapat nyer, amelyik a legtöbb kérdést teszi fel (a kérdések nem ismétlődhetnek).
- ▲ **2.** Melyek voltak a Fekete-tenger partvidékének sztyepein élő népek életének legfontosabb eseményei a X–XIII. századokban? **3.** Milyen kapcsolatban álltak egymással a kijevi fejedelmek és a kunok? **4.** Nevezzék meg a kijevi hercegek és a kunok kapcsolatát. **5.** Véleményetek szerint a nomádok miért játszottak fontos szerepet Rusz-Ukrajna, Bulgária, Magyarország életében, ugyanakkor nem maradtak meg etnikai csoportként? **6.** Hasonlítsátok össze a besenyők és a kunok Rusz-Ukrajna elleni támadásait, soroljátok fel a közös és eltérő vonásokat a következő vázlat alapján: **1)** cél, **2)** nagyságrend, **3)** következmények.
- ✦ **7. Osztályszintű foglalkozás.** Állíthatjuk-e, hogy a XIII. század elejére a kunok Rusz-Ukrajna lakosságának részévé váltak? **8.** Mutassátok meg a térképen: **1)** a besenyők és a kunok Rusz-Ukrajna elleni támadásainak útvonalait; **2)** a Kípcsak sztyepe területét; **3)** a karakalpakok szállásterületét; **4)** a ruszok fejedelmei és a nomádok közötti nagy csaták helyszíneit. **9. Foglalkozás párban.** Vitassátok meg, milyen szerepet játszott a Krím a Fekete-tenger partvidékének eseményeiben a X–XIII. századokban.
- ★ **10. Kiscsoportos foglalkozás.** Készítsetek előadást (prezentációt) a következő témákban: **1)** Kun kőbabák – Rusz-Ukrajna történelmi emlékei; **2)** A Krím a X–XIII. századokban. **11.** A nomádoknak Rusz-Ukrajna történelmében betöltött szerepéről a történész, Mihajlo Hruszevszkij azt írta, hogy „passzív módon ugyan, de közvetítették a nomád hullámok a távoli kultúrák kulturális és technikai vívmányait”. A nomádok mely szerepére hívja fel a figyelmet a történész? **12.** Olvassátok el a következő krónika-részletet, és határozzátok meg, milyen támadási taktikát alkalmaztak a besenyők: „Rajtaütésük az olyan volt – mintha villám csapott volna le. Amikor támadnak, gyorsabbak a hangnál, az üldözőknek nem adnak lehetőséget, hogy halljanak róluk... Visszavonulásuk egyszerre súlyos és könnyű: súlyos a hatalmas mennyiségű zsákmánytól, és könnyű, mert sebesen vonultak vissza...”.

Fontos dátumok

- 915 – 1036** – a Fekete-tenger partvidékének sztyeppéit a besenyők uralták.
- 1055** – a torkok vereséget szenvedtek Vszevolod Jaroszlavics kijevi fejedelemtől, ezután Rusz-Ukrajna fejedelmeinek szolgálatába álltak.
- 1055 – 1239** – a Fekete-tenger partvidékének sztyeppéit a kunok uralták.

Gyakorlati foglalkozások a III. fejezet alapján

Összefoglalás a III. fejezet alapján

Tesztek a III. fejezet tananyaga alapján

1. változat

2. változat

IV. fejezet. A Rutén Királyság (Halicsi-Volhíniai Állam)

15. §. A Halicsi-Volhíniai Állam létrejötte

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETÉK: Miért egyesült egy államba a Halicsi fejedelemség és a Volhíniai fejedelemség; milyen szerepet játszott Roman Msztyiszlavics Ukrajna történelmében; miért kellett Roman Msztyiszlavics fiainak hosszadalmas és véres küzdelmet folytatniuk az apai örökségért.

FELADATOK AZ ISMÉTLÉSHEZ: **1.** Mi a politikai decentralizáció? **2.** Mikor keletkezett a Halicsi fejedelemség és a Volhíniai fejedelemség? Milyen különbségek voltak közöttük?

Roman Msztyiszlavics.
Kortárs festmény

A Halicsi-Volhíniai Állam létrejöttében és felvirágzásában nagy szerepe volt a földrajzi elhelyezkedésének. Fontos kereskedelmi utak keresztezték és a portyázó nomád törzsek számára nehezen volt elérhető. A Kijevtől való nagy távolság gyengítette a központi hatalom befolyását. Az is fontos körülmény, hogy Halics (Galícia) és Volhínia (Voliny) egyesült erővel volt képes visszaverni a szomszédos Lengyelország és Magyarország támadásait, később pedig – a mongol-tatár hódítókat és a kereszties seregeket.

1. A Volhíniai és a Halicsi fejedelemségek egyesülése. A XII. század közepén a Halicsi fejedelemségben ismét kitört a belharc a bojárok és a fejedelem között. A bojároknak, akik gazdagodtak és erősödtek a megelőző években, nem volt inyükre az erős fejedelmi hatalom, ezért igyekeztek minden létező eszközzel lerázni. Ez a szembenállás a halicsi Rosztiszlavics-dinasztia gyengüléséhez vezetett. Utolsó képviselője a halicsi trónon Jaroszlav Oszmomiszl fia, **Volodimir (1187–1199)** volt.

Volodimir halála után **1199-ben** Halics területére lépett a volhíniai fejedelem, **Roman Msztyiszlavics (1199–1205)** serege, aki a halicsi trón egyik várományosa volt.

Ily módon egyesült a Halicsi és a Volhíniai fejedelemség **Halicsi-Volhíniai Állam** néven. Ennek az eseménynek nagy történelmi jelentősége volt, mivel az újonnan alakult állam igényt formált arra, hogy a Rusz egyesült délnyugati területeinek központja legyen.

2. A Halicsi-Volhíniai Állam Roman Msztyiszlavics uralkodása idején. Az új állam Roman Msztyiszlavics tevékenységének köszönhetően szinte azonnal tekintélyre tett szert úgy a ruszok fejedelemségei, mint a szomszédos államok között. Roman Msztyiszlavics bátor, szigorú és határozott ember volt. Már egészen fiatalon belemerült a politikai harcokba. **1168-ban** novgorodi fejedelem lett és apjával, Msztyiszlav volhíniai fejedelemmel együtt el tudta hárítani Andrij Bogoljubszkij volodimir-szuzdali fejedelem területi igényeit. Apja **1170-ben** bekövetkezett halála után Roman Msztyiszlavics elfoglalta a volhíniai trónt és meg is tudta védeni az erre vonatkozó igényét.

Halics elfoglalásával Roman áthelyezte rezidenciáját ide. Személyes hatalmának megszilárdítása érdekében kegyetlenül leszámolt azokkal, akik elégedetlenek voltak az uralkodásával. Kivégeztetett számos bojárt, mások elmenekültek. Saját

Roman Msztyiszlavics fogadja a pápai követeket.
Nyikolaj Nevrev festménye

Roman Msztyiszlavics fejedelem halála a zavihoszti csatában. Kortárs festmény

igazának alátámasztására Roman azt mondogatta: „Aki fél a méhcsípéstől, az nem eszik mézet”. A véres leszámolás után a többi bojár nem mert ellene lázadni. A hatalma megerősödését bizonyítja, hogy a krónikaíró Romant „**egész Rusz egyeduralkodójának**” nevezte.

Állama megszilárdítása érdekében Roman Msztyiszlavics kitolta annak határait, hadjáratot szervezett a litvánok, a kunok, a lengyelek ellen. Követeit és kereskedőit fogadták Konstantinápolyban, Németország, Lengyelország, Magyarország városaiban. Fontos esemény volt a fejedelem politikájában Kijevnek az államához csatolása 1202-ben. A kijeviek tárt kapukkal fogadták a fejedelemet.

Roman Msztyiszlavics uralma alá került a Halicsi, a Volhíniai, a Kijevi, a Perejaszlavi és a Turov-Pinszki fejedelemség. Állama nagyobb kiterjedésű volt, mint a Szent Római Birodalom. Kijev megszerzése után „nagyfejedelemnek” hívta magát, ám lemondott a római pápa által felajánlott királyi címről. Egyes kutatók véleménye szerint a Halicsi-Volhíniai Állam volt az első valóban ukrán állam.

A fejedelem aktív külpolitikája arra is kiterjedt, hogy beleavatkozott a római pápák híveinek (guelfek) és a német-római császárok (ghibellinek) közötti harcba, az utóbbiak oldalán. 1205-ben Németországba tartott, amikor Zawichost városánál Roman Msztyiszlavics váratlanul beleütközött I. (Fehér) Leszek krakkói fejedelem seregébe. A csatában Roman életét vesztette. Az eseményről egy francia krónika a következőképpen számolt be: „A Rusz Roman nevű királya, elhagyva állama területét, Lengyelországon át Szászországba tartott... Isten akaratából megölte két testvér, Leszek és Konrád lengyel fejedelmek a Visztula folyónál.”

? Milyen hatással volt a fejedelem halála az állam további sorsára?

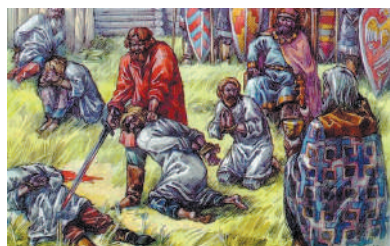
Roman Msztyiszlavics nevéhez kötődik a javaslat a „jó rend” bevezetésére Rusz-Ukrajnában. Javasolta, hogy vessenek véget a belharcoknak, amelyek gyengítik az államot és a kunok könnyű zsákmányává teszik. A „jó rend” legfőbb feltétele, hogy a nagyfejedelem halála esetén a hat legnagyobb hatalmú fejedelem – a halicsi, a szuzdali, a csernyihivi, a szmolenszki, a polocki és a rjazanyi – válassza meg az új nagyfejedelmet. A fejedelmek kötelezzék magukat, hogy nem támadnak egymás ellen, a fogadalom megszegése esetén pedig a sértett fél oldalára állnak. A fejedelemségek széttagolódásának megakadályozására Roman javasolta, hogy a fejedelmi trón a legidősebb fiúra szálljon, s ne pedig felosztásra kerüljön a fejedelemség területe az összes fiú között. A javaslatok megvitatására fejedelmi gyűlést tervezett összehívni. A fejedelmek azonban különböző okokra hivatkozva kihúzták magukat a részvétel alól.

Halicsi-Volhíniai
Állam a XIII. század
első felében. Térkép

Halicsi bojárok gyűrűi
a XIV. századból

Halicsi bojárok kivégzése. Mihail
Gorelik festménye

Volodiszlav Kormilcsics bojár,
1213–1214-ben – halicsi fejedelem.
Zenovij Carik rajza

A fejedelem váratlan halála megakadályozta tervei megvalósítását. Az általa megteremtett Halicsi-Volhíniai Állam széthullott.

3. Roma Msztyiszlavics fiainak küzdelme a Halicsi-Volhíniai Állam újjáélesztéséért. Roman Msztyiszlavics nagyfejedelem örökségéért a ruszok Magyarországon és Lengyelországban élő fejedelmei is harcba szálltak. A legfőbb erő, amelyik az egységes fejedelemség szétrombolására törekedett, a halicsi bojárság volt, akik arra törekedtek, hogy megakadályozzák a fejedelmi hatalom megerősödését. Roman Msztyiszlavics fiai, **Danilo** és **Vaszilko** kiskorúságát kihasználva, a halicsi bojárok Jaroszlav Oszmomiszl unokáit, Igor Szvjatoszlavics fiait – Romant, Szvjatoszlavot és Rosztyiszlavot hívták meg a trónra.

Az Igorovicsok azonban valós hatalmat követeltek. Válaszul a bojárok lázadást készítettek elő. Közben a magyar király megindult seregével Halics ellen és a bojárok segítségével elfoglalta. Az Igorovicsokat elfogták, a lakosság kénytelen volt elviselni az erőszakoskodásokat. A magyar katonaság önkénye felháborította az embereket, és fellázkodtak ellenük.

Az Igorovicsoknak sikerült megszökniük a fogságból és visszatértek a trónra. Hatalmukat visszanyerve, kegyetlen bosszút álltak a bojárokon.

Azonban ez nem segítette az Igorovicsokat abban, hogy megerősítsék a trónt. Az életben maradt bojárok **Volodiszlav Kormilcsics** vezetésével a magyar királyhoz fordultak, hogy engedjék el velük a jog szerinti fejedelmet, Danilót és nyújtsanak katonai segítséget az Igorovicsok ellen. A király támogatásával hatalmas sereg indult Halicsba, amelyik harc nélkül elfogadta fejedelemmé Roman leszármazottját. Ily módon **1211-ben** Danilo visszatért az apai trónra, néhány évvel korábban Vaszilko testvérének és anyjának, Annának pedig sikerült megerősíteni a hatalmukat Volhíniában – Beresztva (Breszt) és Belz városában.

A fejedelem és a halicsi bojárok szembenállása azonban nem csillapodott. Erejük bizonyítása érdekében a bojárok nagy pénzen kiváltották a magyar fogságból az Igorovicsokat és Halics lakossága szemé láttára kivégezték őket. A középkori Ukrajna történelmében ez volt az egyetlen olyan eset, amikor a vazallusok nyilvánosan kivégezték hűbérurukat (szuzerain).

Danilo és az anyja nem voltak hajlandók alávétetni magukat a bojári önkénynek. Anna és gyermekei ismét menekülni kényszerültek. A bojárok vezetője, Volodiszlav Kormilcsics 1213-ban arra vetemedett, hogy fejedelemmé nyilvánította magát. Az első alkalom volt, hogy olyan emberből lett fejedelem, aki nem tartozott egyik fejedelmi dinasztiahoz sem.

A ruszok fejedelmei felháborodtak a bojár merészségén. A magyarok és a lengyelek elhatározták, hogy kihasználják a lehetőséget. Az uralkodók megegyeztek egymással a Halicsi-

Halicsi Danilo győzelme a keresztesek fölött Drohiczyn alatt 1238-ban. Sztaniszlav Szervetnik festménye

? Milyen szerepe volt ennek a győzelemnek a Halicsi-Volhíniai Állam fejlődésében?

Volhíniai Állam felosztásáról. Az **1214-es szepesi megállapodás** szerint a magyar király ötéves fiát, Kálmánt összeházasítják a lengyel király hároméves lányával, Solomeával, és Kálmánt a halicsi királyság királyává kiáltják ki. Feltétel volt továbbá, hogy a halicsi pravoszláv egyház lépjen unióra a katolikus egyházal.

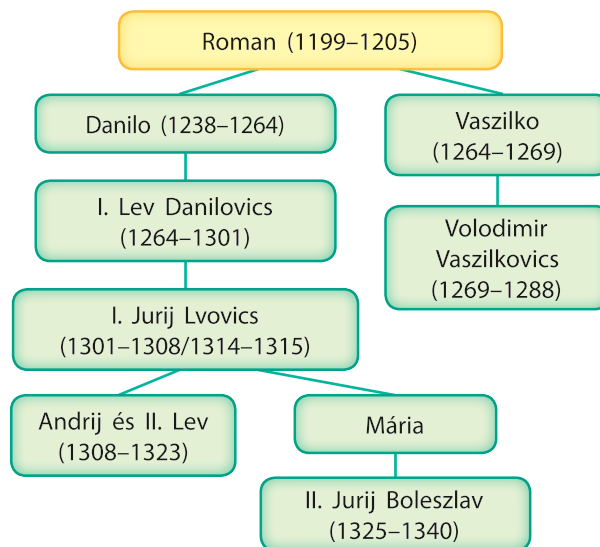
A szepesi megállapodás rövid életűnek bizonyult. A felek között nézeteltérések támadtak, amit kihasznált Danilo. Apósával, Msztyiszlav Udatnijjal, akit meghívtak a halicsi trónra, felszabadította Halicsot és minden területet, amit megszálltak a lengyelek. 1221-ben Msztyiszlav Udatnij, aki az egyik kijevi részfejedelemség fejedelmei közül származott, korábban pedig Novgorod fejedelme volt, megvetette a lábát Halicsban, Danilo pedig – Volhíniában. Azonban a béke a fejedelmek között nem tartott sokáig. Msztyiszlav hitt a halicsi bojárok rágalmainak és 1228-ban a Halicsi fejedelemséget a magyar király fiára, Kálmánra hagyta, aki a második lányának volt a férje. Danilo ezzel nem tudott megbékélni, akinek a magyarokkal folytatott tíz éves háborúskodás után végre sikerült visszaszereznie a halicsi trónt. Volhíniát öcsére, Vaszilkóra hagyta, aki minden fontos kérdésben Danilóval közösen döntött.

1238-ban Danilo Romanovics **Drohiczyn** alatt szétverte a teuton lovagokat, akik betörték a fejedelemségébe. A krónika szerint Danilo a csata előtt kijelentette: „Hazánkat nem birtokolhatják a krzyżek (lengyel krzyż – kereszt; keresztesek).”

1239 végén Danilo elfoglalta Kijevet, ezzel befejezve apja birtokainak helyreállítását. «

Ily módon Roman két fia, Danilo és Vaszilko csak 40 évnyi kegyetlen háborúskodás után tudták újjáéleszteni apjuk államának egységét. Az állam fővárosává Danilo az újonnan épített Holm városát tette meg, hogy ne függjön a halicsi bojároktól.

A HALICSI-VOLHÍNIAI FEJEDELMEK DINASZTIÁJA

Danilo Romanovics király vára Holm városában (ma Lengyelország – Chelm). Kortárs rekonstrukció

Danilo Romanovics bevonul Kijevbe. Miniatura egy krónikából

Fontos dátumok

1199 – Roman Msztyiszlavics hadjárata Halics ellen.

A Volhíniai és a Halicsi fejedelemségek egyesítése egy közös államba.

1205 – Roman Msztyiszlavics halála.

1206–1238 – Roman Msztyiszlavics fiainak harca a Halicsi-Volhíniai Állam újjáélesztéséért.

1213 – Volodiszlav Kormilcsics bojár halicsi fejedelemmé nyilvánítja magát.

1214 – a szepesi megállapodás a magyar és a lengyel király között a Halicsi-Volhíniai Állam egymás közötti felosztásáról.

1238 – Danilo Romanovics elfoglalja a halicsi trónt.

1239 – Danilo fejedelem hatalma alá kerül Kijev. A Halicsi-Volhíniai Állam újjáéled.

Halicsi harcosok.
Kortárs rekonstrukció

Egyetértesz-e azzal, hogy... Miért?

- 1199-ben egyesült a Halicsi és a Volhíniai fejedelemség Roman Msztyiszlavics volhíniai fejedelem vezetésével. Ezzel az egyesüléssel új állam jött létre, amely évszázadokig jelentős szereplője volt a közép- és kelet-európai történelemnek.
- Roman Msztyiszlavics halála megszakította az államépítés folyamatát.
- Roman Msztyiszlavics fiai, Danilo és Vaszilko idővel legyőzték a bojárok ellenállását és gátat vetettek a szomszédos államok beavatkozásának, újjáélesztve ezzel apjuk örökségét.

Kérdések és feladatok

- ◆ **1. Ellenőrizték, mennyire sikerült elsajátítani a paragrafusban foglalt tananyagot a „Találjátok ki a hőst/hősnőt” című játékkal. Játékszabályok.** A játékvezető az időszakból kiválaszt egy személyiséget, felírja a nevét egy lapra és borítékba teszi. A tanulók meghatározott számú (mondjuk tíz) kérdést tehetnek fel, hogy kitalálják, kiről van szó. A játékvezető csak „igen”, „nem” vagy „talán” válaszokat adhat.
- ▲ **2. Hogyan hozta létre a Halicsi-Volhíniai Államot Roman Msztyiszlavics? Mely területeket sikerült még államához csatolnia Roman Msztyiszlavicsnak? 3. Soroljátok fel az egyesülés alapvető okait. Miért éppen a volhíniai, és nem a halicsi fejedelem egyesítette a fejedelemségeket? 4. 1025-ben Roman Msztyiszlavics állama szét hullott. Milyen előzmények után sikerült visszatérnie a trónra Danilo és Vaszilko Romanovicsnak? 5. Milyen politikát folytatott Roman Msztyiszlavics a Halicsi-Volhíniai Állam létrejötte után?**
- ◆ **6. Osztályszintű foglalkozás.** Mi volt az oka annak, hogy kegyetlen és hosszadalmas harc folyt Roman Msztyiszlavics örökségének újjáélesztéséért? Miért kellett Roman Msztyiszlavics fiainak bizonygatniuk jogosultságukat az apai örökségre? 7. Készítsetek előadást a következő vázlat alapján: **1)** a Halicsi és a Volhíniai fejedelemségek egyesítése; **2)** Roman Msztyiszlavics uralkodása 1199–1205-ben; **3)** Roman fiainak harca az apai örökség újjáélesztéséért.
- 8. Foglalkozás párban.** Miért a Halicsi fejedelemségben történt meg az az egyetlen eset Rusz-Ukrajnában, hogy egy bojár kiáltotta ki magát fejedelemnek? 9. Soroljátok fel azokat a tényezőket, amelyek elősegítették a Halicsi-Volhíniai Állam erősödését, illetve gyengülését. A válaszokat foglaljátok táblázatba. **10.** Mutassátok meg a térképen: **1)** a Halicsi-Volhíniai Államot Roman Msztyiszlavics idejében; **2)** azokat az országokat, amelyek igyekeztek megszerezni a területeit.
- ★ **11. Kiscsoportos foglalkozás.** Alkossatok történelmi portrét Roman Msztyiszlavicsról. A csoportban minden tanuló önállóan dolgozzon, majd vitassák meg munkájuk eredményét. **12.** A Halicsi-Volhíniai Államot lehet-e az első valóban ukrán államnak tekinteni?

16. §. A mongolok hadjáratai a Rusz ellen. A ruszok fejedelemségeinek betagolása a Mongol Birodalomba (Arany Hordába)

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETÉK: mikor került sor a Rusz elleni első mongol hadjáratra és miben rejlik a Kalka folyó menti csata tragédiája; mi a mongol hódítás és milyen következményekkel járt; hogyan jött létre az Arany Horda; ki a „baszszak”; mi a „jarlik”, az „ulusz”.

FELADATOK AZ ISMÉTLÉSHEZ: **1.** A mai ukrán területeken milyen fejedelemségek voltak a mongol-tatár hódítás előtt? **2.** Melyik fejedelemség volt a legerősebb? **3.** Mely területek kerültek Danilo Romanovics uralma alá 1239-re?

1. A mongolok első hadjárata a Rusz ellen. A Kalka menti csata. A XIII. század elején a mongol sztyeppéken **Dzsingisz kán** hatalmas birodalmat alapított, amely az 1207–1222 közötti időszakban meghódította Dél-Szibériát, Észak-Kínát, Közép-Ázsiát és a Kaukázusontúlt.

A Kaukázuson való átkelést 30 ezres sereg hajtotta végre Dzsingisz kán két legtapasztaltabb hadvezére – **Dzsebe** és **Szubotáj** vezetésével.

1222-ben a mongol sereg átkelt a kaukázusi hegyeken és elérte a kunok területeit. A kun kánok serege a Donyec folyónál ütközött meg a mongolokkal, ám vereséget szenvedett. A mongolok a Krím felé fordultak és elfoglalták a velencei erődöt, Szudákot.

Eközben a halicsi fejedelem, **Msztyiszlav Udatnij** apósa, Kötöny kán segítségért fordult a ruszok fejedelmeihez: „Ha nem segítetek nekünk, akkor bennünket ma, titeket pedig holnap mészárolnak le.” A Kijevben megtartott fejedelmi gyűlésen úgy döntöttek, hogy a kun sztyeppéken ütköznek meg a mongolokkal. A kijevi, a halicsi, a volhíniai, a csernyigovi, a szmolenszki, a kurszki, a trubicsevi és a putyivli fejedelmek csatlakoztak a hadjáratához. Csak a volodimir-szuzdáli fejedelem mondott nemet.

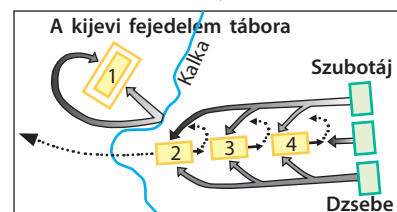
1223. május 31-én (más források szerint – június 16-án) a ruszok és a kunok serege a **Kalka folyónál** (ma – Kalcsik, a Kalmiusz mellékfolyója, amely az Azovi-tengerbe torkollik) találkozott a mongolokkal. A ruszok és a kunok serege először meghátrálásra kényszerítette a mongolokat, akik átkeltek a folyó túlsó partjára.

A fejedelmek között azonban nem volt egyetértés. Msztyiszlav Udatnij, dicsőségre törekedve, anélkül bocsátkozott csatába, hogy erről egyeztetett volna a többi fejedellemmel. Így Danilo Romanovics druzsinája és a kunok átkeltek a Kalkán és megtámadták a mongolokat, akik a nehéz fegyverzetű druzsina elől meghátráltak. A kunok azonban nem bírták ki a mongol ellentámadást és menekülni kezdték.

Dzsingisz kán. Kínai középkori rajz

A KALKAI CSATA VÁZLATA 1223. május 31.

- A kijevi fejedelem tábora**
- 1 – Kijevi Msztyiszlav serege
 - 2 – Csernyihivi Msztyiszlav serege
 - 3 – Danilo Romanovics volhíniai fejedelem és Msztyiszlav Udatnij halicsi fejedelem serege
 - 4 – Jarun kun vezér serege
- A mongol had
 - A ruszok és a kunok seregének bekerítése és megsemmisítése

A kalkai csatában a legkeményebb ellenállást a mongolokkal szemben Msztyiszlav kijevi nagyfejedelem tanúsította, aki érkezett megerősített tábor kialakítani. A mongolok három napon keresztül próbálták elfoglalni, ám hiába. Ekkor cselhez folyamodtak, megígérték a bekerített seregnek, hogy váltságdíj fejében elengedik őket. Msztyiszlav hitt az ígéretnek. Ám amint a ruszok fejedelmei letették a fegyvert, a mongolok „azonnal levágták az embereket, a fejedelmeket lenyomták, deszkát tettek rájuk, és azon táncoltak”.

A nyugatra tartó mongol hadban a mongolokon kívül a meghódított népek képviselői is harcoltak. Köztük voltak a **tatárok** is. A ruszok krónikái a mongolokat ezen a néven, tehát tatárokként emlegették. A mongolokat gyakran tatároknak nevezték az európai krónikák is.

1238 március végén a mongolok fő erői elérték a Kozelszk nevű kisvárost a Csernyihivi fejedelemségben. Batu hét héten keresztül próbálta megtörni a városlakók ellenállását. Csak az ostromgépek bevetése után sikerült a mongoloknak a falakon belülre kerülni. Az utolsó védők éjjel kiszöktek az égő városból és életük árán megölték 4 ezer mongolt és megsemmisítették az ostromgépeket. Az elkeseredett ellenállás miatt a mongolok Kozelszket „gonosz városnak” nevezték.

A csata során Danilo megsérült, ám képes volt megszervezni a visszavonulást és seregének hazatérését. A többi fejedelmet a mongolok egyenként legyőzték.

A kalkai csatában meghalt hat fejedelem, és csak minden tizedik katona élte túl. A krónika szerint „a ruszok fejedelmei olyan vereséget szenvedtek, mint még soha”.

A mongol had lerombolt néhány kisebb várost és visszatért a sztyeppére.

2. Mongol dúlás az északkeleti fejedelemségekben. Tízéves szünet után a mongolok folytatják útjukat nyugat felé. A nagy nyugati hadjáratot **Batu kán**, Dzsingisz kán unokája vezette.

A mongolok első csapását 1237-ben a Rjazanyi fejedelemség szenvedte el. Batu már a határnál szétverte a fejedelem druzsináját, és ostrom alá vette Rjazanyt. A város lakói hat napig álltak ellen, azonban tehetetlenek voltak a mongol ostromgépekkel szemben, amelyeket kínai mesterek segítségével építettek.

A mongolok következő áldozata a Volodimir-Szuzdali fejedelemség volt, amelynek meglehetősen erős serege volt. Ám Jurij Vszevolodovics fejedelem nem tudta kihasználni a lehetőséget. A fejedelem által összegyűjtött sereget a mongolok a **Szity folyónál** bekerítették és legyilkolták a fejedellemmel együtt. A fejedelemség többi városa a mongoloknak könnyű zsákmány volt.

Azután a mongolok dél felé, a sztyeppe irányába fordultak, váratlanul megszakítva a Novgorod elleni hadjáratot. **1238-ban** Batu legyőzte Kötöny kun kánt is, majd megindult Magyarország ellen.

3. A Perejaszlavi és a Csernyihivi fejedelemségek bukása. **1239** telén a mongolok a Perejaszlavi és a Csernyihivi fejedelemségek felé vették az irányt. Könnyedén felmorzsolták a nomádok ellen a Perejaszlavi fejedelemség határán épített védelmi vonalat, és a főváros alá érkeztek.

Perejaszlav jól megerősített város volt. A város védelmét a természeti környezet is segítette – a Trubezs és az Alta folyók, valamint a köztük levő árok. A városvédők élére Szimeon püspök állt. Az elkeseredett védekezés ellenére, 1239. március 3-án a város elesett. A krónika tanúsága szerint az ellenség a várost „kopjával vette be, legyilkoltak mindenkit, Mihály arkangyal templomát lerombolták... És a püspököt, a nagytiszteletű Szimeont, megölték”.

Ősszel Csernyihiv alá értek, Msztyiszlav Glibovics fejedelem a város falai alatt szembeszállt a mongolokkal, ám vereséget szenvedett. A fejedelem a druzsina maradékával elmenekült, a várost pedig kifosztották és felgyújtották a mongolok. Ezután Batu lerombolta Gluhov, Putyivl, Vir, Rilszk és egyéb városokat.

Az év végén a mongol had Kijevhez érkezett, de nem kezdett bele az ostromba, hanem visszafordult a sztyeppére. Ugyanabban az évben a mongolok betörték a Krímbe, elfoglalták annak keleti részét, megadóztatták Szudak városát.

4. Kijev védelme. Mongol hódítás a Halicsi-Volhíniai Államban. 1240. szeptember 5-én Batu Kijev falai alá érkezett és körbevette a várost. A mongolok megtudták, hogy a Ljadszki-kapunál a leggyengébb a fal, ezért oda összpontosították a faltörő gépeiket, és „lőtték szünet nélkül éjjel-nappal”.

November 19-én sikerült keresztültörni a falat. A mongolok megkezdték az ostromot. Elfoglalták a „Jaroszlav városa” részt, ám tovább haladni nem tudtak. A lélegzetvételnél szünetet kihasználva, a kijeviek Dmitro hadvezér vezetésével „Volodimir városánál” új védvonalat emeltek. Ám december 6-án a mongoloknak mégiscsak sikerült elérniük a Tized templomot. Ismét bevetették az ostromgépeket, Batu hadai bevették a kőfalakat, melyek maradványai alatt halálukat lelték az utolsó védők.

Kijev bevételével Batu előtt megnyílt az út Nyugat felé. Ugyanakkor a mongolok meglepetésére ellenállásba ütköztek Koljadzsín, Danyilov, Kremenec és más erődvárosoknál. Koljadzsint csak csellel sikerült bevenni, hosszú ostrom után. A többiek kitarítottak. Erre Batu megváltoztatta a taktikáját. Hadseregét több erős egységre osztotta, amelyeket szétküldött Halics és Volhínia területére, útjukban mindent elpusztítva. A volhíniai erőrendszeren keresztüljutva, 1241 elején Batu főerői ostrom alá vették Volodimirt, majd – Zvenyigorodot, Halicsot, Rajkit, Izjaszlavot stb. Csak Holm és a hegyi erődök tudtak ellenállni.

Időközben Danilo Romanovics fejedelem sikertelenül próbálta rávenni Magyarországot és Lengyelországot királyait a közös fellépésre a mongolok ellen. Az utóbbiak abban reménykedtek, hogy a hódítás elkerüli őket. Batu azonban átkelt a Kárpátok hágóin, betört Magyarországra és Lengyelországba és megsemmisítő csapást mért rájuk. Ezután a mongol had az Adriai-tenger irányába fordult, felperzselte Zágrábot és elpusztította Dalmáciát. A hódítást az időjárási viszonyok akadályozták.

1242-ben a mongolok visszatértek a Fekete-tenger és a Kaszpi-tenger mellékének sztyeppéihez. A mongolok Ögödej nagykán halála miatt fordultak meg, de a valódi okok ennél összetettebbek voltak: Batunak nem volt elég ereje, hogy engedelmességre bírja az összes legyőzött népet, akik nem békéltek meg helyzetükkel.

5. A mongol hódítás következményei. Batu hadjárata nem a nomádok szokásos rablóhadjárata volt, melyet korábban számos alkalommal megtapasztalt a Rusz. A mongolok nemcsak

A mongol hódítás a Ruszban. Térkép

Kijev védelme a mongoloktól. Viktor Satalin festménye

Plano Carpini itáliai utazó 1246-os kijevi látogatásáról

Amikor mentünk az utcákon, megszámlálhatatlan emberi koponyát és csontot láttunk heverni, nagy város volt és sok lakóval; mostanra azonban majdnem teljesen elpusztult, legfeljebb 200 épület maradt épen, az embereket súlyos rabságban tartják. (A hódítás előtt a városban 9 ezer udvar volt és 50 ezer ember lakta.)

1. A mongol hódítás után hány évvel járt Kijevben a római pápa követe?
2. Milyen mértékű pusztítást tapasztalt a követ?
3. Mi volt a következménye Kijev elfoglalásának?

Az Arany Horda igája –

hagyományosan így nevezik a keleti szláv területeken a XIII–XV. századi mongol-tatár uralmat, amely Batu kán hódítását követte.

Baszkakok – az Arany Horda kánjának helytartói, akik nyilvántartották a népességet és beszedték az adót.

Jarlik (oklevél) – az Arany Horda kánjainak oklevele, amely jogot adott a fejedelemség vagy valamely terület kormányzására.

A mongol-tatár uralom sajátossága volt, hogy a ruszok földjeit nem csatolták az Arany Hordához (egyes kivételektől eltekintve).

A Rusz területén nem volt állandó mongol-tatár közigazgatás.

A mongolok megtúrták a kereszténységet és a pravoszláv papságot.

Az Arany Horda oklevele (jarlik)

meggazdagodni akartak, hanem meghódítani és függőségben tartani, Dzsingisz leszármazottai által irányított birodalmukhoz csatolni a fejedelemségeket, és állandó adót fizettetni velük.

A hódítás következményei katasztrofálisak voltak a ruszok fejedelemségei számára. 74 városból 49-et leromboltak, ezekből 14 már sohasem épült újjá, faluk lettek. A mongol-tatár uralom első ötven évében nem épült egyetlen új város sem, a kőépítészet hagyományát pedig csak 100 évvel később folytatták. Számos kézműves mesterség szükségtelessé vált, elveszett az ékszerkészítő mesterek tudása (rekeszománc, granuláció, fekete mintázás). Egyes területek elnéptelenedtek, csökkent a vetőterület, hanyatlott a kereskedelem.

6. Az Arany Horda megalakulása. Mongol-tatár uralom az ukrán területeken. 1242-ben a hadjáratból visszatérve a mongolok a Kaszpi-tenger és a Fekete-tenger melléki sztyeppéken állapodtak meg. Itt hozták létre államukat – az **Arany Hordát**, melynek főváros Szaraj volt (szeráj – palota szóból).

Kezdetben az Arany Horda a Mongol Birodalom részbirodalma – **ulusza** volt. A Mongol Birodalom fővárosa Karakorum volt (a mai Mongólia területén), ahol a nagykán élt. A XIII. század 60-as éveiben az Arany Horda függetlenedett a karakorumi nagykanoktól.

Batu hadjárata után a Kijevi, a Csernyihivi, a Perejaszlavi fejedelemségek az **Arany Horda igájába** kerültek. A meghódított területeken a mongolok követelték, hogy a népek „nekik adják mindennek a tizedét – az embereknek is és a vagyonnak is”. Ezenkívül ekeadót, vámot, udvar utáni adót szedtek, el kellett tartani a kán követeit. A bevételek mértékének megállapítása érdekében a mongolok összeírták a lakosságot és a tulajdont. Az első ilyen összeírásra az ukrán területeken 1245–1246 fordulóján került sor. Ezenkívül a XIII. század 50-es éveitől az ukrán területeken a mongolok bevezették a baszkak-rendszert. A **baszkakok** (helytartók) katonaság kíséretében bejárták birtokaikat, beszedték az adót és felügyelték ezeket a területeket. Azokon a területeken, ahol a mongolok megőrizték a fejedelmi uralmat, a fejedelem szedte be az adót, majd elküldte az Arany Hordába. Ehhez a fejedelemnek **jarlikot** kellett kapnia – engedélyt az uralkodásra.

A Kijevi, a Perejaszlavi és a Csernyihivi fejedelemségek területének egy része az Arany Horda közvetlen kötelékébe került, s mongol közigazgatási egységekre – **tyma** – tagolták. A Kijevtől délre eső területeket **Tatár földnek** kezdték el nevezni. Ezeken a területeken mongolok és helyi lakosok is éltek.

A mongol hódítás pusztításai ellenére a Rusz területeinek fejlődése nem rekedt meg. A lakosság fokozatosan újjáépítette a városokat és ismét gazdálkodni kezdett. Miután 1362-ben a Szinya Voda folyónál legyőzték a mongol hadat, a Rusz felszabadult a megszállás alól.

Egyetértesz-e azzal, hogy... Miért?

- 1237–1241 között a rusz fejedelemségek a pusztító mongol hódítás áldozatául estek. A ruszok fejedelemségei nem fogtak össze, ez okozta a vesztüket.
- A sztyeppéken letelepedve a mongolok megalapították az Arany Horda nevű államot, amely a hatalmas Mongol Birodalom része lett.
- A ruszok fejedelemségei hosszú időre mongol uralom alá kerültek. Ez lelassította és új irányba terelte a fejlődésüket.

Fontos dátumok

- 1223. május 31.** – a kalkai csata.
1237–1241 – mongol hódítás a Ruszban.
1239 – a mongolok elpusztítják a Perejaszlvi és a Csernyihivi fejedelemségeket.
1240 vége – Kijev védelme.
1240–1241 – a mongolok elpusztították a Kijevi fejedelemséget és a Halicsi-Volhíniai Államot.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték, mennyire sikerült elsajátítani a paragrafusban foglalt tananyagot a „Találjátok meg a térképen” című játékkal. **Játékszabályok.** A tanulók három csapatot alkotnak. Az első csapat (két tanuló) felír egy papírra 12 földrajzi helynevet, melyek meghatározott történelmi eseményhez kötődnek (jelen esetben a mongol-tatár hódításhoz). A helyet megnevezni nem lehet, de néhány jellemző vonását is le kell írni a lapra. A második csapat (két tanuló) meghatározott időn belül (földrajzi helyenként 10 másodperc) megkeresi ezeket a helyeket a falitérképen. A harmadik, szakértő csoport (két tanuló) ellenőrzi, hogy helyesen hajtotta-e végre a feladatot az első két csapat.
2. Hogyan reagáltak a ruszok fejedelmek, amikor a mongolok először megjelentek a Rusz határainál? 3. A kalkai vereség miért nem ösztönözte a fejedelmeket, hogy megerősítsék fejedelemségeik védelmét? 4. Miért váltottak taktikát a mongolok, amikor a Halicsi-Volhíniai Állam területére léptek? 5. Mi volt a sajátossága a Kijevi, a Perejaszlvi és a Csernyihivi fejedelemségek mongol uralom alá kerülésének? 6. Miért nem csatolták a mongolok az államukhoz az összes fejedelemséget és nem számolták fel a fejedelmi hatalmat? 7. **Kiscsoportos foglalkozás.** A ruszok fejedelmek miért szenvedtek vereséget a mongol hódítókkal szemben?
8. **Osztályszintű foglalkozás.** Miben különbözött a mongol hódítás a nomádok hadjárataitól, amelyeket a Rusz a megelőző századokban szenvedett el? 9. Készítetek kronológiai táblázatot „Mongol hódítás a Ruszban” címmel.
10. Készítetek előadást az északkeleti fejedelemségek elleni mongol hódításról és annak következményeiről. 11. Kijev és a többi város lakói miért szálltak szembe Batuval még a biztos vereség tudatában is? Indokoljátok meg a választ. 12. **Foglalkozás párban.** Bizonyítsátok, hogy a Kijevi fejedelemség és a Halicsi-Volhíniai Állam lakossága hősiesen védekezett.

Az Arany Horda fővárosa – Szaraj – kezdetben a mongol uralkodó sátoztábor volt. Idővel azonban megjelentek az állandó épületek, melyek által a hely várossá növekedett. A város központja mintegy 10 km²-en terült el, körülötte kúriák épültek, újabb 20 km²-en. A város soknemzetiségű lakossága 75 ezer főre tehető. A mongolokon kívül éltek itt szlávok, kunok, alánok, cserkeszek, bolgárok stb. Minden etnikai csoport saját városnegyedben lakott. Különböző negyedekben laktak a különböző kézműves iparok képviselői is. A palotákat és a középületeket kizárólag égetett téglából építették, a szegény emberek házeit nyers téglából és fából. A városnak volt csatornahálózata és vízellátó rendszere, egyes épületekben pedig – központi fűtés volt. A XIV. századig a városnak nem voltak katonai védelmet szolgáló épületei.

17. §. A Rutén Királyság (Halicsi-Volhíniai Állam) a felemelkedés és a stabilizálódás időszakában (a XIII. század második fele)

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETIEK: mikor és milyen körülmények között szerveződött újjá a Halicsi-Volhíniai Állam, amely a mongol hódítás áldozatául esett; hogyan alakultak a Halicsi-Volhíniai Állam és az Arany Horda kapcsolatai; milyen bel- és külpolitikát folytatott Danilo Romanovics.

FELADATOK AZ ISMÉTLÉSHEZ: 1. Ki és mikor alapította a Halicsi-Volhíniai Államot? 2. Melyik évben szerezte vissza Danilo Romanovics az apai örökséget? 3. Milyen következményei voltak Batu betörésének a Halicsi-Volhíniai Államba?

Danilo Romanovics.
Viaszbábu. Kortárs rekonstrukció

1. A Halicsi-Volhíniai Állam újjáélesztése. A mongol hódítás jelentős károkat okozott Halicsnak (Galícia) és Volhíniának (Voliny), de ezek korántsem voltak olyan katasztrofálisak, mint Perejaszlav, Kijev és Csernyihiv esetében. Ezek a területek nem kerültek az Arany Horda kötelékébe. A városok és a gazdálkodás gyorsan helyreállt, azonban a Halicsi-Volhíniai Állam, amely éppen csak visszaszerezte egységét a hódítás küszöbén, ismét darabokban volt. Danilo és Vaszilko Romanovicsnak ismét szembe kellett szállniuk a bojárokkal és megvédeni az állami irányításhoz való jogukat a csernyihivi fejedelem, Mihajlo Vszevolodovics fiával, Rosztyiszlavval folytatott csatákban.

A nehéz helyzetben Danilo államférfiúi képességekről tett tanúbizonyságot. Először megregulázta a bojárokat, akik Rosztyiszlavot támogatták. Később szembefordult magával a trónkövetelővel, aki Magyarország és Lengyelország katonai segítségére támaszkodott.

A döntő csatára a szembenálló felek között **1245. augusztus 17-én** került sor **Jaroszlav** mellett, ahol Danilo és fivére, Vaszilko fényes győzelmet arattak. Ezzel a győzelemmel lezárultak a Halicsi-Volhíniai Állam egységéért folytatott végeláthatatlan harcok.

Halicsi Danilo Jaroszlav alatt.
Anatolij Telenik festménye

Az 1245. augusztus 17-i jaroslavi csatában Danilo Romanovics valódi hadvezéri tehetségről tett tanúbizonyságot. Úgy helyezte el seregeit, hogy szándékosan gyengítette a középső pozíciókat. Ez lehetővé tette, hogy csapdába csalja a magyar sereget és Rosztyiszlav druzsináját, és oldalról bekerítse válogatott lovasságával. A csata során Danilo az élvonalban harcolt és személyesen szerezte meg Füle (File) bán zászlaját, összetépte, ezzel jelezte a teljes és végleges győzelmét. Elfogták Füle bánt és Floriant, a lengyel sereg vezérét, valamint számos, Danilóval ellenséges bojárt. Csak Rosztyiszlavnak sikerült elmenekülnie. Először Lengyelországban rejtőzködött, majd véglegesen Magyarországon telepedett le.

2. Harc a mongol fennhatóság ellen. Megerősítve hatalmát, Danilo Romanovicsnak ismét szembe kellett néznie a mongol veszedelemmel. A halicsi krónika szerint Danilo elgondolkodott, majd a következőket mondta: „Nem adom el a fél hazámat, hanem magam megyek Batuhoz!”

Batu tisztelte a bátor és a méltóságukból nem adó embereket. Noha Danilonak el kellett ismernie a mongol kán főhatóságát, ám meglehetősen enyhe feltételekkel. A fejedelem egyetlen kötelezettsége az volt, hogy támogassa Batu kán hadjáratait. Danilo azonban ezt is tehernek érezte („Ó, a tatár megtiszteltetés minden rossznak legrosszabbja!”).

Danilo engedett a büszkeségéből és ezzel megőrizte az állam egységét, nem engedte a mongol baszkakokat a földjére, volt ideje felkészülni a Horda elleni háborúra.

Danilo legfőbb szövetségeseinek a ruszok fejedelmeit tartotta, akik elégedetlenek voltak a kán hatalmával. Egyikük a volodimir-szuzdali fejedelem, Andrij Jaroszlavics volt. A Hordától független politikát folytatott, szövetségre lépett Danilóval, feleségül vette a lányát.

Azonban ez a szövetség nem vezetett a várt eredményhez. A mongolok váratlanul rátámadtak a Volodimir-Szuzdali fejedelemségre. Andrij Jaroszlavics Svédországba menekült.

Szövetségese elvesztése ellenére Danilo nem hagyott fel azzal a törekvéssel, hogy megszabaduljon a Horda hatalmától. A fejedelem nagy figyelmet fordított a városok megerősítésére. Átszervezte a sereget, átvette a nyugati és a keleti világ legjobb hagyományait. A fejedelmi válogatott nehézlovasság fegyverzetét lecserélték a nyugat-európai lovagok fegyverzetének mintájára. Könnyűlovasságot is szervezett, amely íjakkal és szablyákkal volt felfegyverkezve, mint a mongolok.

Hosszú tárgyalások után megállapodást kötött IV. Ince római pápával. A pápa **1253-ban** Lengyelország, Csehország, Morvaország, Szerbia és Pomeránia keresztényeit keresztes hadjáratra szólította fel a mongolok ellen és királyi koronát küldött Danilónak, bízva abban, hogy Róma befolyása alá vonhatja a Halicsi-Volhíniai Állam pravoszláv metropolitáját. Ugyanebben az évben Danilo Romanovics Drohiczynban minden pompa nélkül megkoronáztatta magát, és állama ettől kezdve a **Rutén Királyság** (Regnum Ruthenorum) lett.

A mongolokkal való konfliktust közelebb hozta a bolohovi földekért (a Déli-Bug, a Teterev és a Szlucs folyók felső folyásánál) folytatott harc, amely terület a Hordához tartozott. **1254–1255-ben** Danilo király serege betört a bolohovi földekre és elfoglalta annak területét. Megkísérelte Kijev elfoglalását is.

Eközben az Arany Horda élén váltás történt. Batu halála után Berke lett az új kán, aki egyik helytartóját, **Kurumist** elindította Danilo ellen. A mongolok azonban nem tudták bevenni Volodimirt és Luckot. Kurumis visszatért a sztyeppére. Ez volt a ruszok fejedelmeinek első sikere a mongolok ellen.

A ruszok fejedelmei a Hordában.
Kortárs rajz

Halicsi bojár a XIII. században nyugat-európai fegyverzetben és bizánci sisakban.
Igor Dzisz rekonstrukciója

Danilo Romanovics koronája.
Kortárs rekonstrukció

Halicsi Danilo fogadja a követeket. Petro Andrusziv festménye

Kurumis. Jelenet a „Danilo – Halics fejedelme” című filmből. Rendező Jaroszlav Lupij

? Nézzétek meg a festményt és próbáljátok meg rekonstruálni, feltételezhetően miről beszélgetett Danilo Romanovics a követekkel.

A krónikáiról találoán jellemezte Danilót: „Jó, bátor és bölcs fejedelem volt, aki sok várost, és templomot épített... testvérszeretete Vaszilko fivére iránt szintén dicsőségére vált.”

A Halicsi-Volhíniai Állam a XIII. század második – a XIV. század első felében. Térkép

Lev Danilovics fejedelem portréja. Luka Dolinszkij festménye. XVIII. század

1258 nyarán Berke kán hatalmas serege a tapasztalt vezér, **Burundáj** irányításával megindult a Halicsi-Volhíniai Állam ellen, aki a megfélemlítésre alapozta a taktikáját. Meghívta Danilót és Vaszilkot, hogy erősítsék meg elkötelezettségüket a Hordának azzal, hogy együtt vesznek részt a Litvánia elleni hadjáratban. A testvérek, mivel nem volt lehetőségük a tényleges ellenállásra, beleegyeztek.

A Litvánia elleni hadjárat különösen kegyetlen volt. Réműlettel töltötte el a Rusz, Litvánia és Lengyelország lakosságát. Az erődemonstráció után Burundáj kijelentette: „Ha a szövetségeseim vagytok, romboljátok le városaitokat.” A mongolok dúlásának képtelenség volt ellenállni, az engedelmesség bizonyítására Danyilov, Sztjizsok, Lemberg (Lviv), Kamjanec, Luck erődjét elbontották, Volodimir erődjét pedig felgyújtották. Csak Holm (Chełm) tagadta meg az engedelmséget a mongoloknak és visszavertek minden támadást a város ellen. A feldühödött Burundáj minden haragját Lengyelországra zúdította, ahol hatalmas pusztításokat végzett.

Burundáj cselekedetei keresztülhúzták Danilo minden tervét, és kénytelen volt mindent előről kezdeni. Ám az évek nem múltak el nyomtalanul: a fejedelem gyakran betegeskedett és már nem volt képes hatékonyan cselekedni terveivel valóra váltása érdekében. **1264-ben** meghalt. A történelemben **Halicsi Danilo** néven került be, mivel tevékenységének zöme Halicszhoz kötődik.

3. Lev Danilovics és Volodimir Vaszilkovics. Danilo halála után a Halicsi-Volhíniai Állam egyetlen uralkodója fivére, **Vaszilko** (1264–1269) lett.

Azonban azok a birtokok, amelyek korábban Danilóé voltak, három fia – Lev, Msztyiszlav és Svarn között lettek megosztva. Lev Danilovics kapta Halicsot és Przemyszl, Msztyiszlav – Terebovlját (Trembowla), Luckot és Dubnót, Svarné lett – Bełz, Chełm, Drogicsin, a Fekete Rusz és a „cserveni városok”. Vaszilko halála után Volhíniát fia, Volodimir Vaszilkovics

örökölte. A Romanovicsok azonban összehangolt külpolitikát folytattak, különösen Litvániával, Lengyelországgal és az Arany Hordával kapcsolatban.

Az összes Romanovics között a legenergikusabb és legharciasabb **I. Lev (1264–1301)** fejedelmet tartották. A korabeli Kelet-Európában az egyik magáról a legtöbbet hallható politikus volt. A fejedelem azonban nem mindig cselekedett mérlegelten, következetesen és az állam érdekében, amiért az **Őrütl** melléknevet kapta.

Feldühödve azon, hogy Vaišelga litván nagyfejedelem nem neki, hanem öccsének, Svarnnak adta át a hatalmat Litvániában, Lev megölte Vaišelgát, amivel lehetetlenné tette Litvánia és a Rusz egyesítését a Romanovicsok uralma alatt.

Lev Danilovics hosszú uralkodása alatt szinte folyamatosan háborúban állt a szomszédjaival. 1279-ben Lev Danilovics beleavatkozott a Kis-Lengyelországért (Małopolska) folytatott harcokba, ahol a fejedelem halála után nem maradt örökös. A helyi előkelőségek azonban nem támogatták, ezért csak Lublint tudta államához csatolni. A fejedelem kisebb-nagyobb sikerének tekinthető, hogy Magyarországtól elhódította a mai Kárpátalja egy részét Munkács várával.

Külpolitikájában Lev Danilovics többször a mongol kánok hatalmára támaszkodott.

A folytonos háborúskodás miatt Lev Danilovics birtokai hanyatlásnak indultak. Csak élete vége felé kezdett el gazdasági ügyekkel foglalkozni, többek között örményeket telepített Lembergbe, hogy újjászervezzék a kereskedelmet.

Lev Danilovics éles ellentéte volt a volhíniai fejedelem, **Volodimir Vaszilkovics (1269–1288)**. Birtokait felvirágoztatta. Növekedtek a városok, fejlődött a kereskedelem és a kézműipar. A fejedelem támogatásával templomok, kolostorok épültek, krónikákat írtak.

A szomszédok mint bölcs és igazságos fejedelmet tisztelték Volodimirt. A külpolitikában a diplomáciát helyezte előtérbe.

Az egyik krónikában az 1279-es évvel kapcsolatban a következő bejegyzést találjuk: „A jatvingok követeket küldtek Volodimirhoz, akik a következőket mondták: »Urunk, Volodimir fejedelem! Az összes jatving nevében jöttünk hozzád... Uram, ne hagyd, hogy éhen haljunk, segíts bennünket az élelmezésben.« Volodimir... gabonát küldött nekik, pedig az ő birtokain is szűkében volt a kenyér.” Ezt a tettet nem lehet eléggé értékelni, merthogy a ruszok és a jatvingok közel háromszáz éven keresztül egymás ellen harcoltak, és ezúttal pedig a jatvingok annak a területnek a fejedelméhez fordultak, amelyik a legtöbbet szenvedett a támadásaiktól.

1289-ben Volodimir trónját végrendelet alapján **Msztyiszlav Danilovics** örökölte. A Volhíniai fejedelemséget a maga Lucki fejedelemségéhez csatolta, és ezzel visszatartó erővé vált a lobbánékony Lev számára, akinek tekintettel kellett lennie testvére akaratára.

Danilo király legifjabb fia, **Svarn** Mindaugas litván nagyfejedelem lányát vette feleségül. 1267-ben Vaišelga litván nagyfejedelem neki adta át a hatalmat. Az így létrejött állam területe igen jelentős volt. **1267–1269** között ez volt Európa legnagyobb kiterjedésű állama, határai a Balti-tengertől a Fekete-tengerig, a Visztulától a Dnyeperig terjedtek. Sajnos, ez a felemelkedés rövid ideig tartott. 1269-ben Svarn váratlanul meghalt.

Volodimir Vaszilkovics.
Ikon. XX. század

Volodimir Vaszilkovics

a fejedelmek között azon kevesek egyike volt, akiről a krónikákban szóbeli portré maradt ránk: „Ez a méltóságos fejedelem, Volodimir magas termetű volt, széles vállú, szép arcú, göndör volt a haja. A szakállát lenyírta; kezei és lábai szépek voltak, hangja mély. A könyvek tartalmát magyarázta, mert filozófus volt, szelíd, alázatos, kedves, őszinte.”

Fontos dátumok

- 1245. augusztus 17.** – a jaroslavi csata.
1253 – Danilo Romanovics megkoronázása.
1254–1259 – a mongolok hadjáratai Kurumis és Burundáj vezetésével.
1264 – Danilo Romanovics király halálának éve.
1267–1269 – Svarn Danilovics uralkodása a Litván Nagyfejedelemségben.

Danilo király emlékműve Lembergben (Lviv). Alkotók Vaszil Jarics és Roman Romanovics

Msztjiszlav békeszerető és megfontolt politikusnak bizonyult. Uralkodásáról a krónikák a következőket jegyezték fel: „Békében élt a szomszédjaival: a németekkel, Litvániával. Megőrizte – a tatároktól, de a – ljahoktól [lengyelektől] és a litvánoktól is.”

Egyetértesz-e azzal, hogy... Miért?

- Danilo Romanovics és fivére, Vaszilko Romanovics uralkodása alatt virágzott a Halicsi-Volhíniai Állam.
- 1253-ban Danilo koronát kapott és országa a Rutén Királyság lett, Kelet-Európa egyik jelentős tényezője. Danilónak azonban nem sikerült megszabadulnia a mongol függőségtől.
- Danilo és Vaszilko utódai Idejében a Halicsi-Volhíniai Állam több fejedelemségből állt, de meg tudta őrizni egységét, az állam határait is sikerült kitolni.

Kérdések és feladatok

- ◆ **1.** Ellenőrizték, mennyire sikerült elsajátítani a paragrafusban foglalt tananyagot a „Folytassátok az elbeszélést” című játékkal. **Játékszabályok.** Két tanulónak kell folytatnia az alábbi elbeszéléseket. Minden tanulónak egy-egy mondatot kell hozzátenni. Az nyer, aki az utolsó mondatot mondja. **1)** A Rutén Királyság a felemelkedés időszakában... **2)** A mongol invázió után a Halicsi-Volhíniai Állam jelentős része romokban hevert. A legnagyobb veszteség Kijev volt...
- ▲ **2.** Milyen hatással volt a mongol invázió a Halicsi-Volhíniai Államra?
3. Milyen kapcsolatban állt Danilo Romanovics az Arany Hordával? Magyarazzátok meg Danilo szavait: „Ó, a tatár megtiszteltetés minden rossznak legrosszabbja!” **4.** Miért fogadta el Danilo Romanovics a koronát a római pápától? **5. Kiscsoportos foglalkozás.** Gondoljátok végig és vitassátok meg, hogy Danilo Romanovicsot lehet-e sikeres fejedelemnek tekinteni. Támasszátok alá véleményeteket. Danilo Romanovics győzelmei közül melyik volt a legfontosabb? **6.** Milyen következményekkel járt Lev Danilovics külpolitikája?
- ✦ **7. Osztályszintű foglalkozás.** Hogyan hatott a mongol fenyegetés a Halicsi-Volhíniai Állam fejlődésére a felívelés időszakában?
8. Mutassátok meg a térképen azokat a területeket, amelyeket Danilo Romanovics és Lev Danilovics a Halicsi-Volhíniai Államhoz csatolt. **9.** Állítsátok össze kronológiai rendben táblázatot a Halicsi-Volhíniai Állam felemelkedésének időszakáról. **10.** Táblázatos formában hasonlítsátok össze Roman Msztjiszlavics és Danilo Romanovics uralkodását. Emeljétek ki a közös és az eltérő vonásokat. **11.** Miben tért el Danilo Romanovics és Lev Danilovics külpolitikája?
- ★ **12. Foglalkozás párban.** Lehet-e egyértelműen állítani, hogy Danilo Romanovics halála után létezett az egységes Halicsi-Volhíniai Állam?

18. §. A Rutén Királyság (Halicsi-Volhíniai Állam) a fokozatos hanyatlás időszakában (a XIV. század első fele)

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETITEK: mi vezetett a Halicsi-Volhíniai Állam fokozatos hanyatlásához és a Romanovics-dinasztia kihalásához; milyen volt az utolsó halicsi-volhíniai fejedelem uralkodása; milyen okok vezettek a Halicsi-Volhíniai Állam megszűnéséhez; miről volt nevezetes Ljubart fejedelem volhíniai uralkodása.

FELADATOK AZ ISMÉTLÉSHEZ. 1. Melyik fejedelem idejében élte a Halicsi-Volhíniai Állam virágkorát? **2.** Milyen bel- és külpolitikát folytatott Danilo Romanovics? **3.** Soroljátok fel Danilo Romanovics örököseit. Politikájuk hogyan halott az állam további sorsára?

1. I. Jurij uralkodása. Andrij és II. Lev fejedelmek halála. Msztyiszlav és I. Lev Danilovics halála után Halics és Volhínia nagyobb részét **I. Jurij Lvovics (1301–1308 (1314–1315))** örökölte.

Jurij gyermekevei folyamatos hadjáratok és háborúk közepette teltek, amelyekben bátyjával, Levvel együtt részt vett. Önálló uralkodásának éveiben azonban többnyire béke volt. I. Jurij fővárosát Holmból Volodimirba helyezte át, ezzel együtt újra egyesítette Volhíniát és Halicsot, de ez már egy teljesen más Halicsi-Volhíniai Állam volt, mint Danilo idejében. I. Jurij kénytelen volt lemondani Drohiczynról és Beresztyárról (Breszt) Litvánia, Nyugat-Halicsról és Lublinról – Lengyelországgal, Kárpátaljáról – Magyarországgal javára.

Azonban, kihasználva az Arany Horda meggyengülését, amelyben belharcok dúltak, I. Jurij megszerezte Ponyizját (a későbbi Podólia), a Dnyeszter és a Déli-Bug torkolatáig kiterjesztette fejedelemségét, és megszabadult a mongol függőségtől. Baráti kapcsolatokban állt Lengyelországgal és a Teuton Lovagrenddel.

I. Jurijnak köszönhetően megalakult az önálló **Halicsi Pravoszláv Metropólia (1303)**, megerősítette hatalmát és az állam függetlenségét. A Halicsi Metropóliához tartozott a halicsi, a volhíniai, a lucki, a przemysli, a turovói, a chełmi püspökség.

I. Jurijt erre a lépésre az ösztönözte, hogy 1299-ben Kijev és az egész Rusz metropolitája Moszkvába költözött. Az első halicsi metropolita valószínűleg Nifont volt, a második – a ruszin Petro, aki később a konstantinápolyi pátriárka nyomására a Kljazma parti Volodimirba költözött.

I. Jurij halála után a Halicsi-Volhíniai Állam trónját fiai, **Andrij és II. Lev (1308–1323)** foglalták el, akiknek a titulusa a következő volt: „Isten kegyelméből egész Rusz föld, Halics és Volodimir fejedelmei”. Uralkodásukról nagyon

I. Jurij Lvovics.
Középkori rajz

Jan Długosz lengyel krónikaíró feljegyezte: „Jurij mozgékony és nemes ember volt, nagylelkű a szellem embereivel. Uralkodása alatt a Rusz élvezte a béke jótéteményeit és nagy jólétben élt.”

II. Lev pecsétje
a fejedelem ábrázolásával

II. Jurij Boleszlav.
Kortárs rajz

1340. április 6-án II. Jurij fejedelem Volodimirba érkezett. Másnap Jurij Liszj volodimiri herceg ünnepséget rendezett a fejedelem tiszteletére. Az ünnepség idején valaki mérget öntött a fejedelem borospoharába. A mérég olyan erős volt, hogy II. Jurij azonnal meghalt. A gáztett elkövetőjét nem találták meg.

keveset tudunk. Ismeretes, hogy **1316–1320** között és **1323-ban** a fivérek visszaverték a mongolok támadásait, és feltartották a litvánokat. Azonban az egyik csatában Andrij és II. Lev ismeretlen körülmények között életét veszítette. A Romanovics-dinasztia ezzel kihalt.

2. II. Jurij Boleszlav uralkodása. 1325 elején a halicsi-volhíniai trónt a mazóviai fejedelem és I. Jurij Lvovics lányának 14 éves fia, Bolesław Trojdenowic foglalta el. A fiú áttért a pravoszláv vallásra és a fejedelemség utolsó önálló ura lett **II. Jurij Boleszlav néven (1325–1340).**

Lengyel származása ellenére a fejedelem lengyelelles politikát folytatott. Ehhez szövetséget kötött Litvániával, feleségül vette Gediminas litván nagyfejedelem Eufemija nevű lányát, valamint a Teuton Lovagrenddel. Politikájában a másik fő iránynak a mongolokkal szembeni ellenállást tartotta.

Uralkodása idején véglegesen elveszítette Breszt, Podlasie és Ponyizja (Podólia) földjét.

Noha a külpolitikában a fejedelem ért el sikereket, a helyi urak nem támogatták különösebben a politikáját. A fejedelem szemére vetették, hogy túlzottan támogatja a városlakó idegeneket – cseheket és németeket, kegyes a katolikus papsággal, megkurtította a volhíniai urak jogait.

Annak érdekében, hogy eltávolítsa a hatalom közeléből az öntörvényű bojárokat, II. Jurij igyekezett megreformálni az államigazgatást. Így például, a bojár tanácsba csak azok a bojárok kerültek be, akik közvetlenül szolgáltak a fejedelemnek. Helyben a hatalmat megbízható helytartókra (palatinus) bízta, akik igazgatási, bíraskodási és katonai feladatokat láttak el.

II. Jurij újjáélesztette a Halicsi Pravoszláv Metropóliát. A metropolitia Teodor lett.

Azonban a bojárokkal folytatott küzdelem II. Jurij életébe került. 1340-ben megmérgezték.

3. Lengyelország, Magyarország és Litvánia harcai a Halicsi-Volhíniai Állam területeiért. II. Jurij hirtelen halála nem tette lehetővé az új dinasztia megerősödését a Halicsi-Volhíniai Államban. Még 1339-ben Lengyelország és Magyarország megegyezett abban, hogy közösen lépnek fel a Halicsi-Volhíniai Állam ellen. A fejedelem halála jeladás volt a beavatkozásra.

III. (Nagy) Kázmér lengyel király (1333–1370) már néhány nappal II. Jurij halála után megszállta Lemberget, magához vette a fejedelmi kincstárat, majd gyors ütemben elindult Volhínia irányába, elfoglalva Volodimirt. Azonban ezeket a területeket nem tudta megtartani. A halicsi bojárok **Dmitro Dergyko (Gyatyko)** vezetésével a mongolokhoz fordultak segítségért, Volhíniába pedig megindult egy erős litván sereg.

Ennek eredményeképpen III. Kázmér kénytelen volt elismerni a helyi bojár, Dmitro Degyko uralmát. A bojár a Rusz helytartójaként a volhíniai fejedelem, Ljubart, III. Kázmér és egyidejűleg I. (Nagy) Lajos magyar király vazallusának ismerte el magát.

Ez a helyzet azonban sokáig nem volt tartható. A bojár halála után III. Kázmér elfoglalta Halicstól Sanok tartományt, **1349-ben** pedig elfoglalta Lemberg, Bełz, Chełm, Bereztya (Breszt) és Volodimir városokat. A következő évben Volodimir, Bereztya, Bełz és Chełm a volhíniai fejedelem, Ljubart uralma alá került, akinek több előjoga volt a Halicsi-Volhíniai Állam trónjára. A lengyelek azonban ismét támadásba lendültek és az elvesztett területek egy részét sikeresen visszaszerezték.

Végül 1352-ben Lengyelország és Litvánia békét kötött: Halics Lengyelországé lett, Volhínia pedig Volodimir, Luck, Bełz, Chełm és Bereztya városokkal – Litvániáé. Ezt a felosztást megerősítették az **1366-os „örök békével”**, melynek eredményeképpen a lengyel állam területe másfélszeresére nőtt. A Halicsért folytatott harc azonban nem fejeződött be.

Az elfoglalt területeken a lengyel hatalom azonnal bevezette a lengyel jogrendet és kormányzást. Ezzel együtt erőltették a katolicizmust és akadályozták a pravoszláv egyház fejlődését. Már 1361-ben létrejött a katolikus érsekség Lemberg központtal. 1374-ben a konstantinápolyi pátriárka felszámolta a Halicsi Pravoszláv Metropóliát. A XIV. század végén a metropóliát újból felállították, a XV. század elején azonban ismételen felszámolták.

III. Kázmér halála után **1387-ben** dinasztikus megállapodás alapján Halics Lengyelországtól Magyarországhoz került. A „Halicsi Királyság” I. (Nagy) Lajos király személyes birtoka volt, aki a címek közé felvette „a Rusz királya” titulust is. A terület kormányzójává unokaöccsét, a sziléziai fejedelmet, Oppelni Lászlót nevezte ki. A „Halicsi Királyság” Magyarország vazallusa lett.

Az 1372–1378-ban és 1385–1387-ben Halicsot kormányzó Oppelni azonban igyekezett minél inkább függetlenedni. Saját maga alakította ki a kormányzás módját, saját címeres pénzt veretett, sőt, „a Rusz egyeduralkodójának” hívatta magát. Ám Oppelni tervei megvalósításában nem a helyi ukrán népre támaszkodott, hanem a betelepültekre – a lengyelekre, a németekre, a magyarokra; minden módon erősíteni igyekezett a katolicizmust.

Ez a politika hatalmát ingataggá tette, ami lehetővé tette Lengyelország számára, hogy I. Lajos halála után elfoglalja Halicsot. Ezt az tette lehetővé, hogy Lengyelország királynőjévé I. Lajos legifjabb lányát, **Hedviget** (Jadwiga) koronázták meg. A férje, **Jagello** (királyként: II. Ulászló), addig litván nagyfejedelem, az 1385-ös krevai unió értelmében társuralkodó lett.

III. (Nagy) Kázmér.
Jan Matejko festménye

Az ukrán területek
a XIV. század második
felében. Térkép

I. (Nagy) Lajos király.
Marcello Bacciarelli festménye

III. (Nagy) Kázmér katolikus székesegyházat alapít Lembergben. Jan Matejko festménye

Ljubart erődje Luckban. Mai látkép

Opelni László pecsétje

Ljubart Gediminovics fejedelem. Artūras Slapšys festménye

Az unió aláírásával Jagello (II. Ulászló) kötelezte magát, hogy „mindörökre egyesíti összes földjeit, litvánokat és ruszokat, a Lengyel Koronával”.

Ily módon 1772-ig Halics (Galícia) Lengyelország fennhatósága alatt volt.

4. Volhínia Ljubart fejedelemsége idején. Ljubart Gediminovics (Liubartas) (? – 1385) – Gediminas litván nagyfejedelem fia. Felvette a pravoszláv hitet és feleségül vette a halicsi és volhíniai fejedelem, Andrij Jurijovics lányát, Annát (Bucsa). A dinasztikus házasságnak köszönhetően a fivérek, Andrij Jurijovics és II. Lev Jurijovics halála után vőként megkapta Kelet-Halicsot és Luckot, és ezeken a területeken telepedett le.

II. Jurij Boleszlav halála után Ljubart lett az első számú várományosa a halicsi trónnak (anyai vonalon nagybátyja volt Boleszlavnak). Ám, mint már tudjátok, közel 40 évig kellett küzdenie jogai érvényesítéséért. Az 1366-os „örök béke” értelmében Ljubartnak Luck maradt. Volhínia többi területét Aleksander Koriatowic kapta meg, mint a lengyel király helytartója. Ljubart azonban nem akart megbékélni a helyzettel.

Kihasnálva III. Kázmér halálát és hogy Koriatowic elment a temetésére, könnyedén elfoglalta Volodimirt és lerombolta a lengyel várat. 1382-ben véres harcok után Ljubart visszaszerezte Halicsot. (Ljubart halála után azonban Halics ismét Lengyelországgé lett.)

A nehéz háborúzás és a nagy sikertelenségek ellenére Ljubart gondoskodott a kereskedelem fejlődéséről, Luckban erődöt építtetett, templomokat emeltetett, felépíttette Ljubart városát. A legfontosabb: uralkodása idején Volhínia rutén (ukrán) föld maradt.

Egyetértesz-e azzal, hogy... Miért?

- I. Jurij uralkodása idején a Rutén Királyság egyetlen kézben volt. Sikerült stabilizálnia az állam helyzetét. I. Jurij uralkodásának egyik legfőbb eredménye a Halicsi Pravoszláv Metropólia megalapítása volt (1303).
- A Romanovics-dinasztia kihalása után a Halicsi-Volhíniai Állam gyors hanyatlásnak indult. II. Jurij Boleszlav megmérgezése után új dinasztia nem tudott gyökeret verni. A legfőbb okok a bojár önkény és a szomszédos államok – Lengyelország, Magyarország és Litvánia agressziója.
- II. Jurij Boleszlav halála után Lengyelország, Magyarország és Litvánia súlyos harcokat vívott a halicsi-volhíniai területekért. Végül az 1366-os „örök béke” értelmében Halics Lengyelországhoz, Volhínia pedig – Litvániához került.
- A Litvániához tartozó Volhínia Ljubart fejedelem idején megőrizte rutén (ukrán) jellegét, míg Halicsban minden eszközzel irtották azt.

Kérdések és feladatok

- ◆ **1.** Ellenőrizték, mennyire sikerült elsajátítani a paragrafusban foglalt tananyagot a „Három mondat” című játékkal. **Játékszabályok.** A tanulónak a paragrafus tartalmát három mondatban kell összefoglalniuk. Az nyer, akinek ez a legrövidebb mondatokban sikerül úgy, hogy közben a tartalom nemvész el. A játékot írásban célszerű játszani.
- ▲ **2.** Melyek voltak a legfontosabb események a Halicsi-Volhíniai Államban a XIV. század első felében? **3.** Mely fejedelem kezdeményezésére alapították a Halicsi Pravoszláv Metropóliát? **4.** Miben különbözött I. Jurij Lvovics politikája apjától? **5.** Mi volt az összefüggés II. Jurij Boleszlav uralkodása alatti cselekedetei és tragikus halála között? **6.** Véleményetek szerint II. Jurij megmérgezése után a trónra miért nem tartott igényt senki az egykori Rusz-Ukrajna fejedelemségeiből? **7.** Mi volt az eredménye Ljubart Gediminovics uralkodásának Volhíniában?
- ✦ **8. Osztályszintű foglalkozás.** Melyik évben szűnt meg a Halicsi-Volhíniai Állam? **9.** Mutassátok meg a térképen, hogyan osztották fel egymás között Halicsi-Volhíniai Állam területeit. **10.** Írjatok vázlatot a következő fogalmazáshoz: „A Halicsi-Volhíniai Állam széthullásának okai”. **11.** Milyen szerepe volt Dmitro Degyónak a Halicsi-Volhíniai Állam széthullásában? **12.** Készítsetek táblázatot „A Halicsi-Volhíniai Állam bukásának okai” címmel. Vonjatok le következtetéseket.
- ★ **13. Kiscsoportos foglalkozás.** Volt-e esélye a Halicsi-Volhíniai Államnak a korabeli viszonyok között, hogy megőrizze függetlenségét? Indokoljátok meg a választ. **14.** A Romanovics-dinasztia kihalása után miért kezdődött harc a Rutén Királyságban a terület felosztásáért, és nem pedig egy új dinasztia alapításáért? Miért volt olyan fontos a szomszédos államoknak, hogy megszerezzék a halicsi-volhíniai örökséget?

Fontos dátumok

1301–1308 – I. Jurij Lvovics uralkodása.

1303 – az önálló Halicsi Pravoszláv Metropólia megalapítása.

1323 – Andrij és II. Lev fejedelmek halála; a Romanovics-dinasztia kihalása.

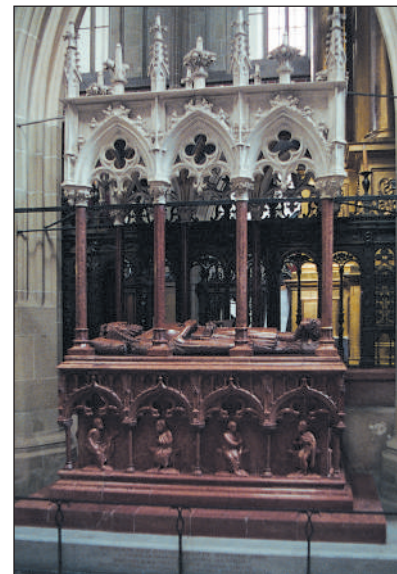
1325–1340 – II. Jurij Boleszlav uralkodása.

1325–1385 – Ljubart Gediminovics uralkodása Volhíniában.

1349 – Halicsot elfoglalja III. Kázmér lengyel király.

1366 – „Örök béke” Litvánia és Lengyelország között. A halicsi-volhíniai örökséget a két állam felosztja egymás között – Halicsot Lengyelország, Volhíniát Litvánia kapja meg.

1387 – véglegesen lengyel uralom alá került Halics (Galícia).

III. Kázmér sírköve Krakkóban a waweli székesegyházban (Lengyelország).

19. §. A Rutén Királyság (Halicsi-Volhíniai Állam) kultúrája a XIII. században – a XIV. század első felében

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETITEK: a Halicsi-Volhíniai Állam kultúrájának sajátosságait; a halicsi-volhíniai krónikák sajátosságait; a Halicsi-Volhíniai Állam máig fennmaradt kiemelkedő építészeti és képzőművészeti emlékeit.

FELADATOK AZ ISMÉTLÉSHEZ: **1.** Soroljátok fel Rusz-Ukrajna történelme tanulmányozásának alapvető forrásait. **2.** Milyen sajátosságai voltak a Rusz-Ukrajnában keletkezett krónikáknak? **3.** Soroljátok fel Rusz-Ukrajna kiemelkedő építészeti emlékeit.

A HALICSI-VOLHÍNIAI ÁLLAM
KULTURÁLIS FEJLŐDÉSÉNEK
SAJÁTÓSÁGAI

Graffiti a Szent Pantaleon templom falán Sevcsenkove faluban (Ivano-Frankivszk megye)

1. A Halicsi-Volhíniai Állam kulturális fejlődésének sajátosságai. A Halicsi-Volhíniai Állam kultúrája szerves része Rusz-Ukrajna kultúrájának. Emellett voltak sajátos, eredeti vonásai.

A Halicsi-Volhíniai Állam nyitott volt mind a nyugati, mind a keleti kulturális hatásokra, ugyanakkor megőrizte keleti szláv sajátosságait és a pravoszláv egyház befolyását.

Annak ellenére, hogy a halicsi és a volhíniai területek kultúrája között vannak különbségek, egyidejűleg fejlődtek, és ezért a folyamatok hasonlóak voltak. Ez lehetővé teszi a tudósok számára, hogy a Halicsi-Volhíniai Állam kultúráját egységes egészként vizsgálják.

A Halicsi-Volhíniai Állam kultúrája alapot képezett az ukrán kultúra kialakulásához.

2. Oktatás. A halicsi és a volhíniai területeken oktatás tekintetében folytatódott Rusz-Ukrajna hagyománya. A templomok, és különösen a kolostorok, a püspöki székesegyházak mellett iskolák működtek. A fiúk járhattak ide hét éves koruktól. Miután elvégezték az iskolát, írnokok lehettek a fejedelmi vagy a püspöki kancelláriában, papok lettek, vagy apjuk örökébe léptek. Elterjedt volt a házi oktatás is, különösen a bojárgyerekek esetében.

A Halicsi-Volhíniai Államban voltak könyvtárak is a kolostorokban és a fejedelmi palotákban. A hagyomány szerint különösen nagy gyűjteménye volt Volodimir Vaszilkovicsnak. A Halicsi-Volhíniai Állam lakossága körében az iskolázottság elterjedtségét bizonyítják a XII–XIV. századi írásos emlékek és az archeológiai leletek: íráshoz szükséges eszközök, feliratok a templomok falain (graffitók), fakérgen, tárgyakon, fegyvereken és munkaeszközökön, a pergamenre írt fejedelmi oklevelek stb.

A halicsi-volhíniai krónikában számos feljegyzést találunk írkokokról, a fejedelmi kancelláriáról, az irattárakról, az oklevelekről, végrendeletekről, kereskedelmi iratokról stb.

3. Irodalom és krónikairás. Halics és Volhínia legrégebb írásos krónikája az „**Elbeszélés Vaszilko megvakításáról**”, amely **1097-ben** keletkezett, szerzője ismeretlen. Ebben a terebovljai fejedelem, Vaszilko Rosztiszlavics tragikus sorsáról van szó, akit megvakított a volhíniai fejedelem.

A Halicsi-Volhíniai Állam legértékesebb krónikája a **Halicsi-Volhíniai krónika**. 1809-ben fedezte fel a történetíró, Nyikolaj Karamzin. Művészi értéke mellett a krónika tartalma is igen értékes. A tudósok véleménye szerint a krónika legalább öt különböző szerzőtől származik, akik mesterien írják le a korabeli eseményeket. A krónika eszmei értelemben elítélte a bojár önkényt, a rutének katonai erejét és a Ruszt dicsőítette. A krónika a középkori ukrán nyelv tanulmányozásának is értékes forrása.

4. Építészet. A halicsi és a volhíniai városokban az épületek elsősorban fából készültek, de kőből is építkeztek: templomokat, fejedelmi palotákat, várakat, bojár udvarházakat. Eleinte csak a templomok és a fejedelmi paloták voltak kőből.

Halicsban és Volhíniában az első kőtemplomok meglehetősen korán megjelentek – a **IX. század végétől** – a **X. század elejétől**, a cseh építészet hatására. Sajnos, a XIII. század előtt épült templomok zöme mindörökre elpusztult.

A **XII –XIII. századokban** alakult ki a volhíniai és a halicsi építészeti iskola. A volhíniai építészekre a legnagyobb hatást a kijevi építészek gyakorolták, a halicsi építészek pedig mind Rusz-Ukrajna, mind a nyugat-európai mesterek tudását felhasználták.

Máig fennmaradt **Volodimir-Volinszkijban az Uszpenszkij (Istenanya elszenderedése) székesegyház**. **1160-ban** építették kijevi mesterek Msztyiszlav Izjaszlavics fejedelem utasítására. Hatoszlopos egykupolás épület, amely egyidejűleg egyszerű és nyújt pompázatos látványt. Vele azonos időben épült a **Halicsi Uszpenszkij székesegyház**, amelyet Jaroszlav Oszmomiszl építtetett **1157-ben**, mára csak a romjai maradtak fenn. Ez eredetileg négyoszlopos egykupolás templom volt, galériával és faragott fehér köves díszítéssel. A halicsi építészeti iskola jegyeit viselte magán, amely sokat tanult az Európában elterjedt román stílusból.

Halicsban nem téglából építettek, hanem a helyi nyersanyagot használták fel, az alabástromot és a mészkövet. A város területén az archeológusok közel 30 kőépület maradványait találták meg. A halicsi építészet sajátosságai közé tartozik még a falak kerámia relief lapokkal való burkolása, melyek griffeket, sasokat, harcosokat ábrázoltak, növényi és geometrikus ornamentika díszítette.

A középkori Halics (a helyén ma az Ivano-Frankivszk megyei Sevcenkove falu található) építészeti emlékei közül fennmaradt a **Szent Panteleimon templom (XII–**

A Halicsi-Volhíniai krónika két fő részből áll, amelyek terjedelmileg és tartalmukban is eltérnek egymástól: Halicsi Danilo krónikája (az 1205–1258 közötti eseményekről számol be) és a Volhíniai krónika (1258–1290).

Halicsi Danilo krónikája önálló elbeszélésekből áll, melyeket a későbbi korokban szerkesztettek egybe. A krónika központi témája Danilo Romanovics fejedelem élete. A krónika bőségesen foglalkozik a szomszédok – Magyarország, Lengyelország, Litvánia, a ruszok többi fejedelemsége, az Arany Horda történetével is.

A krónika – szinte az egyetlen forrás, amelyből valamit megtudhatunk a Mazóviai fejedelemségről és Litvánia történelmének vele párhuzamos időszakáról. A Volhíniai krónika elsősorban Halics és Volhínia kulturális fejlődésével foglalkozik.

Lukács evangélista. Rajz a Volhíniai Evangéliumból. XIII. század

A volodimir-volinszkiji Uszpenskij-székesegyház. Mai látkép

A kameneci öregtorony (Belarusz). Mai látkép

A legrégebbi ikon, amely Halicsban fennmaradt, a „Menologion” bizánci ikon egy jelenete (XII. század vége – XIII. század eleje). 1930-ban fedezték fel a turjai Szent Miklós templomban Sztarij Szambor közelében (Lemberg megye), azonban a tudósok csak 1983-ban vizsgálhatták meg. Az ábrázolt szentek alakja jellegzetesen elnyújtott, kicsi fejjel. A szentek öltözetét sötét színekkel van megfestve. Kiemelkedik Szent György vértanú alakja.

XIII. század), amely szintén a halicsi építészeti iskolához tartozik.

A XIII. században a Halicsi-Volhíniai Államban városok és erődök épültek. Holm mellett ekkor épült fel Volhíniában Daniliv, Kremenec, Ugrovszk, Halicsban – Jaroszlav, Sanok (Szjanik). Valamennyinek volt védőfala, melyet a mongol faltörő gépek sem tudtak áttörni.

A XIII. század végétől Volhíniában a nyugat-európai katonai építészet mintájára kezdtek **öregtoronyokat** (franciául donjon; a vár belső magva) építeni. Fennmaradt az öregtorony Holm környékén (Stołpie, Lengyelország), valamint Kameneceben (Belarusz). A XIV. században kezdtek el kővárakat építeni, az egyik legelső Luckban.

5. Képzőművészet. A Halicsi-Volhíniai Állam művészetére jellemző a monumentális festészet (freskó) és az ikon.

A **freskófestészet** a kijevi hagyományokat követte, ezzel a technikával díszítették Volhínia és Halics városainak főtemplomait. A XII. század utolsó negyedétől már olyan templomokat építettek, amelyekben nem voltak freskók. Ilyen például a lucki székesegyház.

A freskók nagymértékben elterjedtek a fejedelmi palotákban. A krónikák szerint freskók díszítették Jaroszlav Oszmomiszl palotáját. Valamennyi világi motívumokat ábrázolt. Napjainkig szinte egyetlen jelentős freskó sem maradt fenn, a kivétel az örmény templom Lembergben, amely a XIV–XV. századra datálható.

Halics és Volhínia templomainak díszítésében az ikon játszotta a fő szerepet, amely több képből állt.

A templomokat először két nagyméretű ikonnal díszítették, melyek a freskókra emlékeztettek. Idővel a számuk nőtt. Kialakult az **ikonosztáz** – a templomszentélyt a templomhajótól elválasztó, képekkel ellátott fal.

A Halicsban és Volhíniában elterjedt ikonok bizánci vagy kijevi eredetűek voltak. Felvirágzásuk a **XIII. század végére – a XIV. század elejére** esik. Az időszak ikonfestészetének sajátossága, hogy az egyház vagy a hatalom szigorúan ellenőrizte.

A művészek időnként megsértették a kánont (a szabályokat), könnyedebb alakokat festettek, ami jelentősen eltért a bizánci hagyományoktól.

Az időszak halicsi-volhíniai ikonfestészetének kiemelkedő darabja a Volhíniai Istenanya („Hodegetria” a lucki Istenanya oltalma templomban, XIV. század eleje). Legfőbb sajátossága az Istenanya és a gyermek Jézus szigorú arcvonása, ami nem volt tapasztalható az előző időszak ikonjain. A népi elemek beszivárgásának példája Jézus inge, amelyet virághímzés díszít.

Örmény templom Lembergben. Mai látkép

A volhíniai Istenanya ikon. XIV. század

Az ikonfestészet másik gyöngyszeme a csestochowai Miasszonyunk ikon Lengyelországban (XIV. század), amelyet Halicsban festettek.

A halicsi-volhíniai területeken az időszakban elterjedt volt a **szobrászat**. A legismertebb a relief volt, amivel a templomokat díszítették. A legismertebb a XIII. századi Szent Demetert ábrázoló cserép relief. Ma a kamjanec-pogyilszki múzeumban őrzik.

A halicsi Uszpenskij (Istenanya elszenderedése) székesegyház régészeti feltárása során találtak egy sárkányt ábrázoló reliefet, melynek szájából egy dús lombú faág tűnik elő. Reliefekkel gazdagon díszített a halicsi Szent Panteleimon templom és a holmi Aranyszájú Szent János templom. A reliefek alkotója „a nagy tréfamester, Avgyij”. Ő az első szobrászművész az ukrán művészetben, akinek ismerjük a nevét.

A Halicsi-Volhíniai Állam művészetét képviselik a **könyvek miniatúrái** is, aminek a felvirágzása a XIII. századra esik. A kézírásos művek miniatúráiból kevés maradt fenn napjainkig, azonban mindegyik magas művészi színvonalat képvisel. A halicsi-volhíniai hagyományhoz tartozó legrégebb illusztrált kézírásos mű, ami ránkmaradt, Dobril Evangéliuma (1164), melyben megtalálható a négy evangélista miniatúrája, a háttérben a könyvmásoló műhely berendezéseivel.

A Halicsi-Volhíniai Állam területén az archeológusok számos ékszert találtak. Ezek a tárgyak azt bizonyítják, hogy a halicsi-volhíniai ékszerészek kiváló mesterek voltak, akik számos technikát ismertek: öntés, kovácsolás, domborítás, aranyozás, berakásos díszítés stb.

A csestochowai Miasszonyunk ikon. XIV. század

Fontos dátumok

1157 – az Uszpenszkij székesegyház építése Halicsban.

1160 – az Uszpenszkij-székesegyház építése Volodimirban.

XIII. század vége – öregtoronyok építése Volhíniában.

XIV. század – az ikonfestészet virágzásának időszaka a Halicsi-Volhíniai Államban.

Gyakorlati foglalkozások a IV. fejezet alapján

Összefoglalás a IV. fejezet alapján

Tesztek a IV. fejezet tananyaga alapján

1. változat

2. változat

Egyetértés-e azzal, hogy... Miért?

- A Halicsi-Volhíniai Állam kulturális élete mesterműveket örökített ránk.
- A Halicsi-Volhíniai Állam kultúrája Rusz-Ukrajna kultúrájának részét képezte, bizonyos sajátosságok azonban megkülönböztették tőle, melyeket a helyi viszonyok és a szomszédos államok hatása eredményezett.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték, mennyire sikerült elsajátítani a paragrafusban foglalt tananyagot a „Hógolyó” című játékkal. **Játékszabályok.** A játékban néhány tanuló vesz részt. Az első tanuló a paragrafus alapján mond egy nevet, művet, műemléket, fogalmat stb. Ezt a szót megismétli a következő tanuló és hozzátesz egy új szót. A végére tematikus lánc alakul ki. Ha a soron következő tanuló téved vagy hosszú szünetet tart, akkor kiesik a játékból. Az a győztes, aki a leghosszabb szólanc.
 2. A Halicsi-Volhíniai Államban hol lehetett tanulni? 3. Miben volt más a krónikaírás Halicsi-Volhíniai Államban? 4. Soroljátok fel a Halicsi-Volhíniai Állam nevezetes építészeti emlékeit. Melyek maradtak fenn napjainkig? 5. A képzőművészet mely műfajai voltak elterjedve a Halicsi-Volhíniai Államban? 6. Melyek a legismertebb képzőművészeti emlékek a Halicsi-Volhíniai Állam korából?
 7. **Osztályszintű foglalkozás.** A Rutén Királyság (Halicsi-Volhíniai Állam) kultúrájának mely megnyilvánulásai őrzik a középkori nyugat-európai kultúra lenyomatát? 8. Készítsetek vázlatot „A Rutén Királyság (Halicsi-Volhíniai Állam) kultúrája” című előadáshoz. 9. Töltsétek ki a „A Rutén Királyság (Halicsi-Volhíniai Állam) kulturális vívmányai” című táblázatot.
Kulturális terület	Eredmények
10. Készítsetek részletes leírást a Halicsi-Volhíniai Állam egyik kulturális emlékeről. 11. **Foglalkozás párban.** Készítsetek előadást (prezentációt) „A Rutén Királyság (Halicsi-Volhíniai Állam) építészeti emlékei” vagy „Ikonfestészet a Rutén Királyságban (Halicsi-Volhíniai Államban)” címmel (szabadon választható). 12. **Kiscsoportos foglalkozás.** Hasonlítsátok össze Rusz-Ukrajna és a Rutén Királyság (Halicsi-Volhíniai Állam) kulturális fejlettségét, soroljátok fel az azonos és az eltérő vonásokat. 13. Soroljátok fel, milyen intézkedések szükségesek a Rutén Királyság (Halicsi-Volhíniai Állam) történelmi emlékeinek mint a világ kulturális öröksége megőrzése érdekében. 14. Miben egyedi a Halicsi-Volhíniai Állam kultúrája? Indokoljátok meg a választ.

V. fejezet. A rutén részfejedelemségek a szomszédos államok kötelékében. A Krími Tatár Kánság

20. §. A rutén részfejedelemségek bekebelezése a szomszédos államok által

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETITEK: hogyan került a rutén részfejedelemségek nagyobb része a Litván Nagyfejedelemség uralma alá; minek köszönhetően került Magyarország, Moldávia, a Moszkvai Állam fennhatósága alá az ukrán területek egy része; milyen politikát folytattak ezek az államok az ukrán területeken; mi a „területi inkorporáció”.

FELADATOK AZ ISMÉTLÉSHEZ: **1.** Mikor szűnt meg a Halicsi-Volhíniai Állam? **2.** Ki volt a Halicsi-Volhíniai Állam utolsó fejedelme? **3.** Mely országok osztották fel egymás között a halicsi-volhíniai örökséget? **4.** Mi a részfejedelemség?

1. A litván állam létrejötte és az ukrán területekkel kapcsolatos politikája. Egyidőben azzal, hogy a ruszok fejedelemségeinek többsége mongol uralom alá került, Rusz föld északnyugati határainál megalakult a litván állam.

Az állam alapjait Ryngold fejedelem rakta le, aki a XIII. század első negyedében több litván törzset uralma alatt egyesített. Ryngold fia, **Mindaugas** folytatta apja politikáját az állam területének növelése tekintetében. Az ő uralkodásához kötik Litvánia, Rusz föld és Szamogétföld Nagyfejedelemségének (röviden: Litvánia) létrejöttét. Fővárosául **Navahrudakot (Naugardukas)** választotta.

A XIII. század közepére Mindaugas a litván államhoz csatolta a Fekete Ruszt (Grodno, Szlonyiv stb.) és a Fehér Rusz egy részét, valamint meghódításra kényszerítette Polock, Vityebszk és Minszk fejedelmeit. 1242-ben és 1249-ben Mindaugas vereséget mért a mongolokra, ami erősítette a tekintélyét. Fontos esemény volt a fejedelem megkeresztelése 1246-ban pravoszláv szertartás szerint. Mindaugas azért ezt a vallást választotta, mert állama gazdasági és katonai hatalmának nagyobb része a ruszok fejedelemségeiből származott. 1251-ben, amikor megpróbált szembeszállni a Teuton és a Livón Lovagrendekkel, valamint Halicsi-Volhíniai Állammal, megkeresztelkedett katolikus szertartás szerint is, amivel elnyerte IV. Ince római pápa védnökségét. Hatalma megerősítése érdekében 1253. július 6-án Navahrudakban Mindaugas megkoronáztatta magát. Azonban már 1261-ben megtagadta a kereszténységet.

Mindaugas terjeszkedő politikájának ellenállt Danilo Romanovics. A két fejedelem között hosszú háborúság vette kezdetét. Idővel azonban szövetségre léptek, amit gyermekeik dinasztikus házasságával erősítettek meg. Később, amint már

Területi inkorporáció – egyik állam területének egy másik állam területéhez való fokozatos átcsatolása a fennálló társadalmi-gazdasági viszonyok, általában ideiglenes, megváltoztatása nélkül.

Mindaugas megkeresztelése. Ismeretlen festőművész. XVII. század

A munkácsi vár (Kárpátalja)

A Szyni Vodi-i csata reggele. Oleg Demko festménye.

Az a gyorsaság, ahogyan az ukrán területek litván fennhatóság alá kerültek, azzal magyarázható, hogy a litván fejedelmek pravoszlávok voltak, a Rusz kultúrája nagy hatással volt rájuk. A litvánok gyakorlatilag nem változtatták meg a fennálló viszonyokat, nem törték meg a hagyományokat. Megmaradt a hit, a nyelv, a bíraskodás. A litvánok elve volt: **„A régit meghagyjuk, újat nem hozunk.”** A ruszok fejedelemségeinek ráadásul nem volt ereje ahhoz, hogy megállítsa a nyomuló litvánokat.

Fegyir Korjatovics szobra
Munkács várában

tudjátok, Danilo fia, Svarn lett a litván nagyfejedelem. A két állam lett Európa pajzsa a mongolokkal szemben. Svarn halála után Litvánia élére visszatért a litván dinasztia.

Különösen gyorsan növekedett Litvánia **Gediminas (1316–1341)** nagyfejedelem idejében, aki befejezte Mindaugas munkáját újabb belarusz és észak-ukrán területek megszerzésével. Gediminas új fővárost alapított – **Vilniust**. Litvánia további déli terjeszkedését a Halicsi-Volhíniai Állam akadályozta meg. Annak bukása után Volhínia uralkodója Gediminas fia, Ljubart (Ljubartas) lett.

Folytatta Litvánia határainak déli irányba való kitolását **Algirdas** (a szláv nyelvekben **Olgird** néven említik) nagyfejedelem (1345–1377), Gediminas fia. 1361 végén – 1362 elején elfoglalta Kijevet és a környező területeket, majd Csernyihivet és a Perejaszlavi fejedelemség nagyobb részét. A litvánok egyre közelebb kerültek a Fekete-tengerhez, ami a mongolok ellenállásába ütközött, akiknek a birtokában volt Podólia és a Fekete-tenger partvidéke. A döntő csatára **1362-ben** került sor a **Szinyi Vodi** nevű folyónál. Algirdas győzelmével megerősítette uralmát a Kijevi, a Perejaszlavi, a Podóliai és a Csernyihivi fejedelemségek fölött. Ezeknek a fejedelemségeknek a Litván Nagyfejedelemséghez való csatolása után Algirdas újra bevezette a közigazgatási felosztásban a kormányzóságokat (ugyil, részfejedelemség). A fejedelmek között voltak a litván dinasztia és a Rurik-dinasztia tagjai is. A részfejedelemségek vazallusi függőségben voltak a nagyfejedelemtől és kötelezték magukat, hogy „hűen szolgálják”, évente adót fizetnek, és szükség esetén rendelkezésére bocsájtják seregüket.

2. A lengyel politika az ukrán területeken a XIV. század végén – a XV. században. Miután a litvánok meghódították Podóliát, megalakult a Podóliai fejedelemség, amelynek élére a Korjatovicsok kerültek. **Fegyir Korjatovics** fejedelemsége alatt Podólia majdnem teljes függetlenséget élvezett. 1392-ben Vitold litván nagyfejedelem felszámolta a Podóliai fejedelemséget és Fegyir Korjatovics Magyarországra menekült.

Podóliát azonban Lengyelország is meg akarta szerezni. Kihaszználva a litvániai beháborút, 1430-ban a lengyel sereg betört Podóliába. Fegyir Neszvickij és Olekszandr Nosz fejedelmek irányították az ellenállást. A lengyelek vereséget szenvedtek, ám ugyanekkor Švitrigaila litván nagyfejedelem és Fegyir fejedelem között konfliktus támadt, aminek következtében utóbbi átállt Lengyelország oldalára és segítette elfoglalni Podólia nyugati részét.

Az ukrán földek megtartása érdekében a lengyelek 1434-ben Halicsban létrehozták a Rutén Vajdaságot (Województwo ruskie), Nyugat-Podóliában pedig – a Podóliai Vajdaságot (Województwo podolskie).

A lengyel uralommal együtt az új területeken terjeszteni kezdték a katolikus vallást.

3. Kárpátalja Magyarország kötelékében. A magyar törzsek, amelyek a IX. század végén – a X. század elején Pannóniában (a mai Magyarország) – a Duna mentén telepedtek le, helyben szláv lakosságot is találtak, amelyik főként a Kárpátok előhegyeiben élt.

Évszázadokig tartott a kárpátaljai szlávtság meghódítása. Rusz-Ukrajna és a Halicsi-Volhíniai Állam virágzása idején a terület többször tartozott ezekhez az államokhoz. A Halicsi-Volhíniai Állam meggyengülése után Kárpátalja véglegesen Magyarország kötelékébe került, amely a területét vármegyékre tagolta. A vármegyék élén a király által kinevezett ispánok álltak, akik közigazgatási, katonai és bírósági feladatokat láttak el. Az alföldi részeket magyar földbirtokosok kapták meg, a városokban magyarok, németek, zsidók éltek. A szláv lakosságot a hegyekbe szorították és a magyar nyelv és kultúra elsajátítására kényszerítették (magyarosítás).

Mély nyomot hagyott a terület történetében Fegyir Korjatovics (Korjatovics Tódor) fejedelem. A magyar király neki adományozta Munkács várát és Bereg vármegye helytartója lett. Korjatovics és vele 40 ezer podóliai paraszt érkezése megerősítette a helyi szlávtság helyzetét. Korjatovics tiltakozott a jobbágyrendszer bevezetése és a magyarosítás ellen. Uralma alatt a vidék nagy fejlődésen ment keresztül: gyarapodott Munkács és Beregszász, új települések jöttek létre. Tovább építette a munkácsi várat, védelmi sáncot emeltek a város köré és megalapította a Szent Miklós kolostort, amely mind a mai napig működik. Munkácson pravoszláv püspökség jött létre.

4. Bukovina helyzete. Rusz-Ukrajna és a Halicsi-Volhíniai Állam idejében Bukovina elválaszthatatlanul ezekhez az államokhoz tartozott. A mongol hódítás következtében az Arany Horda része lett. Északi részét, melyet a Horda irányított, a Sipinci föld nevet kapta. A XIV. század közepé-

Az elcsatolt ukrán területeken Lengyelország teljesen más politikát folytatott, mint Litvánia. A lengyelek bevezették a lengyel közigazgatást, melynek élén csakis lengyelek állhattak. Ezenkívül a lengyel földesurak birtokokat kaptak, a városokba pedig német, zsidó és örmény lakosságot telepítettek, akiknek kedvezményeket és privilégiumokat biztosítottak. Ennek következtében a városok elvesztették ukrán jellegüket, az ukránokat kiszorították a kézműipar és a kereskedelem területéről. Az ukrán területeken bevezették a lengyel bíráskodást, amely társadalmi rétegek szerint működött. Azaz minden társadalmi rétegnek volt saját bírósága. A nemesség a tartományi, a városlakók – a magisztrátusi, a többiek pedig – a helyi bíróságokhoz fordulhattak. A lengyel uralom együtt járt a katolikus egyház terjeszkedésével és a pravoszláv visszaszorításával. Ezekben a területeken a katolikus egyház létrehozta a volodimiri, a halicsi, a przemysli, a kamjaneci, a chełmi püspökségeket, 1412-ben Lembergben pedig – érsekséget alapított.

Lembergben a pravoszláv ukrán városlakók lettek a leginkább jogfosztott réteg. Tilos volt bizonyos árukat értékesíteniük, lakóhelyet választani – a rutén városnegyeden kívül. Minden hivatalos papírt a városban csak latinul vagy lengyelül lehetett intézni.

A XIV–XV. századokban a Sipinci földön gyorsan fejlődött a gazdaság, növekedett a lakosság lélekszáma. Hotin és Csernyivci kézműipari és kereskedelmi központokká váltak. Hotinban tartották a Moldvai Fejedelemség legnagyobb vásárait. Az ukrán nyelv és kultúra jelentősen befolyásolta a moldován társadalom szellemi életét. A XVII. század közepéig az ukrán nyelv középkori változata volt a hivatalos nyelv, ezen íródtak a krónikák és a szépirodalmi művek. A nagy földbirtokosokat, akárcsak az ukrán területeken, bojároknak hívták.

A hotini vásár a kortárs szemével

... Igen sok bikát vesznek meg itt, melynek húásával táplálkozik nagy részben nemcsak Magyarország és Rusz föld lakossága, hanem a lengyelek, a németek, sőt, Itália népe is, leginkább a veleneciek.

1. A bukovinai gazdaságnak melyik ágazata volt a legfejlettebb?
2. Mely államokkal kereskedtek?

től Bukovina Magyarország fennhatósága alá került, déli területére pedig vlachok (románok) telepedtek be.

A XIV. század közepén a vlachok és a moldovánok függetlenségi harcot kezdtek, amelynek eredményeként **1359-ben** létrejött a **Moldvai Fejedelemség**. A Sipinci föld a fejedelemség autonóm területe lett, amely státust megőrizte a XV. század közepéig. Az autonómia felszámolása után a XV. században a Sipinci földet **Bukovinának** nevezték el. A „Bukovina” név először I. Roman moldvai fejedelem **1392.** március 30-i oklevelében fordul elő. A XV. század második felében Moldova súlyos harcokat vívott az Oszmán Birodalommal a függetlenségéért, melynek határai egyre inkább megközelítették a fejedelemséget. Moldova (és a hozzá tartozó Bukovina) először a törökök vazallusa lett, majd 1514-ben a birodalomhoz csatolták, amelyhez 1775-ig tartozott.

5. Az ukrán területek a Moszkvai Államban. A Litván Nagyfejedelemségben az ukrán területek részfejedelemség státusának megszüntetésével és a katolikus egyház terjeszkedésével párhuzamosan ment végbe a Moszkvai Állam felemelkedése, amely lerázta a mongol igát, és az egyetlen független pravoszláv állam volt, miután Konstantinápolyt elfoglalták a törökök (1453).

Ezek a körülmények lehetővé tették a moszkvai nagyfejedelmeknek, hogy a litvánokkal háborúzzanak Rusz-Ukrajna örökségéért. III. Iván moszkvai nagyfejedelem kezdte magát „egész Rusz föld uralkodójának és nagyfejedelmének” nevezni, majd 1489-ben először írta a litván nagyfejedelmeknek és a lengyel királynak: „Városainkat, birtokainkat, földjeinket, vizeinket a király uralja”. A moszkvai uralkodó ezzel a **XV. század végétől a XVI. század elejéig** (1487–1494, 1500–1503, 1507–1509, 1512–1522, 1534–1537) tartó hosszú háborúskodást provokált.

Az **1514-es orsai csatában** a Konstantin Ostrogski vezette litván sereg legyőzte a moszkvai sereget. Litvánia azonban az országon belüli viták miatt nem tudta kihasználni a győzelmet arra, hogy visszaszerezze az **1503-ban** elveszített szmolenszki és csernyihivi földeket.

Ennek következtében a Rurik-dinasztiához tartozó csernyihivi fejedelmek támogatásával a Moszkvai Állam növelni tudta területét a Csernyihivi-Sztarodubi és a Novgorod-Sziverszki fejedelemségek megszerzésével. Az újonnan szerzett területeket ujezdekre (povit) tagolták, melyek élére vajdát (vojevoda) állítottak. A fejedelmek a moszkvai nagyfejedelem szolgálatába álltak és birtokokat kaptak. 1523-ban a Novgorod-Sziverszki fejedelemséget felszámolták.

Egyetértesz-e azzal, hogy... Miért?

- A XIV. században az ukrán területek zöme a Litván Nagyfejedelemség fennhatósága alá került. Kezdetben a litván nagyfejedelmek engedékenyek voltak a helyi lakossággal, mivel nem változtattak a helyi szokásokon és nem vezettek be új szabályokat.
- A litván nagyfejedelmek hozzájárultak az ukrán területeknek az Arany Horda igája alóli felszabadításához. A Szinyi Vodi-i csata (1362) gyakorlatilag véget vetett a mongol uralomnak.
- A Rutén Királyság felszámolása után Kelet-Halics a Lengyel Királyság része lett.
- A XIV. század második felében – a XV. században az ukrán területeket felosztották egymás között a szomszédos államok. Kárpátalja véglegesen a magyar király uralma alá került, Bukovina pedig Sipinci föld néven az 1359-ben létrejött Moldvai Fejedelemség része lett. Csernyihiv a XV. század végén a Moszkvai Állam uralma alá került.

Kérdések és feladatok

- ◆ **1.** Ellenőrizték, mennyire sikerült elsajátítani a paragrafusban foglalt tananyagot a „Kronológia” című játék segítségével. **Játékszabályok.** A tanulók párokat alkotnak. Egyikük mond egy dátumot a paragrafus alapján, másikuk pedig megmondja, milyen esemény kötődik hozzá. Egy idő után cserélnek.
- ▲ **2.** Miért vetett véget a Szinyi Vodi-i csata a mongol igának az ukrán területeken? **3.** Milyen következményekkel járt Litvánia számára Rusz-Ukrajna egykori területei jelentős részének hozzácsatolása? **4.** Miben különbözött a litvánok és a lengyelek politikája a megszerzett ukrán területekkel kapcsolatban? **5.** Magyarazzátok meg, mit jelentett a litván urak XIV. századi elve: „A régijt meghagyjuk, újat nem hozunk.” **6.** Mi történt Bukovinával a Moldvai Fejedelemség és az Oszmán Birodalom kötelékében? **7.** Milyen szerepet játszott Fegyir Korjatovics Kárpátalja történelmében?
- ★ **8. Osztályszintű foglalkozás.** Mi tette lehetővé a Litván Nagyfejedelemség számára, hogy Rusz-Ukrajna területeinek nagyobb részét megszerezze? **9. Foglalkozás párban.** Töltsétek ki „A rutén részfejedelemségek más államokhoz csatolása” című táblázatot.

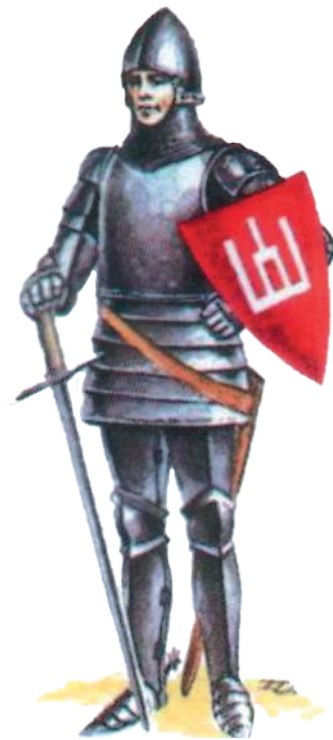
Az államok neve	Litván Nagyfejedelemség	Lengyel Királyság	Moldvai Fejedelemség	Moszkvai Állam
Történelmi-földrajzi területnév és elcsatolásának éve				

10. Mutassátok meg a térképen azokat az ukrán területeket, amelyek a Litván Nagyfejedelemséghez és más államokhoz kerültek a XIV–XV. századokban.

- ★ **11. Kiscsoportos foglalkozás.** Van-e alapja annak, hogy a Litván Nagyfejedelemséget Litván-Rutén Államnak nevezzük?

Fontos dátumok

- 1359** – a Sipinci terület csatlakozik a Moldvai Fejedelemséghez.
- 1362** – a Szinyi Vodi-i csata.
- 1392** – a „Bukovina” név első írásos említése.
- XV. század vége** –
- XVI. század eleje** – litván-moszkvai háborúk Rusz-Ukrajna örökségéért.
- 1503** – Csernyihivet elfoglalja III. Iván moszkvai nagyfejedelem.
- 1514** – az orsai csata.

A Litván Nagyfejedelemség katonája a XV. század elején. Jurij Bohan rekonstrukciója

21. §. Az 1385-ös krevai unió és az ukrán területek. A rutén fejedelmek ellenállása a centralizációval szemben és annak következményei

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETÉK: hogyan került az ukrán területek többsége a Litván Nagyfejedelemség és a többi állam fennhatósága alá; milyen politikát folytattak a litván nagyfejedelmek és Lengyelország az ukrán területekkel kapcsolatban; mely ukrán részfejedelemségeket számoltak fel és hol törték le a helyi fejedelmek ellenállását; mi az „unió”.

FELADATOK AZ ISMÉTLÉSHEZ: **1.** Mely államok fennhatósága alá került a XIV. században az ukrán területek többsége? **2.** Milyen politikát folytatott Lengyelország a hozzá csatolt ukrán területeken?

Unió – egyesülés, szövetség.
Itt: két állam egyesülése meghatározott feltételek mellett egy uralkodó uralma alatt.

II. Ulászló (Jagelló).
Jan Matejko festménye

Hedvig.
Marcello Bacciarelli festménye

1. A krevai unió. A részfejedelemségek felszámolása az ukrán területeken. Algirdas halála után a legfontosabb kérdés a Litván Nagyfejedelemség egységének megőrzése volt.

Algirdas az állam területének nagyobb részét legidősebb fiára – **Jagellóra** hagyta. Jagelló bizonytalannak érezte a helyzetét, ezért elhatározta, hogy Lengyelország segítségét kéri, amely állam viszont az ő segítségéhez folyamodott a Teuton Lovagrend ellen. Végül **1385-ben** a két állam megkötötte a **krevai uniót**, amelynek értelmében Litvánia áttért a katolikus hitre és litván, valamint rutén területeit mindörökre csatlakoztatta Lengyelországhoz. Lengyelországgal egyesülve a Litván Nagyfejedelemség elveszítette függetlenségét. 1386-ban Jagelló nagyfejedelem megkeresztelkedett és az Ulászló nevet vette fel, majd összeházasodott a lengyel királynővel, **Hedviggel** és Lengyelország társuralkodója lett, s ezzel egyidejűleg megmaradt litván nagyfejedelemnek.

Lengyel királyként II. Ulászló mindent megtett az unió feltételeinek végrehajtása érdekében. Megkezdődött a litvánok megkeresztelése katolikus szertartás szerint, és a katolikus litvánok ugyanolyan privilégiumokban részesültek, mint a lengyel urak.

A részfejedelmeknek esküt kellett tenniük az új királyra. Vazallusi függőségük kötelezővé tette az évi adófizetés és a hadjáratoknak a katonai kötelezettséget. Minden egyéb kérdésben szabadon dönthettek. A kijevei és a podóliai fejedelmek még saját pénzermét is verettek.

A krevai unióval azonban a litván fejedelmek nagy része nem volt megelégedve, az elégedetlenek élére **Vitold** állt. Litvánia önállóságának megőrzése mellett szálltak síkra. Fegyveres harcukkal Jagellót arra kényszerítették, hogy 1392-ben írja alá az ostróvi szerződést, melynek értelmében Vitold litvániai helytartó lett. Ezzel gyakorlatilag Litvánia nagyfejedelme lett, bár nem viselte ezt a címet. 1398-ban a krevai unió érvényét veszítette.

A Vorszkla menti csata. Kortárs rajz

? A csata melyik pillanata látható a képen: a kezdete, a csúcspontja, vagy a vége? Hogyan tudjátok ezt meghatározni? Milyen következményei voltak a csatának?

Volodimir kijevi, Dmitro Koribut novgorod-sziverszki és Fegyir Korjatovics podóliai fejedelem megtagadta Vitold hatalmának elismerését. Fegyveres harc tört ki, melynek során Vitold megkezdte a részfejedelemségek felszámolását. A **XIV. század 90-es éveinek** végére a legtöbb részfejedelemség megszűnt, és a fejedelmeket Vitold helytartóira cserélték le.

Vitold hatalmát támogatták az ukrán előkelőségek, akik elleneztek a katolicizmus terjedését és benne azt az uralkodót látták, aki meg tudja akadályozni a Moszkvai Állam és a mongolok támadásait. Vitold hatalmának további erősödését megakadályozta, hogy Timur Kutlug kán és Edigü vezér mongol serege ellen az 1399-es Vorszkla menti csatában vereséget szenvedett, s ezután kénytelen volt kiegyezni Jagellóval.

1401. január 18-án Vilniusban megkötötték az uniót, melynek értelmében a Litván Nagyfejedelemség elismerte a vazallusi függőséget Lengyelországtól, ám Vitold Litvánia örökös ura marad nagyfejedelemeént. Az unió után Vitold fejedelemsége megerősítésén fáradozott. Sikert ért el a Moszkvai Állam elleni háborúban, területet is szerzett tőle. Novgorodban Vitold a híveit helyezte a hatalomba, a Rjazanyi és a Tveri fejedelemségek pedig elismerték vazallusi függőségüket. A keleti határok kiigazítása után Vitold Lengyelországgal együtt részt vett a Teuton Lovagrend elleni háborúban, amely a győzelmükkel ért véget a **grünwaldi csatában (1410)**.

A Teuton Lovagrend felett aratott győzelem után, amely Lengyelország vazallusa lett, megint feléledt a remény, hogy a Litván Nagyfejedelemség elnyerheti a függetlenséget. Az új erőviszonyokat az **1413. évi horodłói unióban** rögzítették. Az unió elismerte Litvánia függetlenségét – önálló nagyhercegség lett, ám az uralkodó továbbra is a lengyel király volt. Ezenkívül az unió megerősítette a katolikusok helyzetét: csak ők

A grünwaldi csata.
A Teuton Lovagrend bukása.
Miniatúra XV. századi krónikából

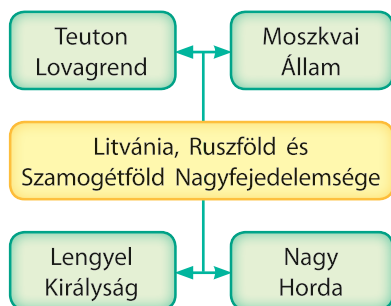

Az ukrán területek a XV. században – a XVI. század elején. Térkép

A Vorszkla folyó menti csata tragikus következményekkel járt az ukrán területek számára: meghalt 18 fejedelem, valamint a Rurikidák és a Gediminovicsok további 50 leszármazottja.

A grünwaldi csata kezdete előtt a két sereg napokig állt egymással szemben. A teuton lovagok, akik jól előre felkészültek erőik elhelyezésével, elhatározták, hogy csatára kényszerítik az ellenfelet. Jagellónak és Vitoldnak hoztak két kardot, arra utalva: „Neszektek fegyver, ha nincs sajtótok.” A sértésre a lengyel-litván sereg megindult és győzelmet aratott.

VITOLD FEJEDELEM
KÜLPOLITIKÁJÁNAK
IRÁNYVONALAI

Vitold litván nagyfejedelem Litvánia határává nyilvánítja a Fekete-tengert. Vytautas Mackevičius festménye

Švitrigaila.
Artūras Slapšys festménye

foglalhattak el magasabb pozíciót az államban. A pravoszláv nemesség felháborodott, ami belső konfliktusokhoz vezetett Litvániában.

Az elért eredmények és Litvánia függetlenségének megerősítése érdekében Vitold **1429-ben** Luckba tanácskozássra hívta az európai uralkodókat. A többség támogatta, hogy a nagyfejedelem királyi címet kapjon. Ám 1430. október 27-én Vitold váratlanul meghalt, így nem lett belőle király. Egyes történészek úgy vélik, hogy megmérgezték.

2. „Rutén Nagyfejedelemség”. A vilkomiri csata és következményei. Vitold halála után a belarusz, az ukrán nemesek és a litván nemesek egy része a lengyel király beleegyezése nélkül a Litván Nagyfejedelemség fejedelmévé választotta **Švitrigailát, Algirdas fiát (1430–1432)**. Ez a lépés kétségesen tette az unió további sorsát. Lengyelország megindította a háborút. A sereg betört Volhíniába és Podóliába, ám a lakosság elkeseredett ellenállása, valamint a Švitrigaila által a teutonokkal és a huszitákkal kötött szövetség akadályozta a lengyeleket, hogy elfoglalják ezeket a területeket. Švitrigaila azonban nem tudta megtartani a pozícióját. A litván katolikus nemesség, amelyik félt elveszíteni a privilégiumait, öszeesküvést szervezett és a nagyfejedelemi trónra Vitold testvérét, **I. Zsigmondot (Žygimantas Keštutaitis)** ültette. Švitrigaila éppen csak el tudott menekülni.

I. Zsigmond azonnal megújította az 1401-es Vilnius-radomi uniót, ám hatalmát nem tudta kiterjeszteni a Litván Nagyfejedelemség teljes területére. Beresztva, Podlasze, Polock, Vityebszk, Szmolenszk, Sziverszk, Kijev, Volhínia és Kelet-Podólia Švitrigailát ismerte el fejedelmének és a **Rutén Nagyfejedelemségben** egyesült.

Švitrigaila sikeres harcokat folytatott I. Zsigmonddal. Zsigmondot és Jagellót nyugtalanította ez a helyzet, ezért változtattak az unió feltételein. 1432-ben és 1434-ben kiadott rendeletek azonos jogokkal ruházták fel a katolikusokat és a pravoszlávokat. A pravoszlávoknak azonban továbbra is tiltották, hogy magas állami pozíciókat foglaljanak el. Ezek csökkentették Švitrigaila híveinek számát, aki egyébként is vesztett a támogatottságából következetlensége és kegyetlensége miatt.

A nagyfejedelemi trónért vívott harcokban a döntő csatára **1435. szeptember 1-jén** került sor a Šventoji nevű folyónál **Vilkomir** (ma Ukmergė, Litvánia) közelében. Ebben a csatában Švitrigaila és hívei vereséget szenvedtek, és a független Rutén Nagyfejedelemség megteremtésének kísérlete megbukott. 1438 végéig II. Zsigmond uralma alá hajtotta a Litván Nagyfejedelemség teljes területét.

II. Zsigmond Lengyelországnak köszönhetően tudott győzni, ám őt magát terhelte ez a főhatóság, ezért olyan politikába kezdett, melynek célja Litvánia függetlenségének erősítése volt.

A vilkomiri csata. Támadnak a lengyel lovagok, ami biztosította a csatában a győzelmet II. Zsigmondnak

A vilkomiri csata emlékműve Litvániában

? A rajz és külső források alapján mondjátok el, hogyan zajlott a vilkomiri csata.

Tevékenységében II. Zsigmond a kisbirtokosokra, a lovagokra támaszkodott, nem pedig a részfejedelemségek fejedelmére, akiknek hatalmát korlátozni igyekezett. Ez kiváltotta az ukrán és a belarusz fejedelmek elégedetlenségét. Összeesküvést szerveztek és megölték II. Zsigmondot. Az új litván nagyfejedelemnek a litván urak Jagelló ifjabbik fiát, **Kázmért** választották meg, azonban a valós hatalom a litván urak kezében összpontosult **Jan Gasztołd** vezetésével. Válaszul az eseményekre, az ukrán területeken lázadás tört ki, amit sikerült letörni a pravoszláv urak segítségével.

Az, hogy fejedelemmé Kázmért, és nem a regnáló lengyel királyt, III. Ulászlót választották, egyet jelentett a lengyel-litván unió felmondásával. Noha **1447-ben** Kázmér lengyel király lett (IV. Kázmér néven), miután III. Ulászló meghalt a törökökkel folytatott várnai csatában, a Litván Nagyfejedelemség megőrizte függetlenségét. Még ugyanabban az évben megjelent a vilniusi kiváltságlevél, amelyben újabb jogokkal ruházta fel a katolikus és a pravoszláv nemeseket. Többek között az 1215. évi angol Magna Carta Libertatum szabadságlevélhez hasonlóan szavatolta bírósági ítélet hiányában az egyén sérthetlenségét.

3. A Kijevi és a Volhíniai részfejedelemségek. Annak érdekében, hogy megelőzze a rutén részfejedelmek újabb lázadását, Kázmér nagyfejedelemmé választása után újjászervezte a Kijevi és a Volhíniai részfejedelemségeket. A Volhíniai fejedelemség Švitrigailáé lett, aki élete végéig irányította (**1452-ben** halt meg), utána ismét felszámolták.

A Kijevi részfejedelemséget az Algirdas-dinasztia kapta meg. A fejedelem Vladimir fia, **Olekszandr (Olelka)** lett (1441–1454). Olelka és fia, **Szimeon** (1455–1470) megpróbálták visszahozni a régi rutén részfejedelemségek nagyságát.

Jan Długosz történetíró a Kijevi fejedelemség felszámolásának okairól

A litván urak nagyon akarták, hogy a [Kijevi] fejedelemség ismét a nagyfejedelemség egyszerű provinciája legyen, mint a többi rutén fejedelemség, és követelték a királytól, hogy Marcin Gasztołdot nevezze ki helytartónak.

Az „Ipatyjev évkönyv” a Kijevi fejedelemség megszűntetéséről

1471. év. Meghalt Szimeon Olelkovics, kijevi fejedelem. Halála után Kázmér, lengyel király, azt kívánva, hogy szűnjön meg a Kijevi fejedelemség, egy Litvániából származó lengyel vajdát, Marcin Gasztołdot ültette oda, akit a kijeviek nem akartak elfogadni... azért nem, mert lengyel volt; ám kénytelenek voltak, ezért elfogadták. Ettől kezdve Kijevben nem volt többé fejedelem, a fejedelmek helyett vajdák lettek.

- ? 1. Jan Długosz szerint miért szüntették meg a Kijevi részfejedelemséget?
 2. Miért nem akarták elfogadni a kijeviek a litvániai vajdát?
 3. Törvényszerű volt-e a részfejedelemségek megszűntetése?

Mihajlo Glinszkij fiatal korában felvette a katolikus vallást, külföldre ment, ahol európai uralkodók (a Szent Római Birodalom császára, a szász választófejedelem, stb.) udvaraiban tanult. Jó oktatásban részesült, elsajátította a hadtudományokat, visszatérve hazájába az egyik legtekintélyesebb tagja lett Olekszandr litván nagyfejedelem udvarának. Mihajlo Glinszkij testvérei, Ivan és Vaszil vajdák lettek (megfelelően kijevi és beresztyai). A fejedelem befolyásának növekedésével együtt nőttek a földbirtokai is. Ám Olekszandr halála után az új nagyfejedelem, Zsigmond ejtette kegyeiből és elveszítette tisztségeit. A birtokaira lecsaptak a fejedelmek. Felismerve helyzete ingatag voltát, Mihajlo Glinszkij felkelést szítozott.

A Glinszkij-fejedelmek címere

1458-ban Szimeon Olekoviccs felállította az önálló Kijevi Pravoszláv Metropóliát. Ezzel a lépéssel véglegesen elvált egymástól az ukrán és a moszkvai pravoszláv egyház.

A fejedelemség hatalmának növekedése és majdhogynem önálló működése nyugtalanította a litván nagyfejedelmet. Szimeon Olekoviccs halála után **1471-ben** Kázmér felszámolta a Kijevi fejedelemséget. Szimeon testvérét, **Mihajlo Olekoviccsot** nem engedték Kijevbe, helytartóvá a litván nemes Jan Gasztołd fiát – **Marcint** nevezték ki. Erővel kellett hatalmát megőriznie Kijevben, mert a helyi lakosok nem akarták helytartónak elfogadni.

Ily módon a XV. század 70-es éveinek elején az ukrán területeken véglegesen felszámolták a tartományokat (ugyil) és bevezették a helytartói rendszert.

4. A rutén pravoszláv nemesek litvánellenes fellépései a XV. század végén – a XVI. század elején. A Volhíniai és a Kijevi részfejedelemségek felszámolása után a litván nemesség annyira megerősödött, hogy összeütközésbe került a rutén pravoszláv nemességgel. A rutén pravoszláv nemesség szerette volna visszanyerni korábbi befolyását és helyzetét. Az elégedetlenség egyik megnyilvánulása volt az **1481-es** összeesküvés, amikor az Olekoviccsok fiatalabb tagjai megpróbálták visszaszerezni elvesztett birtokaikat a Litván Nagyfejedelemségtől és a Moszkvai Államhoz csatolni. Ám az összeesküvést leleplezték, és a résztvevőket kivégezték. Ily módon a rutén pravoszláv nemesség végleg távol került a hatalomtól.

IV. Kázmér lengyel király és litván nagyfejedelem 1492-ben bekövetkezett halála után a litván nagyfejedelem a fia, **Olekszandr (Sándor) (1492–1506)** lett, aki folytatta apja politikáját, és mindenben a katolikusoknak kedvezett. Ugyanakkor a litván katolikusok a lengyel urakban konkurenciát láttak és ezért elleneztek az uniót. A Litvánia és Lengyelország közötti feszült viszonyt azonnal kihasználta a Moszkvai Állam, amelyik, szövetségre lépve a Krími Kánsággal, megtámadta Litvániát. Véglegesen a Moszkvai Államhoz került Tver és Novgorod, amelyek Litvániához húztak, ezenkívül elfoglalta a csernyihivi terület nagyobb részét. A felső-okai fejedelmek, a Rurikidák leszármazottai, a moszkvai fejedelem szolgálatába álltak. Ugyanekkor érte támadás az ukrán területeket a krími tatárok részéről is. Annak érdekében, hogy fel tudja tartóztatni Moszkva nyomulását, Litvánia kénytelen volt engedelményeket tenni Lengyelországnak.

Ilyen körülmények között került sor 1508-ban a rutén pravoszláv nemesek utolsó felkelésére **Mihajlo Glinszkij (Michał Gliński)** vezetésével. A felkelés a turovi és a kijevi területekre terjedt ki. Ám a többi fejedelem nem támogatta, és Glinszkij Moszkvába szökött. A felkelés elfojtásában meghatározó szerepe volt Konsztyantin Osztrozkij (Konstantin Ostrogski) fejedelemnek. A rutén nemeseket véglegesen megtörték, ám ennek ára Litvánia jelentős meggyengülése volt.

Egyetértesz-e azzal, hogy... Miért?

- A XIV. század végén Litvánia és Lengyelország közeledésének eredményeképpen 1385-ben megkötötték a krevai uniót.
- A Lengyelországhoz való közeledés a Litván Nagyfejedelemségben belső ellentétekhez vezetett, ami nyílt fegyveres felkelésbe ment át.
- Az 1435. évi vilkomiri csata meghatározta a Litván Nagyfejedelemség további sorsát, a Lengyelországgal egyre szorosabbá váló kapcsolatot.
- 1452-ben és 1471-ben felszámolták a Volhíniai és a Kijevi részfejedelemségeket, a rutén pravoszláv nemesség véglegesen elvesztette befolyását. Minden próbálkozásuk, hogy visszaállítsák a régi rendet, kudarcba fulladt.

Kérdések és feladatok

- ◆ **1.** Ellenőrizték, mennyire sikerült elsajátítani a paragrafusban foglalt tananyagot a „Kivolt az?” című játékkal. **Játékszabályok.** A tanulók közül kiválasztják a három főhóst (Vitold, Jagelló, Švitrigaila), a negyedik felolvassa az eseményeket, s a főhősöknek jelentkezniük kell, amikor olyan eseményről van szó, amelyben részt vettek. *Példa az eseménysorra:* vilkomiri csata résztvevője; beleegyezett a krevai unió megkötésébe; vereséget szenvedett a Vorszklá menti csatában; megalapította a „Rutén Nagyfejedelemséget”; véglegesen felszámolta a Kijevi részfejedelemséget, stb.
- ▲ **2.** Mi az unió? Mikor és melyik két állam kötötte meg a krevai uniót? **3.** Jellemezzék Vitold fejedelem külpolitikáját. **4. Kiscsoportos foglalkozás.** Vitassátok meg és soroljátok fel a közös és az eltérő vonásokat Algerdis és Vitold fejedelmek politikájában az ukrán területeket illetően. **5.** A XIV. század végén miért számolták fel az ukrán területeken a részfejedelemségeket? **6.** Miért lázadt fel a pravoszláv nemesség a XV. század végén – a XVI. század elején Litvánia ellen? A lázadás miért fulladt vereségbe?
- ✦ **7.** Rakjátok kronológiai rendbe az ukrán területek történetének eseményeit a Litván Nagyfejedelemséghez tartozás időszakában. **8. Osztályszintű foglalkozás.** Ismertessétek Vitold litván fejedelem bel- és külpolitikájának eredményeit. **9.** Készítsetek részletes vázlatot „Az ukrán területek a Litván Nagyfejedelemség fennhatósága alatt” című témakörhöz. **10.** Mutassátok meg a térképen: **1)** azokat a területeket, amelyek Vitold uralkodása idején kerültek a Litván Nagyfejedelemséghez; **2)** azokat a területeket, amelyek Švitrigaila fejedelemet támogatták és megalakították a „Rutén Nagyfejedelemséget”; **3)** a Volhíniai és a Kijevi részfejedelemségek területét.
- ★ **11.** Bizonyítsátok vagy cáfoljátok azt az állítást, hogy az ukrán nemesség Litvánia és Lengyelország szövetségére támaszkodott. **12. Foglalkozás párban.** Készítsetek el valamelyik fejedelem történelmi portréját (szabadon választható): Jagelló, Vitold, Švitrigaila, Oleksandr (Olelko) Volodimirovics. **13.** Miért végződött vereséggel a helyi fejedelmek harca az ukrán területeken? Magyarázzátok el a fejedelemség intézménye megőrzésének szerepét az államalkotási hagyományokban.

Fontos dátumok

- 1385** – a krevai unió.
- XIV. század 90-es évei** – a részfejedelemségek felszámolása az ukrán területeken.
- 1401** – a vilniusi unió.
- 1410** – a grünwaldi csata.
- 1413** – a horodłói unió.
- 1429** – az uralkodók kongresszusa Luckban.
- 1435. szeptember 1.** – a vilkomiri csata.
- 1452 és 1471** – a Volhíniai és a Kijevi részfejedelemségek felszámolása.
- 1458** – a Kijevi Pravoszláv Metropólia felállítása.
- 1481** – az Olelkovics-fejedelmek összeesküvése.
- 1508** – Mihajlo Glinszkij felkelése.

Hedvig és II. (Jagelló) Ulászló. Tomasz Sosnowski szobrászművész alkotása

22. §. A Krími Tatár Kánság létrejötte. A kánság társadalmi rendje és kultúrája. A Theodóroi Fejedelemség a Krímen

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETÉK: milyen politikát folytatott a Krími Tatár Kánság és az Oszmán Birodalom az ukrán területekkel kapcsolatban; milyen következményekkel jártak az ukrán területek elleni tatár-török rajtaütések.

FELADATOK AZ ISMÉTLÉSHEZ: **1.** Mikor jelentek meg először a mongolok a Krím-félszigeten? **2.** Mely államok rendelkeztek területekkel a Krímen a XIII. század elején? **3.** Milyen szerepet játszott a Krím a Fekete-tenger térségében? **4.** Mi a kikötő?

I. Hadzsi Giráj származása tisztázatlan. Egyes történészek szerint a valódi neve – Devlet Berdi. Apja Tas Timur krími kán (XIV. század vége). Megint mások véleménye szerint Hadzsi Giráj a krími tatár arisztokrácia Sirin és Barin klánjaiból való. Fiatal korában Vitold litván nagyfejedelem udvarában élt, aki segítette a trónra kerülését. Hadzsi Giráj arra törekedett, hogy államát fontos kereskedelmi központtá tegye, még kereskedelmi flottát is építtetett. A lengyelek „a rutén területek örének” nevezték.

Mengli Giráj a szultán előtt.
Középkori miniatúra

1. A Krími Tatár Kánság megalakulása és beleolvadása az Oszmán Birodalomba. A mongol hódítás, a Fekete-tenger mellék és a Krím sztyeppéinek elfoglalása gyökeresen megváltoztatta a lakosság összetételét ezeken a területeken. Az uralkodó etnikai csoportot a mongolok képezték, akik keveredtek a kunokkal és más helyi etnikai csoportokkal, akik többnyire „tatároknak” nevezték magukat.

Az Arany Horda központja fokozatosan áttolódott a Krímbe. A XIII. század végétől a mongol kánok mind gyakrabban választották a Krímet állandó lakhelyükül. Az egyik ilyen város Solhat volt (ma Sztarij Krim).

A mongolok magukkal hozták a Krímre az iszlám vallást. A XV. század közepén az Arany Horda széthullott, és a területén több önálló állam alakult: Nagy Horda, Asztraháni Kánság, Kazanyi Kánság, Szibériai Kánság, a Nogaji Tatár Kánság és a Krími Tatár Kánság.

A Krími Tatár Kánság létrejötte **I. Hadzsi Giráj** kán (1428–1466) nevéhez kötődik.

Hadzsi Giráj, Litvániára támaszkodva, képes volt függetleníteni államát a Nagy Hordától. Különböző források szerint erre 1449-ben vagy 1455-ben került sor. Hadzsi Giráj halála után belharcolat követően a hatalom ifjabbik fia, **I. Mengli Giráj** (1467–1515) kezébe került.

A krími kánok megőrizték a Litván Nagyfejedelemséghez tartozó ukrán területek fölötti formális uralmat és a nagyfejedelemnek jarlikot adtak ki. Az utolsó jarlik 1472-ben kelt.

Mengli Giráj hatalmas azonban ingatag volt. Más nemesi családok tagjai is igényt formáltak a trónra. Mengli Girájt elfogták és bebörtönözték. A lázadást vezető Emineh bég segítségért fordult II. Mehmed oszmán szultánhoz. Az utóbbi ezt kihasználva, 1475-ben elfoglalta a Krím teljes déli partvidékét és az Azov erődöt a Don folyó torkolatánál.

Mengli Giráj, aki szabadlábba került, kénytelen volt elismerni a szultán uralmát, és a Krími Tatár Kánság 1478-ban beolvadt az Oszmán Birodalomba.

2. A Krími Tatár Kánság politikai berendezkedése és a társadalmi-gazdasági fejlődése. Az államot a **kán** irányította – „a Nagy Horda, a Krím, a Kipcsak sztyeppék nagy kánja”. Mehmed örököséként uralkodott a területeken. A birtokok egy része a kán tulajdonában volt, amit örökségként továbbadhatott. Ezenkívül a káné volt az összes sós tó, valamint a megműveletlen földterületek. Jövedelmének legnagyobb része a vadkereskedelemből és a hadjáratok során ejtett foglyok eladásából származott.

A hatalom legfelsőbb szintjén fontos szerepük volt a kán hivatalosan kihirdetett örökösének – a **kalgának** és a **núreddinnek**. Saját palotájuk volt és hatalmuk csak annyiban különbözött a kánétól, hogy nem verethettek saját pénzt.

Különleges helyet foglalt el a kánság irányításában a **nagy bég** (bej) – „a kán szeme és füle”. Ő irányította a testőrséget, felügyelte a rendet a fővárosban – Bahcsiszerájban, jóváhagyta az összes bírósági ítéletet. A kánság külső biztonságáért és a Krímen kívüli területeken élő nomádokkal való kapcsolatáért az **or-bég** felelt. A kánság életének legfontosabb kérdéseiben (háború és béke, a káni udvar fenntartásának költségei stb.) az államtanács – a **diván** döntött, amelynek tagjai a kánság legmagasabb rangú hivatalnokai voltak. Fontos szerepet játszott a kánság irányításában a vallási vezető – a **mufti**, akire a bíraskodás, a vallás és az oktatás ügyei tartoztak.

A kánság lakóinak zöme szabad ember volt. Nem kevesen közülük keresztények voltak. A gazdaság alapját az állattartás jelentette (lovak, szarvasmarha, birka). A Krím előhegyeiben fejlett volt a földművelés. Gabonaféléket és zöldségeket termesztettek; elterjedt volt a szőlészet és a kertészet. Gyorsan fejlődött a kézműipar: fazekasság, szőnyegkészítés, réz- és ólomedények, lovas felszerelések, fegyverek stb. készítése.

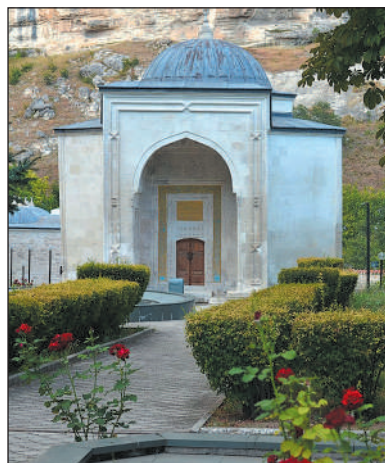
3. A Krími Tatár Kánság kultúrája. A Krími Tatár Kánság kulturális központjai: kezdetben Solhat, később – Kirk-Or, a XVI. század elején pedig – Bahcsiszeráj.

A kánság legrégebb építészeti emlékei közé tartozik az uralkodók, prominens személyek, vallási vezetők sírboltja – a **türbe**. Vágott kőből építették őket, erős mészhabarccsal ragasztva. A legrégebb türbe a Csufut-Kale. A legismertebb pedig a XV. századi Eszki-türbe, amely a mai Bahcsiszeráj területén található.

Fontos szerepük volt a kánság építészetében a mecseteknek. Az egyik legelső mecsetet Özbek kán építtette Solhatban 1314-ben, jellemzője a hat oszlop és a sátortető. A mecset a mai napig áll.

Szultán – uralkodói méltóságnév egyes keleti országokban.

A gabonatermesztés a Krím sztyeppéin össze volt kötve az állattartással. Ennek a gazdálkodásnak az volt a lényege, hogy tavasszal a földet bevetették, s amíg a gabona érett, a gazdálkodó az állataival elment a távoli legelőkre, majd ősszel visszatért és betakarította a gabonát.

Hadzi Giraj türbéje.
Mai látkép

Özbek kán mecsetje Sztarij Krimben. Mai látkép

A bahcsiszeráji palota.
Mai látkép

Jaszir – foglyok gyűjtése; a törökök és a tatárok által a Litván Nagyfejedelemség, Lengyelország, a Moszkvai Állam területén ejtett foglyok.

Kozák – török eredetű szó, szabad fegyveres embert jelent. Eleinte a „Vad mezőkön” élőket hívták így, akik köztöttség nélkül éltek, kézműves tevékenységeket folytattak. Idővel jelentős társadalmi réteggé alakultak.

A tatár jaszir. Részlet egy XV. századi metszetből

A XVI. században kezdték meg a bahcsiszeráji palota építését, amely a krími tatár kultúra gyöngyszemévé vált.

4. Tatár-török támadások az ukrán területek ellen. Vad mezők. Az Arany Horda széthullása után, amely a Litván Nagyfejedelemség fő ellensége volt, a litván fejedelmek már nem voltak érdekeltek a Krímmel való szövetségben. Ezt a helyzetet kihasználta III. Iván moszkvai nagyfejedelem: hosszú rábeszélés után sikerült szövetségre bírnia Mengli Girájt a Nagy Hordával és a Litván Nagyfejedelemséggel szemben. A szövetségnek köszönhetően Mengli Giráj megsemmisítő csapást mért a Nagy Hordára, 1502-ben elfoglalta és elpusztította Szaraj városát.

A moszkvai–tatár szövetség tragikus hatással volt az ukrán népre. A krími tatárok első nagy hadjáratára **1474-ben** került sor.

Különösen pusztító volt a tatárok 1482-es Kijev elleni hadjáratára. A várost és a környékét felperzselték. Mengli Giráj kán gazdag **jaszirt** gyűjtött. A hadjárat után annak jeleként, hogy teljesítették szövetségesi kötelességüket, a kán a moszkvai nagyfejedelemnek egy arany kelyhet és egy arany tányért küldött a Szófia-székesegyházból elrabolt kincsekből.

Ugyanebben az időszakban az ukrán területeken megjelentek a törökök is, akik 1476-ban elpusztították Bukovinát, 1498-ban – Halicsot és közel 100 ezer embert hajtottak rabságba. Az 1500. évi nagy hadjárat idején 50 ezres jaszirt gyűjtöttek.

A történészek számításai szerint a XV. század második felében – a XVI. században közel 110 nagyobb tatár-török hadjáratra került sor, amelyek következtében a Kijevtől délre eső területek szinte teljesen elnéptelenedtek és elpusztultak. Ez a terület kapta a **Vad mezők** (Gyike pole) nevet.

Az ukrán lakosság ellenállása során alakult ki az ukrán **kozákság**, amelyről az első írásos említések **1489-ből** és **1492-ből** valók.

5. Genovai gyarmatok. A Theodóroi Fejedelemség. A Bizánc és Genova által 1261-ben kötött nymphaeumi (kemalpasai) szerződés értelmében a genovaiak kizárólagos jogot szereztek a Fekete-tengeren való kereskedelemre. A genovaiak az ókori Feodoszija helyén Kaffa néven kereskedelmi kikötőt alapítottak, amely fontos kereskedelmi csomóponttá vált Kelet és Nyugat között. A Krímről sikerült kiszorítaniuk konkurensüket – a velenceieket.

A genovaiaknak bonyolult volt a kapcsolata a mongolokkal, később pedig a krími tatárokkal is: háborúk és szövetségkötések váltakoztak. A XV. század elejére a genovaiak megszerezték a Krím teljes déli partvidékét Kaffától Herszónig. Szudakban és Csembalóban (ma Balaklava) nagy erődöket építettek.

A genovai kikötők mellett a **XII. század végétől** a Krím hegyi járásaiban fejlődött a Theodóroi Fejedelemség. Főváro-

sa Theodoro volt, más néven Mangup. A theodóroiak egyetértésre jutottak a mongolokkal és békében éltek egymás szomszédságában.

A fejedelemség virágkora a XV. századra esik. Fejlett volt a mezőgazdasága és a kézműipara, lakossága 200 ezer fő körül volt. A XV. század 30-as éveiben háborúba keveredtek a genovaiakkal amiatt, hogy a fejedelemség tengeri kikötőt akart. A háború kisebb-nagyobb megszakításokkal **1475-ig**, Kaffa és Mangup törökök által meghódításáig tartott.

Fontos dátumok

XII. század vége – 1475 – a Theodóroi Fejedelemség fennállása.

XV. század közepe – a Krími Tatár Kánság létrejötte.

1474 – a krími tatárok első nagy hadjárata az ukrán földekre.

1478 – a Krími Tatár Kánság az Oszmán Birodalom vazallusa lesz.

1489, 1492 – az ukrán kozákok első írásos említése.

Egyetértesz-e azzal, hogy... Miért?

- A Fekete-tenger melléki és a krími sztyeppéken alakult ki a krími tatárok állama – a Krími Tatár Kánság, amely a Moldvai Fejedelemséggel együtt az Oszmán Birodalom vazallusává vált.
- A XV. század végén – a XVI. század elején a Kijevtől délre eső területek a tatár-török hadjáratok következtében szinte teljesen elpusztultak.
- A XII. század végétől a XV. század végéig a Krím hegyvidéki részein állt fenn a Theodóroi Fejedelemség, amely a Bizánci Birodalom és népeinek hagyományait folytatta, melyek a Krím hegyeiben éltek. A fejedelemség hadban állt a genovaiakkal a Fekete-tengeri kikötők miatt. 1475-ben az Oszmán Birodalom foglalta el.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték, mennyire sikerült elsajátítani a paragrafusban foglalt tananyagot a „Kronológiai ismeretek” című játékkal. **Játékszabályok.** A tanulók párokat alkotnak. Az egyikük megnevez egy dátumot a paragrafus tartalma alapján, a másikuk megmondja, mi történt akkor. Egy idő után szerepet cserélnek.
2. Mikor és hogyan jött létre a Krími Tatár Kánság? 3. Mi volt a legfőbb célja az ukrán területek elleni tatár támadásoknak? 4. Mi lett az eredménye a tatár-török hadjáratoknak az ukrán területek ellen? 5. Mely kultúrák voltak hatással a Krími Tatár Kánság kultúrájának fejlődésére? 6. Soroljátok fel a Theodóroi Fejedelemség jellegzetességeit. Adott körülmények között lett volna lehetőség függetlensége megőrzésére? 7. **Kiscsoportos foglalkozás.** Milyen határok befolyásolták a Krím gazdaságának fejlődését?
8. **Osztályszintű foglalkozás.** A Krími Tatár Kánság miért került függőségbe az Oszmán Birodalomtól? Mik voltak a következményei? 9. Rajzoljátok meg a Krími Tatár Kánság államigazgatásának szerkezetét. 10. Mutassátok meg a térképen: 1) a tatár hordáknak az ukrán területek elleni hadjáratai irányvonalait; 2) a Vad mezők területét; 3) a Krími Tatár Kánság területét.
11. a XIX. század második felének – a XX. század első felének ukrán történészei szerint a korabeli Ukrajna és a Krími Tatár Kánság ellenséges viszonyban volt egymással. Véleményetek szerint igaz-e ez az állítás? 12. **Foglalkozás párban.** Állítsátok össze a XV. századi – a XVI. század első felében a Krími Tatár Kánság valamelyik kánjának vagy a Theodóroi Fejedelemség valamelyik fejedelmének történelmi portréját (szabadon választható).

Kaffa (Feodoszija). A kikötő területe. Középkori metszet

A theodóroi fejedelmek jelvényei a funai erőd falán található feliratokon

23. §. Társadalmi élet és az egyházak az ukrán területeken a XIV–XV. századokban

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETIEK: milyen változások történtek a társadalmi berendezkedés tekintetében az előző korszakhoz képest; milyen okok vezettek az új társadalmi rétegek megjelenéséhez; hogyan fejlődtek az egyházak az ukrán területeken a XIV–XV. századokban; mi a „társadalmi réteg”, „slachta”, „mágnás”.

FELADATOK AZ ISMÉTLÉSHEZ: **1.** Soroljátok fel Rusz-Ukrajna és a Halicsi-Volhíniai Állam alapvető társadalmi rétegeit. **2.** Melyek voltak ezek közül az uralkodó rétegek. **3.** Miben nyilvánult ez meg?

Társadalmi rétegek – emberek nagy társadalmi-jogi csoportjai, melyek egymástól örökölt, a törvényekben lefektetett társadalmi helyzetükben különböznek egymástól, meghatározott jogokkal, privilégiumokkal és kötelezettségekkel rendelkeznek.

Nemesasszony és gazdag falusi nő. Kortárs rekonstrukció. Készítette Szerhij Samenkov

1. Társadalmi rétegződés. A korabeli ukrán társadalom rétegekre tagolódott. A társadalmi struktúrára, amely **rétegeket** foglal magában, jellemző a hierarchikus szerkezet (egyik réteg alá van rendelve a másíknak).

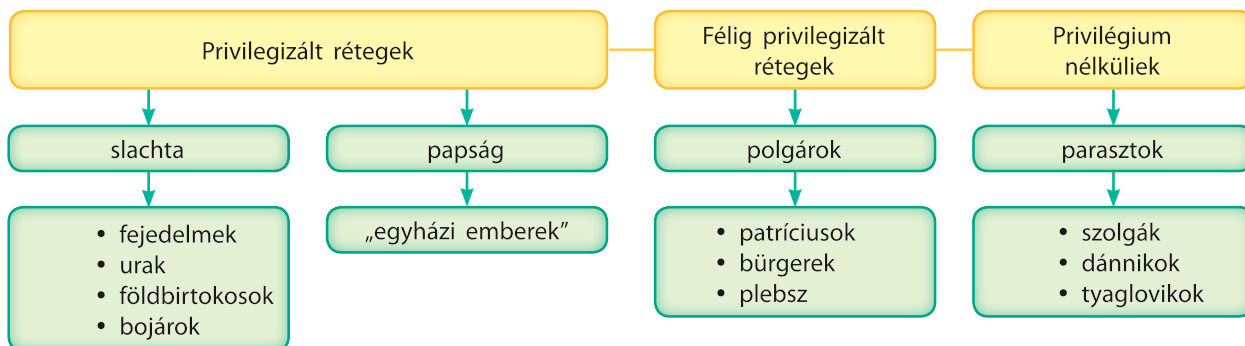
A rétegek tagolódása: privilegizált, félig privilegizált, privilégiumok nélkül. Az ukrán társadalom struktúrája a XIV–XV. századokban meglehetősen sokrétű volt. Tovább öröklődtek bizonyos társadalmi rétegek Rusz-Ukrajna korából és azon időszakból, amikor az ukrán területek más államokhoz tartoztak.

A **privilegizált társadalmi rétegek** – a fejedelmek, az urak, a földbirtokosok, a bojárok, a papság. **Félig privilegizált rétegek** – városlakók különböző csoportjai (patriciusok, bürgerok, plebsz). **Privilégiumok nélküliek** voltak a különböző falusi csoportok (szolgák, dánnikok, tyaglovikok).

A XV–XVI. századokban a társadalom szociális szerkezete egyszerűsödött. A földbirtokosok egyetlen privilegizált réteget alkottak – a **slachtát**. A polgárok anyagi viszonyaiktól függetlenül azonos jogokat kaptak.

A **papság** képezte az „egyházi embereket” – az ukrán társadalom különálló privilegizált rétegét. Világi bíróság nem ítélezhetett felettük, szükség esetén a püspökök hoztak ítéletet felettük. A papság felső rétegre (metropolita, püspök,

AZ UKRÁN TÁRSADALOM A XIV–XV. SZÁZADOKBAN

érsék stb.) és egyszerű papokra tagolódott. A legszámosabban az egyházközségek papjai voltak, akiknek az életmódja alig különbözött a parasztokétól.

2. A társadalom privilegizált rétegei és életmódjuk.

A XV. század végére az ukrán területek nagyobb része Lengyelország és a Litván Nagyfejedelemség fennhatósága alá került. Ezeknek az államoknak eltérő volt a társadalmi szerkezete. Lengyelországban az uralkodó rétegeket slachtának nevezték. Képviselési szerveik (a helyi szejmek és az országos szejm) által a slachta meghatározta az állam politikáját. A Litván Nagyfejedelemségben a privilegizált réteg összetettebb volt. Litvánia, Rusz föld és Lengyelország hagyományából építkezett.

A XIV. század második felében – a XVI. század elején kialakult az egységes uralkodó réteg általános jogokkal, privilégiumokkal és kötelezettségekkel, ami a „slachta” nevet kapta.

A slachta tagok slachta szövetségeket alapítottak, amelyek a járás (powiat) életét meghatározták, megválaszthatták őket a járás hatalmi szervébe vagy a szejmbe. A slachta tagjai azon túlmenően, hogy viselhettek és használhattak fegyvert, széles körű privilégiumokkal rendelkeztek a kereskedelemben és a földhasználatban is.

A slachta kidolgozott egy sajátos becsületkódexet. A bíróságon a slachta tagjának szavát nem kellett bizonyítani. A slachta tag, aki bűncselekményt követett el, a slachta bírósága előtt felelt és megfosztották privilégiumaitól. A privilégiumok megadásával együtt korlátozták annak lehetőségét, hogy más társadalmi rétegekből át lehessen kerülni a slachtába.

A slachta nem volt egynemű a tagok vagyoni helyzete tekintetében. Három alapvető rétege volt: **kisnemes**, **köznemes** és **mágnás**. A kisnemesek 1–50 parasztudvarral rendelkeztek, a mágnások – néhány ezerrel vagy tízezerrel.

Az uralkodó rétegekhez tartozott a papság egy része is – a főpapság (metropolita, püspökök, apátok stb.).

3. Konstantin Ostrogski fejedelem.

A korabeli társadalomban, sőt az uralkodó rétegben is kivételes helyet foglaltak el a fejedelmek. A Rurikidák, a Gediminovicsok, az Olgerdovicsok leszármazottai voltak. Saját hadseregük volt, birtokaikon fejedelmi jog érvényesült, saját adórendszerrel és bíraskodással.

A leghatalmasabb fejedelmi család az **Ostrogski** volt. A családtörténet szerint Roman fejedelemtől, Halicsi Danilo apjától származtak. A család legismertebb tagja **Konstantin Ostrogski** volt (1463 körül – 1530) – litván nagyhetman (a litván sereg főparancsnoka 26 éven keresztül), bécsi várnagy. A hetman tulajdonában volt több mint 30 város és kisváros, valamint legalább 500 falu, több mint 40 ezer pa-

Slachta – privilegizált réteg Lengyelországban, Litvániában, az ukrán és a belarusz területeken, amelyek a XIV – XVIII. század folyamán a Lengyel Királysághoz és a Litván Nagyfejedelemséghez tartoztak. A slachtához tartozás széles körű jogokat és privilégiumokat biztosított. A slachta tagjainak legfőbb kötelessége a katonai szolgálat volt saját költségükre.

Mágnás – a slachta leggazdagabb tagjai.

Lengyel mágnások a XIV. század végén. Kortárs rekonstrukció

Konstantin Ostrogski fejedelem.
Ismeretlen festő. XVIII. század

Konstantin Ostrogski győzelmei közül a legismertebb az **1514. szeptember 8-i orsai csata** az 1512–1522 közötti litván-moszkvai háború idején.

A csatában a fejedelem legyőzte a moszkvai sereget, amely létszámában kétszerese volt a litvánnak. Fogságba ejtett több mint 1,5 ezer „moszkovita” nemest. Moszkva vesztesége összesen 30 ezer fő halott és fogoly volt.

raszt. Konstantin Ostrogski tántoríthatatlanul védelmezte a pravoszláv vallást a katolikussal szemben. Megszervezte az ukrán területek védelmét a tatár-török támadásokkal szemben városerődök építésével, és maga is vezetett hadjáratokat a tatárok ellen.

4. Egyházak a XIV. század második felében – a XV. században. A XIV–XV. századi ukrán társadalom életében fontos szerepet játszott a papság. A pravoszláv papságnak két kategóriája volt: fehér (az egyházközségek papjai) és fekete (a szerzetesek és a főpapok).

Halics Lengyelországhoz csatolása után kezdetét vette a katolicizmus erőltetése. A pravoszláv püspökségek mellett katolikus püspökségeket létesítettek ott is, ahol még nem voltak katolikus egyházközségek. **1375-ben** a római pápa eleget tett Lengyelország kérésének, és engedélyezte Halicsban katolikus metropólia (érsekség) létrehozását. Hozzá tartozott a przemyśli, a chełmi, a volodimiri, a lucki, a kamjaneci és a moldáv püspökség, noha abban az időben még nagyon kevés katolikus volt ezen a területen.

Élete végén III. Kázmér lengyel király elérte, hogy a konstantinápolyi pátriárka engedélyezze az önálló Halicsi Pravoszláv Metropólia létrehozását (**1371**). Azonban az csak **1401-ig** állt fenn, akkor a kijevi metropolitának rendelték alá.

A pravoszláv egyház helyzete nyugtalanította a Litván Nagyfejedelemség uralkodóit is. A krevai unió után Litvániában is terjeszteni kezdték a katolicizmust. A pravoszláv egyház és a rutén fejedelmek tiltakoztak ellene. Támogatták Vitold litván fejedelmet a lengyelpárti királlyal, Jagellóval folytatott háborúban. Megerősítve hatalmát, Vitold megkísérelte a területén a pravoszláv egyházat kivonni a Moszkvai Metropólia fennhatósága alól. Az első kísérlete 1406-ban sikertelennek bizonyult. A második kísérletre 1415-ben került sor, amikor az ukrán és a belarusz területek pravoszláv püspökeinek navahrudaki egyházgyűlésén külön kijevi („litván”) metropolitát választott **Grigorij Camblak** személyében. A püspök 1420-ban bekövetkezett halála után Vitold kénytelen volt elismerni a pravoszlávok fölött Fotyij moszkvai metropolita főhatóságát.

A XV. században kísérlet történt a katolikus és a pravoszláv egyház egyesítésére. **1439-ben a firenzei egyetemes zsinaton** megkötötte az uniót a római pápa és a konstantinápolyi pátriárka. Az uniót azonban nem ismerték el a moszkvai és az ukrán-belarusz területeken. A moszkvai papság Ionát választotta metropolitának, aki az autokefál (önálló) Moszkvai Metropólia első elöljárója volt. Miután 1453-ban a törökök elfoglalták Konstantinápolyt, a Moszkvai Metropólia befolyása tovább erősödött.

A litván uralkodók, akik nem szerették volna, hogy nagyszámú pravoszláv alattvalójuk Moszkva befolyása alatt álljon, **1458-ban** ismét létrehozták a Kijevi Metropóliát, amely végleg különvált a moszkvaitól és közvetlenül a konstantinápolyi pátriárkának volt alárendelve. Metropolitává **Grigorij Bolgarint** választották.

A pravoszláv egyház Lengyelországban és Litvániában másodrendű szerepet vitt, nagyban függött a világi hatalomtól.

Fontos dátumok

A XIV. század második fele – a XVI. század eleje – a slachta mint privilegizált társadalmi réteg kialakulása.
1371–1401 – a Halicsi Pravoszláv Metropólia fennállása.
1375 – a Halicsi Katolikus Metropólia (érsekség) megalapítása.
1439 – a firenzei unió.

Egyetértesz-e azzal, hogy... Miért?

- A XVI. század közepére befejeződött a slachta kialakulása, amely az uralkodó társadalmi réteg volt az ukrán területeken.
- A XIV. század második felében – a XV. században a pravoszláv egyház kezdte elveszíteni az állam támogatását és hanyatlott.
- A XIV–XV. századokban a katolikus egyház folyamatosan növelte befolyását Lengyelország és Litvánia uralkodóinak támogatásával.

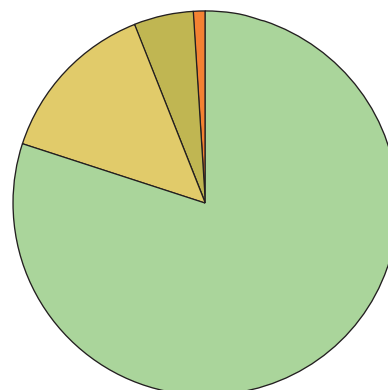
Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték, mennyire sikerült elsajátítani a paragrafusban foglalt tananyagot a „Három mondat” című játékkal. **Játékszabályok.** A tanulóknak a paragrafus tartalmát három mondatban kell összefoglalniuk. Az nyer, akinek ez a legrövidebb mondatokban sikerül úgy, hogy közben a tartalom nemvész el. A játékot írásban célszerű játszani.
2. Soroljátok fel az alapvető társadalmi rétegeket az ukrán területeken a XIV. században – a XVI. század első felében. Mutassatok rá a lakosság társadalmi rétegződésének sajátosságaira. Kik tartoztak az uralkodó réteghez? 3. Hogyan alakult ki a slachta? Milyen jogaik és kötelességeik voltak a slachta tagjainak? 4. Miért volt bonyolult az egyházak helyzete az ukrán területeken a XIV században – a XVI. század első felében? Milyen események segítettek a katolikus vallás terjedését az ukrán területeken?
5. **Osztályszintű foglalkozás.** Mi készítette Litvánia és Lengyelország uralkodóit, hogy önálló pravoszláv metropóliákat hozzanak létre? 6. **Kiscsoportos foglalkozás.** A litvániai és a lengyelországi slachta ismeretében milyen jellegzetes vonások alapján lehet elkülöníteni az „ukrán slachtát”? 7. Töltsétek ki „Az ukrán területek privilegizált társadalmi rétegei” című összehasonlító táblázatot.

Rusz-Ukrajna a X–XIII. században	Az ukrán területek a XIV. században – a XVI. század első felében

8. **Foglalkozás párban.** Tekintsétek meg a „Társadalmi rétegződés az ukrán területeken a XIV. század második – a XVI. század első felében” című ábrát és végezzétek el a következő feladatokat: 1) Soroljátok fel az ukrán társadalom alapvető rétegeit. Melyik volt a legszámosabb? 2) A társadalmi szerkezet alapján nevezzétek meg a gazdaság alapvető ágazatait. 3) A felsorolt rétegek közül melyek tartoznak a privilegizált, és melyek – a nem privilegizált réteghez? Indokoljátok meg, miért gondoljátok így.

TÁRSADALMI RÉTEGZÖDÉS AZ UKRÁN TERÜLETEKEN a XIV. század második – a XVI. század első felében

- Parasztok – 80 %
- Városlakók – 14 %
- Slachta – 5 %
- Papság – 1 %

24. §. Mezőgazdaság. Kézműipar és kereskedelem. A városok és a magdeburgi jog

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETITEK: milyen változások mentek végbe az ukrán területek gazdasági fejlődésében; hogyan fejlődött a kézműipar és kereskedelem az ukrán területeken a XIV–XV. századokban; mi a „megélhetési gazdálkodás”, az „obrok”, „panscina”, „latifundium”, „filvark”, „jobbágyág”, „magdeburgi jog”.

FELADATOK AZ ISMÉTLÉSHEZ: 1. Milyen szerepet játszottak a városok Rusz-Ukrajnában? 2. Milyen paraszti függőségek voltak Rusz-Ukrajnában és a Halicsi-Volhíniai Államban? 3. Jellemezzétek a kézműipar és a kereskedelem fejlődését Rusz-Ukrajna és a Halicsi-Volhíniai Állam időszakában.

Önellátó gazdálkodás – a gazdálkodásnak az a formája, amikor az emberek saját szükségleteik kielégítésére termelnek.

Obrok – a termékek (gabona, jóság, baromfi, szalonna, méz) azon része, amit be kellett szolgáltatni a földesúrnak.

Parasztház.
Múzeumi kiállítás

Nehéz kerek eke.
Középkori miniatúra

1. Mezőgazdaság. Az élet falun. A XIV–XV. századok folyamán az ukrán területek gazdaságában a mezőgazdaság játszotta a fő szerepet, mégpedig az **önellátó gazdálkodás**. Hagyományos fajtái a földművelés, az állattartás, a halászat és a méhészet. A gazdasági életben ugyanakkor komoly változások történtek. A kerek eke köszönhetően a falusiak nagyobb földterületeket tudtak megművelni. Fejlődtek a kézművesiparok, elsősorban azok, amelyek a mezőgazdasági termékek feldolgozásához kötődtek. Sókitermeléssel a Kárpátokban és a Fekete-tenger északi partvidékének sós tavainál foglalkoztak. A feudális renddel szemben, ahol csak a slachta tagjainak engedték meg, hogy vadásszanak, a Dnyeper mentén a falusiak és a városiak is vadállatokra vadásztak, amiből jelentős bevételük származott.

Jogi helyzetük tekintetében a falusiak két csoportra oszlottak: **szabad parasztok** (pohozsij), akik otthagyhatták földesuraikat és **otcsicsok** (nepohozsij), akik kötve voltak földesuraikhoz. A XIV. században az ukrán területeken a falusiak zöme szabad paraszt volt, és mindössze adót fizetett a földhasználatért. A föld fel volt osztva a falusi udvarok között – egy telek nagysága 16,8–21,4 hektár között volt. Minden telken 5–10 épület (hata) állt, melyek mindegyikében egy nagy parasztcsalád lakott. Több telek együtt képezte a falut (hromada), amelynek élén az atamán állt. Több szomszédos falu alkotta a voloszty (kop) nevű közigazgatási egységet, amelynek élén a sztaroszta állt. A voloszty szintjén összehívott gyűléseken döntöttek a fontos kérdésekről, itt működött a bíróság is.

A falusiak számos adót fizettek és különféle kötelezettségeik voltak. A Litván Nagyfejedelemségben a legfontosabb adónem a hadiadó volt. A falusiak állami kötelezettségeket is teljesítettek: építették és tatarozták a várakat, hidakat és gátakat, utakat építettek stb. Az egyháznak tizedet fizettek.

A feudális uradalmak parasztjai **obrokot** fizettek – pénzben vagy termékekben, valamint köteleességük volt a **jobbágy robot**

A ROBOT AZ UKRÁN TERÜLETEKEN

A robot jellegzetességei

ingyen munka a földesúr (uraság) földjén

az „uraság” szerepében lehetett az egyház és az állam is

elsősorban mezőgazdasági munkát végeztek

a földbirtokos maga határozhatta meg, mennyi időt kell ledolgozni

a filvarkok meghonosodása után terjedt el

(ingyen munka). A XV. században területenként évi 14 napot kellett így dolgozni. **1520-ban** Lengyelországban, **1557-ben** pedig Litvániában bevezették a heti egy nap robotot. Ugyanekkor Kárpátalján a robot már heti két nap volt. Észak-Bukovinában mintegy 20 különféle kötelezettség és adó létezett.

A német vagy lengyel telepések által létrehozott falvak csak obrokot fizettek és nem kellett robotolniuk. A XIV. század végétől Halicsban ezek a falvak elsősorban állattenyésztéssel foglalkoztak. Az obrokot és az adókat állatokban fizették be, a bírászkodás pedig a régi szokások és jog szerint történt.

A XIV–XV. századokban érezhetően megnőtt a nagy földesúri földbirtokok száma. Már a XIV. század végén az ukrán területeken több tucat **latifundium** volt. Növekedésük forrása elsősorban az uralkodói adományok, földfoglalások, földvásárlások, új földterületek hasznosítása volt.

Az élelmiszerek (különösen a gabona és a hús) iránti igények növekedésével Nyugat-Európában a nagy földbirtokosok, a piaci igényekre reagálva, gazdaságaikat **filvarkokká** alakították. A filvark típusú gazdálkodás elsősorban Halicsban, Nyugat-Volhíniában, Nyugat-Podóliában, Kijevi Poliszjében terjedt el. A többi ukrán területen csak a XVI. század közepétől terjedtek el. A filvarkoknak sok termőföldre volt szükségük, ezért a földbirtokosok elkezdtek elvenni a földet a parasztoktól, növelték a robotot és bevezették a **jobbági rendet**.

A XV. századtól a parasztok felett a földesurak bírászkodtak. **1447-ben** elvették a parasztoktól a jogot, hogy bírósághoz forduljanak, azaz a feudális urak beavatkozhattak a magánéletükbe. A földbirtokosok rákényszerítették a parasztokat, hogy az ő malmaikat és vágóhídjaikat használják. A XVI. század elejétől a parasztoknak már nem volt joga, hogy a földesurak ellen a nagyfejedelemnek vagy a királynak panaszkodjanak. A volosztyok bíróságai gyakorlatilag megszűntek. Egyúttal korlátozták a parasztok jogát a költözésre (helyváltogatásra). A XV. század 30-as éveiben Halicsban bizonyos időt határoztak meg a költözésre – karácsony két napját azzal a feltétellel, hogy a földesúrnak megfizette a váltságdíjat. **1496-ban** a szejm arról hozott döntést, hogy évente csak egy paraszt hagyhatja el a falut. **1503-ban** a szejm rendeletet alkotott arról, hogy a parasztok csak a földesúr engedélyével költözhetnek, ami azt jelentette, hogy elvesztették személyes szabadságukat.

A Litván Nagyfejedelemséghez tartozó ukrán területeken a jobbágysorba taszítás lassabban ment végbe. Ennek oka a tatárok támadásai és a munkaerő hiánya volt.

A jobbágyosítás Lengyelország területén **1573-ban**, a Litván Nagyfejedelemség területén pedig – **1588-ban**

Robot – a falusiak ingyen munkája a feudális urak javára.

Latifundium – magántulajdonú nagy földbirtok, amely elsősorban a megélhetési gazdálkodásra volt berendezkedve és jobbágyság munkáját alkalmazta.

Filvark – többféle tevékenységet összefogó gazdaság, amely jobbágyságra és robotra támaszkodva gazdálkodott, jellemzője volt az áru-pénz csere és az önellátó gazdálkodás.

Jobbágyság – függő parasztok, akiket földhöz kötöttek, adminisztratív és ítélkezési függőségbe kerültek a nagy földbirtokosoktól.

Felkelés Muha vezetésével. Ivan Jizsakevics festménye

Az „opriskok” szó egybecseng több ukrán kifejezéssel, mint „оприч” (oldalra), „оприск” (szikla), „оприскливий” (féktelen). Valószínűbb azonban, hogy a Rzeczpospolitában a XIX. századig latinul íródott dokumentumokban használatos „oppressor” (szabálysértő) szóból ered.

Az opriskok menete. Władysław Skoczylas festménye

Számos ukrán város életét a **rutén jog** határozta meg, amely a Rusz időszakában alakult ki. A városban a legfőbb hivatali méltóság a bíró (vijt) volt, akinek joga volt meghozni a végső döntést minden bírósági ügyben, és akár halálos ítéletet is hozhatott. Lehetséges, hogy ez a kifejezés került be a néprnyelvbe és vált elfogadottá.

fejeződött be, amit szejm által hozott törvényben, illetve a harmadik litván szabályzatban rögzítettek.

A XIV–XV. századok folyamán az ukrán területeken általánosan rosszabbodott a falusiak helyzete.

2. A lakosság szociális követelése. A hagyományos falusi életmód megbontása, a lakosság helyzetének általános romlása elégedetlenséget váltott ki, ami időnként nyílt ellenállásba torkollt. Megszokott jelenségek voltak a szökések. A falusiak nagy számban szöktek délre és keletre, a Vad mező peremén telepedtek le. Ott nem zsákmányolták ki őket a földesurak, ám állandó fenyegetést jelentettek a tatárok.

Az első tömeglázasra 1431–1434-ben került sor Nyugat-Podóliában, ahol ekkoriban a lengyel viszonyokat próbálták bevezetni. Hmilnik és Braclav lakossága lázadt fel.

Nagyobb lázadások rázták meg **1490–1492-ben** Halicsot, Nyugat-Podóliát és Bukovinát.

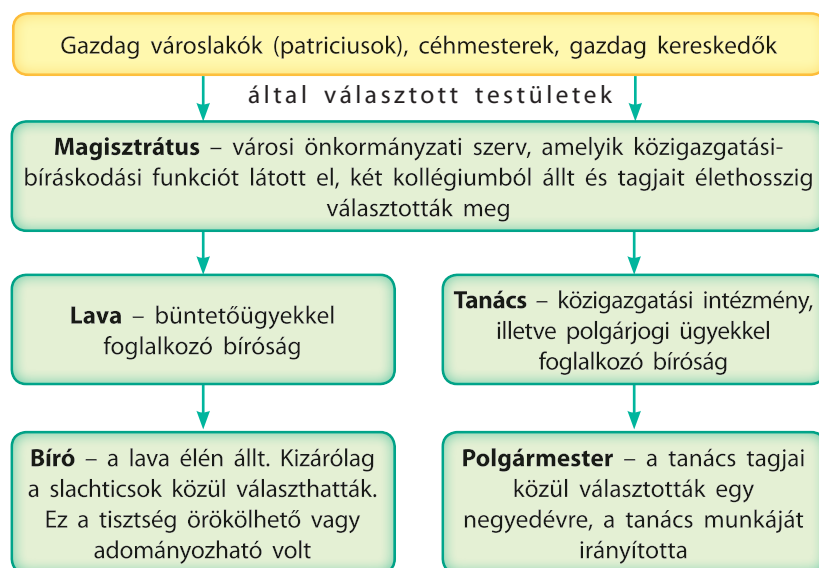
1490 nyarán 10 ezer paraszt, városi lakos és kisnemes **Muha** atamán (keresztnevét nem ismerjük) vezetésével elfoglalta Sznyatok, Kolomija és Halics városokat, valamint a környező falvakat. A lázadás méretei nyugtalanították a hatalmat, és nagy létszámú sereget indítottak annak leverésére. A döntő csatára Rogatin alatt került sor, amelynek során a lázadók vereséget szenvedtek. Muha elmenekült, ám rövidesen kézre kerítették és elszállították a krakkói börtönbe, ahol hamarosan meghalt.

1491 tavaszán a lázadás újra erőre kapott. A bukovinai parasztsztagok osztagai megindultak Halicsba. Ősszel azonban a sereget szétverték és vezetőjét, **Andrij Borulját** bebörtönözték. 1492 nyarán szabadlábra került és ismét a lázadók élére állt, ám Kolomijában elfogták és Hotinban kivégezték szintén fogságba került társaival együtt.

1529-ben először említik az **opriskokat** – népi bosszúállókat, akik főleg a Kárpátokban tevékenykedtek. Megtámadták a slachticsokat és kifosztották őket, a zsákmányt pedig, a néphagyomány szerint, részben szétosztották a sanyargatott parasztsztagok között.

3. A városok és lakóik. A magdeburgi jog. A XIV–XV. századokban jelentős növekedésnek indultak a városok. Az ukrán területeken azonban a városok többnyire megőrizték feudális agrárjellegüket. A polgároknak nem több mint 20–30%-a foglalkozott kézműiparral és kereskedelemmel. A többiek a mágnásoktól függtek, és a falusiakhoz hasonló szolgálatokra kötelezték őket, megfizették az obrokot természetben, vagy időnként pénzben. A Dnyeper menti városok többségének lakosságát csak hadi kötelezettség terhelte az állandó fenyegetések miatt. A XV. században a legnagyobb város Lemberg (Lviv) volt több mint 10 ezer lakossal, miközben Kijevnek ekkor kevesebb mint 3 ezer lakosa volt. Más városok is fej-

A MAGDEBURGI JOGGAL RENDELKEZŐ UKRÁN VÁROSOK ÖNKORMÁNYZATI RENDSZERE

Magdeburgi jog – a városi önkormányzat legerjedtebb formája a középkori Közép-Európában.

A magdeburgi jog azokból a privilégiumokból eredt, melyeket 1188-ban a német Magdeburg városa kapott. Kezdetben Csehországban, Lengyelországban, Litvániában terjedt el. Az ukrán területeken a magdeburgi jog a XIV. századtól honosodott meg a Halicsi-Volhíniai Állam városaiban.

lődtek, többek között Kamjanec, Luck, melyek lakossága meghaladta a 4 ezer főt.

Az időszakban fejlődött a kereskedelem és a kézműipar, amely foglalkozások fokozatosan a városi lakosság alapvető foglalkozásaivá váltak. A városok a kézművesség, a kereskedelem, a kultúra és a politika központjaivá váltak.

A városok elhelyezkedésüktől függően (állami vagy magánbirtokon feküdtek) lehettek királyi (nagyfejedelmi) városok és mezővárosok.

Akárcsak a többi európai országban, a polgárok arra törekedtek, hogy függetlenítsék magukat tulajdonosaiktól vagy az állami hivataloktól és önkormányzatot teremtsenek. A **XIV. században** az ukrán területeken a német telepésekkel együtt megjelent a **magdeburgi jog**. A németek jogot nyertek, hogy a halicsi és a volhíniai városokban önkormányzatokat szervezzenek autonóm bírósági-közigazgatási intézményekkel. Az első ilyen önkormányzatokat a Halicsi-Volhíniai Államban szervezték meg, többek között Lembergben, amivel kezdetét vette a magdeburgi jog fokozatos meghonosítása. Az ukrán területeken magdeburgi jogot kapott **1324-ben** – Volodimir, **1356-ban** – Lemberg, **1374-ben** – Kamjanec, **1499-ben** – Kijev. 1791-ig a litván fejedelmek, a lengyel királyok, az ukrán hetmanok magdeburgi jogot adtak 220 ukrán városnak.

Azok a városok, amelyek megkapták a magdeburgi jogot, felszámolták a hagyományos bíróságokat, a hadvezérek és a sztároszták vagy a királyi (nagyfejedelmi) helytartók hatalmát és választott önkormányzatot vezettek be. A város életével kapcsolatos összes döntést a gazdag városiakokból választott

Városháza Kamjanec-Pogyilszkanban (a régi magisztrátus helyén).
Mai látkép

A XIV. században Lembergben közel 10 ezren éltek, közülük 500-an foglalkoztak kézművességgel. A kézművesek 14 céhbe tömörültek, amelyek 36 különböző szakmát képviseltek. Idővel a céhek száma 35-re emelkedett. Fennmaradt a korabeli céhek jegyzéke, melyben a következő felsorolást találjuk: kereskedők, hentesek, pékek, kovácsok, cipész, szabók, nyereg- és lószerszám készítő, sörfőzők, sírások, szücsök.

1343-tól kezdve ismert a „tatár út”, amely Németországból vezetett az Arany Hordába Krakkón, Lembergben, Kamjanecen, Kijeven keresztül. Abban az időben gyakorlatilag ez volt az egyetlen út, ami összekötötte Európát a Kelettel. A másik nemzetközi kereskedelmi útvonal Kaffától (ma Feodoszija) vezetett Kijeven át Moszkvába és Novgorodba.

A szabómesterek céhének jelvénye Lembergben a Piac tér egyik épületén

Középkori vásár rekonstrukciója a kamjanec-pogyilskij fesztiválon (Hmelnickij megye)

magisztrátus hozta meg. Választásokat évente egyszer tartottak. A **magisztrátusnak** két kollégiuma volt: a **lava**, melynek élén a bíró állt, és a **tanács**, amelyet a polgármester vezetett. A bíró csak a slachta tagjai közül kerülhetett ki.

Kezdetben a magdeburgi jogot többnyire a katolikusok kapták meg, aminek következtében a pravoszláv ukránokat nem engedték a városvezetésbe. Ennek ellenére a magdeburgi jog pozitív hatással volt az ukrán városok fejlődésére.

4. Kézművesség és kereskedelem. A XV. század végéig már több mint 200 kézműves szakma volt ismert (Rusz-Ukrajna idejében – 70).

Annak érdekében, hogy megvédjék érdekeiket és szabályozzák a termelést, a városi kézművesek szakmák szerint sajátos szervezetekbe – **céhekbe** tömörültek, amelyek mindegyikének saját szabályzata volt. A céhnek joga volt bíraskodni tagjai fölött, megadóztatta őket, szükség esetén megszervezték a saját milíciájukat a város védelmére. A céhek élén választott személyek – céhmesterek álltak. A céhtagok kötelesek voltak minőségi terméket előállítani és azonos áron értékesíteni.

Az első céhek az ukrán területeken a **XIV. század** végén jöttek létre Halicsban és Kárpátalján, a **XV. század** végétől pedig a céhrendszer elterjedt Volhínia, Kijev környéke és Nyugat-Podólia városaiban.

Mivel a céhrendszert Németországból és Lengyelországból vették át, a céhek tagjai formálisan csak katolikusok lehettek. A pravoszláv ukránok meg voltak fosztva a jogtól, hogy belépjenek a céhekbe. Azokat a mestereket, akik nem voltak tagjai valamely céhnek, **partacs**nak (céhen kívülinek) nevezték.

A kereskedelemben is megjelentek újítások. A kereskedők érdekeik megvédése és a kölcsönös segítségnyújtás érdekében **kereskedő céhekbe (gildiákba)** tömörültek.

A XV. században elterjedtek a **vásárok**, állandó vásárok voltak Lembergben, Kijevben, Halicsban, Luckban és más városokban. A vásárok alapján jöttek létre a piacok. Az ukrán területeken a kereskedelmi kapcsolatok ebben az időszakban formálódtak ki. Miután 1453-ban a törökök elfoglalták Konstantinápolyt, azok az államok, amelyek hagyományosan a bizánci gabonát vásárolták (Itália, Franciaország stb.), más piacok után néztek. A legfőbb gabonakereskedelmi központtá Gdańsk kikötője vált a Balti-tengeren. Ennek köszönhetően jelentősen felélénkült a gabonatermesztés Lengyelországban és az ukrán területeken.

A nyugat-európai országokban egyre drágult a jószág, ami azt eredményezte, hogy megnövekedett az értékesítésre szánt jószág tartás. Az ukrán piacokon ezrével adták el az ökröket, majd nyugatra vitték. Ebben az időben az ökör a pénzt is helyettesítette.

Egyetértesz-e azzal, hogy... Miért?

- Miután Nyugat-Európában megnövekedett a kereslet a mezőgazdasági termékek iránt, az ukrán területeken egyre inkább elterjedt a filvark gazdálkodás. A nagy fölbirtokosok egyre jobban kizsákmányolták a parasztokat. Megkezdődött a jobbágyosodás.
- A hagyományok felrúgása és a helyzetük romlása a falusiak ellenállását váltotta ki. A legnagyobb lázadásokra 1490–1492-ben került sor, melyeknek szociális és felszabadító jellege volt.
- A XIV. század végétől a nagyobb ukrán városok megkapták a magdeburgi jogot, amely átalakította a városok irányítását. Változások következtek be a városi lakosság helyzetében is.
- Az ukrán területeken nőtt a kézműipar, bevezetésre került a nyugat-európai szervezeti forma – a céh. A kereskedelemben is változások következtek be: a kereskedők gildiókba tömörültek, egyre többször szerveztek vásárokat.

Kérdések és feladatok

- ◆ **1.** Ellenőrizték, mennyire sikerült elsajátítani a paragrafusban foglalt tananyagot a „Magdeburgi jog” című játékkal. **Játékszabályok.** Minden tanuló választ magának egy személyiséget (céhmester, kereskedelmi céh vezetője, koldus, boltos, a magisztrátus tagja, polgármester stb.). Ezután jeleneteket játszanak el a városiak életéből.
- ▲ **2.** A mezőgazdaságban milyen újdonságok jelentek meg a XIV. században – a XVI. század elején? A mezőgazdaság mely ágazatai fejlődtek elsősorban a XIV. században – a XVI. század első felében? **3.** Milyen iparral foglalkoztak az ukrán parasztek és városiak? Mi volt hatással ezek elterjedésére? **4.** Mi a filvark? Miért jelentek meg a filvarkok és mihez vezetett ez? **5.** Hogyan ment végbe az ukrán parasztek eljobbágyosítása? **6.** Soroljátok fel a parasztek lázadásának okait. Soroljátok fel az ukrán parasztság legnagyobb lázadásait a XV. században, és a vereség okait.
- ◆ **7. Osztályszintű foglalkozás.** Miért törekedtek arra a városiak, hogy városuk megkapja a magdeburgi jogot? **8. Kiscsoportos foglalkozás.** Kiről van szó? **1)** falusiak, akik adót fizettek (pénzben vagy termékekben) a földhasználatért cserébe; **2)** parasztek, akiknek robotot kellett teljesíteniük jószágaik és mezőgazdasági eszközeik felhasználásával; **3)** parasztek, akik egyidejűleg foglalkoztak a gazdasággal és teljesítettek katonai szolgálatot. **9.** Készítsetek részletes vázlatot „Az ukrán területek gazdasági fejlődése a XIV. század második felében – a XV. században” című előadáshoz.
- ★ **10. Foglalkozás párbán.** Lembergben a kézműves céhek a XIV. század végén jöttek létre. Abban az időben négy céh volt a városban. 1425-ben már tíz, a XV. század végén – 14, a XVI. század közepén – 35. **1)** Vonjatok le következtetést abból, milyen fejlettségű volt a kézműipar az ukrán területeken. **2)** Mely ukrán területeken terjedt el elsősorban és miért a céhek alapítása? **11.** Mi volt az oka annak, hogy Nyugat-Európában a gazdaság és a piac fejlődése ahhoz vezetett, hogy megszűnt a jobbágyosság, az ukrán területeken viszont épp az ellenkezője történt?

Fontos dátumok

- 1324** – Volodimir magdeburgi jogot kapott.
- 1356** – Lemberg magdeburgi jogot kapott.
- 1374** – Kamjanec magdeburgi jogot kapott.
- 1490–1492** – parasztlázadások Halicsban, Nyugat-Podóliában és Bukovinában Muha és Andrij Borula vezetésével.
- 1499** – Kijev magdeburgi jogot kapott.
- 1520, 1557** – a robot törvényerejű bevezetése Lengyelországban és Litvániában.

A parasztek beszolgáltatják az obrokat. XV. századi metszet

A leMBERGI óRÁSOK címere

25. §. Az ukrán területek kultúrája a XIV. század második felében – a XV. században

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETÉK: hogyan fejlődött és mik voltak a sajátosságai az ukrán területek kultúrájának a XIV. század második felében – a XV. században; a korszak mely jelentős építészeti és képzőművészeti emlékei maradtak fenn napjainkig; a korszak építészeti emlékei között miért a várak és az erődök vannak többségben.

FELADATOK AZ ISMÉTLÉSHEZ: **1.** Mi jellemezte a Halicsi-Volhíniai Állam kultúráját? Tovább örökítette-e Rusz-Ukrajna kultúráját? **2.** Mi jellemezte a felekezeti viszonyokat az ukrán területeken a XIV. század második felében – a XV. században? **3.** Soroljátok fel a Halicsi-Volhíniai Állam időszakának jelentős építészeti emlékeit. **4.** Mit talált fel Johannes Gutenberg?

Az ukrán területek kulturális és gazdasági fejlődése a XIV–XV. századokban. Térkép

Előadás az egyetemen. Középkori metszet

Nyomdagép. XV. század

1. Az ukrán területek kulturális fejlődésének sajátosságai a XIV. század második felében – a XV. században. Az ukrán területek kultúrája a XIV. század második felében – a XV. században ellentmondásos körülmények között fejlődött.

Az időszakban az ukrán területek más államok – Lengyelország, Magyarország, Litvánia, az Oszmán Birodalom és a Moszkvai Állam – fennhatósága alá kerültek. Az egyes államokban eltértek a kultúra fejlődésének lehetőségei. E folyamat pozitív következményei között tarthatjuk számon, hogy az ukrán kultúra nyitottá vált a külső hatásokra. Lengyelországon keresztül jutottak el ide a felvilágosodás és a humanizmus eszméi. A külföldről érkező hatások nem teljes mértékben érvényesültek az ukrán kultúrában, hanem összeadódtak Rusz-Ukrajna hagyományaival. Ennek eredményeképpen világszínvonalú művek születtek jól felismerhető ukrán jegyekkel. Pozitív volt az is, hogy az ukrán fiatalok, akiknek nem voltak saját felsőoktatási intézményeik, a különböző európai egyetemeken tanulhattak, részt vettek a világ kulturális-oktatási vérkeringésében.

A XIV. század második felében – a XV. században a katolikus egyház befolyása egyre nőtt, különösen Halicsban és Podóliában. A pravoszláv egyház, miután elvesztette az állam támogatását, csak a lakosságra támaszkodhatott.

Ezenkívül az ukrán területeken haladt keresztül a választóvonal a keresztény és a muszlim civilizációk között, ami szintén befolyásolta a kulturális folyamatokat.

Az ukrán kulturális értékek pusztulását eredményezték a tatár és a török hadjáratok, melyek során lerombolták az építészeti emlékeket, megsemmisítették a könyveket, s ami a legfőbb – az embereket, akik létrehozták azokat. Ugyanakkor a veszélyek és a harc is ösztönözte a művészeket. Tökéletesedtek a védekezést szolgáló építmények, fejlődött a hadtudomány, irodalmi művek, népköltészeti alkotások születtek.

Ily módon még az általában rossz körülmények között is az ukrán kultúra kialakulásának és fejlődésének folyamata egyre több önálló színnel gazdagodott.

2. Oktatás. Jurij Drohobics. A XIV–XV. századokban az ukrán területeken tovább fejlődött az oktatás, amely a ruszok hagyományait megőrizve, nyugat-európai mintákat is átvett.

Az időszakban továbbra is a papok voltak a tanítók, akik a templomok, a kolostorok, a püspökségek mellett kialakított iskolákban oktattak. A szent könyvek (különösen A zsoltárok könyve) tankönyvként szolgáltak. A gyerekeket olvasni, írni és egyházi énekekre tanították. Egyéb tudományokat kérésre sajátíthattak el. Elsősorban a görög és a latin nyelvet tanulták.

A XIV. századtól kezdve amiatt, hogy nem voltak saját felsőoktatási intézményeik, az ukránok az európai egyetemeket látogatták: Krakkóban (a XV–XVI. századokban 800-an végezték el az ukrán területekről), Párizsban, Padovában, Bolognában, Heidelbergben, Prágában és másutt.

Az időszakban hallattak magukról az ukrán tudósok. Kiemelkedett közülük a tudós asztrológus, az első ismert orvosdoktor és filozófia doktor, a Bolognai Egyetem rektora, **Jurij Drohobics**.

3. Irodalom. Krónikairás. A könyvnyomtatás kezdetei.

A XIV–XV. században a könyvek, akárcsak korábban, kéziratosak voltak. Az időszak könyveinek jellegzetessége, hogy a népnyelv egyre nagyobb szerepet kapott bennük.

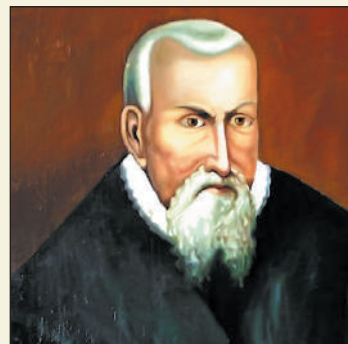
A kéziratos könyvek zömmel továbbra is Kijevben készültek. Megjelent a világi irodalom. A legismertebb gyűjtemény az „Izmaragd” (XIV–XV. sz.). Közel százféle tanítást tartalmaz különböző témakörökben: a könyvekben foglalt bölcseségek, tisztelet a tanítók iránt, gazdagság és szegénység, jótétemények és bűnök stb.

Az egyházi irodalom legkiemelkedőbb alkotása ebből az időszakból a **Kijevi Zsoltáros könyv (1397)** csodálatos miniatúrákkal és a szentek életrajzát tartalmazó **Csetyi-Minei (1489)**, amely nyugat-ukrán területen született. Fontos népnyelvi forrás.

Az ukrán területeken folytatódott a krónikairás hagyománya is. A régi központokhoz újak csatlakoztak: Chełm, Luck, Kamjanec, Osztrog, Lemberg és mások. Kiemelkedő krónikák az időszakból: Rövid kijevi krónika, amely az 1491–1515 közötti eseményeket beszéli el, a „litván” vagy „nyugat-ukrán” krónika, amely több változatban ismert.

A XV. század közepétől, miután Johannes Gutenberg feltalálta a könyvnyomtatást, Európában elterjedtek a nyomtatott könyvek. Az ukrán területeken német városokban készített latin nyelvű nyomtatott könyvek terjedtek el.

A XV. század végén megkezdődött az egyházi szláv nyelvű könyvek nyomtatása. Az első nyomdász **Schweipolt Fiol** volt, aki **1491-ben** Krakkóban cirill betűkkel négy könyvet adott ki

Jurij Drohobics

(Kotermak **1450–1494**) az első nyomtatott könyv szerzője, mely „Az 1483. év előrejelzése” címmel jelent meg, tíz oldal terjedelemben és az **1483.** év asztrológiai előrejelzésével foglalkozott; írt hét értekezést, néhány verses beszédet és üzenetet a római pápának. Valamennyi latin nyelven íródott, de mindannyiszor változatlan volt az aláírás: Georgius Drohobicz, rusin.

Schweipolt Fiol „Oktoih” (Octoechos) művének egy oldala

Franciszka Szkarina Ruszin Bibliájának címlapja. 1517

Az ukránai várépítészet egyik kiemelkedő emléke a lucki felső vár. A XIII. században kezdték el építeni. A falai védték a fejedelmi és a püspöki palotát, a székesegyházat, a slachta tagjainak épületeit. A várnak három négyzet alapú tornya volt – a bejárati torony, Švitrigaila tornya és a fejedelmi torony.

Bertalan apostol temploma Drohobicsban. Mai látkép

a pravoszláv egyház számára: „Oktoih”, „Csaszoszlov”, „Triogy Piszna”, „Triogy Cvitna”.

1517–1519-ben Franciszka Szkarina belarusz tudós Prágában kiadta cirill betűkkel a Zsoltáros könyvet és a Bibliát. Mindkettő kézirat formában is elterjedt volt az ukrán területeken.

4. Népköltészet. A népköltészet Rusz-Ukrajna és a Hali-csi-Volhíniai Állam időszakából származó hagyományokon fejlődött tovább. A legelterjedtebbek a szokásokhoz kötődő versek voltak, melyek szorosan összefüggtek a nép életével és mágikus kultikus motívumokat tartalmaztak. Az egyház üldözése ellenére megmaradtak a keresztény előtti időkből eredő szokások, mint például, Ivan Kupala ünneplése. Különösen életigenlők voltak az újévi ciklushoz kötődő szokások, mint például, a kántálás és a betlehemezés. Népszerűek maradtak a tavaszénekek, hableány énekek és népszokások. A régi történetek új hősökkel gazdagodtak, megénekeltek a korabeli történeteket is.

A XV. században született meg az **epikus költészet** – történelmi énekek, balladák és a duma.

A **történelmi énekek** megénekeltek a tatárokkal és a törökökkel harcoló hősök küzdelmeit.

A **duma** egy új műfaj volt a népköltészetnek. A kozákok körében jött létre. A fő mondanivalója – hazaszeretet és a haza védelmezésének fontossága. Kobzos vagy bandura kíséretében adták elő. A dumának sajátos költői nyelvezete volt. A műfaj legrégebb alkotásai: „A rabok siratója”, „Maruszja Boguszlavka”, „Három testvér szökése Azov városából” stb.

A dumák fontos történelmi források, mivel nemritkán pontosan visszaadják a korabeli történeteket.

5. Építészet és városépítészet. A XIV–XV. századokban az ukrán területeken megváltozott a városok kinézete. Nyugat felé haladva egyre inkább hasonlítottak a nyugat-európaiakra. Ez azzal volt összefüggésben, hogy ezekben a városokban nagy számban éltek Európa más országaiból érkezett telepeselek.

A másik tényező a magdeburgi jog bevezetése volt. Annak normái szerint a város központjában helyezkedett el a szögletes alakú piactér, melyet szorosan körbevettek az épületek. Itt volt a városháza, a boltok, a mérőhelyek, a kézművesek műhelyei és a lakóházak. A kőházak homlokzatán egy sorban csak három ablak lehetett. Ha a tulajdonos többet szeretett volna, akkor ezért hatalmas összeget kellett befizetnie a város kincstárába. A városokban egyes úthálózat alakult ki, a fő utcák a piactérhez vezettek. A tér körül helyezkedtek el a központi templomok, székesegyházak.

Az állandó fenyegetettség miatt folyamatosan épültek az erődítmények. Fából épült vár Kijevben, Zsitomirban, Vinnicában, Cserkasziban és másutt. A lőfegyver és az új harcmodorok megjelenése kikényszerítette, hogy kőből és téglából épüljenek az erődítmények. Ilyen épült Luckban, Lembergben, Kremeneben, Kamjanec-Pogyilszkban, Oleszkiben, Bilgorod-Dnyisztrovszkijban és más városokban.

A XV. század elejétől a tatárok állandó támadásai miatt a védelmi építkezések lettek a legfontosabbak. A legtöbb vár Podóliában és Volhíniában épült.

A templomokat és a kolostorokat is kétféle funkció ellátására építették – egyrészt egyházi, másrészt védelmi építmények voltak, erős falakkal körülvéve. A legjobban megépítettek közé tartozik Istenanya oltalma (Pokrovszkij) templom Szutkivci faluban. A kolostorok köré is kőfalat építettek, ezzel erőddé alakítva azokat.

A nyugat-európai építészet (gótika, reneszánsz) hatására építettek katolikus templomokat: székesegyház Lembergben és Kamjanec-Pogyilszkijban, Szent Miklós templom Rogatinban, Szent Bertalan templom Drohobicsban stb.

6. Képzőművészet. A korszak képzőművészetében újdonság volt, hogy a művészek eltávolodtak a bizánci ikonfestészet kánonjaitól, arra törekedve, hogy visszaadják az emberek valódi érzelmeit. Alkalmazni kezdték az árnyékolást, ami nyugat-európai hatásról tanúskodott. Akárcsak korábban, ebben az időszakban is számos freskó és ikon, könyvminiatúra készült.

A legismertebb freskók Ungvár mellett a gerényi rotundában („Gyümölcsoltó Boldogasszony”, „Utolsó vacsora”, „A királyok ajándékai”, „Menekülés Egyiptomba”, „Szent Katalin”), a lembergi örmény templomban, Podóliában a bakotai kolostorban található. Lengyelországban is található számos templom és palota, melyeket ukrán művészek freskói díszítenek. Az előző időszaktól eltérően, ebből a korszakból több művész nevét ismerjük: Gail és Timofij Drobis Przemyslből, Ioann, Andrij Rusin, Makszim Vorobij Lembergől, German Szamborból és mások.

Az ikonfestészetnek három központja volt: Kijev, Voliny és Lemberg. A freskókhöz hasonlóan az ikonok is gazdagodtak a humanizmus és az újjászületés eszméinek hatására. Az ikonokon is megjelentek a növényábrázolások, az épületek, a háztartási eszközök. A XV. századtól népszerűek voltak az ikonok, amelyeket táblákra festettek. Mindegyik ikonfestő iskolának megvolt a maga jellegzetessége: a kijeviek betartották a bizánci kánonokat, a lembergiekre a nyugat-európai művészet volt hatással, a volinyi iskola pedig a népi hagyományokat használta fel. Az ikonfestészet egyik legszebb da-

Istenanya oltalma (Pokrovszkij) templom Szutkivci faluban (Hmelnickij megye). Mai látkép

„Az utolsó ítélet” ikon Węglówka faluban (Lengyelország). XV. század második fele

A XIV-XV. században a kéziratos könyvekben továbbra is folytatódott a miniatúrák hagyománya. A korszak ebből a szempontból legértékesebb munkája a Kijevi Zsoltáros könyv 1397-ből, amely 301 illusztrációt tartalmaz. Mesteri illusztrációk találhatóak a Kijevi Evangéliumban (1393), a Lucki Evangéliumban (XVI. sz.) stb.

Fontos dátumok

XIV–XV. század – nagy számban épülnek várak.

1397 – a Kijevi Zsoltáros könyv megjelenésének éve.

1450–1494 – Jurij Drohobics (Kotermak) életévei.

1483 – Rómában megjelenik ukrán szerzőtől, Jurij Drohobicstól az első nyomtatott könyv „Az 1483. év előrejelzése” címmel.

1491 – Schweipolt Fiol kiadja az „Oktoih” és a „Csaszoszlov” c. könyveket.

Gyakorlati foglalkozások az V. fejezet alapján

Összefoglalás az V. fejezet alapján

Tesztek az V. fejezet tananyaga alapján

1. változat

2. változat

rabja a Mária gyermekével ikon Krasziv faluból (Lemberg megye).

Egyetértesz-e azzal, hogy... Miért?

- Az ukrán területek XIV–XV. századi kulturális fejlődését ellentmondásos folyamatok jellemezték. Tényezők, amelyek akadályozták a fejlődést: a Bizánci Birodalom bukása, ami megfosztotta a pravoszlávokat a külső támogatástól; önálló államiság hiánya; a katolikus egyház terjeszkedése; a tatárok támadásai. Ugyanakkor a bizánci befolyás megszűnésével az ukrán területek kultúrája a nyugat-európai kultúra vívmányaival gazdagodott.
- Az ukrán kultúra javát szolgálta a technikai fejlődés, a könyvnyomtatás feltalálása, a humanista gondolatok fejlődése az európai újjászületés hatására.

Kérdések és feladatok

- ◆ **1. Ellenőrizték, mennyire sikerült elsajátítani a paragrafusban foglalt tananyagot a „Kulturális emlékek ismerői” című játék segítségével. **Játékszabályok.**** A tanulók párokat alkotnak. Egyikük képet mutat valamely kulturális emlékről, másikuk megnevezi azt. Egy idő után szerepet cserélnek.
- ▲ **2. Az ukrán területeken a XIV. század második felében – a XV. században milyen feltételek közepette fejlődött a kultúra?**
- 3. Soroljatok fel tényeket, melyek az oktatás fejlődéséről tanúskodnak az ukrán területeken. Hol szereztek felsőfokú végzettséget az ukránok a XIV–XV. századokban?**
- 4. Milyen szerepet játszott a korban az ukránok életében a népköltészet és a népzene? Milyen új műfajok születtek a XIV–XV. századokban ezeken a területeken?**
- 5. Soroljátok fel a XIV. század második felének – a XV. század kiemelkedő építészeti és képzőművészeti emlékeit. A képzőművészet mely műfajai fejlődtek a XIV–XV. századokban?**
- ★ **6. Osztályszintű foglalkozás.** A XIV–XV. századi építészet emléke zöme miért védelmi célú? **7. Töltsétek ki „Az ukrán területek kulturális vívmányai a XIV. század második felében – a XV. században” című táblázatot.**

Kulturális ágazat	Eredmények

- ★ **8. Foglalkozás párban.** Készítsetek előadást (prezentációt) „Ukraina várai” címmel. **9. Kiscsoportos foglalkozás.** Soroljátok fel a nyugat-európai kultúra hatásait az ukrán területek kultúrájára a XIV–XV. századokban. **10. Rusz-Ukrajna és a Halicsi-Volhíniai Állam** mely kulturális hagyományai öröklődtek tovább az ukrán területek XIV–XV. századi kultúrájában?

A tananyag összefoglalása. Rusz-Ukrajna története a középkor korszakainak kontextusában

A PARAGRAFUSBÓL MEGISMERHETIEK: milyen civilizációs eredmények születtek a rutén-ukrán kultúrában a középkor folyamán; mivel járult hozzá a IX–XV. századokban a rutén-ukrán társadalom az összeurópai kulturális örökséghez; melyek voltak a közös és az eltérő vonások az összeurópai és az ukrán történelemben a középkor folyamán; az ukrán középkor sajátosságait (összehasonlítva a korabeli Bizánc és Nyugat-Európa történelmével).

FELADATOK AZ ISMÉTLÉSHEZ: **1.** Mikor és hogyan jött létre Rusz-Ukrajna? **2.** Miért nevezik a történészek Rusz-Ukrajna örökösének a Halicsi-Volhíniai Államot? **3.** Mely államok osztották fel egymás között az ukrán területeket a XVI. század elején?

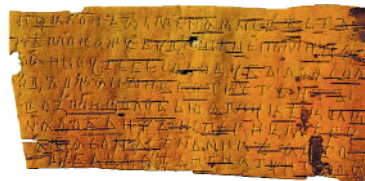
1. Rusz-Ukrajna Európa történelmében. Rusz-Ukrajna kiemelkedő szerepet töltött be a IX–XIII. századi világtörténelemben. Jelentős mértékben hozzájárult a középkor politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális életéhez. Rusz-Ukrajna katonai összetűzések résztvevője volt, majd Európa és a Közel-Kelet politikai életének egyenrangú résztvevőjévé vált. Jelentős szerepet játszott a korabeli Közép-Európa államközi kapcsolataiban.

A kijevi fejedelmek egyezményeket kötöttek Bizánccal és a Szent Római Birodalommal, Lengyelországgal és Magyarországgal, Litvániával és a jatvingokkal, melyeket dinasztikus házasságokkal erősítettek meg, ami megszokott dolog volt a középkori nemzetközi kapcsolatokban. A rutén fejedelmek dinasztikus kapcsolatban voltak Franciaországgal, Svédországgal, Angliával, Németországgal, Magyarországgal, Lengyelországgal, Norvégiával, Bizánccal.

A nagy nemzetközi tekintély és a katonai erő magas gazdasági fejlettséggel társult. Fejlett volt a földművelés és az állattartás, a kézműipar. Fontos szerepe volt Rusz-Ukrajna kereskedelmi kapcsolatainak. Rajta keresztül haladt a „varég út” (a varégoctól Bizáncig), amely összekötötte Nyugat- és Észak-Európát a Közel-Kelettel. A ruszok kereskedői az akkor ismert világban szinte mindenütt megfordultak. Kijev a nemzetközi kereskedelem egyik központja volt. A külföldi kereskedők megfordultak a ruszok városaiban.

Rusz-Ukrajna gazdag szellemi és anyagi kultúrával rendelkezett. Egyedi és megismételhetetlen, a Nyugat és a Kelet legjobb hagyományait ötvözte, ugyanakkor hatással volt a világ államainak kulturális fejlődésére. Messze földön híresek voltak a ruszok ékszerészei, ikonfestői, fegyverkészítői. A ruszok mesterei által készített termékek magas minőségét és szépségét csodálatra méltónak találták a kortársak.

A kutatók véleménye szerint a városok és a kereskedelem fejlettsége tekintetében Rusz-Ukrajna a X–XI. században megelőzte Nyugat-Európát. Érdemes odafigyelni arra, hogy Rusz-Ukrajnában vallási tolerancia uralkodott. A ruszok számos városában éltek zsidó, német, lengyel, örmény, varég (viking) stb. közösségek.

Nyírfakéregre írt feljegyzések. XIV. század vége

Kijev alapítóinak emlékműve. Vaszil Borodaj szobrászművész alkotása

Az ukrán területek más államok fennhatósága alá kerülése jelentős társadalmi-gazdasági és demográfiai változásokat hozott. Az egyes ukrán területek között meggyengültek a gazdasági és a kulturális kapcsolatok. Kieleződtek a vallási ellentétek. Megváltozott a földtulajdon formája és szerkezete. A földbirtokosok többsége idővel más államok képviselője volt. A ruszok nemessége sikertelenül próbálta megőrizni korábbi pozícióit. Ugyanakkor nem veszett el az ukrán nép szellemi és kulturális egységének tudata, ami idővel segítette az államiség újjászervezését. A pozitív változások közé sorolható a városi élet fejlődése az ukrán területeken a magdeburgi jog bevezetésének köszönhetően.

Istenanya elszenderedése templom Halicsban (ma Krilosz falu). Mai látkép

Sárkányábrázolás egy XII. századi templomon. Az építészetben a román stílus hatásának bizonyítéka

2. A Rutén Királyság (Halicsi-Volhíniai Állam) történelmi jelentősége. A Halicsi-Volhíniai Állam rendkívül fontos szerepet játszott az ukrán államiség történetében. Kijev hanyatlása után a Halicsi-Volhíniai Állam volt az, amelyik a mongol hódítás után évszázadokig vitte tovább az ukrán államiség hagyományait. A politikai és a gazdasági élet központja volt.

A Közép- és Nyugat-Európával fennálló kapcsolatok az ukrán területek számára lehetővé tették a nyugati kultúra befogadását, megőrizve eközben saját kulturális hagyományait, melyek jelentős bizánci befolyás alatt formálódtak.

A XIV. század 40-es éveiben a Halicsi-Volhíniai Állam területe az önálló dinasztia kihalásával felosztásra került a szomszédos államok között. Az ukrán területek történetében új szakasz kezdődött.

3. Az ukrán területek a szomszédos államok fennhatósága alatt. A XIV. század második felétől az ukrán területeket felosztották egymás között a szomszédos államok. A Litván Nagyfejedelemséghez került Volhínia, Kijev, Perejaszlav, Csernyihiv, Sziverszk. Halicsot Lengyelország kapta meg, Podóliát pedig megosztva Lengyelország és a Litván Nagyfejedelemség. A XV. század végén az összes területre bejelentette igényét Moszkva, azt állítva, hogy Rusz-Ukrajna örököse. Több háború során Moszkva elszakította a Litván Nagyfejedelemségtől a Csernyihivi-Sztarodubi és Novgorod-Sziverszki fejedelemségeket.

Kárpátalja még a XI. század második felében Magyarország fennhatósága alá került és maradt a XVI. század elejéig. A XIII. században rövid ideig a halicsi-volhíniai fejedelmek birtoka volt. A magyar állam bukása után Erdély és Ausztria osztotta fel egymás között. Bukovina szintén több országhoz tartozott: Lengyelországhoz, Magyarországhoz, a Moldvai Fejedelemséghez és végül az Oszmán Birodalom részévé vált. Tehát a XIV–XV. századokban az ukrán területek a szomszédos államok területi igényeinek áldozatává váltak.

4. A Krím a középkorban. A középkorban a Krím külön úton fejlődött. Földrajzi elhelyezkedésének köszönhetően a félsziget az ókori civilizáció maradványának (Bizánc), a keresztény és az iszlám civilizáció, a nomád törzsek ütközőzónájába került. A legfontosabb – hogy itt kereskedelmi utak keresztezték egymást, amelyeket minden Fekete-tenger partvidéki állam magának akart megszerezni. A IX–XII. századokban a Krím Rusz-Ukrajna befolyása alatt állt. A Krím területén volt a Tmutorokáni fejedelemség.

Etnikai összetételét tekintve a Krím-félsziget meglehetősen sokszínű volt és gyökeres változásokon ment át. Ezt a

folyamatot különösen erősen befolyásolták a nomád népek, amelyek a Fekete-tenger menti sztyeppéket lakták.

Miután a mongolok meghódították a Krímet, az Arany Horda egyik ulusza lett. A mongolok, a kunok és más népek keveredéséből egy új etnikum alakult ki – a krími tatárok. A XV. század közepén államuk, a Krími Tatár Kánság független lett és Kelet-Európa jelentős hatalmi tényezője volt egész a XVIII. századig.

A kunok téli szállása.
Kortárs rekonstrukció

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték, mennyire sikerült elsajátítani a paragrafusban foglalt tananyagot a „Szájról szájra” című játék segítségével. **Játékszabályok.** A játékban négyen vesznek részt. Hárman közülük kimennek az osztályteremből. A bent maradó az osztály többi tagjával együtt figyelmesen hallgatja, ahogy a pedagógus felolvassa a paragrafus egyik pontját. Ezután behívnak egy tanulót a kint levők közül és a bent maradó játékos elmondja neki a felolvasott szöveg tartalmát. Aki hallgatja a történetet, elmondja a következő kint maradónak és így tovább. A játékot tempósan kell játszani. A legvégén a pedagógus ismét felolvassa a szöveget. A végén megbeszélik azokat a részeket, amelyek nehezebben voltak megérthetők.
2. **Történelmi tollbamondás.** **1)** Ki volt az első kijevi fejedelem, aki felvette a kereszténységet? **2)** Melyik fejedelem Kijev elleni hadjárata eredményezte a Rurik-dinasztia megalapítását? **3)** Hogy hívják Rusz-Ukrajna első írott törvénykönyvét? **4)** Mely nomád törzsekkel harcolt Volodimir Monomah? **5)** Mely városért lángolt fel a harc Rusz-Ukrajna szétagoltsága idején? **6)** Melyik fejedelemség lett a központ Rusz föld délnyugati részének egyesítésekor? **7)** Melyik törzs hadjárata okozta Rusz-Ukrajna hanyatlását és széthullását? **8)** Melyik halicsi-volhíniai fejedelemből lett király? **9)** Mely államok küzdöttek a halicsi-volhíniai örökségért? **10)** Mikor került sor a Szinyi Vodi-i csatára? **11)** Mely államok tartottak igényt Rusz-Ukrajna örökségére? **12)** Mikor alakult meg a Krími Tatár Kánság?
3. **Kontúrtérkép használata.** **1)** A térkép segítségével mutassátok meg, hogyan változott Rusz-Ukrajna területe az első fejedelmek idején Nagy Msztyiszlav uralkodásáig. **2)** Mutassátok meg a Rutén Királyság (Halicsi-Volhíniai Állam) határait Danilo uralkodása idején. **3)** Írjátok oda azoknak az országoknak a nevét, amelyek igényt tartottak a Halicsi-Volhíniai Állam örökségére. **4)** Színezzétek be a Krími Tatár Kánság területét.
4. Vegyétek segítségül a kronológiát (140. oldal). A világtörténelem könyv „Európa a középkorban” című kronológiájával összevetve, fogalmazzatok meg, milyen szerepet töltött be Rusz-Ukrajna az összeurópai politikai, gazdasági és kulturális folyamatokban.

Mongol íjászok harc közben.
Kortárs rekonstrukció

Lengyel főnemes.
Rembrandt van Rijn festménye

Mellékletek

Kronológia

Dátum	Esemény
V–VII. századok	a szlávok nagy széttelepedése.
VIII–IX. századok	a keleti szlávok körében a törzsi fejedelemségek létrejötte.
860	a ruszinok druzsinájának hadjárata Konstantinápoly ellen Aszkold fejedelem vezetésével. Az első ismert megállapodás megkötése Rusz-Ukrajna és Bizánc között.
882	Aszkold fejedelem halála. A fejedelmi hatalmat Kijevben Oleg ragadja magához.
907, 911	Oleg sikeres hadjáratai Konstantinápoly ellen. Megállapodás Bizánccal.
915–1036	A besenyők uralma a Fekete-tenger melléki sztyeppén.
941, 943	Igor fejedelem hadjáratai Konstantinápoly ellen. Új megállapodás Rusz-Ukrajna és Bizánc között.
946 (957)	Olga fejedelemasszony látogatása Konstantinápolyban diplomáciai küldöttség élén.
964–966	Szvjatoszlav szétveri a Kazár Birodalmat.
968	Szvjatoszlav legyőzi a besenyőket a Kijev alatti csatában.
968–971	Szvjatoszláv bolgár hadjáratai.
988	Volodimir fejedelem megkezdi Rusz-Ukrajna keresztény útra térítését.

Dátum	Esemény
1036	Jaroszlav szétűzza a besenyőket Kijev alatt.
1051	az első említés a krónikában a Kijevi Barlangkolostorról (Pecszerszka Lavra).
X–XI. század	a feudális viszonyok kialakulása Rusz-Ukrajnában.
1054–1073	a Jaroszlavicsok triumvirátusának uralkodása.
1055	a torkok veresége Vszevolod Jaroszlavicsal szemben.
1055–1239	A kunok uralma a Fekete-tenger melléki sztyeppén.
1068	A Jaroszlavicsok veresége az Alta folyón. A kijevi felkelés.
1072	a „Jaroszlavicsok Pravdájának” elfogadása.
1097	A fejedelmek ljubecsi gyűlése
1113–1125	Volodimir Monomah kijevi nagyfejedelem uralkodásának évei.
1113	„Volodimir Vszevolodovics Statútumának” elfogadása.
1125–1132	Nagy Msztyiszlav uralkodásának évei.
1141	a halicsi területek egyesítése egy fejedelemségbe Volodimir Volodarevics által.
1152–1187	A Halicsi fejedelemség megerősödése Jaroszlav Oszmomiszl idejében.
1169	Andrij Bogoljubszkij romba dönti Kijevet.
1170	Roman Msztyiszlavics uralkodásának kezdete Volhíniában.

Dátum	Esemény
1185	Igor Szvjatoszlavics szomorú emlékü hadjárata a kunok ellen, amelyet az „Ének Igor hadáról” című epikus mű örökített meg.
1187	az „Ukrajna” név első krónikabeli említése.
1199	A Halicsi-Volhíniai Állam létrejötte.
A XII. század vége – 1475	a Theodóroi fejedelemség fennállása.
1205	Roman Msztyiszlavics halála.
1223. május 31.	a Kalka folyó menti csata.
1237–1241	mongol támadás a Rusz ellen.
1238	Danilo Romanovics elfoglalja a halicsi trónt.
1239	Danilo fejedelem hatalma alá kerül Kijev. A Halicsi-Volhíniai Állam újjáéled.
1240 vége	Kijev védelme a mongolok ellen.
1240–1241	a mongolok elpusztították a kijevi fejedelemséget és a Halicsi-Volhíniai Államot.
1245. augusztus 17.	a jaroszlavi csata.
1253	Danilo Romanovics megkoronázása.
1264	Danilo Romanovics király halálának éve.
1303–1410	A Halicsi Pravoszláv Metropólia fennállása.
1323	Andrij és II. Lev fejedelmek halála; a Romanovics-dinasztia kihalása.

Dátum	Esemény
1324, 1356, 1374, 1499	Magdeburgi jogot kapott Volodimir, Lviv, Kamjanec és Kijev.
1349	Halicsot elfoglalja III. Kázmér lengyel király.
1359	A Sipinci területek a Moldvai fejedelemség kötelékébe kerültek.
1362	csata Szinyi Vodínál.
1366	a halicsi és volhíniai területek felosztása Lengyelország (Halics) és Litvánia (Volhínia) között.
1375	A Halicsi Katolikus Metropólia létrehozása.
1385	A krevai unió.
1387	A lengyel hatalom végleges megszilárdulása Halicsban.
1392	A «Bukovina» elnevezés első említése az írott forrásokban.
1397	A Kijevi Zsoltáros könyv megjelenésének éve.
A XIV. század második fele – a XVI. század eleje	A slachta mint privilegizált társadalmi réteg kialakulása.
A XIV. század 90-es évei	A részfejedelemségek felszámolása az ukrán területeken.
XIV-XV. század	Tömeges várépítések.
1401	A vilnusi unió.
1410	A grünwaldi csata.
1413	A horodłói unió.
1435. szeptember 1.	A vilkomiri csata.
1439	A firenzei unió.

Dátum	Esemény
1450–1494	Jurij Drohobics (Kotermak) életévei.
1458	A Kijevi Pravoszláv Metropólia felállítása.
A XV. század közepe	A Krími Kánság létrejötte.
1478	A Krími Tatár Kánság az Oszmán Birodalom vazallusa lesz.
1489, 1492	Az ukrán kozákok első írásos említése.

Dátum	Esemény
1490–1492	Parasztláadások Halicsban, Nyugat-Podóliában és Bukovinában Muha és Andrij Borula vezetésével.
A XV. század vége – XVI. század eleje	litván-moszkvai háborúk Rusz-Ukrajna örökségéért.
1508	Mihajlo Glinszkij felkelése.
1514	Az orsai csata.
1520, 1557	A robot törvényerejű bevezetése Lengyelországban és Litvániában.

Alapvető fogalmak

a fejedelmek gyűlése

(sznem, szjezd), 54

a szlávok nagy

széttelepedése, 7

államalkotási folyamatok, 11

az Arany Horda igája, 90

baszszakok, 90

belharc (belháború), 27

belpolitika, 15

besenyők, 15

birodalom, 38

cirill ábécé, 46

csepúrágók (szkomorohi), 48

dominium (domen), 39

druzsina

(fejedelmi sereg), 13

duumvirátus, 52

építészet, 49

etnikai folyamatok, 11

fejedelem, 11

fejedelemi tanács, 38

filvark, 127

freskó, 49

„görögtűz”, 15

graffiti, 49

hűbérúr, 40

ikon, 49

ikonfestészet, 49

jarlik (oklevél), 90

jaszir, 120

jobbágyság, 127

jogi norma (normajog), 27

kivetett adó (danina), 14

kodifikáció, 34

kozák, 120

központosított

monarchia, 38

krónika (elbeszélés), 8

krónika, 8

külpolitika, 15

kun „kőbabák”, 79

latifundium, 127

lavra (barlangkolostor), 35

magdeburgi jog, 129

mágnás, 123

metropólia, 35

metropolita, 35

monda (bilina), 47

mozaik, 49

nyírfakéregre írt

feljegyzések, 69

obrok, 126

önellátó gazdálkodás, 126

pogányság, 10

politikai decentralizáció

(széttagolódás), 52

pomisztya (pomesztye), 40

püspök, 19

reformok, 18

rétegek, 122

robot, 127

slachta, 123

székesegyház, 34

szokásjog, 27

szultán, 119

társadalmi réteg, 40

természetbeni adó

(poljuggyja), 14

területi inkorporáció, 107

történelmi esemény, 4

történelmi folyamat, 4

történelmi forrás, 5

történelmi korszakolás, 4

történelmi tény, 4

törzsek, 7

törzsi fejedelemségek, 11

törzsszövetség, 8

triumvirátus, 52

ugyil (ugyel), 38

Ukrajna történelme, 4

unió, 112

vazallus, 38

vicse (vecse), 39

Volodimir törvénykönyve

(Usztav zemljanij), 27

votcsina, 40

Vázlatok a tankönyvvel és a kiegészítő forrásokkal való önálló munkához

KÉTNYELVŰ SZÓTÁR

(Двомовний термінологічний словник)

a fejedelmek gyűlése (sznem, szjezd) – з'їзд князів (снем)
a szlávok nagy széttelenedése – велике розселення слов'ян
államalkotási folyamatok – державотворчі процеси
az Arany Horda igája – ярмо Золотої Орди
baszkakok – баскаки
belharc (belháború) – міжусобна війна (міжусобиця)
belpolitika – внутрішня політика
besenyők – печеніги
birodalom – імперія
cirill ábécé – кирилиця
csepűrágók (szkomorohi) – скоморохи
dominium (domen) – домен
druzsina (fejedelmi sereg) – дружина
duumvirátus – дуумвірат
építészet – архітектура
etnikai folyamatok – етнічні процеси
fejedelem – князь
fejedelemi tanács – князівська рада
filvark – фільварки
freskó – фреска
„görögtűz” – «грецький вогонь»
graffiti – графіті
hűbérúr – сюзерен
ikon – ікона
ikonfestészet – іконопис
jarlik (oklevél) – ярлик
jaszir – ясир
jobbágyság – кріпацтво
jogi norma (normajog) – норми права (правові норми)
kivetett adó (danina) – данина
kodifikáció – кодифікація
kozák – козак
központosított monarchia – централізована монархія
krónika – хроніка
krónika (elbeszélés) – літопис
kun „kőbabák” – половецькі «баби»
külpolitika – зовнішня політика
latifundium – латифундія

lavra (barlangkolostor) – лавра
magdeburgi jog – магдебурзьке право
mágnás – магнат
metropólia – митрополія
metropolita – митрополит
monda (bilina) – билина
mozaik – мозаїка
nyírfakéregre írt feljegyzések – берестяні грамоти
obrok – оброк
önellátó gazdálkodás – натуральне господарство
rogányság – язичництво
politikai decentralizáció (széttagolódás) – політична
децентралізація (роздробленість)
pomisztya (pomesztye) – помістя
püspök – єпископ
reformok – реформи
rétegek – стани
robot – панщина
slachta – шляхта
székesegyház – собор
szokásjog – звичаєве право
szultán – султан
társadalmi réteg – соціальна верства
természetbeni adó (poljuggyja) – полюддя
területi inkorporáció – інкорпорація земель
történelmi esemény – історична подія
történelmi folyamat – історичний процес
történelmi forrás – історичні джерела
történelmi korszakolás – історична періодизація
történelmi tény – історичний факт
törzsek – плем'я
törzsi fejedelemségek – племінні князівства
törzsszövetség – союз племен
triumvirátus – тріумвірат
ugyil (ugyel) – уділ
Ukrajna történelme – історія України
unió – унія
vazallus – васал
vicse (vecse) – віче
Volodimir törvénykönyve (Usztav zemljani) – «устав земляний»
votcsina – вотчина

Tartalom

Aszkold sírhelye Kijevben.
Mai látkép

Szent Olga fejedelemasszony
(részlet). A kijevi Szent Volodimir
székesegyház falfestésének vázlata.
Alkotó Mihail Nyesztyerov

Tized templom. Kortárs
rekonstrukció

Előszó.....	3
1. §. Bevezetés	4

I. fejezet. Rusz-Ukrajna kialakulása és megerősödése

2. §. A keleti szlávok az V–IX. századokban.....	7
3. §. Rusz-Ukrajna az első fejedelmek idején	13
4. §. A Kijevi Rusz Olga és Szvjatoszlav fejedelemsége idején	18
5. §. Rusz-Ukrajna társadalmi-politikai berendezkedése és gazdálkodása.....	23
Gyakorlati foglalkozások az I. fejezet alapján.....	26
Összefoglalás az I. fejezet alapján	26
Tesztek az I. fejezet tananyaga alapján.....	26

II. fejezet. Rusz-Ukrajna a X. század végén – a XI. század első felében

6. §. Rusz-Ukrajna Nagy Volodimir idejében.....	27
7. §. Rusz-Ukrajna Bölcs Jaroszlav uralkodása idején	33
8. §. Rusz-Ukrajna társadalmi és politikai berendezkedése, valamint gazdasága	38
9. §. Rusz-Ukrajna kultúrája	46
Gyakorlati foglalkozások a II. fejezet alapján	50
Összefoglalás a II. fejezet alapján	50
Tesztek a II. fejezet tananyaga alapján.....	50

III. fejezet. Rusz-Ukrajna a XI. század második – a XIII. század első felében

10. §. Rusz-Ukrajna az 1054–1113 közötti időszakban	51
11. §. Rusz-Ukrajna Volodimir Monomah és Nagy Msztyiszlav uralkodása idején	56
12. §. Rusz-Ukrajna politikai decentralizációja. A Kijevi, a Csernyihivi, a Perejaszlavi, a Halicsi és a Volhíniai fejedelemségek.....	61
13. §. Rusz-Ukrajna kultúrája a XI. század második – a XIII. század első felében	69
14. §. Nomád népek az ukrán sztyeppéken a X–XIII. századokban. A Krim a Bizánci Birodalom kötelékében	75
Gyakorlati foglalkozások a III. fejezet alapján	81
Összefoglalás a III. fejezet alapján	81
Tesztek a III. fejezet tananyaga alapján	81

IV. fejezet. A Rutén Királyság (Halicsi-Volhíniai Állam)

15. §. A Halicsi-Volhíniai Állam létrejötte82
16. §. A mongolok hadjáratai a Rusz ellen.
A ruszok fejedelemségeinek betago-
lása a Mongol Birodalomba (Arany Hordába)87
17. §. A Rutén Királyság (Halicsi-Volhíniai Állam)
a felemelkedés és a stabilizálódás időszakában
(a XIII. század második fele)92
18. §. A Rutén Királyság (Halicsi-Volhíniai Állam) a fokozatos
hanyatlás időszakában (a XIV. század első fele)97
19. §. A Rutén Királyság (Halicsi-Volhíniai Állam) kultúrája
a XIII. században – a XIV. század első felében.102
- Gyakorlati foglalkozások a IV. fejezet alapján106
- Összefoglalás a IV. fejezet alapján106
- Tesztek a IV. fejezet tananyaga alapján106

V. fejezet. A rutén részfejedelemségek a szomszédos államok kötelékében. A Krími Tatár Kánság

20. §. A rutén részfejedelemségek bekebelezése
a szomszédos államok által107
21. §. Az 1385-ös krevai unió és az ukrán területek.
A rutén fejedelmek ellenállása a centralizációval
szemben és annak következményei112
22. §. A Krími Tatár Kánság létrejötte.
A kánság társadalmi rendje és kultúrája.
A Theodóroi Fejedelemség a Krímen118
23. §. Társadalmi élet és az egyházak
az ukrán területeken a XIV–XV. századokban12
24. §. Mezőgazdaság. Kézműipar és kereskedelem.
A városok és a magdeburgi jog126
25. §. Az ukrán területek kultúrája a XIV. század
második felében – a XV. században132
- Gyakorlati foglalkozások az V. fejezet alapján136
- Összefoglalás az V. fejezet alapján136
- Tesztek az V. fejezet tananyaga alapján136

A tananyag összefoglalása. Rusz-Ukrajna története
a középkor korszakainak kontextusában137

Mellékletek

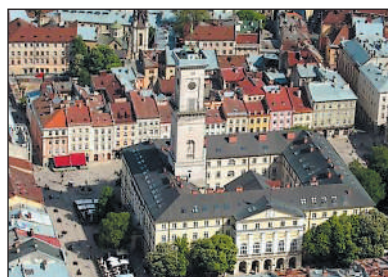
- KRONOLÓGIA140
- ALAPVETŐ FOGALMAK143
- VÁZLATOK A TANKÖNYVVEL ÉS A KISEGÍTŐ
FORRÁSOKKAL VALÓ ÖNÁLLÓ MUNKÁHOZ143
- KÉTNYELVŰ SZÓTÁR144

Bölcs Jaroszlav emlékműve
Kijevben. Ivan Kavaleridze
szobrászművész alkotása

Kun nő. Vázlat Alekszandr
Borogyin „Igor herceg” című
operájához. Készítette Ivan Bilibin

A Piac tér Lembergben.
Mai látkép

Feljegyzések a tankönyv használatáról

Sorszám	A tanuló neve	Tanév	Feljegyzések a tankönyv használatáról	
			A tanév elején	A tanév végén
1				
2				
3				
4				
5				

Навчальне видання

ГІСЕМ Олександр Володимирович
МАРТИНЮК Олександр Олександрович

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ
підручник для 7 класу з навчанням угорською мовою
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Переклад з української
Перекладачі Ч. Фединець, І. Сакал
Угорською мовою

Редактор І. Сакал
Коректор Е. Сабов
Художнє оформлення В. І. Труфена
Комп'ютерна верстка П. Давиденка

Окремі зображення, що використані в оформленні підручника,
розміщені в мережі Інтернет для вільного використання

Формат 84×108/16.

Ум.-друк. арк. 15,54. Обл.-вид. арк. 14,80. Наклад 1376 прим. Зам. № 1537.

Видавець і виготовлювач видавничий дім «Букрек»,
вул. Радищева, 10, м. Чернівці, 58000.
Тел./факс: (0372) 55-29-43. E-mail: info@bukrek.net. Сайт: www.bukrek.net
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ЧЦ № 1 від 10.07.2000 р.

Ukrajna történelme

Tankönyv a magyar tannyelvű általános és középiskolák 7. osztálya számára

7
• osztály

A tankönyv sajátosságai:

- komplex ismereteket nyújt az ukrán területek középkori történelméről
- Ukrajna középkori történelmét a világtörténelmi folyamat részeként mutatja be
- hozzájárul az önálló gondolkodás formálásához és a megszerzett tudás gyakorlati alkalmazásához

A tankönyvhöz tartozó internetes felület segíti:

- a gyakorlati foglalkozások előkészítését, valamint itt érhetők el a térképek és a források
- összefoglalókat tartalmaz
- lehetőséget ad online tesztek kitöltésére